

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA 50015 Sublit

INVENTAR 152072

ISTORIA

LITERATURII
ROMĂNEȘTI

ÎN VEACUL AL XIX^{-LEA}

— DE LA 1821 ÎNAINTE —

În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului

DE

N. IORGA

VOL. I

Epoca lui Asachi și Eliad
(1821—40).

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte Grafice și Editură.

BULEVARDUL ACADEMIEI, 3. — STR. EDGAR QUINET, 4.

1907

152042
Doc

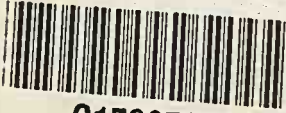
MEMORANDUM
1907
I

1950

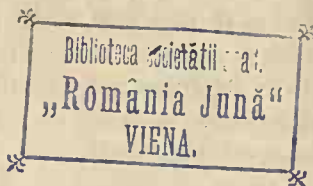
2 50015 V.I. 9

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
 BUCUREȘTI
 Cota... 50015 Sublet
 Inventar 152072

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C152072

INTRODUCERE

I.

E bine să se cunoască în deosebă, până în oarecare amănunte, cea mai nouă epocă din dezvoltarea literaturii unui popor. Printr'o lucrare istorică mai întinsă, închinată ei, se capătă, nu numai un folos literar și științific propriu zis, ci, în acelaș timp, se ciștigă și punctele de vedere cele adevărate pentru judecarea fenomenelor zilnice ale literaturii curente. În locul simpatiilor și antipatiilor, prieteniiilor și dușmăniilor, războaielor trecătoare și cărdășiilor care nu țin mai mult, în locul notiței aruncate în treacăt, supt înrîurirea stării de lucruri a momentului, în locul scurtelor linii diformate, cu voie sau fără, care au pretenția de a înfățișa curente, și a icoanelor de închinare, a caricaturilor de graiū pătimaș ori a bietelor icoane șterse care se pun în circulație ca figurī literare ajunse în domeniul istoriei, are cineva, dintr'un astfel de studiu, dacă nu adevărul desăvirșit și definitiv, măcar o foarte vrednică de apreciere prevestire a acestuia.

De pârtenire într'o asemenea operă nu poate fi vorba. Părțile cele mai depărtate plutesc de la sine în aierul senin al trecutului ieșit cu totul din discuție. Tratîndu-le cineva, el capătă prin aceasta chiar deprinderea unei judecări sigure și liniștite; innaintînd în epoce în privința cărora se mai poartă lupta, cel ce s'a deprins acuma a fi un *adevărat* istoric literar, va avea, neapărat, aceeași grijă de a nu nedreptăți pe nimeni și de a nu încărea pe nimeni cu laude ce nu i se cuvîn, oricare ar fi fost, cu privire la unul și la altul, părerea timpului lor.

Și apoi pârtenirea poate avea loc numai atunci cînd sapă cineva medalioane răzlețe, cînd zugrăvește portrete în pastel fără legă-

tură între ele, cînd individualul, personalul, anecdoticul, nimicurile din viața fiecăruia, îl pasionează. Nu e tot așa însă cînd scopul ce se urmărește e acela de a descoperi, hotărî și descrie curentele cele mari care stăpînesc o literatură. Atunci partea fiecăruia ieă de la sine locul ce se cade, și numai acela, în marea mișcare la care a colaborat scriitorul.

O asemenea cercetare are pentru literatura românească mai nouă un folos și mai mare decît pentru alte literaturi. Acelea au avut un public harnic la cetit, un public priceput și chiar neatîrnat în judecată; s'au învrednicit de critici cari au plecat mai sigur de la adevărata impresie, cari au știut să și-o lămurească prin multe comparații, găsite într'o cultură largă și solidă, și cari au statornicit cu știința și conștiința, cu înțelegere și cu gust, locul la care scriitorul are drept, coloarea deosebitoare a scrisului, decî a sufletului său, în afară de înriurirea modei din acea zi și în afară de întreaga moștenire, destul de lesnicioasă, a trecutului. La noi însă n'a fost și nu este așa. Până foarte tîrziu, pînă prin anii 1860—70 nu era nici-o altă critică decît binevoitorul îndemn către oricine al unui scriitor mai bătrîn, care doria să-și vadă cît mai imbielșugată literatura neamului, sau cîteva laude, din inimă orî formale, și chiar prefăcute, în scrisoarea, menită să rămîie netipărită, a unor prieteni, sau, în sfîrșit, complimentele, aruncate într'un salon, ale unei femeî cu interes pentru ce se scria în limba ei. După 1860 au venit, ca întemeietori săi distrugători de faimă literară, gazetarii, între cari dacă afli pe cîte un Rosetti, Bolliac, Hasdeu chiar, fie și un Pantazi Ghica, afli și pe cîte un Radu Ionescu, acoperind pe fiecare scriitor cu aceleași laude banale, și pe atîția cari n'aveau nici cunoștințele și cinstea acestuia. Mulți oameni de talent au fost cu totul trecuți cu vederea sau abia atinși în treacăt, în cuvinte care se alegeau ușoare pentru ca să ascundă mai bine ura, pe cînd talentul unora, real fără îndoială, era crescut, cum s'a făcut cu Bolintineanu, peste crîce măsură, sau se dădea talent unor oameni cari n'aveau decît spor la scris orî dibăcie în a împrumuta frasa sau făptura de vers căzută la îndămîna tuturor. Iar publicul, de tot puțin, cîțiva oameni din societatea înaltă cari nu se credea înjosiți prin citirea în românește, cîteva femeî cu aplecare pentru lucrurile intelectuale, cîțiva tineri cari nu zburătăciseră prin străinătate, unde tovarășii lor de vîrstă urmăriau altă literatură, — publicul acesta

nu era în stare să aducă în discuție pe un oropsit, să ceară schimbarea judecății unui nedreptățit, să puie la locul său pe un nechemat sau pe un usurpator, ce-și luase mai mult de cât se cuvenia sau căruia prietenii, partizanii politici și alți interesați, îi aruncaseră o haină măreață care nu era potrivită pentru umerii lui. În această epocă e de făcut încă o mare operă de restituție, de scoatere la iveală, de trecere în umbră, de adăugire și înlăturare, care, de multă vreme încă, cere a fi îndeplinită.

II.

Se poate spune că în «Convorbirile Literare» începe întâiu critica românească. Creatorul ei a fost d. Titu Maiorescu. Ea a fost pătrunzătoare, senină, însuflețită de iubirea frumosului, luminată de principii filosofice generale. Cu foarte puține excepții, generația nouă de scriitori care se ridica pe atunci, în preajma anilor 1870, a fost după cuviință judecată. În zădar au protestat, cu o furie care-și află un depărtat eco și în unele reviste de astăzi, scriitorii dușmani de la foile bucureștene sau ardelene, împotriva sentințelor rostite la Iași. Ele au rămas, și vor rămânea.

Dar n'au avut același noroc și scriitorii generației precedente și acei cari trăiseră și scriseseră înaintea acestora chiar. «Convorbirile» abia recunoașteau în trecut pe Alecsandri; pe principii eterne, universale, neschimbate, ele voiau să întemeieze o eră literară nouă. Ceia ce fusese înaintea se vedea prin ultimii represintanți slabi, dacă nu chiar ridicoli, ai unor curente ce-și mintuiseră chemarea. Și cunoștințele istorice, și spiritul istoric, și pietatea lipsiau în cercul literar cel nou, care era dușmanul sentimentului ca mobil în aprecierea activității unor epoce și care nu strămuta pe fiecare scriitor în mijlocul vremii sale înaintea de a se hotări asupra lui, ci-l punea pe dinsul, biet începător în vremuri nelămurite, înaintea nemiloaselor principii de filosofie estetică sau de filosofie generală. Adevărul, Frumosul stăteau în scaun de piatră ca zeii aprigi, pe lângă cari nu se putea furișa, șoptind cuvinte de înduioșare, un înger de pe pământ, cunoscător al neajunsurilor și slăbiciunilor, al multelor ispite de rătăcire ce se întîmpină aice pe lume. Iarăși, într'un timp cînd publicul se alcătua aproape numai din cercurile de colaboratori ai deosebitelor reviste, cînd

și saloanele de odinioară ale frumoaselor femei îndrăgite de poezie se închiseseră, sentințele rămîneau fără putință de apel, și data aceasta, oamenii începăturilor grele, apostolii ce mergeau prin întunec spre slaba geană de aur a zorilor, făuritorii de limbă literară, bojbăitorii după ideale nouă, întrebătorii naivi ai literaturilor bătrîne, acești scriitori vrednici de toată venerația rămîneau încă în lumina tristă a nerecunoștinții. Punctul de plecare al literaturii noastre rămînea încă innegurat, în dauna înțelegerii tuturor fenomenelor ce au urmat.

III.

O nouă școală filosofică, școala socială, dacă nu socialistă, a venit apoi peste vre-o zece ani să hotărească valorile în literatura noastră. Precum, dintre înaintași, «Junimea» alesese numai pe Alecsandri, pe care-l și primise în mijlocul ei, chemîndu-l, fără indoială, la o nouă viață, astfel aceștia alți tineri aleseră dintre «junimiști» pe Eminescu, înaintea sumbrei mării a căruia se închinara adînc, văzînd în el mai ales pe mucenicul unei vremi rele, care trebuiau îndreptate, prin critica socială, către idealul socialist. Încolo, șeful mișcării, d. C. Dobrogeanu-Gherea, un străin, nu voiă să mai știe de trecutul literar burghes, scump d-lui Maiorescu, precum nici d. Maiorescu nu voise să știe de trecutul literar patriotic al unui Bărnăuțiu și Cipariu. Acuma se căutara ucenici printre scriitorii tineri, cari răsăriseră la întîmplare, în umbra «Junimii» fără a fi primiți între hotarele ei; nu era o naștere de scriitori ca în anii 1870, cit o adopție, o stringere supt aripile căldicele ale reformatorilor. Data aceasta, dacă se căutau legăturile unui scriitor nou cu societatea în mijlocul căreia trăise, ceia ce era un început de înțelegere istorică — de și motivele erau altele —, nu se aplica aceeași procedare scriitorilor mai vechi, cari nu interesau. Spiritul domnitor era acum acela de sociologie, dar de sociologie luptătoare, aprigă și intolerantă, care vrea să întrebuițeze valorile intelectuale dintr'o țară pentru atingerea unor scopuri de prefacere economică și socială universală, întocmai așa cum s'ar întrebuița lucrătorii nemulțămii dintr'o fabrică unde nu s'au introdus cele «opt ceasuri» de muncă. Și aici unei metode abstracte i se su-punea numai literatura de azi sau de ieri și, ce e mai rău, nu

mai era iubirea de frumuseță, care îndemna la aceasta, ci planuri politice izvorite din mila pentru suferința oamenilor săraci de orișunde. La vechiul public se adăogise acum tineretul, mare la număr, din școlile ce se înmulțiseră și se îmbunătățiseră; el biruia cu totul pe scriitorii cari judecau despre alți scriitori și pe membrii înaltei societăți cari se întâmplaseră a nu trece încă la religia de desnaționalizare a franțuzismului, în noua clasă dirigentă de oameni bogați din toate neamurile pe care o fabricaseră și constituționalismul și guvernele liberale. Continuitatea și dezvoltarea literaturii românești nu erau recunoscute mai mult decît scopul firesc către care ea trebuie să tindă.

IV.

O nouă direcție care se poate tăgădui și insulta de gazetari, de oameni nepregătiți și de toți cei ce au interes la aceasta, dar ~~nu~~ ^{nu} ~~și~~ ^{și} nimic prin tăgăduire și insultă, schimbă punctul de vedere față de literatura trecută și de cea care se desfășoară supt ochii noștri. Nu mai e vorba de o revoluție, de o negare a valorilor din generațiile trecute. Se înlătură numai cîte un șarlatan sau ocrotit al foilor de partid ori al foilor redactate, cu anumită țintă, de străini. Literatura tinăra nu se culege oriunde pentru a face dintr'însa apărătoarea unei cauze internaționale; nu se dă nici măcar o lozincă de război pentru neam, ci se lămurește numai desfacerea în chip firesc a unei asemenea lozince; oricine poate vedea; nimeni nu e tras de mîneacă să vadă. Cîți dintre scriitorii de ieri lucrează încă, sînt înțeleși pe deplin și respectați, cel puțin tot așa de mult ca de tovarășii lor de vîrstă chiar, și de sigur mai fără interes și gînduri ascunse decît de aceștia. Până la Eminescu, până la Alecsandri, până la tovarășii acestuia toți — între ei marele Kogălniceanu, până la bătrîni «părinți ai literaturii românești» Eliad și Asachi, merge o privire de duioasă luare aminte, de evlavioasă curiositate. Cu spirit și simț și simțire istorică se urmărește întreaga înnaintare a scrisului românesc modern, se înțelege înriurirea firească a vremurilor deosebite și neajunsurile neapărate ale împrejurărilor vrăjmașe. Dar, pentru aceasta, nu se preface studiul înălțător și adînc serios al terenului cugetării și formei literare românești într'un simplu exercițiu de erudiție, în care se

capătă numai statornicirea a cît mai multe fapte precise. Se caută, între atîtea îndreptări, aceia care răspunde străvechului drum pe care a mers totdeauna literatura înțeleaptă, aceia care a folosit, a rodit și a rămas; se descopăr, între atîtea individualități, acelea care aũ știut sau aũ simțit măcar de unde vin și încotro trebuie să meargă; se stabilește firul călăuzitor pe de-asupra rătăcirilor, interesante, dar nevrednice de laudă. Și se deosebește ușor că această *via magna* care duce printre mormintele frunțașilor gîndului, cîntecului, povestirii noastre, e aceia care trece pe tărîmul sfințit al vieții neamului, pe cînd cărările primejdioase străbat bălăriile și buruienile veninoase ale vecinului. Dintr'o constatare istorică neîndoielnică, ciștigată sigur pe cale științifică, iese de la sine o îndrumare mîntuitoare.

Acestui timp îi place și i se cuvine a face istoria literaturii noastre. Din partea mea, o încerc în această carte, care nu vrea altceva decît, pe temeiul lucrurilor tipărite până astăzi, să dea înțelegerea desfășurării, timp de o sută de ani din epoca modernă, a scrisului românesc și a ideilor cuprinse în el.

Gravura
Practica. de Prof. Dr.
V. I. I. I.

CARTEA I.

Cele d'întăiu începuturi ale literaturii moderne. —
Învățători și îndrumători.

(1821—1830.)

CAPITOLUL I-ii.

Condiții culturale premergătoare. Școala și societatea. Dascălii de carte înaltă românească: Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi. Cei d'întăiu cîntăreți noi în ajunul anului 1821.

I. SFÎRȘITUL CULTURII GRECEȘTI ÎN PRINCIPATE.

Anul 1821 poate sluji ca început al unei nouă ere literare, oricît de mult ar fi întăriat manifestarea deplină și puternică a acesteia. E un an de schimbare, de însemnată schimbare, nu numai în cultura și scrisul Principatelor de la Dunăre, ci chiar și în acelea ale Romînilor de peste munți. Căci, dacă la mijlocul lui Ianuar 1821, boierinașul Tudor, țeran prin obîrșie, ca și prin simțirea și scopurile lui, părăsia Bucureștii unde trăgea de moarte Vodă Alexandru Suțu, intrupînd, parcă, în beteaga lui înfățișare sfîrșitul unei puteri, unei înrîuriri, unui înveliș al vieții românești de «dîncoace», grecismul, — peste cîteva zile numai, la 14 Februar 1821, muria în odăița lui din Buda bătrînul corector al cărților românești ce se tipăriau la Universitatea din Buda, protopopul fără reședință Petru Maior, care intrupa, cel din urmă, vechea școală, culturală și literară, așa de folositoare totuși prin faptele ei ca și prin urmările lor: școala erudiției istorice și filologice, școala încercărilor de a «reformă» limba pentru a dovedi nobleța originii noastre. Și de o parte și de alta, împrejurările nouă erau să vie numai cu oarecare zăbavă, dar sosise timpul pentru începerea unor împrejurări nouă. Oricîtă deosebire era între înalții dascăli de limba elenică de la București și Iași și între călugării și preoții romîni, cu sentimentele românești cele mai călduroase, cari treziau la viață un neam prin scrieri de muncă și de credință privitoare la tre-

cutul și la graiul lui, era totuși și o asemănare între acești doi factori ce dispăreau: literatura străină a celor d'întîi, ca și literatura drept românească a celor de-al doilea se îndreptau numai către un mic număr de oameni; ea avea un caracter deosebitor aristocratic. Pentru cei mulți, cari zăceau încă în deplinul întunec, nu lucra doar decît vre-un dascăl umil, vre-un cîntăreț de povești populare sau de istorisirî religioase. Și vremea cea nouă era să se apropie din ce în ce mai mult de mulțimile acestea, a căror chemare la viața culturală, a căror învățare, mîngiere și îndreptare prin literatură înseamnă începutul cel sigur al civilizației moderne a unui popor.

La 1821 erau două școli mari grecești în țară. Cea din București fusese strămutată de la biserică brîncovenească a Doamnei Balașa, biserică pe care am dori să ni-o putem închipui, lucrată modest după stilul cel vechi tradițional, încunjurată de chili unde stăteau dascăli ținînd în gazdă pe cîte un școlar de neam mai bun sau mai bogat, — în locul uritei clădiri, ordinare și pretențioase, zidită din marmură trufașă și împodobită cu aurării obraznice, pe care, după modele grecești, ni-a dat-o restauratorii de mai târziu ¹. Marea școală domnească de *elinică* fusese strămutată supt Vodă Caragea, care, cu toate păcatele sale, a fost, fără îndoială, reformatorul învățămîntului public muntean, la altă biserică, a Măgureanului, a generalului Mihaî Cantacuzino Măgureanul, pe deal de-a-supra drumului ce se cobora la Dimbovița: și aici chiliile de învățatură nu se mai văd, de alminterea, și biserică a fost cu totul stricată, fără a i se da măcar luxul, atrăgător pentru anumiți oameni, cu care se mîndrește Doamna Balașa. Se învăța acolo, pe lingă temeiul tuturor cunoștințelor, vechea limbă grecească, și materi nouă, ca în Europa; se preda limba latină ca și limba francesă, și se introduseră și cursuri de drept. Căpetenia celor patru înalți profesori, dascălul Veniamin, fusese înlăturat pentru niște vorbe nesocotite la îngroparea unui boier din opoziție, și Brașoveanul Dimitrie Medelnicerul, necunoscut altfel, venise în locul lui: dintre ceilalți învățători, un Vardalah, un Canela, un Gennadios sînt per-

¹ Pentru biserică veche și școala din ea v. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii romîne în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea. I, Scriitori bisericești*, p. 34 și urm; *Studii și doc.*, VIII, pp. 76-7.

sonalități care s'au manifestat și în domeniul literar. Alexandru Suțu luase și el supt ocrotire școala întemeiată de înaintașul său ¹.

La Iași, în fruntea «frontistiriului» domnesc din chiliile Mitropoliei stătea, încă de la 1816, un om cu o deosebită pregătire. Dumitru Panaiotachi Gobdelas, care înlocuise pe Ștefan Duca, era un bun matematic, care-și făcuse studiile în Germania, unde luase și titlul de doctor; el știa foarte bine franțuzește și era în stare să traducă în grecească elegantă pe *Télémaque*; în sfîrșit, în această dăscălie a lui de la Iași, el a dat la lumină și scrieri de economie, de filosofie, de gramatică, menite cu toatele școlii sale². I se adăugiseră în ultimii ani încă doi profesori cu pregătire modernă, Hestiotès și Koritzza. Și aici se începuseră lecțiile de latinește și franțuzește, precum și acelea de științe. Școala din Iași era mai vestită chiar decît cea din București, și, pe lângă învățăceii romîni, ea avea Greci, cari alergaseră din deosebite părți ale teritoriului lor național³.

Cultura grecească nouă, în legătură cu cultura europeană, de la care primia alte îndrumări decît ale trecutului, cultură națională, rîvnitoare de a asigura neamului «elinesc» o viață liberă, asemenea cu a strămoșilor slăviți, se mai răzima pe unele încercări de teatru. Se poate zice că întăiul început de teatru grecesc modern s'a făcut în Bucureștiu lui Vodă Caragea. O Domniță de neam străin, care-și păstra toată iubirea pentru literatura neamului său, Ralu, fiica lui Caragea, se pusese în fruntea unei întreprinderi ca aceasta. Școlarii de la gimnasiul elinesc și deosebiți Curtenii tineri, cari cunoșteau limba italiană și cea francesă și erau în curent cu cele mai însemnate lucrări dramatice ale literaturii apusene, începură talmăcirile unor piese pe care tot ei erau să le joace ca actori în teatrul improvisat de la Cișmeaua Roșie⁴.

*

Învățămîntul grecesc, teatrul grecesc, ziarele grecești din Viena, ca *Λόγος Έρμής*, cu titlul corespunzător lui «Mercur Savant», cărțile de școală și de popularizare grecești, traducerile nouă din

¹ *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 525.

² V. și *Floarea Darurilor*, II, n-1 9.

³ *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, pp. 52-3, 517 și urm.

⁴ *Ibid*, p. 50.

franțuzește, făcute în număr mare de tot tineretul entusiast pentru lumină și pentru libertate, revoluționari pînă la unul¹, aveau o mare trecere, nu numai la Curtea Domnului străin, dar și în cercurile mai înalte ale societății de atunci, în mîndra lume boierească. Poate că trebuie să se însemne însă deosebirea care era între Iași și București: în Capitala Moldovei, iubirea pentru cartea și lecția grecească era mult mai mică decît aceea, cu totul covârșitoare, care se constată ușor în București. Vechile tradiții românești trăiau mai puternic între Moldoveni, și, în această vreme de simpatie pentru lucrurile Apusului, de sete a innoirilor «europene», boierii Iașului și altor centre ale vieții Moldovei căutau mai adese ori înseși originalele franceze, în loc să se mulțamească numai cu forma grecească în care le înfățișau patrioții «elinii» ieșiți din înaltele școli domnești.

Totuși scrierile cronicarilor, ale scriitorilor ardeleni din curentul de reformă, învățăturile dascălilor crescuți în spiritul cel nou nu rămăseseră fără înrîurire. În fața așezămintelor grecești mai vechi, cu un caracter oficial mai pronunțat, se ridicau școlile cele nouă ale Romînilor; la orice încercare de a înainta pe terenul cultural, pe care o făceau Grecii, răspunde o altă încercare din partea vechilor stăpîni ai pămîntului acestuia. Și, pe cînd în sprîjinul celor d'întăiu nu era decît o Curte trecătoare, o societate de emigranți, care trebuia în curînd să se ducă, să se schimbe sau să putrezească în desprețul, tot mai mare, al tuturor, — în dosul celor din urmă era un neam întreg, care din ce în ce mai puternic își cerea dreptul la viață, un neam care, și în alte Ținuturi, cu alte forme politice, începuse să se afirme cu tărie.

II. PREGĂTIREA ȘCOLII LUI GHEORGHE LAZĂR.

Un teolog ardelean pe care oamenii mai puțin învățați și mai puțin inimoși îl înlăturaseră la o alegere de Vlădică al Romînilor neuniți din Ardeal și Ungaria, aghidiaconul Gheorghe Lazăr, născut dintr'o familie de iobagi din marele sat Avrig pe Olt, al baronului Bruckenthal, și dat la învățătură înalte de acest «boier» al său, care descoperise deosebitele însușiri de pricepere și muncă ale pruncuțului de «Valah» din preajma Curților și grădinilor sale

¹ Cf. *Floarea Darurilor*, l. c.

domnești, venise ca dascăl al unor copii de boierii, fiii unui Bărcănescu, mort la această dată, și ai unei surori a lui Grigorie Dimitrie Ghica, viitorul Domn de la 1822¹. Astfel, el putu să fie cunoscut bine de Ghica, care era Ban-Mare și unul din fruntașii boierimii muntene.

Pe atunci, după măsura luată de Caragea, și păstrată și de urmașul său, grija școlilor era dată în sama unei Eforii. Ea avea în fruntea ei pe Mitropolit, care, la această dată, 1816, era un Grec, Nectarie, om fără învățătură și lipsit de orice tragere de inimă pentru lucrurile noastre, și pe boierii din țară, din vechi și cinstite neamuri, Constantin Bălăceanu, om hotărît și care nu-și ascundea niciodată părerile, Iordachi Golescu, iubitor al poporului său, ale cărui proverbe le-a strîns cu iubire — el cel d'întăiu printre Romîni —, și Nestor, om priceput în ale Dreptului, tovarăș de îndelnicire și de vreme al cunoscutului Andronachi Domici din Moldova. Ghica nu era însuși efor, dar el putea să aibă, firește, amestec și în afacerile acestea ale școlilor. Să nu uităm că el era fiul Mariei Văcărescu, că auzise astfel în casa mamei sale tot graiul nostru, că tatăl său chiar, Banul Dumitrachi, frate al lui Grigore-Vodă cel omorît de Turci în Iași, după două Domnii de minunată gospodărie, făcea parte din acea familie de obirșie grecească sau, mai bine, albanesă, care, venită de aproape două sute de ani în țară, se romanisase pe deplin, cu toate îndelungatele șederi la Tarigrad ale acelora din membrii ei cari rivniau Domnia². Pe atunci, Banul Ghica era însurat cu Domnița lui Vodă Hangerli, Mărioara, care, deși era și a rămas totdeauna Grecoaică în sufletul ei, avea totuși toată aplecarea pentru lumină, pentru învățătură și scris în toate formele lor³.

Astfel se înțelege cum s'aun simțit îndemnații boerii eforii ai școlilor muntene să ceară de la Domn, pe lângă școala veche de limbă slovenească de la Sf. Gheorghe, *altă* școală românească, școală de știință, de *epistimonichi*, cu lecții de deosebitele ramuri ale matematicilor, de *fisică* și, nu mai puțin, de filosofie, spre folosul clericilor și al mirenilor cari, ar voi mai bine să urmeze această-laltă instituție de Stat, cu limbă de propunere românească. Lazăr

¹ Hurmuzaki, X, pp. 257-8.

² V. *Inscripții din bisericile României*, I, p. 271.

³ V. prefața vol. VIII din *Studii și Documente*.

își lăsase pe la sfârșitul anului 1818 slujba pe lângă Bărcănești și-și căștiga pînea ca inginer, ca unul ce fusese topograf militar pe vremea studiilor sale la Viena, făcînd hotarnice după moda nouă europeană, după sistemul «nemțesc», represintat pînă atunci numai de cite un străin pripășit: îl știa lumea ca pe «Lazăr ingineriul». E interesant să se știe că nu din partea lui a venit cererea de a se începe învățămîntul superior românesc, ci boierii îl cerură de la Domn, fără nici-o arătare de nume, la 15 Decembre 1817, și numai după întărirea de Cîrmuitor a anaforalei lor, numai atunci ei căutară un om destoinic și se opriră asupra inginerului ardelean ¹.

Dacă gimnasiul grecesc din București căpătă mai tîrziu o mai bună orînduire prin Alexandru-Vodă Suțu, aceasta se datorește stăruințelor cumintelui boier C. Negri — un Grec și el — și exemplului de propășire și de popularitate în toate cercurile naționaliste elinești pe care-l dădea gimnasiul, reformat tot după planul lui Negri, de la Iași. Dacă eforii muntenii simțiră nevoia școlii științifice românești «naționale» — numai acest calificativ nou și frumos nu venia de la dinșii, ci fu adaus de Lazăr, fără ca el să se întîmpine, de alminterea, în actele oficiale —, acesta se datorește întemeierii unui așezămînt de cultură ca aceasta în acel Iași care era încă în fruntea mișcării de cultură din Principate.

III. ȘCOALA IEȘEANĂ A LUÎ ASACHI.

Încă de la 1803, supt înriurirea școlilor de preoți din Ardeal, a seminarului din Blaj, adecă, — dar poate și mai mult prin cunoașterea seminariilor rusești, — în urma sfatului venit de la Gavril Bănulescu, Cîmpulunganul care fusese cîțva timp, în ocupația rusească de la 1789-92, exarh peste amîndouă Principatele, fiind locul unui Mitropolit ca și al celuilalt ², — Mitropolitul Veniamin Costachi făcuse în Iași o școală pentru pregătirea clericilor din diocesa sa și din tot cuprinsul Moldovei. La dreptul vorbind, era cea d'întîiu instituție mai înaltă cu caracter românesc, care se văzuse în Prin-

¹ Cf. documentul tipărit în *Școala Romîna* din 15 Octombore 1903.

² T. Stefanelli, în «An. Ac. Rom.», XXIII, pp. 858-9.

cipate. Până foarte târziu, Țara-Românească nu-și avu și ea seminariul.

La 1812, se întorcea în Iași fiul protopopului Lazăr Asachieviță, Gheorghe — și acesta deci tot un fel de «Gheorghe Lazăr», — care făcuse studii universitare în Viena și petrecuse și cițiva ani în Italia pentru a învăța artele desemnului. El fu numit, pentru cunoștința de limbă ce avea, și cu toate că era cu desăvîrșire străin de Drept, membru la Departamentul judecătoresc al Afacerilor-Străine, unde avea drept colegi pe Ioan Bașotă și pe același Negri, despre rostul căruia la întregirea și îmbunătățirea școlilor a fost vorba mai sus. Pe atunci chestia cea mare în Moldova era aceia a vinzării moșilor basarabene, pentru desfacerea cărora de către boierii cari nu voia să treacă dincolo de Prut se pusese din partea Guvernului rusesc un termen foarte scurt; pe de altă parte, Domnul de atunci, Scarlat Callimachi, care pregătia editarea unei nouă Condice de legi, doria să introducă în viața moldovenească norme stricte de Drept, necunoscute până atunci. Era mare nevoie de ingineri cari să-și cunoască bine meșteșugul și cari, fiind oameni de țară, să poată cere și înțelege deslușiri din partea oamenilor. Iată de ce se făcu și aici un raport din partea Eforiei Școlilor pentru deschiderea unei școli practice de aritmetică și geometrie în românește, supt conducerea tinărului Asachi. Între epitropi se afla Mihaî, fiul lui Grigoraș Sturdza și al Domniței Mărioara a lui Grigore-Vodă Callimachi, un boier de o bogăție de cunoștinți și de o pătrundere cu totul deosebită, și care, pe lângă aceasta, era însuflețit încă de cele mai curate sentimente pentru neamul său. Președintele Eforiei nu era un Mitropolit de felul lui Nectarie, ci însuși rîvnitorul de cultură Veniamin Costachi; în sfîrșit colegul Negri, care era cumnatul și cel mai ascultat sfătuitor a lui Scarlat-Vodă, a fost de sigur un sprijinitor al proiectului de înființare a școlii românești înalte. Numirea lui Asachi se făcu la 15 Noiembrie 1813 în calitate de «profesor științelor trebuincioase unui inginer politic».

O bucată de vreme, dascălul românesc, care nu căpătase un local deosebit, ci numai patru odăi din gimnasiul elinesc, o duse mai bine cu bătrînul director, Ștefan Duca. Iată însă că în primăvara anului 1816 vine Gobdelas, d-rul Gobdelas, matematic, filosof, traducător, în stare să predea toate cursurile de știință ce se pot închipui numai. Cearta izbucni îndată: Gobdelas

voia în ruptul capului să dea afară pe obraznicul fecior de popă romin care cuteza să facă știință superioară în limba rindașilor și a țeranilor. Dar plingerile lui rămaseră în deșert: nicăiri el nu află sprijin; nici la Mitropolitul, nici la tinărul Sturdza, nici la al treilea efor, Stratilat, deși era un Grec de viță, nici la învățatul beizadea Scarlat Ghica, alt efor, nici la odrasla mavrocordătească, Constantin, fiul unui beizadele, care urmă lui Stratilat, nici la Negri, și nici la Vodă. Asachi făcu în toată liniștea examenul său în Iunie 1818.

Avea nu mai puțin de 34 de școlari, și numele lor nu sînt fără interes. Între ei se afla fratele dascălului, Petru Asachi, cîțiva copii de oameni săraci, dar și trei Cantacuzini din ramura Canta, doi Bals, dintre cari viitorul Caimacam de la 1856, Toderiță, un Beldiman, Vasile, fiul poetului Eteriei, un Razu, un Crupenschi, un Carp, un Buhuș, doi Greceni, patru Sturdzești: Alexandru, Constantin, Nicolae și Ioan, apoi meșterul de stihuiră cu închinare Daniil Scavinschi:

Daniil cel trist și mic,
Ce-ți incheag o creațiune dintr'o clipă de nimic,

autor al unei traduceri din Regnard; traducătorul din franțuzește Vasile Drăghici, fiu profesorului de literatură grecească al lui Gobdelas, Alexandru și Anton Scheliti, ba pînă și unicul fiu al Domnului, crescut acasă de Silesianul Kreuchely-Schwerdtberg, Alexandru Callimachi. Mulți dintre acești ucenici de hotărnicie, cari veniau călări, cu țiganul său arnăutul după dinșii, erau oameni de o oarecare vristă și cari apucaseră a intra în slujbe. Astfel Scavinschi începuse a-și scrie stihurile, și putea fi om de vre-o cinzeci de ani¹. Iar elevul Teodor Chirangheleu era unul cum nu sînt mulți. Avea șezeci de ani împliniți, venise din lumea mare și zugrăvise chioșcul, foișorul de la Socola al lui Mihaï Sturdza; era să fie medic, și, puțin după aceea, profesor la școala cea nouă de arte din Iași². Muri la 1847, împovărat de bătrîneță, și Asachi alcătui aceste versuri mișcate pentru mormîntul său sărac:

Aici Chirangheleu cosmopolit:
Pe pămînt pentru alții a trăit,
Iar pentru dînsul, în cirescul plaiu
Începutu-s'au astăzi un nou traiu.

¹ *Adaos litteraru pentru dd. abonați la Monitorul oficială a Moldovei*, April, de G. Assaky; Iași, 1861.

² *Calendar pentru Romîni pe 1848, anul VII*, Iași, 1848, p. 67.

Dintre ei toți, unul singur, Scarlat Oswald, deci: Karl Oswald, și poate Fotachi Ghețu, rămaseră toată viața lor ingineri, dar toți ceilalți păstrară, spre folosul lor, cunoștințele de agrimensură pe care le căpătase la acest profesor. Șapte dintre dinșii fură promovați ingineri în chip solemn, de eforii școlilor, după împlinirea a șese ani de studii, în 1819.

IV. ȘCOALA LUI LAZĂR.

«Muntenii» voiau să-și aibă acum și ei școala de hotarnici; de aceea-și pusese ochii pe Lazăr care era «inginer» și știa tot meșteșugul pe care, în același loc din Apus, tot la Viena, îl învățase și Asachi. Dar Făgărășeanul nu era om care să fie cîștigat pentru aceasta. Știa de sigur științele exacte, și cine l-a ascultat, a știut ceva agrimensură, de și nu atita cită au putut căpăta de la Asachi ascultătorii lui, tineri sau bătrini. El nu se mulțămia însă cu așa de puțin: mărturisi eforilor, fără încunjur; că se simte «la orice meșteșug filosoficesc destoinic». Înainte de a începe cursurile de știință înaltă, întocmai ca acelea de la Greci, pe care le doria el, ceru timp să-și pregătească manualele, căci notele luate după explicația lui nu i se păreau satisfăcătoare și voia să se înalțe pînă la grelele înălțimi abstracte ale lui Kant însuși¹.

I se răspunse însă că aceste lucruri pot veni foarte bine și mai tirziu, dar că de-odată trebuie, pe lângă școala de slovenie, o altă școală românească, în care să se pregătească numai și numai ingineri: materia va fi geografia predată cu ajutorul hărților — unul din efori tipărise la Viena la începutul veacului — o hartă generală cu inscripțiile în grecește, un Πίναξ², aritmetica, geografia teoretică și geometria practică, în sfîrșit geodesia practică; deci cursurile de la Iași, și numai acelea.

Lazăr primi. Gramatica i se părea folositoare, dar nu voia s'o predea singur, așa încît ceru să se crească, pentru a-l ajuta, la o sută de lei pe lună leafa unui preot Pavel, care primia pînă atunci numai 70. Din partea lui, directorul era să aibă 3.500 pe an, fără mîncare și locuință. Pentru lecții se dădeau cîteva

¹ V. și Bogdan-Duică, în *Sămănătorul*, III, p. 81 și urm.

² *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 40.

152042

chilii de la Sf. Sava, unde stăteau atunci, plătind chirie egumenuului, «niște carătași nemți»¹. La 6 Mart 1818, lucrul era încheiat.

Școala înaintă răpede. Cu grămada școlarii romini treceau de la învățătorul stefanopolit la săracul făgărășean. Cu toate plingerile, ocările, batjocurile prin placarde anonime, ce se aruncau pe la ușile oamenilor, după datina grecească revoluționară de atunci, folosind tot așa de puțin ca și batjocurile și uneltirile pe care le făcuse la Iași Gobdelas împotriva lui Asachi, — Duhul cel nou biruia, cum în chip firesc trebuia să biruiască.

Lazăr era parcă anume făcut pentru a-l înfățișa. Avea fața, ochii, glasul, gestul unui apostol care zguduie, cucerește, întărește. Răpede fu uitată făgăduiala de a se ținea numai de matematică, și eforii se invoiau, din partea lor, nu fără înduioșare patriotică, la această neconținută și patentă călcare a contractului. Prin Lazăr, prin toată lecția lui ca și prin orice cuvânt ce-l ieșia întâmplător din gură, vorbea crezul îndrăzneț al lui Clain, Șincai și Petru Maior. Zi de zi, se propovăduia ucenicilor nobila obîrșie romană și toate datorile ce rezultă dintr'însa; zilnic se alăturau jalnicele și umilele împrejurări ale timpului de față cu toată marea strălucire a unui trecut fără păreche. Nicî-odată în viața lor tinerii pe cari, din ne norocire, nu-i cunoaștem după nume, afară de prea puțin dintr'înșii, sorbiau solia cea bună, care se sălășlui pentru totdeauna în inimile lor, rodind viitorul.

Târziu de tot, Asachi vorbea cu mîndrie de «școala sa de matematică în limba românească, prin al căreia organ atunce în ambele Prințipate s'a deșteptat sentimentul naționalității»². Întăia mișcare a pornit de la el, de la o neapărată nevoie practică a societății în mijlocul căreia el se afla. Dar această mișcare ar fi rămas fără urmări, dacă s'ar fi oprit într'o trecătoare instituție cu scopuri mărgenite și apropiate de pămînt. Prin vechea și binecuvîntata întrecere între cele două țeri, ea a pătruns însă la București, și aici Lazăr, acest pribeag din țara cu suferințele cele mai multe, făcu o mare minune de prefacere: din varga de pedagog, din cotul de măsurător al moșilor el făcu toiagul lui Moise care, lovind în sufletele curate ale unui neam bun, făcu să țîșnească pentru îndestularea atîtor rînduri de urmași apa de viață.

¹ Școala romînă, I. c.

² Calendar pentru Romîni pe 1848, Anul VII, p. 66.

Lazăr își află îndată încă un tovarăș: un Ardelean, care-și zicea obișnuit Erdeli, — Erdélyi, deci pe ungurește, — iar pentru boierii grecisați Erdeliotul, Ἐρδελιώτης, și purta numele catolic de Ladislaū, deci un Ungur, sau un nemeș, din Ardeal ¹, dar știutor de românește, ceruse, încă din Octombrie 1817, voia de a preda la școala grecească limbile latină și francesă, și chiar Dreptul. Capătă numai sarcina de a învăța pe școlari latinește, pentru cealaltă limbă fiind un dascăl anume. Dar se pare că între focoșii și fuduii Elini, Erdeli nu-și află rostul, și astfel peste puțin el făcea filosofie la «școala națională» lingă Lazăr ². El a tradus, de altfel, în românește, din Molière și Corneille: *Zgîrcitul și Pompeiū* ³.

Se pare însă că vremurile bune se duseră odată cu Domnia lui Caragea. Reforma lui Suțu va fi lăsat în părăsire școala «națională», care împiedeca oarecum alte visuri «naționale», ce erau să se prefacă peste puțin în realitate dușmănoasă și plină de primejdie pentru noi. Lazăr se îndărătnici însă în apostolatul său. Avea cărțile de școală pe care le prelucrase: «Povătuitoriu pentru citire și scriere», aritmetică, geografie, avea școlari cari nu mai așteptau să asculte alt învățător decît pe acest prooroc. Lipsiau numai mijloacele, dar fiecare știa să rabde, sau căuta să ajute după puteri. Și pe atunci trebuie să se fi petrecut scenele de duioasă iubire pentru învățătura cea bună a tinerilor cari veniau cu brațul de lemne la școală, pe care le povestește Eliad, înfățișîndu-se «copil sărman cu minile înghețate pe compasul de fier și pe cretă, spulberat de crivețele iernii în ruinele Sfintului Sava, în mijlocul altor copii mai nevinovați și setoși de învățatură» ⁴. Pomenirea la 1821 a unui arhimandrit, Grigore Rîmniceanul, ca «director» al școlilor românești înalte din Principatul muntean nu e fără însemnătate ⁵.

Totuși încă de pe la 1818 Lazăr avea un bun ajutător pentru religie și geografie în călugărul Eufrosin Poteca, despre care se va vorbi aiurea mai pe larg. Pe urmă, cînd dascălul Venia-

¹ Reproducînd notița lui Eliad, din *Curierul românesc*, despre Lazăr. *Foaia pentru minte*, din anul 1840, bănuiește că Erdeli ar putea fi din părțile Blajului, iar același Bariț, în *Familia*, I, spune că ar fi fost din Ținutul Sibiului.

² *Uricariul*, X, pp. 441-2.

³ Mărturia lui Eliad, în *Curierul* pe 1840.

⁴ *Curierul românesc*, pe 1838, n-1 15.

⁵ *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 524.

min, care, la toate argumentele lui Lazăr că poate fi și o filosofie în românește, răspundea cu hotărîtorul: «nu va fi», fu înlăturat pentru necuviință față de Vodă, mulți ascultători de filosofie veniră la dînsul: între ei deosebim pe Nănescu traducătorul și pe Ioan Pandeli, viitorul bursier în Apus, pe Gheorghe Ioanid, pe alt Grec, Ioan Palama; celelalte nume sînt tot ale unor boierinași necunoscuți¹. La profesorul național de matematică și filosofie alerga, de alminterea, cine se întîmpla: lingă copiii de la școlile elementare de pe lingă bisericile Colțea și Sf. Gheorghe, unii «prăvăliași de prin orașe, scriitori de pe la cancelarie»², negustorii pe cari-i îndemna să-l asculte unul dintre ai lor, Alexandru Tell, om călătorit prin Europa, care-și dădu la dînsul pe fiul său Cristea, Christian, mai tîrziu una din căpeteniile de la 1848. Concurența lui Vardalah, venit mai tîrziu, care preda filosofia după Tracy, nu putea să golească sala lui Lazăr. La lecțiile de aritmetică, el avea douăzeci de ascultători obișnuiți, la cele de filosofie publicul, de tineri și de oameni în vîrstă, nu mai încăpea³.

V. DEZVOLTAREA CULTURII MOLDOVENEȘTI. TEATRU ȘI ȘCOALĂ ROMĂNEASCĂ. REFORMA SEMINARIULUI VENIAMIN.

Odată ce Bucureștii aveau acum o școală înaltă în românește, se păru Moldovenilor că iarăși trebuie să se facă un pas înainte, pentru a-i întrece prin aceasta. A se cere noului Domn, Mihai Suțu, întemeierea unui «frontistiriu» românesc se păru un lucru prea îndrăzneț. Era însă Seminariul Mitropolitului, și acesta se putea preface, rămîind, bine înțeles, tot o școală de preoți.

Asachi își mîntuise de alcătuit cărțile de școală la 1818. Încă din 1816-7, la Hatmanul Costachi Ghica, un bătrîn boier, el strînsese pe cîțiva copii din clasa de sus pentru a da representații de teatru, urmînd întru aceasta exemplul dat de școlarii de gimnasiu său de pension de la Gobdelas, Cuculi său de la dascălul

¹ Eliad, în *Curierul* pe 1840; de unde în *Foaia pentru minte* n-1 6 și urm., în *Familia* I și în *Lepturariul* lui Pumnul, IV, p. 59 și urm.

² Poenaru, în *An. Ac. Rom.* pe 1871, p. 118.

³ *Ibid.*

Chiriac¹, cari erau pregătiți pentru aceasta de profesorul de franțuzește, Lincourt².

Între ei era Elena, fiica lui Alexandru Ghica Vornicul, Agripina Sturdza, sora viitorului Mihai-Vodă, Iacovachi Leon și alții. Pentru dînsii traduse el cea d'întăiu piesă românească ce s'a dat înaintea unui public, fie și a unui restrîns public boieresc: Mirtil și Hloe³. Piesa, în genul ușor, copilăresc al lui Gessner și Florian — pastorală de salon, cu suspinele parfumate și mieii înfășați în horbote, legați cu panglicuțe trandafirii și albastre, — nu e mare lucru. Traducerea, pe care Asachi o dădu la lumină tîrziu de tot, la 1850, într'o elegantă broșurică, pentru meritul de a fi fost «cea întăiu piesă dramatică represintată în limba romînă», e bună, fără a fi foarte bună. Ea place, ici și colo, prin găsirea și introducerea pentru întăiași dată în prosa poetică a unor cuvinte așa de expresive cum sînt: «cațâ», «tufari», «rediu» de pe «muncel», «praștie», «lilieci în floare». În schimb, sînt și neologisme îndoielnice: grecești, ca «prosforă», apusene, ca: «a reveni», «a consfinți», «ambii», «fortună», «prețios», ce sună italienește; sînt moldovenisme care se desfac urit: «ist», «ea [=ia] ascultă», «aleu», «dișteptat», «a' cuî», ba chiar greșeli de limbă (căci Asachi n'a pătruns nici-odată în tainele cele mari ale graiului nostru, ci a rămas totdeauna între catehumeni): «blinde ca tu» («ca tine»), «pasuri», «zin» pentru «zeu», «a jervi» («a jerfi»); tot după iubita lui limbă italiană, din țara unde fusese și el membru de Academie poetică, el cutează a construi astfel: «fără să fi aceasta simțit turturelele» (*senza aver ciò sentito le tortorelle*). Dar nu acestea sînt lucrurile de căpetenie în acest vechiu preludiu teatral. În sara de 27 Decembre, de Sf. Ștefan 1816 tineri vorbind românește aduceau într'o casă boierească miros bun de ogoare, înfățișîndu-se în porturi frumoase de țară —, Asachi văzuse portul țerănesc din Ardeal purtat în carnavalul din Roma de însăși ducesa Odescalchi, care fusese pe-acolo⁴ — ce nu mai fusese îmbrăcate pe trupuri așa de gingașe, și boieri mari, înduioșați de bucuria copiilor lor, dar poate nu numai de aceasta, aplaudau

¹ Buradă, în *Archiva* din Iași, XVI, p. 133.

² V., asupra lui, Hurmuzaki, X, tabla; A. Stourdza, *Règne de Michel Stourdza*, Paris, 1907, Apendice documentar (cf. *Floarea darurilor*, I, No. 6).

³ Note de T. Codrescu în *Uricariul*, XVI, p. 426; Buradă, *loc. cit.*

⁴ *Albina* pe 1838 sau *Curierul* din acel an, no. 19.

din toată inima. În adevăr ceva nou și dumnezeiesc se ivise în aceste serbări ale Nașterii!

Putem bănuși că și în București Nănescu și alți școlari făceau teatru cu piese traduse de ei sau de Erdeli, profesorul lor, dar aici, unde știrile lipsesc, boierimea nu stătea atît de mult în fruntea acestei ramuri nouă a curentului național de cultură.

În vara anului 1820 se dădea examenul la seminariul din Socola. Dascăli erau acolo bieți oameni fără studii măi înalte: un Gheorghe Vilcu, un Ioan Alboteanu, Bucovinean de obîrșie, un Vasile Popovici, un Ioan Graur, un Ioan Suiuci, un preot Constantin, cari predau cetitul, scrisul și cîntările, precum și oareșcare noțiuni de dogme; aritmetica, filosofia, retorica, limba latină erau numai de formă¹. Aceasta se văzu, deslușit și caraghios, la acel examen, fiind de față și Vlădica Grigore de Irinupolis. Se ținu, după datină, un prea-frumos discurs latinesc, dar el nu era decît «descrierea lui Bahus și a Faunilor din *Metamorfosele* lui Ovidiu», zice însuși Asachi.

Data aceasta, scandalul fu mare. Doi profesori dintre acei ce făcuseră din Fauni creștini ortodocși, trebuira să se ducă. Mihaï Sturdza, neclintitul sprijinitor al școlii românești începătoare, răzbătu și aici ca episcop. Se văzuse ce ispravă îndeplinia Lazăr în București; și la școala de sat din Slobozia de lângă Birlad, a lui Alecu Callimachi, fusese așezat un «dascăl sistematicesc, adus înadins din Transilvania ca să dă în limba patriei învățatura de gramatică, de aritmetică, de teologie și, măi în urmă, și de o scurtă gheografie»². Se hotărî trimeterea lui Asachi în Ardeal pentru aducerea de dascăli noi și buni, știutori de latinește și de matematici, de filosofie kantiană, de istorie universală și de geografie pe hărți³.

Astfel se împărția în acest an pe la toate protopopiile această înștiințare: «la Iaș, în Țara-Rumînească să află lipsă de doi dascăli latinești, adecă să fie Rumîni, învățați în limba latinească: plată bună vor avea, pe an o mie de zloți; unde să va afla, să să arate

¹ Adamescu, *Ist. seminariului Veniamin*, București, 1904, p. 50 și urm.

² Iorga, *Studii și documente*, VI, pp. 53-4, No. 150.

³ *Adaos litteraru*, p. 9.

la Scaunul protopopesco, și de aicea să va arăta la Scaunul arhieresc»¹. Decî se cereau numai oameni cu știință de latinește — de tot rari la noi, în tot neamul —, ca să nu se mai întîmple pățanii ca aceia de la memorabilul examen pe care-l strică, precum văzurăm, cruzimea lui Asachi. O înștiințare ca aceasta n'a fost trimeasă și prin Mitropolia blăjeană, unită, căci acolo erau doar oameni primejdioși, eretici! Dar și Guvernului din Cluj îi scrisese Mitropolia, și Asachi avea voie să-și caute dascălii și printre uniți.

Se găsiră pentru o asemenea leafă tineri filosofi cari să cuteze a merge în locuri așa de sălbatece cum se păreau și Romînilor din țerile împărătești Moldova ori Țara-Românească, pe care le vedem amestecate în vestirea Vlădicăi de la Sibiiu. Unul era un Brașovean, care-și luase doctoratul — firește cu o tesă latinească — încă din 1817, trînd despre datinele de îngropare ale neamului său: Vasile Popp². Păcat că nu putem ști mai multe despre acest fruntaș printre întăii cărturari romîni cu diplome înalte ai Romînilor din Ardeal, despre acest orășean, de sigur fiu de negustor, care promovase cam în același timp cu Gheorghe Lazăr! Pe de o parte, el analiză apele minerale de la Arpatac, Bodoc și Covasna, pe de alta stătea în legături cu Petru Maior, care-i făcuse și prefața la tesă: era în stare să traducă mai apoi și pe Vergiliu și să încerce, după douăzeci de ani de stăruitoare cercetări, o bibliografie, cea d'întăiu în românește, despre cărți românești, și, pe de altă parte, avea destulă tragere de inimă pentru cele bisericești ca să editeze, cum a făcut în 1827, întors în Brașovul său, ciudata Psaltire versificată a lui Pralea, pe care ca dascăl de cîntări îl cunoscuse, prețuise și iubise la Iași. Al doilea profesor pe care-l căpătă Asachi fu un «nepot» de-al Vlădicăi Bob, dar unul de care unchiul nu voia să știe și care-și și schimbase numele, latinisindu-și-l, ca un om învățat, în Fabianus, Fabian. Născut în părțile bistrițene, la Rușii Birgăului, dintr'o familie unită, cred că el trecuse la ortodoxie; între cei ce plîng la moartea episcopului blăjean, în 1830, Vasile Fabian nu e pomenit lingă nepoata lui Bob, Hristina, și lingă protopopol turdan Gheorghe Bob³. Fabian, pe care Asachi-l culese în zdrențe, flă-

¹ *Studii și doc.*, XII, p. 209, no. LV.

² V. și Birseanu, *Istoria școalelor centrale romîne gr-or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 16.

³ *Studii și doc.*, XIII, p. 24. Sion, în *Arhontologie*, Iași, 1892, îl face neam de «olar din Bucovina» și pretinde ca, la venirea lui, el «nu vorbea bine moldovenește»!

mînd, prigonit și fără nădejde la capătul unei cariere întregi de rătăcire nenorocită, pe la toate școlile, de la cea de sat a bunicului care-l adoptase, Toader Bob, din Maier (tatăl lui Fabian era din familia Răul), până la cele din Năsăud, Cluj și Orade¹, se dovedi un om cu tragere de inimă pentru Moldova, unde rămase, și pentru Asachi, de care nu se dezlipi niciodată. Ioan Costea și Ioan Manfi nu sînt cunoscuți altfel: erau teologi din Blaj. Afară de Fabian, profesorii ardeleni începură lucrul la Seminariul lui Veniamin, înălțat astfel cu mult mai presus decît școala națională din București, dar, după trei luni de prelegeri la sfîrșitul iernii 1820-1, eteriștii lui Ipsilant năvăliră în Iași stăpîniți de Mihai-Vodă Suțu, și încheiară deocamdată rostul cărții românești.

Să nu uităm, în sfîrșit, că tot Veniamin Mitropolitul a fost cel d'întăiu care a trimis un bursier în străinătate: pe Gheorghe Săulescu, băiat sărac, care învăța teologia la Chios, în acest an al prefacerilor².

VI. CĂRȚILE DE ȘCOALĂ. «POVĂTUITORIUL» LUI LAZĂR.

Pe cînd nu ni s'a păstrat din învățămîntul lui Asachi decît un manuscris de matematică³, avem de la Gheorghe Lazăr, în acel «Povățuitoriul al tinerimii către adevărata și dreapta cetire», care nu ieși de supt tipar decît trei ani după moartea scriitorului său, la 1826, în Buda, nu numai o lesnicioasă îndrumare către căpătarea celor d'întîiu cunoștinți, nu numai un șir de mici povestiri cu tile limpede, nu numai cîteva din fabulele Bănățeanului Țichindeal, scrise ușor și întovărășite de sfaturi morale potrivite, dar și o adevărată expunere a părerilor lui Lazăr cu privire la societatea de atunci și la datorii ei, la chemarea pe care trebuie s'o aibă adevăratul învățămînt românesc «național».

Toată învățătura dascălilor de casă și a învățaților profesori de la școala cea mare domnească i se pare un lucru zădărnice saŭ

¹ Notița biografică de P[opp], în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1840, n-le 31-5; prescurtată în Pumnul, *Lepturariul*, III, p. 507 și urm.

² Ms. Săulescu, la Ac. Rom.

³ *Ist. lit. rom.* citată, II, p. 519, nota 3.

chiar corupător de suflete; oricum, protivnic firii omenești în dezvoltarea ei treptată. Boierii își cresc foarte prost copiii, stîrpind din inimile lor avîntul, credința, iubirea și înlocuindu-le cu trufie pentru știința pospăită a două limbi suptîri, la modă: una răsăriteană, mai veche, cea grecească, alta apuseană, mai nouă, francesă, cu desprețul pentru omul fără moșie, fără caftan, fără elinică și «franzoizie». «Creșterea fiilor mai pretutindenea la părinții cei bogați ori în mare direcție pusă, cu atîta mai slabă este. Mulți așa socotesc și cred că a sălta, a se ști luptă, așijderea a vorbi franțozește și grecește, și puțintică învățatură de a ști să-și petreacă în soțietate cu cei mai de frunte, atuncea toate datorințele a unui bărbat ales aci sînt»¹. Și, mai departe, el se ridică împotriva cărților proaste, fără înțelepciune și fără sănătate, care se dau în mina nevriscnicilor unei biete lumii nelămurite, ce vede în fiecare licărire o rază. «Creșterea aceasta nu alege pentru noi așa cărți care ne vor învăța temeiurile ceale mai bune și adevărate ale înțelepciunii și ale virtuții, ci, mai cu seamă, acelea cărți, care se văd a fi mai bine franțozește și grecește întocmite, și întru acest chip au umplut fantasia noastră cu deșarta trudă a celor străini»².

Trimeterea peste hotar în acea ispititoare «Evropă» care cere o anumită pregătire pentru a putea folosi, așezarea între străini la o vîrstă cînd ochii se deschid mai bine asupra țerii, datinelor și oamenilor ei, i se pare încă un drum greșit. Într'un timp cînd abia se întorseseră din Viena cei doi fii ai lui Iordachi Cantacuzino și Iancu, fiul lui Alecu Văcărescu, cînd copii și copile din familiile Brăiloiu, Varlaam, Jianu, Otetelișanu, Costescu, Glogoveanu, Bengescu, ba chiar cite-o odraslă de negustor, ca fiul lui Băluță Ioan din Craiova, urmau la școlile săsești, care aveau și cite un dascăl grec, sau la mănăstirea ori *cloașterul* Ursulinelor din Sibiiu, cînd tocmai plecaseră, în vara anului 1817, la «Parij» prin Viena cei doi copii, crescuți acasă cu dascăl franțuzesc, ai bogatului și puternicului boier oltean Dumitrachi Bibescu, viitorii Gheorghe-Vodă Bibescu și Barbu-Vodă Știrbei, cînd, în aceiași strălucitoare Capitală a nouăi Francii regale, unde-și avea fiul și boierul grec Costachi Rasti, se pregăteau cu răgaz pentru o viață fericită doi Filipești, fiii bătrînului Iordachi, pe cari-i ținea în pensionul său Isidor

¹ P. 72.

² P. 74.

Guillet, «successeur de Mr. Le Pitre»¹, — învățătorul românesc de la Sf. Sava spunea, liniștit și tare, cele ce urmează: «Nu locul face să fim mai înțelepți și mai covârșiți, ci aceasta mai ales atirună de la voia noastră: vrem numai să fim aceiași, putem în tot locul, și, vedeți, nu e pentru fieșcarele a merge în cetăți mari și țări luminate ca să învețe, fără numai pentru aceia cari sint de la natură cu talenturi bune dăruiti, cari cu statornicie staū după învățătură și cu sirguință se indeletnicesc întru toate cele bune care aduc procopseală tinărului.²» Saū: «Mulți sint cari aū fost în Roma, în Paris, în Viena și în alte cetăți mari, ca să se învețe și să se facă mari procopsiți, însă unii și după aceia nimic mai învățați, mari procopsiți saū mai înțelepți s'aū întors de acolo, de cum eraū mai înainte. Așa dar nu locul face să fim mai înțelepți și mai covârșiți³; «umbletele încoace și încolo» nu fac să rodească firile sterpe ca «pustietatea cea arinoasă a Arabiei»⁴, și care e «nebun», printre «domnișorii cei tineri», «prin călătorie mai mare nebun se va face»⁵.

Asemenea cu «măestria scobiturii în marmură» trebuie să fie creșterea cea adevărată, prin care se fac oameni folositori, cari alcătuiesc un popor tare și sigur de viitorul lui. «Evlavia către lege și către virtute» trebuie să fie îndreptarea de căpetenie. «Înțelept, de omenie și bun a fi negreșit sint mai mari covârșiri decit a fi învățat, isteț, desfătat saū tot aceia a fi ce zice lumea, adică: oameni de mare învățătură și soiū»⁶.

El dă și programul învățăturii celei folositoare. Nu limbī multe pentru vorbă goală saū pentru mindrie deșartă, nu «vorbirea a multor limbī...», precum fac unii părinți de pun toată creșterea fiului său întru învățatura limbii grecești și franțozești, ci «adevărate științi» pentru sufletul «nevinovat» ce pipăie prin întunec și abia zărește în depărtări raze ce se încrucișează și-ī încurcă științele. «Filosofia morală», de o parte, «învățătura naturii», de alta, acestea dau rost tinărului între lucruri și între oameni; ele-ī arată

¹ Iorga, *Contribuțiuni la istoria învățămîntului*; din «An. Ac. Rom.», XXIX, secția literară.

² P. 59.

³ P. 58.

⁴ P. 68.

⁵ Pp. 69, 70.

⁶ P. 67.

adevărul celor ce-î staî înaintea și calea pe care trebuie să umble între cei de aproape și cei de departe, între oameni buni și oameni răi. Mecanica e de folos mare, apoi știința lucrului de pământ, ba, i se pare lui, și «luntrarea pe apă». A merge la școlile înalte și pentru a ști vre-o altă limbă, încă nu e rău. Dar atâtea alte studii, cu așa de scumpi și mîndri dascăli, ce sînt alta de cît «chipuri deșarte în aer»¹, căci ele nu vorbesc sufletului, nu se coboară în țesătura lui adîncă ?

Mai presus de toate însă e «simțul datorințelor» și «iubirea de muncă». Și în cuvinte tot așa frumoase se laudă, la sfîrșitul micului manual de morală, această virtute a virtuților². «Firea omului este așa, ca el totdeauna să se îndeletnicească cu ceva. Cel leneș nu s'aî născut să vieze și să trăiască, ci să putrezească și să piară încă viețuind; de să naște sărac, el gîndește să se sfîrșască cerșitoriu: nu e nici-un folos, nici moșie patriei, nici neamului său, nici lui însuși, și pentru unii ca aceștia s'aî obicinuit oamenii cei bărbați a zice că mai bine să fie mort decît viu; că de ce treabă este așa viață? Pentru că soarele, luna și toate făpturile lui Dumnezeu oare cătră ce ne învață cu neîncetatele umblări și mișcările sale, de nu cătră îndeletnicirea noastră cea de pururea»³ ?

Lazăr avea, de sigur, nu numai chemarea de pregătitor de suflete, prin creștere, de pregătitor de vremuri prin propaganda sa națională, ci și chemare de scriitor. Nu se simte un reformator al limbii, deși dorește și el s'o supuie «gramaticii»; nici măcar vechea ortografie nu umblă s'o schimbe: scrie cu slovele cele vechi obișnuite, cu vorbele cele bune înțelese de orișicine. Doar dacă alunecă a scrie, ca în latinește, diftongul *oa* cu *o* simplu (tote, pote ș. a.), ori a întrebuiința anume neologisme, de care, mai mult sau mai puțin, avea nevoie, precum: «prelecsiî», «demînda», «comun», «soțietate»; școlii îi zice însă «sholă» și în loc de «frumos» scrie «formos». Avea și el, firește, ca unul ce era cu gîndul tot la nobilul, «suptirele» părinte Traian, visul acela mare al tuturor Ardelenilor de a «direge limba» cu adausuri și îmbunătățiri luate din latinește și din italie-nește⁴; dar pentru așa ceva aștepta alte vremuri și altfel de cărți

¹ P. 75.

² V. extrase din carte în *Floarea Darurilor*, I și II, *passim*.

³ P. 82.

⁴ P. 57.

decît această binefacere a celei d'intăiî învățaturî pentru copiii începători.

Afară de fabule, «Povătuitorul» cuprinde și povestiri morale, care sînt, nu culese de prin alte cărți, ci lucrute, ori măcar prelucrate, de însuși Lazăr. Nu se poate o mai firească și mai plăcută limbă, cu miros de vechime blajină, decît aceasta. Învățăturile sînt de multe ori pagini interesante despre datinele, scăderile și lipsurile poporului său, așa cum îl știe el de acasă, din părțile lui făgărășene, de lingă larga apă ascunsă și înalții munți din zare, la picioarele cărora se ascund, după perdelele dese ale copacilor, multele sate mari și înstărite. Ici e vorba de «credințele deșarte», strigoî, «sărbătoarea cailor, Marța incuiată, Armîndenii, Todorusele, Zioa ursului, a lupului», care fac din bieții țeranî ai noștri, prin năvălirea lor necurmată, furătoare de vreme scumpă, cei mai săraci locuitori ai țerii. «Iată vecinii noștri Nemții», suspină Lazăr, care copilărise cu bielșugul Sașilor supt ochi, «că și ei sînt oameni ca și noi, se nasc ca și noi, trăiesc, mor, sînt creștini, merg la sfînta biserică și țin sărbătorile numai cele ce poruncește sfînta Biserică, dară într'altă vreme lucră preste tot anul: decî pre ei nu-î trăsnește, nu-î calcă caii, nu-î ieau vînturile pentru că lucră; ei sînt în pace, mai bine trăesc, mai bine se îmbracă, mai bine se hrănesc, vitele și sămănăturile lor sînt mai bune decît ale noastre, și sînt mai bune gazde decît noi¹.» Aiurea e vorba de prăznuirea «Joiilor de la Paști pînă la Rusalii», de păcatele închipuite ce se spun înaintea celor adevărate, de către oamenii neluminați, la spovedanie, al cărei adevărat rost ei nu-l înțeleg; cutare sătean ce merge să lucreze pe ogorul Grecului, e sfătuit caute mai bine de petecul său de pămînt, care atunci îl va hrăni așa încît să nu mai simtă nevoie de a intra rob la străini. E o întregă învățatură către copiii de oameni sărmani din partea unuia care știe ce înseamnă a crește în bordei și care voiă să-și smulgă neamul din tainița sūrăciei, plină de întunerecul minții, prin care umblă atitea rău-făcătoare umbre.

Pline de armonie țerănească și în dulce graiî poporan sînt și maximele sale, care desăvîrșesc pildele din parabole: «pînă cînd

¹ P. 95.

e inima curată, și pacea ți-e întreagă», «cătră cel nebun nu grăi nimica, pentru ca să nu batjocorească graiurile tale cele înțelepte», «înțelepciunea cea adevărată pururea de sine mai puțin decît nebunia gîndește», «înțeleptului pururea așa să cuvine a lucra precum grăește», și atîtea altele care se pot adăugi la zicalele cunoscute și ar trebui să împodobească orice carte de cetire bine alcătuită.

Lazăr crezu că e bine a vorbi și despre anotimpuri, și, cînd începu să le zugrăvească pentru copiii săi, fără voie îl năpădiră amintirile lui de băiat crescut în nevoi, în luptă cu asprimea vremii une ori, alte ori răsplătit, sărutat și binecuvîntat de dînsa; voiă să scrie o lecție și se trezi cîntînd un cîntec, cîntînd cu glas curat, cu nevinovăția vrîstei d'întăiî, un dulce cîntec de-acasă. El se cutremură de frig cînd «apa îngheață ca osul», în aprigele ierni de munte, se bucură de ivirea «micșunelelor și liliilor» pe pajiștele umede, în care se înfundă piciorușele cercetașilor de flori, aude mai târziu, în pacea grea și caldă a zilelor de vară ațipite supt adîncul albastru, ca printr'un vis bun, cum «cosașii ascut coasele» și știe că «acum se cosesc finețele». E băiat cunoscător și se dumerește bine cum «în unele locuî taie orzul cu coasa, la altele îl seceră». Toamna, el gustă cu lăcomie din must, pe care nu-l află însă așa de bun ca miedul său de mere, cu care e deprins în satul cu livezi, în «lunca» lui de-acasă. Dacă în Octombrie, cel așa de rece pe acolo, mai este «cite o prună pe lemne» n'aveți grijă, o găsește el pe aceia. Și ce bucurie îi este atuncî cînd zărește lumea strînsă la culesul de vii, în acel bucuros amestec al tuturor stărilor și vrîstelor, oameni buni deprinși a trăi frățește, a-și păstra einstea unul către altul, cum până astăzi se vede în satele noastre de dincolo: «Vezi pe acel vîrf al dealului cîțiva bărbați și femei merg purtînd cofe și coșuri cu dinșii? Ori unde să duce atîta mulțime de oameni? Se duc să culeagă struguri.» Și, în Decembrie cu șezătorile lungi, el nu îndeamnă numai la cetitul de «cărți frumoase», ci se mai uită prin ceața anilor, prin negura depărtării la cei ce lucrează harnic la «torsul fuioarelor și al linei».

Totdeauna vor trăi aceste foi din vechea bucoavnă, așa de cuprinzătoare în modestia ei.

CAPITOLUL II.

Cel d'întîiî poet muntean: Iancu Văcărescu. Versurile lui Barbu Paris Mumuleanu.

I. TINEREȚELE VĂCĂRESCULUI.

Afară de sprijinatorii cari făceau parte dintr'o generație mai veche, din marea boierime de Divan cu bărbile cărunte, mai erau și alții în societatea munteană din apropierea anului 1821 cari doriau școală de învățătură înaltă în românește și toate însemnatele urmări ce trebuiau să plece dintr'însa. Pe acești oameni îi vom întilni și mai tirziî, după scoaterea țerilor noastre de sub hobotul stăpînirii grecești, dar încă de acum ei trebuie schițați spre mai buna înțelegere a noilor împrejurări culturale. Ei sînt și cei d'întîiî scriitori ai poeziei nouă românești din Muntenia.

La 1804, supt Domnia lui Constantin-Vodă Ipsilanti, pleca «înlăuntru», spre Apusul cu multe așezăminte de cultură înaltă, pleca pentru a intra în vre-un pension din acelea ce dădeaŭ bune cunoștinți de limbile moderne tînărul Iancu Văcărescu, împreună cu un dascăl-epitrop—după datină—Grecul Zaharia, și cu Costachi, fiul Păharnicului Ioniță Fălcoianu ¹. Iancu era fiul,—numit după bunic, vechiul poet de dragoste și de închinări—, Ienăchiță Banul,—al lui Alecu Văcărescu, poet și el, ba încă întîiul în ceata cîntăreață a Văcăreștilor, deprinși a-și turna în stihuri reci și bine măsurate huzurul de boieri mari. Nevastă-sa era Elenco Du-deasca, fiica Marelui Ban Nicolae și sora vestitului risipitor,

---

¹ *Ist. lit. rom. în secolul a XVIII-lea.* Pentru Fălcoieni, prefața la *Studii și doc.*, VIII.

cutreierător de lume și răspînditor de daruri în Apus, Constantin, cel din urmă dintre Dudești. Era o femeie cuminte și așezată, strîngătoare și foarte pricepută în ale gospodăriei; veșnicile zguduituri ale ciudatei căsnicii cu un poet ușuratec după dă-tina veacului al XVIII-lea, adesea doritor de cite o alta «psihimă» și «peristeri», nu-î erau pe plac. Încă din 1796, ea-l lăsă în prada oftărilor puțin dăinuitoare și se așeză de-o parte la casa ei, rămîind de acum pentru toată lumea Dudească după tată, dar Clucereasă după bunătatea de bărbat pe care o părăsise. În anul următor, Mitropolitul trebui să dea o hotărîre de despărțenie, și Elenco-și căpătă astfel toată averea, până atunci în mîni care nu erau deprinse a cruța. De alminterea, zilele bietului soț rămas singur fără nevastă și fără copii — pe lingă Iancu se născuse din această căsătorie nepotrivită și două fete, Mărioara și Săftica —, se cheltuiră răpede: la începutul veacului celui nou, Alexandru sau Alecu Văcărescu nu mai era în viață¹. Decî de mamă-sa fu crescut Iancu, și ea-l trimise la Viena înaltelor științe. Se pare că el rămase mai mulți ani în străinătatea învățătoare, căci în vremea ședințelor congresului din Viena Dudeasca se afla acolo, unde nu venise de sigur pentru a vedea mai de aproape bunele isprăvi ce face cu averea sa pe sfîrșite fratele Constantin². Un lucru e sigur: că n'a fost printre boierii cei d'întîiu ai lui Caragea. În acești ani de studiu, destul de mult prelungiți, el căpătă deplina cunoștință a limbii germane, destulă știință de franțuzește pentru ca să se poată încumeta a tălmăci în această limbă, îndată după auzire, un discurs al Mitropolitului, ținut înaintea ambasadorului rusesc Ribeaupierre în 1827 (dar Gheorghe Bibescu, viitorul Domn, unul care-și făcuse Universitatea la Paris, îi ieși înainte)³, și poate chiar înțelegere pentru limba italiană pe care petrecerea la Curtea împărătească a vestitului autor de opere Metastasio o pusese la modă în cercurile înalte vieneze și pe care Iancu o auzise vorbită la Pisa, unde-și urmă învățăturile.

La 1815, unchiul său Nicolachi cocoșatul, acela care a trebuit să se amestece, fără nici-un folos, firește, în răscoala Oltenilor lui Tudor, acest Nicolachi, mezin al Văcăreștilor, care cînta și

¹ Cf. *Ist. lit.* citată, II, pp. 44, 486 și u. și Hurmuzaki, X, pp. 552—3.

² *Studii și doc.*, VIII, pp. 169—70, No. 21).

³ Hurmuzaki, X, p. 399.

el cîntece nouă sau potriviva cîntările mai vechi ale fratelui său mort, trimetea lui Iancu prefața bătrînului Ienachi la cunoscuta lui Gramatică și voiă să-i amintească astfel ce a fost neamul, care i-au fost îndeletnicirile și ce datorie lasă el urmașilor ¹.

La această dată, Iancu se întorsese acum dintre străini și-și aflase un loc între dregătorii țerii. Căpătase caftanul de Căminar, bun pentru începuturile oricărui «evghenis», și, ca mijloc de câștig, isprăvnicia de Tirgoviște. Pentru întâiași dată la 12 Ianuar 1814 tinărul scria, într'o slovă mare, grăunțată, elegantă, care arată și deprinderea cu caligrafia rotundă a Apusului, către unchiul Nicolachi, care stătea la țară, pe moșia părintească a Văcăreștilor, îngrijind și de partea sa și de a nepotului acestuia care avuse alte griji. Iancu stătea în «casele Dudeșcului», ale unchiului său Constantin, care umbla meleagurile prin Europa; se întâlnea din cînd în cînd cu Golescu, bătrînul, pe care-l numește «tata Radu», sau cu un «neica Afendache», cu privire la care nu dorim nici-un fel de lămuriri, sau, iarăși, cu puternicul Barbu Văcărescu, unul din fruntașii țerii, acela căruia Zaharia Carcalechi, *ferlegărul* din Buda, îi aduce mai târziu, la 1829, lauda că a dăruit nu mai puțin de 90.000 de lei pentru cartea și școala românească ². Într'un colț de odaie se mai vedea și dascălul din zilele de la Viena, el și cu ciubucul său. Neplăcerile nu-î lipsiau. Chiar de la început, el scrie «despre amestecătura, întristări, frică și scîrbă ce, din cînsul ce am sosit în București, au început a mă coprinde fără a-mă da îngăduială nici măcar un secund al minutului ca să pociu să răsuflu, cu toate că am toată nădejdea la Dumnezeu și la patronul mieu Sfințu' Ioan». Odată-l vedem în ceartă cu un boier Mihăiță, poate Filipescu, despre care Nicolachi, un călăuz cuminte în acești ani ai nesiguranței, îl asigură că e «om al Belului», al atotputernicului Vistier și om de casă al lui Vodă, și deci trebuie cruțat: «să cuvine ca să nu te strică cu dînsul». Altfel, învățatul vlăstar al Văcăreștilor nici nu era ceia ce se chiamă un «funcționar model». Judecățile lui erau rare și nu tocmai potrivite pentru a mulțami pe împričinați. Dușmanii săi aduseră lucrul și la cunoștința lui Vodă, și, iarăși, la 6 Iulie 1816, unchiul Nicolachi scrie

¹ *Ist. lit. rom.* citată, II, p. 489.

² *Biblioteca românească*, I, 1829; v. *Studii și doc.*, XIII, pp. 19-20.

cu învățături: «Nu sint mulțumiți dă dumneata pentru că dormi mult, pentru că, pînă a te găti, faci multe ceasuri, că nu vei a scoate pricinile înaintia dumitale și, mai la urmă, că ții pricinile cîte doao și trei zile fără a le cerceta... Să cuvine p'aici să să auză acestea dă un ispravnic nou, și mai ales de un Văcăresc?», mîntuie cu mîndrie pentru isprăvile neamului său bătrînul. Sfaturile nu folosiră, și la Iunie 1817 Iancu era înlocuit cu Constantin Olănescu ¹.

Dar Iancu primia și scria și alte scrisori decît acelea de mai sus. În ele se vorbește de Dafinica, de Vitorița, de «Drajda (Dresda), Parisu' și alte prea-frumoase locuri împărătești», de un «obrăjel», pentru care face să-și piardă cineva viața, de cetirile din Sappho, «sufletul poezii, sufletul mieu Safo, amorul mieu», despre «mormîntul» unei vieți fără strălucire, și totuși petrecerile de la țară sint zugrăvite de un cunoscător în aceste rînduri: «Eū țin amăndoa măestriile, și vânătorîia de cele tărătoare pre pămînt, cît și dă cele zburătoare prin văzduh, și dă peștiu apelor».

Puțin timp după sosirea lui în țară, Iancu destăinuise unchiului celui bun, care-i scria «dulce Iancule» și căruia-i mărturisise «unirea gîndurilor noastre», că nu în zădar cetise stihurile părintești și familiare și nu în zădar străbătuse la Viena frumoasele cărticele, legate în piele galbenă cu flori de aur, ale lui Metastasio, lui Vergiliu, lui Ovidiu, înaintea cărora: «Metastasio și Virghilie și Ovidie», se închina cu adînc respect de poet al iubirilor ușoare și altor simțiri fără trănicie, în pustietatea lui de la moșie, și dumnealui unchiul. Nicolachi primi o bucată poetică destul de frumoasă, pentru ca să-și aducă aminte și el că face parte din corul cîntăreților în graiul țerii și să răspundă cu această «răsplătire» care nu e lipsită de frumuseță:

Darul poeticeî ți-e dat drept bună moștenire;
De-aceia văz că-ți prisosesc, tot întru o unire,
Dulceață, duh poeticesc, tîlc bun și înclinare:
L'ăst meșteșug, nu zic minciuni, verî cine nu le are.
Nu te înșel cu măglisirî, nu mă preface, mă crede:
Sint drepte toate cîte zic, neștine nu le vede.
Și ce să zici, ar putea, cît de dușman să fie?
Mlădiță ești aceluî trunchiū, drept; dar o trufie
Să nu te lași a te 'nșela, că scapeți în greșale:

¹ Studii și doc., V, p. 164.

Mintea să-ți fie 'ndreptător: de poate-apoi, te 'nșele.
 Și iar atunci vei mai vedea cite stîlpări îți vine
 De obște de la cei ce simt c'ășa ți se cuvine.
 Trăiește dar îndelungat, vesel și cu dobîndă,
 Să vezi adese ori cununî, — departe de osîndă.

În aceste frumoase versuri, cu desfășurarea curată și lină, Nicolae Văcărescu dădea acolada poetică nepotului său.

Cintecul acestuia din urmă, plin de «dulceață și ritm», nu e arătat anume. Dar se pare că-l putem descoperi. Prin unele stîngăcii de formă, prin unele dovezi de mîndrie învățată, prin avîntul tineresc, vesel, prin adevăratul miros de țară ce se desface dintr'însul, prin desăvîrșita asemănare a vieții din marginea Tirgoviștei, «Primăvara Amorului» arată a fi scrisă atunci prin anii 1813—4.

O bucată mai întinsă: vedenia lui Amor care vine să vadă în somn pe un poet deprins a-î deschide dese ori ușa, dar care se face, data aceasta, pentru public, care nu trebuie să aibă prea rele idei de un tînăr ispravnic, a nu-l recunoaște. Cu Amor, care vorbește mult și înflorit, făcînd destăinuirî de care «dulcele Iancu» nu mai avea nevoie, cu domnul mic al vieții sale, tînărul boier în vilegiatură pe «dealul» de lingă cetatea marilor ruine, merge prin văzduhul nopții de vară, cînd în atita taină argintie sînt înfășurate viile ce se coboară de la mănăstirea din vîrf a lui Mihai Viteazul, la ale cărui sfinte moaște nu are răgaz să se gîndească un anacreontic Epicurian în giubea de ultimă modă.

La început, versul scurt, plin de ciocniri între silabe, de nesigurante la accentuare, de elemente îndoielnice pe care nu știi cum să le orînduiești, acest vers ușor care cade totuși așa de greu, răspinge. Ne închipuiam că noul poet dintre Văcărești, că noul imitator al săltărețelor versuri italiene și franceze ni va vorbi de «citera sa oropsită», de «coarda» ce i se rupe, de Musele stăpine, de însuși Măria Sa Apollon:

Cel mai nalt din cîntători
 (Pe nemțește: Der *höchste* unter den Sängern).

de anume «arme» care se știe că sînt o săgeată trimeasă de prea-

frumoasa *Vinere*, al cărei hram îl slujește cu credință, de atitea mii de ani, omenirea, ba chiar și de *Marț* cu

Sabia plină de sînge,

de «Bach» cu tirsul împleticit, de

Ceres, Pan, Faonî, Silvanî,

de «egida Minervei» și de «tridintul lui Neptun», până și de Măria Sa «Joiul», pe care tovarășul, *nu învățătorul*, Atanasie Christopulos îl numia Ζεός. Știm toate acestea!

Începem să ascultăm numai cînd apar priveliștile nouă ale țerii, ale aceluî minunat colț de țară, cu turnurile vechi ale cetății domnești, cu larga apă a Ialomiței lunecînd liniștită printre tufari, cu povîrnișul înalt unde copaci de livezi bătrîne, prăfuiți de aurul lunii, ascund haragi de care se razimă vița ce-și pîrguiește rodul.

Iată

.... Cimpia

De supt poale de Carpați,

care e — nota patriotică răsună aici delicat, orî că versurile au fost scrise înainte de Lazăr, orî că în ele răsună un ecoî poetic al învățătorului, «dascălului» —

Cîmp deschis de vitejie,
La Rumîniî lăudați.

Zarea o închid în față «surpăturile»

D'un oraș ce a domnit,

pe cînd «girița» trece prin «cîngul foarte 'nveselit», și de la el de acasă (căci

Acolo am eu cășcioară
Pe un vîrf de delișor)

vine spre dînsa,

Murmurînd încetișor,

o «apșoară» din via Văcăreștilor, din conacul dumisale ispravnicului.

Și acuma, inspirîndu-se de la toți cîntăreții apusenî ai unei vieți de țară unde nu e alt ceva de cît petrecere senină, muncă lesnicioasă de oameni mulțamiți și jocuri pline de noroc, poetul ni se înfățișează dînd «pildă la muncitorii» săi de «la vie, la grădinî», prinzînd paserile — știm : stigleții vioi și scatiî de aur — cu «mreji

amăgitoare» sau trimițînd cu cruzime moartea în dobitoace prin «țevile fulgerătoare» care pe pămînt se numesc pușcă cu cremene. Ca în scrisoarea ce văzurăm mai șus, după urmărirea de vulpe, de «iepure fricos», de «lup nărvit să fure», vine rîndul pescuitului din «al apeî fund». Nu lipsesc cîte odată și considerațiile, cêrute de tehnica poetică a timpului, despre «autorul lumilor» :

D'amănant privind făptura :
Plăneți, Răsărit, Apus,
Stam gîndind : așa natura
Cine-ar fi învîrtind de sus ?

Acuma vine și noaptea rătăcirii pe lîngă Amor, zeu boieresc care nu prea obișnuia să calce prin lunca Ialomiței. Cu dînsul vede poetul

Pă cer miî de miî de stele

și «făclia nopții», iar, pe pămînt, rămășițele de viață ce dăinuiesc în ceasurile menite odihnei: văpaia «focurilor de surcele», «al fințnei viû susur». Și, cînd șoaptele sfătuitoare tainic se încheie, simțim cîmpia trezindu-se, — aici sînt cele mai frumoase versuri:

Saltă'n sus de lîngă focuri
Călători și ciobănași, —

«glasul de fluieraș» prinde a suna, «bășicuțile de rouă» strălucesc, se aud «zberări de turme», se văd «rîndunelele» scăldîndu-se din zbor în apa rîurilor, se urmărește rătăcirea zglobie a fluturilor și «furtișagul nestricător» al harnicelor albine ; «arătorul» își mîna «boii săi greoi la pas» și, prevestind pe Rodica lui Alecsandri,

Ducînd apă, cînt fetițe.

În față, «turnuri, case, vii, grădini» vădesc Tirgoviștea, și acum soarele vine să-î dea în vileag singurătatea :

Se înalță cu mîndrie
Soarele spre răsărit ;
Toate lui cu bucurie
Pe loc închinări trimit.

Același amestec de adevărată frumuseță cu umpluturi greoaie, cu greșeli de gust ce sfarmă taina înriuririi poetice, îl întîlnim și aiurea'n caietelul de tinereță, — în versuri lungi, ca în «Simpatie»,

în vesele versuri scurte, «Minutul îndumnezeit», cîntecul de triumf al iubirii împărtășite, cu unele versuri neobișnuit de puternice:

În ochi-mi strălucesc
Doi sorî ce mă'ncălzesc
C'un umed foc de-amor
. . . . .
Aur neprețuit
Fruntea mi-a 'mpodobit
. . . . .
Eû sînt încoronat,
Maî mare Împărat
Decît un Cres, un Cir,

cu notații diafane, necrezut de dibace, pentru

... pasurî de zefiri,
Cînd calc spre trandafirî.

Aproape nu e nici-una din bucățile de Ia început care să nu cuprindă rîndurî vrednice să rămîie. La sfîrșitul unei lungî tîngurî obositoare răsar aceste două versuri limpezi, simple și adînci, cărora li-ai pune altă dată:

Orîunde stai, unde te plimbi, —
În gîndu-ți fă s'am parte.

După o revărsare de vorbe prosaice în ritm încet, solemn și deșert ca un alaiu fanariot, inima e atînsă pe neașteptate, cînd cetim aceste două linii:

Cit pentru mine, e lucru mare
Și umbra umbrîi ei cea maî mică.

O alegorie, din cele plăcute veacului al XVIII-lea, pornește cu o descriere așa de puternică precum e aceasta, atît de *nouă*, pare că:

Iar fierbe marea'n spume
De groaznice talazurî,
Și s'a lăsat de-odată
O negură 'nfocată...

În generalități asupra vieții, într'o cîntare a iubirii care nu se înjosește a fi personală, amănunțită, adevărată și serioasă, ci zboară în lumile măiestrite ale eleganței, în acest cerc vrăjît al veacului

se poartă, de almintrelea, toată această poezie. Ea nu țintește mai sus și nu urmărește nimic mai mult decât izbînda într'o intrigă amoroasă, prețuirea unei prietenii și laudele competente ale unchiului. Iancu Văcărescu nu se gîndia cîtuși de puțin să răspîndească prin tipar scrierile sale, pentru a le pune în mîna boierimii, cu care n'avea nimic a face, sau a mulțimilor, pentru sufletul cărora nu-și simțea nici-o înțelegere, și totuși, pe lîngă Carcalechi de la Buda, care atîta aștepta să i se dea versuri boierești în editură, se înființase, la București chiar, unde tipografia Mitropoliei scotea de mult de supt teascurile ei numai lucruri sfinte, o tipografie profană, a boierinașilor Răducanu Clineanu și Dumitrachi Topliceanu, dintre cari cel d'întăiu împrumutase cu bani și pe Dudescu, unchiul poetului nostru. Ba chiar Iancu cîntase, la 19 April 1818, deschiderea acestui așezămînt de răspîndire a scrisului, lăudînd pe întemeietorii «izvorului de izvodire» de la cișmeaua lui Mavrogheni, și atîtea semne ale neamurilor nouă: pravila de legi dată de Caragea în lucrul meșterilor de la Izvorul Tămăduirii, spitalele nouă ce se deschid, «rîvna binelui ce crește zilnic, avîntul, ce nu se mai poate tăgădui, al patrioților» — cuvînt nou, venit din Apus, pentru Greci, dar și pentru Romîni —, și chiar școala aceia — a lui Lazăr, — care va face, zice «tipografia», ca :

Podoabe 'n grabă s'am romănești.

Cea d'întăiu tipăritură care poartă însemnarea tipografiei de la Cișmeaua lui Mavrogheni, Pravila lui Caragea, trebuia să coprindă obișnuitele versuri la stemă; ele se cerură lui Iancu Văcărescu, a cărui faimă de poet era acum cunoscută. Datina cerea să se cînte neamul, faptele, însușirile alese ale stăpînitorului, dar condeiul zvîcni în mîna acestui om nou, și se așternură astfel aceste rînduri de durere și de nădejde, această puternică întrupare a unui ideal care nu mai ținea samă de Curțile fanariote :

O de-am putea-ni dobîndi
 Și cite-aveam pierdute,
 Atunci ce duhuri n'ar gîndi,
 Ce gurî ar mai fi mute ?
 Atunci și acest corb sârman
 Iar acvilă s'ar face,
 Și-orice Romîn ar fi Roman,
 Mare'n război și pace !

În lunga lui viață, care ținu până în Mart 1863, — îl vom întâlni adesea, ca pe o simpatică figură, — n'a mai scris Iancu Văcărescu versuri ca acestea.

Dar gloria se mărgenia în aplausele citorva prietenii și cunosători, iar o sarcină națională nu-și recunoștea acest talentat boier, cam leneș și aplecat către toate plăcerile vieții. Între grijiile din fiecare zi, în răstimpurile dintre petreceri, el lucra cu îngrijire, cu simț pentru greutățile artei adevărate, la versurile sale mărunte, care rîvniau spre eleganță. În manuscris sînt încă o mulțime, multe din ele, bune: poesii satirice ca aceia care schițează astfel tipuri din societatea de atunci:

Nici Parisuri, nici Londra nu poate
O cocoană de modă să mbrace,
Încit însuși cu ea s'aibă pace.

Sau chiar chemări la o luptă în care poetul nu era să fie printre cei d'întăiu întrați în primejdie :

Rădăcina strămoșească
De vor vrea să odrăsească,
Aibă toți o sirguintă,
Cu un cuget și voință
Împrejur a o'ngrađi.

Apoi prelucrări și traduceri: piesa *Nanina*, «Mijloacele de a formă o slugă bună», din 1824, un tratat despre «patriotismos», strămutat din grecește, note de gramatică, căci a avut și el ambiția de a da una «cu litere latinești» — «prin litere se naște literatura», scrie el, iar dela slove să n'aștepte cineva decit numai «slovenire»¹, însemnări lexicale, și așa mai departe. Multe scînteieri, puțină lumină. Dacă aș putut ieși la 1830, într'o tipografie nemărturisită, *Poeziile alese din ale d. Marelui-Logofăt I. Văcărescu* — Alexandru-Vodă Suțu îl făcuse, scoțîndu-l din neplăcută isprăvnicie, Logofăt de străin, pentru știința de limbă ce avea, — aceasta se datorește numai îndemnurilor, întovărășite de cele mai mari complimente, ale lui Eliad, care și în prefața gramaticii sale din 1828, vorbea de izbînda fan-

¹ Eliad, *Gramatica*, p. xxxiii.

tasiei acestui «Anacreon rumînesc», despre «cîntările sale cele dulci, vesele, tinere și viteze» — *viteze*, nu! — «ca el însuși», și adăo-gia, ca o făgăduială pe care și-a ținut-o: «De nu le va da afară, sînt silit a îi spune că o să i le fur și o să i le dau eu la lumină»¹.

II. ÎNCERCĂRILE LUI MUMULEANU.

Imnul către țipar pe care-l înălța la 1818 Văcărescu, își află părechea în altul, mult mai lămurit, mai liber și mai călduros pe care-l cîntă un alt poet la deschiderea școlii lui Lazăr, în 1817. Aici *patria* se înfățișează, nenorocită, umilită, «stearpă», supusă «defăimării» pe care fiii trebuie să o ridice în sfîrșit din decăderea ei unică și s'o puie în rîndul țerilor luminate, bine cîrmuite, trăind în fericirea veacului de propășire.

Tu, patrie, până cînd
Să tot suferi defăimării
Numărul cel strămoșesc?!
Iată vremea au venit
Ca și noi să ne trezim:
Cu o scumpătate toți
Fierbinte să ne silim,
Fraților simpatrioți!

În școala lui Lazăr, el vede o Universitate a culturii romănești un «Museu», unde se aude în sfîrșit «rostul cel de mult ohtat», un «izvor nou», unde se capătă cunoștința mîntuitoare a științelor; un atelier unde, din predarea învățăturilor celor înalte în romănește, din cultivarea rodnică a «muselor filosofești», cu «unealtele măiestrești» ale scrierilor nouă, se pregătește limba pentru o me-nire superioară, se supune «gramaticii» graiul poporului, care nu e destul de pregătit prin întrebuințarea de multe veacuri în căr-țile bisericești. Ea trebuie «canonisită cu cuvînt grămăticesc», căci altfel «rodul filosofiei» nu-l va da. Europa e un exemplu; «cei ce d'un neam trăgem», urmașii de Romani de acolo, așteaptă numai să ne primească, și potrivit cu cultura, între ei.

De sigur sînt aici mai multe idei, e mai mult entusiasm pentru prefacerea neamului în semnul culturii luptătoare a veacului decît

¹ P. XXXIII.

la Văcărescu. Totuși cel ce-a scris aceste versuri, care par o declarație de război lincezitoarej culturii grecești, nu era un învățat purtat prin străinătate, un boier cu frumoase răgazuri de vie pe dealuri în marginea unui «oraș slăvit»; n'avea nici-o avere, nu purta nici-un titlu, nu îmbrăca nici-o dregătorie. Viața lui e cu totul necunoscută, și cea d'întăiu culegere de versuri a lui, «Rost de poezii adecă stihuri», a ieșit în 1820 sau 1822¹, fără nume de autor, căci nu îndrăznia, bietul de dînsul, să păsească în rîndurile boierilor cu stihurile ce se căznise în mulți ani a alcătui! Îi ziceau Barbu Paris Mumuleanu sau Mămuleanu; ceia ce ar însemna, ca și numele al doilea de Paris, de alminterea, că tatăl său, un ciocoiu necunoscut, un Momulo, era Grec. Născut — binevoiește a ne spune Eliad în prefața celei de a doua culegeri din poeziile lui, «Caracteruri» — la Slatina în 1794, el se trezi deci într'un loc unde-și avea moșie, chiar în marginea orașului, acel boier înzestrat cu darul poeziei, care se încumetă a traduce din Metastasio pe *Achille la Skyros*, care se tipăria la Sibiiu trei ani după data nașterii lui Barbu Paris; ispravnic în Slatina era atunci boierul Ioan Facă, în care văd pe tatăl altui poet, al aceluî ce a scris «Comodia» vieții sociale împestrițate de prin 1839 și atîtea bune versuri satirice². Copilul se oploși însă pe lingă dușmanul cel mare al lui Iordachi Slătineanu, pe lingă puternicul Vistier, apoi Caimacam, Constantin Filipescu, care, întorcîndu-se din Rusia supt Vodă Caragea, luă iarăși în ocîrmuirea sa Vistieria, ale cărei taine le cunoștea bine. Filipescu ținea casă mare, dădea recepții și baluri, și la acestea onorurile le făcea nora Filipescului, soția fiului său Iordachi, Ecaterina Balș, o Moldoveancă, a cărei creștere, deosebit de îngrijită, se făcuse în Rusia. Nu e fără interes să se amintească acest amănunt. Ecaterina Filipescu, născută în 1784, trăi încă până în 1842³. Trebuie să spunem că poetul era un om recunoscător, că el a întovărășit pe Filipescu și în surgunul său de la Bucov și că i-a pomenit cu meșteșugul său amintirea⁴.

Mumuleanu ducea în strălucita locuință boierească o viață de

¹ V. *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 491; Crețu și Antonovic. Prospect al istoriei tipografiilor din Bîrlad, în note.

² V. G. Poboran, *Izvoare și documente privitoare la orașul Slatina*, Slatina, 1906.

³ Iorga, *Cronica lui Constantin Căpitanul*, p. xxxv.

⁴ Prefața lui Eliad la *Caracteruri*.

«ticăloșie» («creșterea m'aŭ supus ticăloșiilor», spune el în Prefața umilei și uritei cărțicele), care jignia adînc mîndria lui. Din ce apucase a ceti însă, el își dădu samă că și într'insul «duhlul fierbe ca o smoală» și că are și el întru a scrie «ajutoriuul firese». Îi lipsia gustul, vedea bine, și, ca să-l dezvolte, avea numai pe Văcăreștii ceî vechi și pe noul cîntăreț al neamului «elin» pe Atanasie Christopulos, fostul dascăl al copiilor lui Vodă Alexandru Moruzi, dar care ajunsese a fi acuma începătorul poesiei neo-elinești inspirate de Apus până la slugărnicie. Începu deci a face și el «bagateluri» rimate.

Bietul băiat are un mare respect pentru știință, și el află accente răsunătoare pentru a slăvi puterea ce omul poate să-și cîștige asupra naturii:

Cu mintea se 'nnalță,
Măiestrii învață,
Supt dînsul să puie
Verice, să supuie:
Cu cuvint, firește,
Omu 'mpărătește:
Paseri zburătoare,
Fiară umblătoare:
Orîșice cu nume
Omul le supune.

Cum se vede, versul curge ușor, ducînd fără zbućium cugetarea, care e banală.

De sigur banală, precum n'ar fi fost dacă logofătul boieresc ar fi cetit mai mult sau mai puțin. Așa cum este însă, Barbu Paris se crede dator a hotări că toți oamenii sînt răi:

Care om nu e pizmaș,
Care nu este trufaș?
Tot omul e mincinos,
Tot poartă și vr'un ponos.

Așa încît e dezgustat de societate:

De cînd am priceput,
Lumea o-am cunoscut,
Din ohtat n'am scăpat,
Ci de tot am ohticat.

Săracul! Intr'un izvor de mîngiere credē însă, și nu uită a se adăpa foarte des la dînsul, în iubire, așa cum o știe și dumnealui

Căminarul Văcărescu, dar cu lipsa idealismului și gingașei griji de eleganță ce se află, de sigur, la cellalt :

Nu voiū Domn, nici Împărat :
Voiū să fiū amoretat,
Să trăiesc tot dezmiertat....

Aici pare că răsună ceva din poesia poporului, și Christopulos, Anacreonul neo-elin, e dat de o parte. O înriurire populară, de și grosolană, se vede și în anumite satire sociale. Astfel în aceia care sfătuiește pe bătrîni să nu-și iea neveste tinere :

Luai mai bine mătuși :
Ce umblați după păpuși ?!
Nu vedeți că miriiți ?
La ce, tinere voiți ?
Sau, în loc de cadre, vreți
Să le puneți în păreți ?

Orî atunci cînd, cu simțirea unui mahalagiū, își dorește, din dragoste, schimbări ca acestea :

De-ar fi prin puțință
Să-mi schimb a mea ființă,
M'aș face-o lipscănie,
Să vînz galanterie
Și mărfuri delicate, —
Ca orice dame toate,
Viind să tîrguiască,
La mine să privească,
Și eu la ele toate,
La cele delicate;
Și, orișice ți-ar place,
Îndată m'aș preface,
Și cercei și inele,
Ca să mă poarte ele,
Și horbote și poale,
Și, în capete, voale.

Și așa mai departe...

În cîntecele de beție, Mumuleanu cel nemîngiat de răutatea lumii a dat de sigur cele mai bune versuri ale sale. Cînd îndeamnă pe tovarăși :

Vă chem, frați, veniți,
Jucați și săriți ;
Cu toți alergați,

Cepuri la buți dați.
 Săraci și cu stări,
 Stați pe buți călări:
 Barim cît trăim,
 Să ne veselim!

Cînd dorește:

S'auz cepul scîrțîind
 Și ploschița gîlgiind,
 S'auz vinul bîjiînd:
 Staă și torn vin în păhar,
 Și scap de grijî și amar.

Sau:

Cu toți la povarne,
 Pe brînci la cazane.
 Ce vreți: Vistieria
 Sau Împărăția?
 Ce vreți: bani, parale?

Astea sint haznale:
 La țevi unde curge,
 Sărăcia fuge.

Strigați: sărăcie,
 Du-te la pustie.

Vin, rachiū, țuică, el n'alege:

Oricare, bind,
 Scapă de gînd.

Și:

Cînd este rod,
 Bine 'n norod.

Până și chiuiturile «u iu iu», «hop, hop, hop» și «iaca iaca iac'așa» își află locul în aceste bahice care chiamă lumea, nu la orgia antică, nu la banchetul european, ci numai la cîrciuma din colț, dacă nu la aceia, încunjurată de primejdie și poesie, de la drumul mare¹.

¹ Contestările d-lui Crețu (*l. c.*), care ar atribui «Rostul» lui Văcărescu, se lovesc de toată deosebirea ce este într'un învățat și fin poet aristocratic și între un prosaic versificator de mahală.

*copiul de protopop
Asachi*

CAPITOLUL III.

Începutul poeziei moderne în Moldova : Gheorghe Asachi. „Stihuitorii“ mărunți.

I. VERSURILE DE TINEREȚĂ ALE LUI ASACHI.

Și Moldova-și avea poeții în anul 1821. În fruntea lor era, de sigur, Asachi însuși. Cetitor harnic, cunoscător al literaturii italiene, om de artă și om de gust, cu un simț ales pentru armonie, el trebuia să-și dea toată osteneala pentru a săpa în românește versuri desăvârșite, tăiate ca în marmură antică. Printr'o strălucită bucată de amintiri patriotice și de avînt către un viitor de cultură, deschidea el la 1819 un volum de traducere al tatălui său protopopul. Nemuritoarele rînduri către strămoșii, a căror pulbere o călcase însuși în Roma :

Un Român al Daciei vine la strămoși ca să sărute
Țerna de pe-a' lor morminte și să 'nvețe-a lor virtute,

întrec cu mult tot ce scriaŭ pe atunci, oameni cari n'aveaŭ aceiași
seriositate și conștiință artistică.

Nu știm cînd s'a desfăcut din acest nobil suflet tînăr cea măi frumoasă din cîntările lui, dar în prefața celei d'întăiu culegeri, pe care o dă abia în 1836 ¹, el spune că, îndemnat de «pildele clasice», pe care și fără aceasta le-am gici, și întrebuițînd cu scumpătate numai «ziceri elegante și armonioase» — elegante în sens clasic și armonioase în cel italian —, el și-a alcătuit, în surgunul său prin lume, unde căuta învățături, artă și iubire, cele

¹ Poezii a lui Aga G. Asaki, mǎdulariŭ Academiei de Roma ; Iași, tip. Albinei.

«d'întăiū ale sale spunerī romănești» încă din anul 1812, deci pe pămîntul fericit al Italiei.

De atunci e, fără îndoială, următorul sonet de preludiu :

Un viū dor mă 'nnairează și mă 'ndeamnă din junie
Ca să cerc pe alăută romănească armonie.
O Romanī, Romanī, ai Dachii, ce purtați un mindru nume:
Din ceputul vechiū istoria acum fie-ni îndemn.

În vechime Maica Roma, ce-a fost Doamnă 'n toată lume,
Ni-aū lăsat legi și pămînturi, vorbe ca și 'nnaltul nume.

Prin Musă și prin virtute strigă acest cîntăreț nou al celor din urmă și mai mari ideale ale neamului său, acest cinstitor al trecutului roman, care nu învățase totuși la Petru Maior, ci se inspirase de-a dreptul de la priveliștea cucernică a urmelor strămoșești, a mormintelor Viei Appia și a coloanelor împărătești săpate cu chipuri de barbari scumpi nouă, — prin ele, printr'o creștere nouă care să le aducă împreună, se va ridica neamul. În pămîntul iubit al Moldovei el aduce odrasla dafinului italic și-o pune supț paza țerii sale :

Pe străin și tînăr dafin, care 'n țern'acum răsare,
Cu puternic scut să-l aperi de-a' furtunelor turbare,
Că, de-a prinde rădăcină și în urmă va 'nflori,
Din a' sale frunzi cununī Musa Ție-ți va 'mpleti.

Chiar și, cînd la 1817, Asachi, tînăr dregător cu dorință de înaintare și profesor la începătorea școală moldovenească, află cu cale a proslăvi pe Țarul, care de cinci ani ținea supț ascultare cîmpiile romănești ale Basarabiei, și atunci simțul lui firese de armonie și buna școală italienească ce făcuse, îl înalță până la descrieri așa de avîntate ca acestea :

De la țermurile Nevii pin' l'a Caucasului munte
Cetați mari și monumenturi nalțamū o mindră frunte:
Inimosul tînăr vultur a' lui aripi le desprinde,
De la zona infocată pin la polul înghețat.
Vuietul de crunte arme și-al Belonei răcnet tace,
Supt a'dafinului umbre gustă Ares triamv sfînt.

Triumf ?

Alexandru I-iū, lăudat în atîtea limbī, n'avea nevoie de o glori-ficare romănească, de care, așa puternic cum era, nu putea fi vrednic. Dar pe dreptate datorîa Asachi o mulțămîtă Italiei pe

care o părăsia la 1812. Și în adevăr că-î și închină ucenicul poeților ei frumoase versuri la plecarea spre țară:

Vă urez, frumoase țermuri ale-Ausoniei antice,
Cunjurate de Mări gemeni, împărțite de-Apenini,
Unde lingă dafin verde crește-olivul cel ferice,
Unde floarea nu se trece supt un cer ce-î tot senin,

și nu fără durere pleacă din locurile de lumină a cerului și de lumină a artei, unde și el se învrednicise a trăi primitorii ani de tinereță

Între sfărimate temple, obelisce și coloane,

pe care nu le va vedea nici-odată, dar nici-odată nu le va uita.

Aici e locul să se spuie că Asachi a fost și un traducător, de sigur în acești ani de tinereță rătăcitoare, din Petrarca și chiar din Horațiu, care sună în graiul lui îngrijit și ales astfel:

Călăuză de-ar fi ție zina'n Chipros domnitoare
Și-a' Elenei frații gemeni, în ceriū stele lucitoare,
Iar Eol ce iufrinează vinturile destrămate ș. c. a.

Nici Iancu Văcărescu, cu toată drăgălașa și zglobia lui simțire ușoară, nici Mumuleanu, cu toată dibăcia sa în metrul popular aplicat la teme vulgare, nu s'au ridicat vre-odată la asemenea înălțimi. De sigur că Asachi avea ce trebuie unui poet mare. Îi lipsia un mediu potrivit și, iarăși, îi lipsia o țintă superioară în viață, pentru a și fi astfel. Forma însă, cinstea scrisului, răbdarea în prelucrarea lui, respectul pentru modelele veșnice, conștiința chemării sale, chiar și în mijlocul unor oameși cari ar fi bătut din palme la orice, numai în românește să fie, — acestea nu le-a părăsit el nici-odată.

II. STRĂDUINȚILE LUI DANIL SCAVINSCHI ȘI ALTORA DIN CEI MICI.

După spusele lui Costachi Negruț, «poetul» Daniil Scavinschi, al cărui nume se păstrează în cunoștința celor mai mulți tocmai prin rindurile mai mult glumețe decît duioase ale essayistului de la 1840, ar fi fost un Bucovinean, cu numele stilit fără voia lui prin adausul unui sufix polon: ar fi fost băiat de spițerie în Lemberg la o rudă înstrăinată; la 1823 un boier din Moldova

l-ar fi adus dincoace de Molna, unde ar fi trăit în sărăcie, până la otrăvirea prin doftorii luate, după însuși socotința lui, pentru a-și lecu o boală adevărată sau închipuită. Negruț ar fi fost și depositariul testamentar al nenorocitului bucovinean: prin el s'ar fi dat Agăi Alecu Sturdza din Miclăușeni pachetul cu «scrierile» lui Scavinschi, între care erau «imnuri, sonete, epitalame», precum și traduceri din nemțește, din franțuzește chiar (Regnard).

De fapt, Scavinschi nu prea arată în numele său cum l-a putut chema înainte de a purta numele polonizat supt care-l cunoaștem. La Lemberg (înainte de 1821, el nu putea găsi numai pe ruda cu spișeria, ci și pe Asachi însuși. Între școlarii săi de inginerie, acesta îl înseamnă și pe șubredul, poeticul Daniil. La 1823, în adevăr, tânărul boier Alecu Sturdza, om cunoscător al limbii germane și înțelegător al Europei, Alecu Sturdza Miclăușeanul, tatăl d-lui D. A. Sturdza, a făcut o călătorie la Cernăuți pentru a saluta pe monarhiu Austriei și Rusiei cari se adunaseră acolo¹; pe lângă acest «om de caracter și cu trecere», care ajunsese la 1826 Vistier-Mare, a trăit, se pare, Scavinschi, când nu dădea, pe la alte case boierești, lecții de nemțește. Dar aducerea lui Scavinschi din Bucovina în acest an nu se poate admite.

Suflarea cea nouă de ideal din 1821 a străbătut firește și sufletul bietului pribeag: fără să cunoaștem cuprinsul pachetului trimis la Miclăușeni, pachet al cărui cuprins se va risipit de mult, putem spune că el nu era vrednic de tipar. Dovada o avem și în cîntarea cu acrostih pe care o înălța, cu cele mai bune gânduri de recunoștință și de respect, numitul dascăl de nemțește la căsătoria fiicei altui Sturdza, lui Ioan Sandu Voevod, noul stăpînitor din neamul nostru, cu tânărul, frumosul și luminatul Grigore Ghica, merit să fie Domn și el. În versuri ca acestea de la sfîrșitul epitalamului:

Ani mulți cu zile senine
 Azi din cer să li sosească,
 Cu harmoție, cu bine,
 Toată viața să trăiască:
 Un raiu de fericire plin
 Să rugăm toți din suspin²,

¹ Hurmuzaki, X, pp. 251, 256.

² V. A. Urechia a reproduș cîntarea după foaia volantă tipărită atunci, la 1822, în «Analele Academiei Romine», X, p. 320 și urm.

se vede mai mult înriurirea aceluși versificator cu multe toane și chichițe care a fost Pralea, cel care a pus din nou în stihuri Psaltirea și care începuse, încă pe la 1820, cu tipărituri musicalo-poetice¹. Abia prin anii 1840, tineri cari se gândiau și la acest înnaintaș, îi tipăriră comedia, bine, de și prosaic tradusă și, fără îndoială, simțitor îndreptată, *Democrit*, după Regnard.

Iar în descrierea călătoriei la Borsec, în 1828, a lui Constantin Paladi, descriere cu pretenții de glumă, nu găsim de cât lungi versuri de ridiculă prosă ca acestea²:

...Marele-Hatman Costantin Bogdan Palade
 Porni cu cițva tovarăși ca mai vesel să se scalde;
 Toți acestui drum tovarăși; lingă cocoana Săftița
 Fu Aga Gheorghe Costachi cu cocoana Frăsinița,
 Zmaranda Balș, doctorul Carl și cu Milu Vasălică...

Nu cunoaștem culegerea de poezii, apărută în Iași, la 1820, a lui Negruț³, precum nu putem afla cu siguranță nici pe autorul ei, care se pare însă a fi Dinu Păharnicul. Pumnul a păstrat în «Lepturariu» citeva pagini din versurile închinat de Fabian, dascălul ardelean Fabian-Bob de pe lângă Asachi, împrejurărilor de la 1821, care i se par numai o mare încurcătură zădarnică, o schimbare nebună a tuturor rosturilor lumii: versurile lui n'au nici-o cadență și limba nu are nici-o vioiciune, humourul ce se încearcă, nu te face nici-odată să zîmbești; ai înnainte numai un cărturar greoiu care se căznește a face însuși ceva care să samene cu lucrurile frumoase pe care le-a citit cîndva. Ca și Scavinschi «Bucovineanul», acest Ardelean din părțile Bistriței trebuie pus printre neizbutiți, printre acele suflete pe care varga fermecată a timpului le putea atinge, fără ca un metal nobil să poată răspunde însă la ele cu o vibrație care să rămîie în amintirea oamenilor.

¹ *Is. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 494.

² Ms. 423 al Ac. Rom.; Pumnul, *Lepturariu*, III, pp. 397—402.

³ *Ibid.*, p. 495 și *Studii și doc.*, XI, p. 7; cf. și Iorga; *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a principatelor române*, București, 1900, p. 116; «sameș la Roman Enachi, fratile dumisale Păharnicul Dinul Negruț». Erau patru frați: Dinu, Gheorghe sau Iordachi, Ienachi și Manolachi, fiii unui mazil din părțile Putnei, Vasile (Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 241 și urm.; Iorga, *Documentele Callimachi*, I, p. 481; *An. Ac. Rom.*, XX, p. 173). Dinu e tatăl lui Constantin, Costachi Negruți scriitorul. — Descrieri vulgare ale evenimentelor de la 1821 mai sint. Astfel aceia de care povestește Alecsandri în *Prosă* (Vasile Bucur e însă numai adunătorul și Alecu Iorga, copistul).

III. POESIA VECHILOR BOIERI: CONACHI, BELDIMAN, DIMACHI.

Ca bibliograf care căuta pretutindenă o urmă de scrisoare românească, pomenește Popp, colegul de trei luni al lui Fabian, și «Crugul anului», scris de boierul moldovean Dimachi¹. Despre Dimachi știm că se afla în 1821 printre «rusofilii democrați»². Era Spătar și ținea pe Profirița Miclescu, stăpina moșiei tirgului Birlad³. Pare să fi fost fiul unui Vornic Manolachi⁴. Era și el, ca și Conachi, un cunoscător al meșteșugului ingineriei⁵. «Crugul» va fi fost o poemă didactică în felul vestitelor «anotimpuri», pline de atâtea adevărate frumuseți de descriere, ale Englesului Thomson.

Dintre boierii mai bătrâni, scria încă Vornicul Costachi Conachi și Vornicul Alexandru, Alecu Beldiman. Cel d'întîiu își cheltuisese de multă vreme tinereța, și stilurile sale de dragoste, de prietenie, de lungă tînguire fără scop se făceau tot mai rare. Beldiman era pînă la această dată numai un tîlmăcitor în proză, pe care doar vîlmășagul greco-romîn din 1821 îl sili să încerce o poezie originală, versificînd cu tact, dar fără putere, coloare și o simțire mai înaltă, întîmplările revoluționare, ce i se păreau și lui ca și pripășitului dascăl Fabian, cu care n'ar fi înțeles, de alminterea, să aibă nici-o legătură, o răsturnare a bunului simț și a rînduiei, o călcare a «ighemoniconului», o «tragodie», și încă una așa de «jalnică»! După trei ani de diplomație tipografică, «ferlegărul» din Buda, Zaharia Carcalechi, dădea la lumină, în sfîrșit, «Moartea lui Avel», tradusă de Beldiman după elegantul cavalier de Florian, iar, după alți doi ani, sosia, aproape în același timp, în Iași, după multe scuturături cu harabaua, exemplarele frumos lucrate ale «Tragodiei lui Orest», strămutată din retorica lui Voltaire în versuri românești, curgătoare, dar așa de șterse și monotone, de același Beldiman. În 1820, cînd boierescul tîlmăcitor putea să se bucure vîzîndu-și rodul ostenelelor în așa de frumoasa slovă a Tipografiei Universității din Buda, se lucra la altă traducere din

¹ *Ist. lit.* citată, II, pp. 494—5.

² Hurmuzaki, X, p. LXIX, nota 1.

³ *Doc. Callimachi*, I, pp. 558—9, no. 291.

⁴ *Ibid.*, I, p. 157, no. civ; II, p. 157.

⁵ *Ibid.*, II, p. 48, no. 201; *Studii și doc.*, VI, p. 51, no. 141.

Florian, *Istoria lui Numa Pompilie*, care de fapt fu în mina cetitorilor numai în cursul anului 1811.

Prefața de la «Numa Pompilie» vorbește de învinuirile aduse din punctul de vedere al «gramaticii» limbii românești, încă «necanonisite»: e un răsunset al luptelor purtate împotriva școlii românești a lui Asachi. De Lazăr va fi avut Beldiman, om al trecutului¹, numai prea puțină știință. Dar cărțile lui, așa de *cuviincioase* din toate punctele de vedere, avură, măcar dincoace de Carpați, pretutindeni o primire bună, călduroasă chiar,—între altele și pentru că asemenea traduceri din romane franceze nu se mai tipăriseră până atunci. Și peste Milcov se grăbiră «patrioții» a se folosi de «îndeletnicirea» ce li se oferia «spre podoaba limbii românești». Am un exemplar din ultima carte, care poartă următoarea însemnare: «Această istorie, a lui Pombiliei Numa, Craiul Romii, tomul întâi, s'aŭ cumpărat de dum[nea]lui coconu Alecu Vișoreanul din București, cu tl. —, la leat 1832, Dechemvrie [8], și, spre a fi știut că este a dumn[ca]ll[u]i, am scris și am iscălit: Petrachi Romanescu». Iar în 1828 un fiu de boier oltean, așezat pentru învățătură la Geneva, Constantin Brăiloiu, ruga pe tatăl său să-i trimeată, pentru a nu pierde obișnuința limbii, «*Tragodia lui Orest*» și pe «*Numa Pompilie*»².

Ce năcaz, ce osîndire, val mie, ce foc amar,
Ce trăsnet și ce lovire, ce otrăvitor păhar:
Cine-a socotit vre-odată, cine-a putut pune'n gînd
Jalnica țerii stricare s'o vază așa curînd?!

Astfel începe Alecu Beldiman lunga sa tînguire asupra relexor pe care Eteria Grecilor le-a adus asupra Moldovei sale, care de nouă ani de zile, supt Domnia bună a lui Scarlat Callimachi, supt Domnia lui Mihai Suțu, care nu era așa de rea — doar Beldiman îi dedicase pe «Numa Pompilie», pentru «dreaptă și plină de blindeațe a sa obläduire» în folosul «Patriei»! — trăia în liniște și-și putea desăvîrși așezămintele. Domnul însuși știa, știa și cite un sfetnic de aproape al lui, ca Iacovachi Rizu, care avuse o întîlnire cu căpetenia conspirației grecești, generalul rus și beizadeaua Alexandru Ipsilanti în Octombrie 1820³, știaŭ unii vaga-

¹ Era născut la 1760 (*Ist. lit. rom.*, citată, II, p. 89).

² Hurmuzaki, X, p. 623, nota 1.

³ Rizo Néroulos, *Histoire de la Grèce*, Geneva, 1828, pp. 279—9.

bonzi greci pripășiți de curînd în țară, ca revoluționarul pe care Manolachi Drăghici, un martur al împrejurărilor, îl numește «Musiu Duca», pentru revoluționarismul lui de stil frances, sau cite un egumen grec meșter în tot felul de intrigă, ca acel de la Trei-Ierarhi, «Treisfetiteanul» pe care Beldiman îl încondeiază cum e mai urit, sau arhiereul ce cîrmuia mănăstirea de la Florești; orî diaconul Ștefan, zis filosoful, dascăl la școala domnească¹. Dar lumea cealaltă n'avea nici-o știință de ce era să se întîmple. Școala lui Asachi, ca și seminariul reorganizat cu dascălii din Ardeal mergea în liniște și boierimea petrecea cu tarafurile de lăutari țigani cari «ziceau» ceva din cîntecele bătrînului Conachi, care, ele, rămăseseră tot tinere și sprețare, orî la mesele de cărți de whist și faro, jocurile iubite pe atunci, avînd în frunte pe Aga sau pe cine știe ce străin de pripas pe la noi². În casele lui Canta de la Copou actori nemți jucau piese ușoare cu păcăleli și meșteșuguri ale trupului pe care le putea înțelege și prețui chiar și acela ce nu li înțelegea limba³. O «musică italienească», de la care eteriștii avură apoi cele mai focoase marșuri patriotice, cînta arii europene⁴. Primblarea în marginea orașului, cu caleștele dela Viena, în coada căroră stătea viteazul Arnăut, aveau aceeași strălucire ca de obicei. Vechea viață de bielșug, de huzur și de amorteală fericită se urmă fără nici-o schimbare.

¹ Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, II, p. 117.

² Descrierea împrejurărilor sociale din Iași anulul 1818 de Englesul Mac Michael; traducere românească în *Archiva* din Iași, VII, p. 10 și urm.

³ Manolachi Drăghici, *o. c.*, II, p. 116; cf. Burada, *l. c.*

⁴ Beldiman, în *Letopisețe*, III, p. 349.

CAPITOLUL IV.

Revoluția de la 1821 și școala cea nouă. Dascălii munteni ai vremii românești: Efrosin Poteca, Ioan Eliad.

I. ETERIA GRECEASCĂ ȘI SOCIETATEA DIN PRINCIPATE. ÎNCHIDEREA ȘCOLILOR ROMÂNEȘTI DIN IAȘI ȘI BUCUREȘTI.

În Ianuar 1821 murise pe neașteptate, cu bănuială de otrăvire, Vodă Alexandru Suțu din București. Pamflete grecești și românești începură să umble prin Capitala munteană, unde se auzi îndată despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu, a umilului și desprețuitului Sluger Tudor, în fruntea țăranilor săi. Într'una din ultimele zile ale lui Februar, la 22, sara, se răspindi însă în Iași de-odată zvonul că Arnăuții și Turcii s'aū ivit la Beilic; lumea era pofțită să nu iasă din casă; a doua zi, străji păziaū pe uliți, Domnul însuși le străbătu călare; se ceru aducerea oricăror arme la Curte. În același timp se află că în adevăr «Musiu Duca» ucisese pe beșliși și pe negustorii musulmani, că beizadeaua Ipsilant și prințul rusesc Cantacuzino sînt în oraș; în trăsuri tainice oameni ascunși sosiaū mereū de la vadul apropiat al Prutului. În ziua următoare se făcea la Galata, pe deal, jurămîntul de credință libertății elenice, din partea unor oștiri care ieșise ca din pămînt. Peste puțin se răspindiaū cocardele tricolore pentru lupta cea mare. Nicî Mihaï Suțu nu era să mai stea multă vreme în Scaun ¹.

Aceiași lună a lui Martie 1821 văzu pe Tudor intrînd în București în fruntea Oltenilor săi înarmați cu furci și coase, Domn

---

¹ Hurmuzaki, X, p. 110 și urm.

[Handwritten signature]

fără cucă, dar cu cap, al suferințelor și nădejdilor sărmanului «norod birnic» de limba românească.

«Nici-un Moldovean», scrie Rizu, care știa cu de-amănuntul toate lucrurile, «nu veni supt steagul lui Ipsilanti»¹; dar, deocamdată măcar, nici-unul nu se împotrivi. Rosturile românești abia înjghebate se împrăștiară însă în câteva zile. Mai putea dăinui o școală, când, în orașul pătat de sîngele turcesc, se sălășluiau, și după plecarea «armatei elenice», jaful și încălcările de tot felul? Pe cînd dascălul grec Ștefan filosoful era acum un puternic stăpînitor, iar alt dascăl, acesta mirean, Chrysokephalos, îndeplinia sarcina de Agă, pășitor al liniștii și buneî rînduiei², pe cînd Vistiernicul Grigoraș Sturza, soțul Domniței Marghioala Callimachi și tatăl lui Mihaî Sturdza, ocrotitorul noului învățămînt românesc, era închis, mai multe zile, în dugheana unui Grec din fața Trei Ierarhilor³, Asachi, care, de și făcea versuri eroice, nu era însuși un viteaz, dispărea, trei dintre Ardeleni luaî înapoi, cu pașaportul de la Aghenție, drumul către casă, iar Fabian-Bob făcea același lucru ca și ocrotitorul său; ușile Seminariului se închideau, iar de un învățămînt al ingineriei în românește nu se mai auzi de acum înnainte: ucenicii se adăpostiră, cu părinții și rudele lor, în Cernăuți, locul de siguranță al boierimii fugare.

E un semn de slăbiciune al noului curent această liniște de moarte, așa de umilitoare, pe care o păstrează un întreg popor în țara sa însăși, atunci cînd o mină de străini îndrăzneți și de prădalnicî vîntură-țară înnalță steagul lor cel nou, string oastea lor de dezrobire, poruncesc și stăpînesc ca și cum ei ar vorbi încă, nu în numele unei îndoielnice Împărății viitoare, ci în acela al puternicului Sultan din Țarigrad. Mai tîrziu numai, tinerețea Moldovei iese la iveală prin pamfletele, satirele și proiectele lui Ioan saî Ionică Tăutu, «jurnalistu» partidului de reformă ce se alcătuisese ca o urmare a zguduirii prin revoluția Grecilor. El va fi scris și acea plîngere în versuri supt titlu de «Scrisoare ce aî trimes un boier din Moldova către d. Logofăt G. S.» — adecă Grigoraș Sturdza — «la Cernăuți», pe care o avea supt ochi încă

¹ L. c., p. 292.

² Drăghici, o. c., II, p. 117

³ *Ibid.*, pp. 117—8.

prin anii 1850 un mare iubitor al unor asemenea manifestări mai vechi ale conștiinței naționale, Al. Russo ¹. Tăutu era un călduros îndemnător spre binefăcătoarea unire între boieri prin care s'ar putea aduce la loc toată cinstea și mândria trecutului celui mai bun ². Ni se spune că era inginer, și urmase poate cursul lui Asachi, care nu-l numește totuși. Ajungînd, după 1822, secretariu al capuchehaielicului moldovenesc în Constantinopol, el muri acolo la 1828 ³.

Și în București, primejdia revoluționară făcu să înceteze orice viață socială și culturală. Nemții cari dădeau la «club» represințații ușoare, a căror glumă greoaie făcea să se zguduie de ris privitorii în islice, cari aveau în fruntea lor pe însăși Domnița Ralu și pe surorile și fratele ei, ba chiar pe bătrîna Doamnă ⁴, se grăbiră a-și face socotelile și a pleca spre casă. Și aici dascălii greci își ridicară capetele, de și nu așa de semeț ca în Iași, — Tudor fiind de față și stăpînind cetatea de Scaun, lipsită de Domnul ei, Doctorul Charitaris, cunoscut prin traducerile ce făcuse din franțuzește, și pentru scena de la Cișmeaua Roșie, se apuca să strîngă luptători pentru cauza «elenică» ⁵. Un alaiu de tineri de la înalta școală grecească străbătu, cu steaguri tricolore și săbii goale, strada, «podul» de căpetenie al Bucureștilor; în mijlocul lor se afla Constantin Aristia, al cărui fiu era să fie mai tirziu un poet român, un dascăl cu iubire de școala românească, un cucerit al celui d'întăiu avînt al nostru de civilizație ⁶.

E de mirare că Lazăr, a cărui școală fu închisă pe neașteptate de împrejurările revoluționare — la 26 Februar 1821 el își încheia redactarea cursului de aritmetică ⁷, — nu s'a văzut în mulțimea care aștepta, cu preoții în frunte, pe «Domnul Tudor» în ziua de 17 Mart 1821, că el n'a dorit să vadă noul steag albastru purtînd pe mătasa lui vulturul în care, după dorința lui Iancu Văcărescu, se prefăcuse o clipă vechiul corb negru al

¹ Amintirea a VI-a, în *România literară*.

² V. și amintirea a VII-a, *ibid.*

³ Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 369.

⁴ Mac Michael, *l. c.*, pp. 34 — 5.

⁵ Charitaris era și el un traducător (vezi *Floarea Darurilor*, II, no. 9).

⁶ Aricescu, *Istoria revoluțiunii romîne de la 1821*, Craiova, 1874, I, pp. 199 — 200.

⁷ *Rev. p. ist, arch. și fil.*, I, p. 360 și urm.

suferinții, și pe Sfintul Teodor Tiron, ocrotitor al oștirii celei nouă românești, împreună cu versuri, făcute de un necunoscut, în care se striga «nădejdea de dreptate»¹.

Poate că-l opriau legăturile sale cu boierimea. Mai târziu însă, ucenicii lui spun că el ar fi dat sfaturi lui Tudor cum să-și deprimă tunarii². Ar fi stat zile întregi în lagărul de la Cotroceni, arătând pandurilor cum trebuie ținut «nemțește». Eliad, care-l în-tovărașia, spune că și nopți ar fi dormit între ostașii cei noi ai satelor României.

Nu trebuie să se uite, în sfârșit, că unul din prietenii mai tineri ai dascălului de naționalitate românească, și acela care începuse, chiar în școala grecească, la clasa a treia primară, învățămîntul paralel românesc și greșc³, Petrachi Poienaru, un Oltean și el, nepot al Brăiloiilor, era scriitorul actelor pe care Vodă al țeranilor le dădea din tabăra sa, mai târziu chiar unul din solii răscoalei în Apus: pentru aceia și plecă el, încă din primăvara anului 1822, spre Viena, unde se putea afla învățătură multă și siguranță deplină⁴.

II. DOMNIA ROMĂNEASCĂ A LUI GRIGORE GHICA ÎN ȚARA- ROMĂNEASCĂ. PLECAREA ȘI MOARTEA LUI LAZĂR.

La 1-iulie 1822 se numiau Domni noi, Domni de țară, Romîni într'un Principat ca și în celalt. Domniile grecești muriseră în luptele de la Sculeni și Drăgășani, și planurile nouă de republică aristocratică, pe care le făcuseră unii boieri, nu ajunseră nici-o dată la cunoștința Turcilor celor mari din Constantinopol. Spre București plecă, în alaiu de stăpînitor, Grigore Ghica, Banul care sprijinise cea d'întăiu încercare românească de școală mai înaltă, iar drumul spre Iași îl lua ca Voevod un bătrîn patriarhal, drept,

¹ *Ibid.*, p. 188. Steagul e azi la Arsenalul Armatei, și a fost expus la Expoziția din 1906.

² *An. Ac. Rom.*, vechea serie, anul 1871.

³ *Ibid.*

⁴ V. Iorga, *Contribuții la ist. lit. rom. în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea*, II, *Scriitorii mirenii*, extras din «An. Ac. Rom.», XXVIII, p. 3 și urm. Pastiescul pretinde, în «Curierul» lui Eliad pe 1829, No. 78, că Lazăr ar fi predat și în timpul tulburărilor un «curs pe larg de geografie astro-nomică și politică».

omenos, iubitor de lumină, de și însuși era foarte puțin luminat: Ioan Sandu Sturza, rudă, dar rudă de departe a lui Mihaï Sturza, cel mai bun Român printre tinerii boieri din vremea aceia.

Nu știu cine a primit pe Domnul moldovenesc, care-și făcea intrarea în Iași la 8 Octombrie; Mitropolitul lipsia, și fără îndoială că nu se vedea nimeni din dascălimea școlilor închise. Cu câteva zile înainte, la 24 Septembrie, Grigore Ghica călăria în mijlocul unui strălucit alaiu pentru a merge la Curtea domnească. Încă de la 20 Iulie însă Lazăr, acum un biet om fără rost, petrecind zile goale și urite în odăile pustii de la Sf. Sava sau în casa școlarului său Tell, mângându-se une ori cu băutura care îi prăpădia trupul șubred ¹, gătise pentru Măria Sa Domnul romănesc o cuvîntare. E scrisă în graiul Bibliei; este vorba de *obrăznicia* Grecilor, acești «puî de rață sălbatecă», clociți de «biata cloșca» noastră; se arăta, cu multă dovadă de învățătură, cît e de legiuită și de vrednică de salutare stăpînirea ce făgăduiește vremuri nouă ².

E un stil înălțat, ca și în cuvîntarea din 1819 către Mitropolitul Dionisie Lupu, dar cam greoiu și prea retoric. Numai cînd comparațiile ating viața de țară în care fusese crescut, numai atunci lunga frasă încărcată și silită pare că învie. Într'un loc se aude «mulțimea sunetelor clopotelor a dobitoacelor jugului, slobozite la pășune», în altul se înfățișează «asudînd sărmanii din revărsatul zorilor dimineții până tîrziu în noapte, până la șaptele lunii, purtînd greutățile zăduhului zilei ca să scoată pîine din pămînt și vin spre întărirea inimii omului». Minia lui Dumnezeu, căzută asupra noastră în 1821, se îmbracă în acest tablou de țară, zugrăvit de un adevărat țeran: «Iată aû început a fumegea munții, izvoarele ascund vijiitul, apele, rîurile, girlele, bălțile, lacurile, până și Marea, vedeți cum se învălesc toate cu plapăma negurilor ³».

Dar, din descrierea amănunțită a ceremoniei din 24 Septembrie, se vede că o asemenea cuvîntare n'a fost ținută, nici de Lazăr, nici de vre unul din ucenicii săi, risipiți în toate părțile, de și Eliad a pretins că el ar fi vorbit atunci, la intrarea lui Vodă ⁴, — spunînd însă poate alte cuvinte.

Vechiul strigăt de deznădejde: «Doamne, până cînd anii bles-

¹ *Familia*, I: note la articolul lui Eliad despre Lazăr.

² *An. Ac. Rom.*, I. c.

³ *Rev. p. ist., arch. și fl.*, I. c.

⁴ Cuvîntare la înroparea lui Ghica, în operele lui, ed. 1836.

temului»¹, va fi răsunat mai adese ori, și omul căruia, cînd vorbia, «vedeaî cum i se bate inima în piept», slăbia supt povara multelor desilusii pe care i le dădeaî toți, fiindcă i le dădea vremea.

Tinărul învățator al unei nouă credințe mintuitoare era acum foarte bolnav. Sănătatea nu-î mai veni înapoi nici-odată. Își vedea sfărîmată școala, zădărnicită munca, închis viitorul. În noul Mitropolit Grigorie, ales în locul lui Dionisie Lupu, care nu voia să se întoarcă fără voia Țarului din pribegia ardeleană, Lazăr nu pare să fi găsit un înțelegător al scopurilor sale: școlar al cărturarilor numai și numai bisericești de la mănăstirea moldovenească a Neamțului, fostul diacon de la Căldărușani n'avea alt gînd decît acela de a combate credințe rătăcite, ca eresia Armenilor², sau de a da un nou avînt tiparului cărților folositoare pentru slujbă³. Îi plăcea de sigur și învățătura laică, dar nu înțelegea ca printr'însa să se atingă alt ceva decît căpătarea de cunoștințe folositoare vieții practice și de învățături morale bune pentru toate timpurile și toți oamenii.

La începutul lunii lui Iunie 1823, Eforia școlilor, în frunte cu acest Mitropolit nou, se îngrijia să afle un nou dascăl de matematică⁴. Căci Lazăr plecase să moară în satul lui, între aceia din mijlocul căruia îi plecase marea avînt spre învățatură, marea pornire de a face bine neamului printr'însa.

La 19 Iunie se dădea pașaport lui «Gheorghe Lazăr, profesor românesc», și la 11 Iulie st. n. el intra în carantina de la Turnu-Roș, cu fratele său Lazăr Oanea, care venise să-l iea «acasă» ridicîndu-l din căsuța lui de la Tîrgul-de-afară unde zăcea acuma. Eliad, Măinescu, Tell veniseră să petreacă pe cel ce nu era să se mai întoarcă. În căruță, el se ridică deodată ca într'un amvon, și, amintindu-și de darul său bisericesc, el făcu cruce în cele patru colțuri ale văzduhului, și, cu mîna lui slabă ce nu era să mai ție condeiul, el binecuvîntă astfel viitorul culturii romănești în cuprinsul țerii sălbătăcite și oarbe. Semnalmentele călătorului bolnav sînt acestea: «statura de mijloc, ochii căprii, fața oacheșă»; se dă vîrsta de 30 de ani numai, pe cînd, de fapt, născut în 1779, el avea patruzeci

¹ Eliad, în *Curierul*, l. c.

² *Dovedire în potrive eresului Armenilor*; București, 1824, în 8°.

³ Hurmuzaki, X, p. 209.

⁴ *Ibid.*, p. 260.

și patru ¹. Ducea cu dînsul în trăsuriică puțina lui avere, haine, de ale patului, în care trebuia să zacă, și cîteva lucrîșoare mai scumpe: două blăni, trei ceasornice de argint, cinci lingurițe și doi pinteni de același metal, încă un ceasornic, de masă, instrumente de matematică, de inginerie și *trei sute de cărți*, care s'au risipit de mult în mijlocul săracilor și neînțelegătorilor, afară de cele cîteva volume pe care, acum cîțiva ani, arhimandritul Pușcariu le descoperi în chiar căsuța lui din Avrig: cărți de Scriptură și Teologie în mai multe limbi, predici, tratate de morală, cîte o lucrare de filosofie, dicționare, scrieri științifice, călătorii², — puține de tot în românește. La 4/16 Iulie, căruța pe care o ducea Oancea, pleca mai departe spre Avrig, unde-și așteptau ruda de mult înstrăinată frații: Ilie, Luca, Anca nevasta lui Popa Ioan Racotă și nepoții de la sora moartă, Zenovia. Zăcu iar, îndată ce ajunsese în satul său. Prevăzîndu-și soarta, el însemnă însuși versurile, de altfel obișnuite, care rămîneau să i se sape pe crucea de la mormînt:

Viețuitorule,
 Stăi puțin și cetește,
 Apoi te gîndește
 La trista omului soarte,
 Nepregetătoarea moarte;
 Ce ești astăzi, eu am fost,
 Asta să o știi de rost.
 Ce sint eu acum, veți fi
 Cînd ceasul îți va sosi³.

Asprimea toamnei nu lăsă să mai trăiască bolnavul; la 2 Novembre după stilul nou i se făcea, de Cîrmuirea Avrigului, socoteala averii, în limba oficială săsească: se înseamnă casa rămasă lui de moștenire, între Matei al Oprenii și Ion Suciu, și banii cu cari se împlinia o valoare de 3.000 de florini, afară de alți 625 rămași în București. Cea mai mare parte din moștenire o luă Oancea, care îngrijise de la început pe Gheorghe⁴.

¹ După mărturia pietrei sale de mormînt chiar, pe care s'au săpat cele dictate de dînsul.

² Cf. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, I, Sibiiu, 1895; *Floarea darurilor*, I, pp. 299-30; II, p. 48.

³ *An. Ac. Rom.* pe 1871, p. 121.

⁴ Iorga, *Cărți și scriitori romîni*, pp. 187—8 din «An. Ac. Rom.» pe 1906; Horea Petra-Petrescu, în «Convorbiri literare» pe 1906.

Multă vreme numai o cruce de lemn în cimitirul de pe coastă, unde din depărtate vremuri se odihniau ai lui de spre tată și de spre mamă, arată unde se odihnește Gheorghe Lazăr, fost pe vremurile lui cărturar, scriitor de cărți, dascăl mare în lumea boierească de la București, dar care n'avuse norocul să ajungă la ceasul secerișului. Într'un tîrziu, un mare boier iubitor de învățătură, acel cuminte Scarlat Rosetti, ai cărui bani sînt și la temelia Ateneului, a ridicat cu cheltuiala lui un mic monument, pe care s'au săpat versuri ce pun alături pe Lazăr al Evangheliei, înviatul de mina Mintuitorului, și pe acestălalt Lazăr, el însuși purtînd o evanghelie prin care, în numele Mintuitorului, în numele simțirii sfinte pentru neam și în numele idealului nemuritor ca zeii, era să învie sufletele amortite ale unor vremuri de grosolan traiu bun, în uitarea datoriiilor naționale. Astăzi o statuie a lui Lazăr, — plănuită încă din 1844 de Poienaru —, statuie mîndră de om înalt, cu gest de biruitor, așa de puțin asemenea cu Lazăr cel adevărat, tînărul de treizeci de ani, de statură mijlocie, cu ochii căprui și fața oacheșă, se înalță înaintea celei mai mari școli din capitala Regatului Romăniei, centru firese al culturii romănești din toate părțile. Dar la mormînt, unde totuși se vede mai bine prietenia și recunoștința, pietrele clădite de vechiul ucenic de neam mare se risipesc pe încetul la trecerea vremilor, spîind, pare că, de o întoarcere învingătoare a vechiului materialism grosolan cu care cutezase a se lua la luptă Lazăr, perînd, dar nu fără să lase și moștenitori ai gîndului său celui mare, fără să lase, la intrarea lui în mormîntul îngust de lingă biata biserică a iobagilor, dungă de lumină mare care nu s'a stins și nici că se va stinge.

III. BURSIERII MUNTENI DIN STRĂINĂTATE. EFROSIN POTECA. DESCHIDERA ȘCOLILOR ROMĂNEȘTI BUCUREȘTENE.

La această dată de 1822 se află în străinătate, la Pisa — loc ales, de sigur, după recomandarea fostului Mitropolit din vremea Rușilor, Ignatie¹, și a celor ce se află pe lingă Vodă Caragea, pribeag, poate și a lui Iancu Văcărescu — patru tineri romîni,

¹ *Contribuții la istoria literaturii romîne, III, Scriitorii greci*, în «An. Ac. Rom.», XXIX, p. 10.

trecuți prin școala înaltă grecească și prin școala nouă românească, cei d'întîiî stipendiști, bursieri ai Eforiei școlilor, care-î trimesese încă din cursul anului 1820.

Unul dintre dînșii era un fiu de sătean de la Nucșoara, în muncelele Prahovei. Dumitru Poteca era născut la 1786; el venise, în împrejurări necunoscute, la București și intrase în școala grecească, ținîndu-se pe socoteala lui. Avea douăzeci și șese de ani, cînd, după sfaturile vre unui cleric, el se călugări, luînd numele de Eufrosin, în 1812. Fu poate unul dintre cei d'întăiî școlari ai lui Lazăr, dar îndată el era ajutătorul lui ca profesor, predînd religia și geografia. Încă din acest an făcea să-î ajungă lui Carcalechi, la Buda, o traducere după o carte neo-grecească a lui Dimitrie Darvari Macedoneanul, și această «Maî nainte gătire spre cunoștința lui Dumnezeu» ieșia, deci, de supt teascurile tipografiei Universității ungurești la 1818; cheltuiala o purta «înnalta școală domnească», *frontistiriul* grecesc, dar ea era menită, firește, celeilalte școli, românești¹: «pentru întîia învățatură a pruncilor» din «școalele românești», care trebuiau s'o cetească după Bucoavnă și înnaintea Catehismului, pregătindu-se pentru dînsul. Cartea e traducere «din cuvînt în cuvînt», bună saŭ slugarnică, fără nici-un adaos și fără nici-o adaptare. Dar în Prefață găsim caracterele epocii de regenerare: plîngerî pentru «patria cea rănită și bolnavă», iubire pentru limba înțeleasă de oricine, limba părăginită, dar nobilă, fiind «una din fetele limbiî latinești, care e o «mumă bogată și măreață», cu mult mai presus decît «slavoneasca cea bătrînă», și chiar decît greceasca, și îndemnul către «patrioți», către «frațiî din neamul romînesc» de a lucra împreună la opera cea mare de înnviere a sufletului unui popor întreg.

Ion Eliad, despre trecutul căruia va fi vorba mai pe larg, fusese alt ajutător al lui Lazăr, venit ceva mai tîrziŭ, în urma lui Poteca, atuncî cînd acesta plecă în străinătate cu bursa Eforiei: pentru o sută de lei pe lună, acest tînăr inginer practic făcea lecțiî de aritmetică și geometrie². N'avuse noroc să poată pleca și el spre țerile învățatei «Europe» însuflețită de un spirit nou.

¹ V. *Ist. lit. rom.* citată, II, p. 380 și nota.

² Eliad în «*Curierul*» pe 1840.

Între bursieri era însă Ioan Pandele, un tânăr harnic, învățat, dar de o nervositate bolnavă, care fusese și el cîtva timp profesor la școala lui Lazăr: el învăța geometria și algebra, cu multă izbîndă, întrecînd de la început pe colegii săi străini. Simion, fiul lui Marcu, zis apoi Marcovici, bursierul al treilea, știa franțuzește încă de la plecare; la Universitate el făcea acum «filologie înaltă», adaosă cu ceva geometrie și chimie. Ca un bun cunoscător de latinește se dovedise Costachi Moroiu, școlar al lui Eliad, care urmă la Drept. Iar cel de-al patrulea, în sfîrșit, Poteca însuși, presidentul micii colonii, studia limbile latină și italiană, dar mai ales filozofia, cetînd, pe lîngă aceasta, «istorie, teologie și politică». Toți se ocupau și de literatură generală și de fizică experimentală.

Bursierii aflară de vremile grele ale anului 1821 și prin lipsa de bani. Toată Eforia era fugară la Brașov, poate și cu blajinul ei sameș, care ocîrmuia veniturile moșiei Glavaciocul și taxa pe preoțime, bătrînul Dumitrachi¹. În numele tuturoră decî, patru bieți tineri trăind pe credit în țară străină, Poteca seria «naționaliștilor» dintre boieri și clericî, Mitropolitului Dionisie, episcopului de Argeș Ilarion, lui Constantin Bălăceanu și fiului său Ștefan, cerînd să nu fie uitați cu bani la cari aveau drept.

Plătiți sau ba, ei aflară în Pisa despre peirea lui Tudor, pe care-l plîng ca pe toți «cîți vor fi luat moarte pe nedreptate, — Dumnezeu să-i odihnească în sînul lui Avraim, — și despre Domnia cea nouă românească și despre așezarea Romînilor în toate locurile de stăpînire și slujbă, «de la cei mai mici oficiali» — în loc de «dregători», pe italie-nește! — «pînă la Măria Sa și pînă la Prea Sfinția Sa». În Novembre, ei îi scriau lui Vodă, cerîndu-i «toată ocrotirea și ajutorul» și urîndu-i, de Crăciun, «pace și sănătate de la Dumnezeu».

Îndată se afla că «stîlpîi țerii și-au întors ochii spre ei» printr'o trimitere de soție ce *strălucește*, și, în Ianuar 1823, Poteca chema pe «chir Ioan» Pandeli de la Florența. Și Mitropolitul Grigorie, o veche cunoștință, căpătă o epistolă de închinare, la înălțarea lui în Scaunul arhieresc.

La începerea anului nou școlar, Pandeli, care folosise mai mult, dar era istovit de boala de nervi ce trebuia să-l ducă peste puțin la sinucidere, și Poteca trecea la Paris, cu stipendiul cre-

¹ Scriitorii mirenî, §§ 1 și 2.

scut, pe încă doi ani. În vara anului 1824 călugărul rămăsese singur: tovarășul său se culcase într'o ladă de lemn ca într'un sicriu și-și tăiasse gitul cu briciul¹. Pentru locul lui, se luară în considerare mai mulți concurenți: un Iordachi Atanasiu, ce învăța în Germania, dar nu matematica, ci «politica, care este virful științelor», un Ioniță Chinopsi, și el amestecat în turburările de la 1821, un necunoscut «Gheorghe fiul Ișlicăresii» și «Iliad» — Ioan Eliad — precum și «Dănică», despre cari toți se spune anume că sînt «ucenici ai chir Lazăr» și, iar, pe lângă dîșii, Poienaru, care urmă studiile sale de matematică la Paris. Cel care birui fu, neapărat, acesta din urmă, care și veni în țară pentru a se înțelege și plecă pe patru ani la Viena, unde începu zăcînd de tifos cîteva săptămîni din iarnă. Eforia stăruia cu putere ca toți -- și Marcovici, adus acum tot la Paris, — să învețe matematica.

Abia la începutul anului 1825, afla Poteca despre moartea lui Lazăr, prin scrisori ale Eforiei, care-l chemău pentru a-i lua moștenirea la școala românească din București. Lui Poteca i se oferise a fi dascăl la una din școlile grecești din Capitalele cele mari, dar el se hotărî totuși, din iubire pentru «frumoasa Valahie», a se întoarce în țară pentru a fi învățător de știință înaltă în limba românească². Peste cîte va luni de zile, la 1-iu Octombre 1825, el își începea cursul la București, pe cînd Moroiu se îngrijia de doctoratul său în Pisa, iar Marcovici, și mai ales Poienaru, lucra harnic în Paris și Viena la studiile lor matematice. Pentru sosirea la Paris se pregătia și un Brăiloiu, rudă cu Poienaru, Constantin, viitorul jurist, care învăța cu spor la Geneva, într'un pension privat, cu gîndul de a lua bacalaureatul la Francesi și a se face diplomat. Și feciorii lui Dinu Golescu, luptătorii de la 1848, erau la aceleași școli de știință morală, dar tatăl lor îi chemă înapoi cursul anului 1828, la începerea războiului celui nou între Ruși Turci³. În 1829 se află acolo, după ce se întorsese acum Știrbei, cu un singur atestat, de la un profesor particular, iar Bibescu își luase și doctoratul⁴, — Nicolae Bălteanu, frații Lenș, un Racoviță și Dimitrie Golescu⁵.

¹ Eliad, *l. c.*

² Bianu, în *Revista nouă*, I; *Scritorii mirenii*, *l. c.*

³ Hurmuzaki, X, p. 621 și urm.

⁴ Popp, Prefața *Psaltirii* lui Pralea.

⁵ Vasici-Ungurean, *Anthropologia*, Buda 1830: Lista prenumeranților.

Poteca venia cu gânduri mari, de a lucra pentru întemeierea unei adevărate vieți de civilizație cu dreptate și statornicie, în țerile noastre. Puțini din clerul nostru de pe acea vreme le vor fi împărțășit, dar între aceia trebuie să se numere și un călugăr care nu mai era tânăr, dar simția ca și în anii tinereții: Macarie, care se iscălia «Portarie» al Mitropoliei și care cheltui ani întregi pentru tipărirea la Viena a cărților de cîntări de «musicie», după sistemul cel nou.

Era mînat de dorința de a folosi neamului său, schimbînd, potrivit cu timpul, felul cel vechiu de a se cînta în biserică — și aceasta nu numai la el, în Țara-Românească, unde portăria Mitropoliei, ci și în Moldova, unde avea legături cu psaltul muntean Ienachi, așezat la biserica Sf. Nicolae, apoi cu Spătarul Grigoraș Grosul, cu secretariul Agenției, von Cantemir, un mazil bucovinean, și, prin ei, cu Mitropolitul Veniamin însuși, și în Basarabia, unde la Chișinău cîntau psalți greci «ai sistemei nouă», știutori și de «moldoveneste», și în Ardeal și Ungaria, pentru care el ceru voie de la însuși patriarhul de Carlovăț, Ștefan Stratmirovici, care i-o dădu și nu i-o prea dădu, — înțelegîndu-se, apoi, pentru desfacere, și chiar pentru editură, cu un negustor ardelean, Zamfir Pop din Sibiiu și cu alții din Banat, Stolnicul Voicu Periețeanu și cunoscutul Ghiță Oprian.

Macarie plecase în Apus încă din 1821. Ca un «patriot rivnitor», primit bine de uni, de alții și mai rău, el trecu prin Sibiiu, prin Lugoș și la începutul anului următor era în Viena. Aici încheie contract cu vestiții călugări Armeni reformiști, Mechitariști, cari aveau teascuri bune și privilegiul împărătesc de a tipări în toate limbile Răsăritului. Voiă să scoată cite 3.000 de exemplare — o mie de fiecare Ținut românesc mai mare — din manualul său «Grammatica» sa, din *Anastasimatariu*, cu cîntările de la Înviere, și din *Irmologhiu*, cu cîntările, obișnuite zilnic, ale «irmoaselor», puind acestor două din urmă prețul de 15 lei, iar celei d'întiui de cinci numai, pentru că, adauge el, nefiind bogat, nu le poate da tuturoră în dar.

Cărțile erau gata în 1823, și Eforia bucureșteară luă asupra-î a treia parte: Mitropolitul Grigore sprijinise lucrul lui Macarie. În Prefața la «Irmologhiu», acesta nu uită să pomenească de școlile românești cele nouă, biruitoare asupra dușmanilor, care sînt în stare a da lumii «filosofi» și ingineri cum trebuie¹.

¹ *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 380—1, 527 și *Contrib. la ist. lit., Scriitori Bisericești*, p. 51 și urm.

h

CAPITOLUL V.

Ioan Eliad și cele d'întăiu îndrumări ale sale.

I. GRAMATICA LUI ELIAD.

Până la venirea lui Poteca, școala din București avuse în fruntea ei pe «Iliad, ucenicul lui chir Lazăr».

Era fiul unui polcovnic sau Căpitan de Tirgoviște, ofițer de poliție de treapta mai de jos, anume Ilie Rădulescu. Soția acestuia, Frusina, era Greacă, și în casă se vorbea mai mult grecește. Copilul a fost dat întâiu la un dascăl de «elinică». De la un fecior de casă mare a descoperit el, ieșind dintr'o biserică din București, unde locuia mamă-sa, ființa «Alexandriei», din care acest om de rînd cu știință de cetire împărtășia minunii altora ca dînsul cari-l asculta. Copilul, care, totuși, n'avea multă închipuire, ci mai degrabă vioiciune și haz, plăcere de a năcăji pe oameni și de a lua în glumă lucrurile, rămase uimit de frumuseța isprăvilor lui Machedon vestitul; pare că cetești în Multatulii povestea lui Walter mititelul, care intră sfios în prăvălia împrumutătorului de romane ca să capete, pentru gologanul ce are strîns în mînă, o istorie din cele mai năstrușnice și mai nepomenite. Căpătă cartea destăinuirilor fără păreche, și de dragul ei învață să cetească, să scrie chiar românește; ba-l prinse așa într'o zi ispita de a face și el o carte, și pe o foaie de hîrtie albă el așternu, la 1811, ca un fel de frontispiciu de tom bisericesc în care polcovnicul Ilie era pus în locul lui Vodă și chiria Frusina în locul Mitropolitului.

Veni ciumă, vestita ciumă a lui Caragea. Acuma gospodăria se strămută la țară, într'un loc unde era pe aproape o stîna, și, iarăși, și aici, scrisul poporului îi așinu calea, cu un calendar din Mol-

dova, tipărit în slova rusească a popei Strilbițchi și în care era vorba și de zodii. Apoi ca un duh zglobiū asemenea cu al lui îi aduse înainte tot alte cărțicle: «Poarta Pocăinței», bună pentru cine avea mai multe păcate decât el, nevinovatul, Epistolia căzută din cer pentru a face pe copii cuminiți și ascultători, Viața Sfintului Alexie, omul lui Dumnezeu cel binefăcător, cutare poveste despre cuviosul Macarie, Maica Domnului la Iad, unde cei greșiți sufăr osînda și aū nevoie de atita mîngiere, «Avestița aripa Satanei», din care se pot afla toate numele supt care se poate ascunde dracul, și minunata poveste de iubire a lui Arghir și Elena, pusă în versuri de dascălul Barac Brașoveanul. Acuma, îndrăgit de carte românească, el ținea isonul pe înțeles în biserica satului și se încerca în versuri care, potrivit cu firea lui mucalită, proslăviau guturaiuri trecătoare:

O guturaiū, guturaiū,
 Multămește-te încal
 Că te odihnești prin nasuri
 Și prin gituri faci popasuri.

Acuma era prin 1814. Părinții îi schimbară dascălul: în locul Grecului Alexe, el avu acuma pe însuși Naum Rîmniceanu, Ardeleanul din Jina, cunoscătorul lui Petru Maior, care, amestecînd greceasca cu româneasca, făcea să se prevadă în scrisul lui presărat cu înălțătoare și duioase alusii predica lui Lazăr. Eliad n'a bănuit, se pare, nici-odată ce om ales i-a fost învățătorul. Dascălul cel nou i se păru hazliū, și din învățătura lui își aduse aminte numai atita, că a trecut pe rînd la gramatica proprie, la «Christoitie», carte de moravurile bune, scrisă de Naum pe vremea Rușilor și închinată Măriei Sale Nicolae Pavlovici, apoi la Fabulele lui Esop, prefăcute în românește, și la *Învățăturile* preotului grec Polizoii Contu, în care se dădea elemente de știință¹.

Mai sus se ridică el trecînd la școala domnească de la Măgureanu, la vrîsta de «vre-o treisprezece ani».

Apucă încă zilele bune ale acestui așezămînt, cînd toată învățătura înaltă, științele și filosofia, erau adunate într'acest singur loc. Cetia, ca și tovarășii lui de bancă greci și boieri, versurile lui Christopulo, după care se prăpădia lumea, și, fiind în adevăr înzestrat cu darul poetic, el începu să le talmăcească. Una din ele se

¹ Pentru Contu, v. și *Floarea Darurilor*, II, no. 9.

înfățișa în româneasca lui Rădulescu, căruia i se zicea acuma «Iliad», Heliades, în amintirea marelui dascăl de «elinică» din veacul al XVIII-lea, Manase Heliades, — astfel :

Într'o zi primăvăroasă,
Cîntînd prea de dimineață,
Se coboar'o drăgăstoasă
Musă dulce cîntăreață,
Ce Erato o numesc.

Îndemnat de zglobia musică a poeziei neo-anacreontice, venită din Apus, școlarul de la Măgureanu se încercă a scrie și de la sine, și el cetia într'ascuns prietenilor săi stihuri ca acestea:

Musele la Olimp cîntă,
Săltînd, cununî împletesc,
Dup' a lor, dar, poftă sfîntă,
Veniți să mă veselesc.

Alte ori, era «Ion cel jalnic» și făcea și el să se audă lungi tîngurii ca ale lui Conachi sau ale lui Mumuleanu, cel îndrăgit de durerile de moarte ale lui Young. Cînd Carcalechi își făcu la 1820 călătoria de afaceri în Principate, Eliad trase și el nădejdea să se vadă tipărit; dar scrierile lui începătoare se pierdură între hîrtoagele jupînului Zaharia *ferlegărul*.

De la început chiar, Iliad, căruia nu nu i se mai zicea altfel, fu printre ascultătorii lui Lazăr. De la el nu prinse entuziasmul, căci nu era de loc o fire aprinsă, ori pornită către vise, ci un om de realități bine socotite, nici poezia țerănească, simplă și dulce, căci era o natură practică, de tîrgoveț și boierinaș, menită a face versuri și multe alte lucruri, fără să aibă însă nevoia, izvorul firesc, al poeziei. Sufletul lui și sufletul învățătorului erau cu desăvîrșire deosebite, și tînărul Iliad nu era menit să predice în pustiu, să se tînguiască în «anii blestemului», să trăiască ascuns de lume și să moară singur într'o căsuță de sat. Fiul polcovnicului și al Grecei era un înțelegător, un îndemănatec și un harnic; pecetea de originalitate a sufletului său era mai mult hazul, aplecarea către ironie, întorsătura de spirit mucalită; îi plăcea să înfățișeze ideile sale într'o formă personală, agresivă, șugubeață; cuteza să vorbească de-a dreptul oricărui boier, decît care nu se credea mai pre jos; era în stare să spuie adevărul în față, mlădiindu-i însă în așa chip forma, încît să îmblînzească supărarea

său să câștige pentru sine pe toți cei bucuroși de glumă. Era în el o ușurință, o vioiciune ștregărească, o putință de a se adapta la oameni și vremuri, care nu samănă nici cu asprimea hotărîtă a lui Lazăr, nici cu oficiozitatea ceremonioasă a lui Asachi. Acesta era de sigur un om de neatîrnare, un om de voință, dar care știa totdeauna multe drumuri ca să ajungă la scopul său și căuta să izbutescă pîrîndu-se numai că stă de vorbă cu tovarășii despre întîmplările zilei sau despre pățaniile hazlii ale cine știe cui. Îl aprobă foarte dese ori, îi place mai totdeauna, nu ți-e drag nici-odată, fiindcă prea și-e drag el lui însuși, și, de admirat, nu-l poți admira, nici în formă, nici în fond, fiindcă saltă prea mult ca să poată și zbura, și nu-î plac, sfătosului doritor de prietenî, înălțimile unde ești singur și trist, dar spre care se ridică aleșii pentru a-și curăți sufletul, înainte de a vorbi iarăși oamenilor.

Încă înainte de 1821, Eliad va fi fost de ajutor lui Lazăr. Se pricepea la făcut planuri, și bucuria lui nu fu slabă cînd episcopul de la Colța, dîndu-î de lucru, îl răsplăti cu adevărate și bune ruble de argint. În cursul tulburărilor, îl aflăm lîngă dascălul său. E unul dintre ucenicii credincioși cari-l petrec la plecare.

Cînd școala se deschise din nou prin voința cîtorva boieri ini-moși, cari nu îngăduise să se atingă cineva de dînsa, tinerii cei mai învățați erau duși preste hotar, ca să câștige în Europa științele cele mai înalte. Eliad, care era în țară și căruia nici mai tîrziu nu i se putu face un rost de stipendiu, era gata să înceapă creșterea copiilor și a tinerilor după principiile învățătorului său. I se dădu deci locul de dascăl românesc, fără să aibă tovarăși învățați, precum avuse Lazăr.

Ajutorii săi erau numai un Teodor Paladi, de la care s'a păstrat un călduros apel pentru rîspîndirea în țară a școlilor lancasteriene, al căror întîi profesor a și fost, și profesorul de gramatică Ioan Pop, care rămase apoi și în școlile Regulamentului Organic, alcătuiind pentru ele, în 1836, o nouă gramatică românească¹. Eforia nu prețuia tocmai mult pe urmașul lui Lazăr, și, încă în 1824, ea căuta, și prin Sibiiu, un dascăl care să fie potrivit pentru a face cursuri de științe și să fie drept Român².

¹ Eliade, *Isachar*, p. 77, nota 1.

² *Contrib. la ist. lit. rom., Scriit. bisericești*, p. 55.

Manualele lui Lazăr nu apucaseră a fi tipărite. Dar, încă din 1820, Carcalechi avea la dînsul manuscriptul *Povăţuitorului*, pe care nu începuse a-l lucra, neputînd nădăjdui cîştigul cuvenit. În 1826 el află însă un boier gata să plătească, pe Grigore Băleanu, Spătarul din 1821, Vornic încă de la începutul anului 1822, care era pe atunci încă în bejenie la Braşov, ţinîndu-şi un fiu la Paris¹; el însuşi scrisese în greceşte².

Cartea era foarte bună, dar ea nu plăcu lui Eliad, care a fost totdeauna mai bucuros de lucrul lui decît de al oricărui altuia. El nu voi să întrebuiţeze *Povăţuitorul*, ba chiar mîrse aşa de departe, încît declară că el nu recunoaşte într'însul felul de cugutare şi de scriere al lui Lazăr — totuşi aşa de vădit! —, învinuind pe bietul Carcalechi, fără a ţinea în seamă puternica ocrotire a Băleanului, că ar fi plămuit el, cu cine ştie cine, cartea, pentru cîştig.

Făcuse singur o gramatică, pe care, cu ajutorul altui boier, al lui Scarlat Roset, şi el ucenic al lui Lazăr, şi care, conte austriac de alminterea, era în 1828 numai un «cocon» oarecare, dar cavaler al unui Ordin rusesc şi ispravnic de străini în Oltenia, — o tipări într'un loc ce nu se arată, dar e Sibiul, de şi apare urită hîrtia şi slova. Lucrarea se alcătuiise aproape de la sine în cursul lecţiilor de trei ani de zile, şi el însuşi o numeşte «fiică a şcolii sale». În manuscript, încă din 1822 ea mersese şi prin alte părţi: la Slatina lui Mumuleanu şi la Craiova, unde era dascăl un Grigore Pleşoianu, căruia tot Roset îi edita la 1829 o Caligrafie³, cu darul de o mie de lei către tipograful din Sibiu, şi care mai dăduse la iveală, în acelaşi an de război ruso-turcesc, un «Abeţedar fizic» şi o «Enghiclopedie pe scurt» sau «Cele d'întîi cunostinţe», precum şi o cărtică tradusă din franţuzeşte, «Aneta şi Luben», despre interesanta prefaţă a căreia va fi vorba în altă parte⁴.

¹ *Studii şi doc.*, XIII, p. 21; Hurmuzaki, X, tabla.

² *Isachar*, pp. 74-5.

³ *Contr. la ist. lit. rom., Scriit. mireni*, pp. 26-7.

⁴ *Caligrafe de scrisoare frumoasă rumînească, franţuzească, rusească, nemţească şi grecească; Abeţedar fizic cu 10 icoane într'un metod prealtesnitor începătorilor; Cele d'întîi cunostinţe aū enghiclopedie pe scurt, cu 6 icoane, care este o carte foarte folositoare pentru tinerimea rumînească.* Despre cărţile lui de limba francesă, v. mai departe.

Gramatica lui Eliad e o lucrare simplă și firească, așa cum poate veni numai de la o minte desăvârșit de limpede, în stare a-și împărtăși fără nici-o nesiguranță ideile. Ea nu se înțepenește în definiții și scheme, care ar fi dezgustat și înlăturat fără indoială pe școlarii de bună voce, pe școlarii adesea ori eroici ai acelor timpuri. După câteva lămuriri începătoare, li se dau propoziții—unele din ele deosebit de frumoase,—și, pe încetul, cu meșteșug și într'un chip deosebit de interesant, de «interesătoriu», zicea el, se ajunge la aflarea elementelor neapărate ale gramaticii. Eliad arată tot atita bun simț, un tact tot așa de ales și o tot așa de mare puțință de a descoperi ceia ce poate să se impuie și să rămână, și atunci când caută să afle cele mai potrivite numiri tehnice: lepădând cuvintele născocite în românește, el ia ziceri străine care să fie și frumoase și potrivite cu spiritul limbii noastre, pe care, mlădiind-o ca puțină alții, în toate timpurile, îl înțelegea așa de bine. Cărțica începe cu etimologia, în care dă tipuri de declinare și conjugare sigure, trece la sintaxă și mîntuie cu ortografia. Modèle de limbă, bucați de cetire nu se dau.

Scrierea e nouă, înnoitoare și în ce privește ortografia. Eliad caută să împuțineze numărul slovelor, înlăturînd pe acelea ce nu răspund la un sunet deosebit care să se afle, nu în grecește sau în slavonește, din care le-am luat sau în care le întîlnim, ci în româneasca noastră. Astfel, el osindește fără milă pe «purtătorul de ortografie» și pe mărețul *omega*, pe ov cel «bogat», pe «delicatul și plinul de dulceață» o, pe ă, ș, ț, ca și pe diftongii ik și io. Serie cu un singur i, *iota*, cu un singur o, cel simplu, cu un singur î chiar și la început, ș, cu un singur ă, z. Nu rabdă nici spirite, nici accente, «oxi», «psili», «dasia» și celelalte, «drăguțele», ce «smăltau scrisul de până atunci ca niște floricele». Zvirle afară toate «cirligele» și «picăturile». Dar desparte prin apostrof substantivul de articol, pune un apostrof final în locul lui î dispărut, afară din numele proprii. Liniuța de legătură o așează între pronume și verb în formele reflexive, între deponent și infinitiv la formele compuse, între verbul *a avea*, în întrebuintarea sa alcătuitoare a perfectului, și între participiul său. Pluralele femeiești le face bucurios în i; genetivele și dativale le scurtează muntenește: «patrii» «femei», și dă singură forma «a» în loc de «al», «ai», «ale». În toate aceste înnoiri, el are un gând, temeinic, sănătos și folositor, «a

seri după cum vorbim», — pentru vii, zice el, nu pentru morți, pentru cetitori, nu pentru cărturari, și, în sfârșit pentru neamul întreg.

În prefața, destul de întinsă, cu care-și precedează cartea, Eliad nu se oprește încă aici. El discută și toate celelalte chestii ce trebuiau să ne intereseze la începutul literaturii noastre și de care se ocupaseră Ardelenii, pe cari Eliad îi știe, de la Clain până la dicționarul cel mare al lui Maior și la al lui Bob, pînă la gramaticile practice, pentru școală, de două sau mai multe limbi, ieșite după 1821, ale lui Loga (1822), Ioan Alexi, viitorul episcop de Gherla (1826) și Andreas Climens (1823), ținindu-și de rău numai pentru că pretind de la oricine «să știe latinește». El are în vedere alegerea și potrivirea cuvintelor nouă, și cu greu s'ar putea da sfaturi mai bune decît ale lui.

Că trebuie cuvinte în limbă, acum cînd ea se pregătește a înveșmînta adevăruri înalte, discuții subtile și framuseți nouă, în această privință nu poate fi nici-o îndoială. Așa credea și Asachi, și-și aduna neologismele, cum am văzut, din toate limbile ce cunoștea, preferînd pe cea italiană, fiindcă i se părea cea mai frumoasă. Eliad nu procedează astfel, ci cu sistemă. Întîi, el hotărăște — ceia ce se desfacea pentru cei mai mulți din necesitatea lucrurilor — că trebuie să ne îndreptăm la tesaurul latin, în vechiul lui aur curat, ori în moneda romanică. «Noi nu ne împrumutăm», spune el, cu nota de originalitate stilistică glumeață pe care totdeauna o are, «ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire, de la surorile noastre partea ce ni se cuvine¹». Decî două principii sînt sigure: împrumutăm, dar numai la nevoie și numai de la izvorul firesc: «trebuie să luăm numai acelea ce ni trebuie și de acolo de unde trebuie». Și el adaugă: «cum trebuie».

Eliad mai are un scrupul care lipsește celorlalți. Cuvintele culese de aiurea nu trebuie lăsate fiecare așa cum era acasă, ci trebuie îmbrăcate, de o potrivă, într'o haină care să se potrivească în toate cu a celor de casă; altfel n'ar părea o singură gospodărie, ci o strînsură urită de elemente năpădite din toate părțile, un fel de *lingua franca*, în care cine a trecut a lăsat cîte ceva. El nu va pune alături «patriotismosul» grecesc, pe care-l primia și Iancu Văcărescu, «elirosul», de aceiași obîrșie, despre care se plînge că e,

¹ P. xxviii.

nu numai întrebuințat, dar și apărat la Blaj¹, cu vorbe trunchiate, cu accentul pe ultima, primite de la Italieni, de-a dreptul său tot prin Greci, ca «libertà», cu proveniențele franceze cărora li se îngreue numai sfîrșitul, ca «ocazion» și altele, venite de multe ori pe calea rusească, a năvălirilor și ocupațiilor; el nu va îngădui nici strecurarea oaspeților apusenî în giubeaua de Țarigrad a Grecilor și, prin urmare, va răspinge pre «pretendarisi» pentru a-î da drumul numai atunci cînd va veni, sprinten și elegant, ca «pretind» său «pretinz».

Procedînd astfel, Eliad însuși își face o bună limbă modernă, în stare să exprime orice idei abstracte. Pe Greci i-a lăsat cu totul, la Francesi caută, fără a veni încărcat de la dînșii; însă mai mult folos înțelege să tragă de la Italieni, a căror limbă o învățase încă de atunci singur, ca și franceza, cu stăruința și minunatul său talent de autodidact. Dacă zice «dicsioner», «bagatel», «oraclu», «familier», el serie: «a compune», «a traduce», «punctuație», «a pronunția», «defet», «chiar» (clar). Ba de la Italieni iea cite ceva și în ortoepie — ca pluralul femeiesc al decl. I în *i*, pe care-l preferă celui în *e*, — și în ortografie, îndoind consoana la compusele cu prepoziții, ca în «addaus»; de hatîrul «buncî surorî italiene», el reduce la un singur *i* și finalul articulat al pluralului casurilor drepte, de la declinația a II-a: *frați*, *Romani*, nu *frații* și *Romaniî*. El întrebuințează *c* și *g* dulce la transcrierea numelor romane, și, în loc de *Țiteron* și *Virghilie*, el știe de *Virgilie* și *Ciceron*. E o dovadă de bun simț la Eliad, că, încă de la început, el înțelege că nu vom putea păstra în grai și în scrisul nepretentios finala *-io*, fie în forma franțuzească «*-ion*», fie în cea italienească «*-ione*», fie în derivatul românesc «*-iune*» sau în oricare altul de același fel; împotriva tuturor confusiunilor de atunci și a celor ce erau să vie mai târziu, împotriva lui însuși, așa cum era să-l schimbe, stricîndu-l, vrîsta, el serie la 1822—9: «confusie».

Eliad dorește ca toți Romîni să vorbească tot așa: el înlătură de o potrivă particularitățile generale de pronunție, pe care le numește în felul său glumeț, cu meșteșugul său de a ridiculisa prin cuvinte său incheieri absurde: «sisială», «pipiriire», «ururuire»,

¹ P. xxviii, nota.

«ăluire». Întrebuințase scrierile tuturorora despre gramatică și înțelegerea ca și cartea sa să fie în minile Românilor de oriunde, cetită, discutată și, dacă trebuie, urmată.

II. ÎNRIURIREA GRAMATICII LUI ELIAD.

Și, în adevăr și izbuti. Cînd școala moldovenească nouă își avu gramatica sa, pe care o scrisese Săulescu¹, dacă în ea nu se află aceeași împărțire a materiei ca la Eliad, mai vechiu cu trei ani, dacă, alături cu forme moldovenești care trebuiau neapărat jertfite și cu atîtea rămășițuri de neologisme grecești, ce nu puteau să rămîie, cu toată aplecarea către ele a fostului bursier din Chios, totuși ortografia generală, criteriul în alegerea și tratarea neologismelor ni învederează înriurirea binefăcătoare a luminosului spirit ce era Eliad.

Din acest punct de vedere, s'ar putea cerceta și cărțile de școală pe care le scoaseră în această vreme Ardeleni. Avem acolo *Dirigătorul buneî creștere spre îndreptarea multor părinți și folosut tinerimei*, a lui Damaschin T. Bojinca, carte pe care o publică la Carcalechi, ajuns tot mai restrins la lucrările de dincolo, în 1830, și pe care forurile bisericești de acolo căutau să o răspîndească prin toate satele². Bojinca, «jurat la tablă» și avocat, era la această dată furnisorul de căpetenie al lui Carcalechi, care-l punea să-i redacteze «magazinul» literar, *Biblioteca romanească*, anunțată de multă vreme și care începu să se publice numai în anul 1829, dîndu-i să scrie, ca unuia ce combătuse în 1828-9 pe dușmanii străini ai teoriilor lui Petru Maior, în limba lor chiar³, fel de fel de articole despre Romîni, despre Radu Șerban, Mihaî Viteazul, Dimitrie Cantemir și Ștefan cel Mare⁴. În felul cum vorbește despre școlile muntene, în volumul IV al *Bibliotecii*, apărut la 1830, se vede limpede că el cetise prefața la Gramatica lui Eliad, din care ieă un număr de știri, ca și punctul de vedere. Se mai poate studia pentru aceasta și *Preatenul său voitorul de bine al pruncilor și al tinerimii romanești*, care se recomandă

¹ *Gramatică romînească seaŭ observații gramaticeste asupra limbii romînești, pentru școale normale și ghimnaziale*, Iași, 1833; 2 părți.

² *Studii și doc.*, XII, p. 213, No. LXX.

³ *Ibid.*, XIII, pp. 22-3. Cf. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 265.

⁴ V. *Studii și doc.*, XIII, p. 19 și urm.

ca «o carte de cetire foarte folositoare, pe sama școalelor și a norodului romanesc», operă tâlmăcită din nemțește de preotul «săsesc» de la Rușcior, «parohul evanghelicesc» pentru Romîni curățî, fără urmă a vechii lor firî străine, I. M. Mecheși¹. Și tot așa încă ediția nouă, din 1837, a unei scrieri din 1820: «Cărțica năravurilor bune» a lui Moise Fulea. Acest om de merit era ginerele Vlădicăi Bob (ținea pe Angela Moga), și director, supt acesta, încă din 1815 măcar, al școlilor neunite din Ardeal, fiind, în același timp, ca în familie, protopop «al doilea» al Sibiului și asesor consistorial. Fulea avea foarte multe legături cu țerile noastre², și numele acelor cunoscuți se află și între ale celor ce cumpărară în 1830 «Dialogurile franțezo-romănești» ale lui Pleșoianu³.

În privința scrierii cu litere latine, Eliad, care pomenește gluma lui Iancu Văcărescu despre «slovenire» și «literatură», nu zice nimic, și era și greu de zis ceva pe vremea Rușilor. În Pesta, unde trăiaă Bojinca și alt avocat jurat la tablă, Emanoil Gojdu, bine-făcătorul de mai tîrziu al neamului cu vestitele stipensoi, unde învățau vre-o «15 până la 25» de studenți romîni, între cari pictorul, «moalerul», muntean Constantin Leca (venit în 1828), care zugrăvia «pe o pînză de un cot și jumătate de mare» moartea lui Mihaï Viteazul, Eftimie Murgu Bănățeanul și acel «Anastasiu Șaguna, theolog în Virșeț», care era să fie marele Mitropolit Andrei⁴, și unde în sfîrșit lucra o școală romănească, în fruntea căreia stătura pe rînd Gheorghe Mucio și Ștefan Neagoie⁵, se tipăria, totuși, de către cel din urmă, în acest timp de înviere, printr'o reglementare cuminte, a cirilismului, un *Calendar* cu litere latine, pentru 1828, și apoi pentru 1829. În al doilea volum, singurul pe care-l cunoaștem, se vorbește însă despre gramatica lui Eliad, de care se spune că ar fi tipărită de Roseti la Sibiiu, unde obișnuia a edita cărți, și nu în vechea tipografie a Clinceanului, pe care o cumpără mai tîrziu

¹ Hochmeister, Sibiiu.

² V. și *Contr. la ist. lit. rom.*, *Scriitori bisericești*, p. 56.

³ V. și *Studii și doc.*, XIII, p. 180; cf. XII, p. 180, No. 392; *Ist. lit. rom.*, II, p. 235, p. 412 nota 5.

⁴ Lista de prenumerații la *Antropologia* lui Vasici-Ungurean și *Studii și doc.*, XIII, p. 91.

⁵ *Ibid.*

Eliad, așezînd-o pe proprietatea părintească de la Tîrgul-de-afară, unde pătîmise Lazăr. Pe cînd la început se făgăduiește că se vor da slovele amestecate cu literele numai vre-un an-doi, către sfîrșit se mărturisește cuminte că vechiul alfabet numai prin timp se poate scoate și că el nu e așa de primejdios cum crezuseră, pînă la moartea lor, Ardelenii cei mari. «Literele», zice cu bun simț scriitorul necunoscut, «nu fac legeă, ci sînt numai unele sămne prin care însemnăm vorbele limbii. Că de ce poartă el vestminte frîncești și turcești, de ce cumpără în casa sa vase și scule de la vînzătorii de altă lege, aū doară este el pentru aceia Turc și Frînc?» Și apariția scrierii lui Eliad face pe același anonim — vre-un student — să se gîndească la gramatica și dicționarul rămase în manuscris de la Ion Budai, în Lemberg¹. Și în școlile neuniților se urmă cu învățarea în același timp a literelor și slovelor, «scrisoare rumînească și latinească», folositoare pentru preoți, ca și pentru aceia ce erau să fie numai «notarășii» și «scriitorii de sat»².

Unul dintre studenții ardeleni din acești ani, Nicolae Bălășescu, vorbește mai tîrziu, în 1848, cu respect și recunoștință de Gramatica lui Eliad. El recunoaște întăiu că, pe acest timp, «duhurile cele înfocate și pornite spre cultura limbii sale, după urmare și a poporului său, aū amortit și de tot s'aū stins, rămînînd între toți Romînii ardeleni», — cari, trebuie să adăugim însă, învățau harnic teologia, ca Șaguna, ca Nicolae Vulcan, Ion Bogdan și Alexandru Molnar de la Oradea-Marc, ca Ioan Rusu, din părțile Făgărașului, ca Avesalom Popovici, Ardelean, ba chiar medicina, ca Pavel Vasici-Ungurean, al cărui frate, Andrei, era avocat la Virșeț, Pesta și chiar la Viena, — «un feliu de apatie, să nu zic ură cătră învățatură și cătră cei învățați». Cartea lui Eliad o recomandă el atunci cetirii tuturor Romînilor³.

Numai bătrînii păstrară vechile lor păreri și deprinderi. Iordachi Goleșcu nu se simți îndemnat prin Gramatica lui Eliad a da uitării aceia la care scria de multă vreme, căutînd a desluși mai bine printr'însa înțelesul cuvintelor. De alminterea, această operă,

¹ *Studii și doc.*, XIII, p. 23.

² *Ibid.*, vol. XII, pp. 208-9.

³ P. XIX din *Gramatica romînă pentru seminariii și clase mai înalte*: Sibiiu, Klosius, 1848.

cu îngrijire și dese ori cetită din nou și adăugită, nu era o adevărată gramatică, un sistem științific al limbii, cum era, de sigur, cu toate proporțiile ei restrinse și limba ei așa de ușoară, așa de dulce până și în definiții, scrierea lui Eliad, ci numai, după otriva vechilor *Observații* ale Văcărescului celui bătrîn, înaintea căruia, de alminterea, Eliad însuși se închină, un șir de «Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești». Vorbe anume croite, multe săltare și săltărașe, împărțiri și paragrafe după moda ieșită, anexă despre poezie, multă naivitate, la lămurirea sunetelor prin rîs, minie, mînarea cailor, strunirea boilor, urlatul lupilor, zburătăcirea paserilor și huruitura praștiei învîrtite, toate acestea ne trimit la un alt timp. În schimb, destule constatări prinse în graiul viu de un experient și iubitor cercetător al limbii, care-și strîngea cu scumpătate, cu mania unui colecționator, ziceri pentru marele său «dicționarîu» romîno-elinesc și culegea neobosit, prin toate adunările, ca și prin orice colț de țară unde-l aducea viața, materialul filologic pe care-l intitula în chip foarte larg «Pilde, povătuiri și cuvinte adevărate și povești»,—cea d'întîiu încercare de a strînge la un loc bogăția sufletească a mulțimilor celei mari. Eliad, tipărind, la 1840, în tipografia sa lucrarea acestui boier mare, pe care încă din 1828 îl lăuda pentru ostenele sale științifice, închinîndu-i gramatica sa, n'avea ce să invidieze, dar, de sigur, găsea și ce să-i folosească ¹.

Trebuie să se adauge, în sfîrșit, că Zaharia Carcalechi a rămas și după Gramatica lui Eliad tot cel vechiu, că în cărțile editate de dînsul se păstrează cu sfințenie vechea ortografie, afară doar că el nu întrebunțează spiritele și accentele.

III. PLANUL SOCIETĂȚII LITERARE MUNTENE.

Prefața gramaticii lui Eliad cuprinde însă și un adevărat program de muncă literară. Autorul cere o întregă bibliotecă științifică românească: manuale de geografie, căci nu-î ajungea al lui Nicolau din Brașov, care nici nu prea răzbătuse la noi², — de istorie, — universală

¹ Cf., pentru aceste două gramatici, observațiile foarte bune ale lui Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, București 1895, p. 104.

² V. *Ist. lit. rom.*, la acest nume, precum și cartea citată a d-lui Andrei Birseanu.

saŭ națională, nu spune, și între amîndouă, nu iera omul să facă alegere, — de filosofie, — la aceasta-î răspunse Poteca, tipărindu-și la Buda, în 1829 chiar, traducerea după Heineccins, în versiunea grecească a lui Grigore Brincoveanu¹, cursul pe care-l ținea, încă din 1825, la școala înaltă românească —, de matematică și de legi. El făcea o largă parte traducerilor. «Traducerile bune înfrumusețează și nobilește limba; prin ele intră în limbă toate frasarile și mijloacele de vorbire cele mai frumoase ai deosebiților autori vestiți.»

Traducerile erau, de la încetarea operii de tipărire a lui Beldiman, de la oprirea edițiilor moldovenești și de la încetarea tiparului Mitropoliei ieșene, de tot puține. Am văzut pe Mitropolitul Grigorie dînd la lumină în 1824 prelucrarea sa împotriva Armenilor. Peste doi ani, la 1826, din tipografia mitropolitană a Bucureștilor ieșita, tilcuirea Logiceii lui Ioan Damaschin, de însuși episcopul de Argeș, Grigorie: ales în Mart 1823, în locul Greco-Bulgarului Ilarion, care fusese amestecat prea mult în mișcările din 1821, mai ales în Eteria Grecilor, și decî nu cuteza a se mai întoarce din străinătate, Grigorie, fost categumen, nu era decît părintele Grigorie Rîmniceanul, care presida școala lui Lazăr supt Alexandru-Vodă Suțu. Măcar că se zice că nu s'ar fi înțeles totdeauna cu «filosoful», care, de și însuși arhidiacon, avea unele idei neîngăduit de îndrăznețe, părintele Grigorie își mai aducea aminte la 1826 de vorbele lui Lazăr, saŭ cel puțin și le împrăspătase prin cetirea în «Povățuitoriul» dăruit de boierul Băleanu țerii, și astfel el proclamă în prefața Logiceii puterea ce are orice limbă de a lămuri cele mai înalte și alese lucruri, chemarea ce trebuie să se recunoască «limbii patriei», orîce ar zice «dascălii altor limbî», plecați acum, din fericire, și «boierașii ce învață cite cinci-șase franțuzești saŭ șapte-opt elinești și îndată se umflă, căscînd gurile spre a-și defăima limba sa cea de patrie, fără a socoti că pre orice meșteșug și pre orice știință vremea le crește și le mărește, cînd necurmat se pun în lucrare²».

Eliad se gîndia la o mare societate literară, la o Academie, ca aceea din Franța, căreia să i se încredințeze alcătuirea «dicsone-

¹ Filosofia cuvîntului și a năravurilor, adecă Loghica și Itica elementară; Pesta, 1829.

² Cf. și G. Dem. Teodorescu, în *Rev. p. ist., arch. și fil.*, II, p. 18.

ulu», pe cînd Iordachi Golescu ar fi vrut — cel puțin mai tîrziu — o adunare de Romîni din toate părțile, cari, într'o singură dată, să puie temeiuri neclintite vorbeî și scrisului general românesc, prin «canonisirea gramaticii și slovelor obștești», apropiate de latinește, pentru că, astfel, ce se va scrie într'un colț de loc, se va auzi în toată întinderea acestei limbî. Dascălul din 1828 spune însă deslușit că înțelege «o academie de *cîțiva bărbați*, a căror   să fie numai literatura românească, cari cu vreme vor pune în regulă și vor desăvîrși limba prin facerea unui dicsioner». Deocamdată însă, spune el, este în București, știută de toată lumea, o «soțietate literală românească», în fruntea căreia stau frații Golești și dascălii cei purtați prin străinătate, ai școlilor naționale. El însuși se poate privi, cum și iscălește, ca un «conlucrător și frate» al înaltelor și învățatelor persoane, în «norocitele adunări» ale cărora s'a cetit, îndreptat, pe ici pe colo, și adoptat Gramatica lui chiar.

CAPITOLUL VI.

Societatea literară munteană. Ideile lui Mumuleanu despre prefacerea națională. Un mare boier reformator: Dinicu Golescu.

I. DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII CULTURALE MUNTENE.

În ce chip s'a alcătuit societatea «literală» și din ce sentimente a pornit, rămîne a se vedea acuma.

Se zice că în răgazul din Brașov boierii, și nu numai cei tineri, înțelegîndu-se asupra unei mari opere de reformă în toate ramurile, ar fi hotărît și întemeierea unei societăți pentru îmbogățirea prin traduceri, prin teatru, prin scoaterea unui ziar, a culturii poporului lor. În singurul proiect muntean ce s'a găsit până acum, e vorba de negoț și de agricultură, la care se gîndia, gospodărește, și în lecția lui de deschidere din 1825, părintele Poteca, potrivit cu ideile sale de la Paris¹, dar nici de cum de literatură². Totuși avem mărturia hotărîtă și hotărîtoare a lui Eliad, într'o scriere a lui mai tîrzie³. Inițiativa o luaseră trei boieri mai ales: Nicolae Văcărescu, adevă Nicolachi, poetul, unchiul lui Iancu, apoi «cheltuatoriu» pentru cartea lui Lazăr, Grigore Băleanu, și Constantin Cîmpineanu, care înlocui în 1822, întorcîndu-se din Brașov, pe Iancu Văcărescu, — Cîmpineanu, un boier «stimabil prin cunoștințele sale și prin caracterul său moral», avea, de-alminteri, sînge cantemiresc în vinele sale. Ca «afiliați» se înseamnă Ilarion

¹ Cuvîntările din 1825 și 1826 ale arhimandritului profesor au fost strînse în ultimul an supt titlul «Cuvînte panighirice și moralnice de Eufrosin Poteca» și tipărite în tipografia Mitropoliei.

² *Studii și doc.*, XI, p. 185 și urm.

³ *Isachar*, pp. 77—8.

al Argeșului, care se va fi gîndit mai mult la partea politică a societății, așa iubitor de conspirații cum era, alt Cimpineanu, Ioan, Emanuil, fiul Băleanului, Emanuil Florescu, amestecat în Eterie și el, un R. Voinescu, rudă cu Vasile, om de casă al Ghiculeștilor și apoi ispravnic al Curții lui Grigore-Vodă, și un necunoscut «bătrîn Geani»; Dinu Golescu făcea și el parte din comitetul literar al societății, dar, deocamdată, nu și fratele său Iordachi.

Vechile statute, păstrate de Constantin și apoi de Ioan Cimpineanu, s'aun pierdut. Ele nu fuseseră puse, de almintrelea, niciodată în practică. Văcărescu bătrînul muri încă acolo la Brașov; Cimpineanu, îmbrăcat cu caftan de Grigore Ghica, trecu de la isprăvnicia de străini la demnitatea de Caimacam al Craiovei și apoi la aceia de Spătar, neobișnuit dregător, care lăsă în urma lui numai amintiri frumoase; Băleanu, neîmpăcat față de Domnia lui Ghica-Vodă, nu voi să se întoarcă din Brașov, ca și Ilarion. Dintre ceilalți, mai niciunul nu călcă pămîntul românesc pînă la convenția din Akkerman, care asigură, în 1826, pe toată lumea că nu va fi războiul, mult timp așteptat, între Ruși și Turci, și aduse înapoi, în Iași și în București, pe represintanții Puterii ocrotitoare. Numai Iordachi Golescu veni în țară, și-l vedem apărînd cu putere la 1823 școlile românești, în cuvinte ca acestea: «Străinii au făcut școala aceasta și i-au dat venituri și, acum, cînd un patriot domnește în Țara-Românească, să ne căznim să o ținem în neștiința, întunecarea și barbaria pe care Europeanii ni le aruncă 'n față cu dreptate¹!»

Totuși împrejurările erau foarte potrivite pentru o luptă culturală, ba chiar pentru o mare încercare îndrăzneată de a îndrepta o societate deprinsă a trăi în aromirea dulce a ietacurilor bune pentru sălășluirea tîcniță a lenii, a interesului personal, a luxului. Pe cînd Dinu Golescu era încă peste hotar, Barbu Paris Mumuleanu, care iscălește acum fără cel d'întîiu nume, tipărise în 1825, la tipografia de la Cișmeaua lui Mavrogheni, cu un oarecare lux, o nouă culegere de poezii, pe care le intitula «Caracteruri». E încercarea de a înfățișa în versuri care numai rare ori se desfac din monotonia obișnuită, tipuri morale. «Aceste obiecte, satire, prin care arăt osebite caracteruri și rele năravuri», scrie poetul, «nu

¹ Hurmuzaki, X, p. 248.

defăimînd neamul și persoanele oamenilor, ci deferitele caracteruri, pentru că eu nu zic că este Constandin, Alexandru, Frideric, Vlaicu, sau Maria, ci numai pe singură patimă o defaim.» De sigur că în acea societate de tranziție între Eterie și Regulamentul Organic erau multe tipuri pline de viață și de culoare pe care scriitorii timpului ar fi făcut bine să ni le păstreze în prosa sa în versurile lor. Trăia încă boierul de modă veche, bucuros de huzur, dar cinstit și aplecat spre binefacere; trăia boierinașul crescut prin polcovnicii și sămeșii, trufaș, lacom, lipsit cu totul de omenie, deprins a privi pe oameni ca pe niște vite de stors și de chinuit; tînărul întors din străinătate cu frase franțuzești ieftene și cîteva idei parisiene curente, ciudat în îmbrăcăminte și mîndrindu-se cu aceasta, desprețuind tot ce-l încunjura și nefăcînd nimic pentru o îndreptare, la care era chemat totuși să lucreze; femeia de modă cu perucă adusă din Sibiiu sau din Viena, cu rochiile lucrate nemțește, aruncînd juvaieruri orientale pe stufe apusene cumpărate cu prețuri îndoit; era vrednic de zugrăvire sau măcar de o schițare în treacăt «Europeanul» în redingotă, cu gîtul prins în cravată lată, cu pantalonii strînși de picior, cu ghetete negre și cu pălărie tare pe *toupet*, cu bețișorul în mîna acoperită cu mînuși: consul, medic, negustor, lipscan. Nu trebuia uitat nici Grecul învins, umilit, care nu se dădea însă răpus, ci căuta numai să se agațe de ceva pentru a se ridica iarăși spre stăpînirea pierdută. Amestecul acesta de îmbrăcămînți și de fețe trebuia să ispitească pe orice înțelegător al adevăratului material pentru o poezie trainică.

Unul care nu făcea versuri, care n'avea măcar pretenția de a fi un scriitor, ajutorul de la 1826 al lui Stanciu Căpățîneanu în conducerea școlii din Craiova, acel Grigore Pleșoianu, pe care l-am mai întîlnit și până acum, acela se pricepuse a prinde și a însemna în lungă și hazlia, de și grosolana Prefață la traducerea lui din franțuzește *Aneta și Lubin* cîteva din aceste *adevărate* tipuri. Acolo vedem pe îmbogățitul de supt Caragea, care a cîștigat 20.000 de lei de la o madea de zapciu, de la un regealic, deprins a «lega în gard» pe bieții țeranî birnici, a i se zice «bei-mu» și «cocoane», indignat de gîndul că ar fi și el un Român ca săracii de pe brazdă. Are o «cocoană» greacă, deprinsă a-și schilodi țiganii și țigancele și a se alinta pe lîngă soțul, căruia i-a adus zestre bună: «Neene, nene, a venit marfă noastră; dă-mi

vr'o mic de lei să-mi ieaū și eū cîte cevași, cā toate cocoanele tîrguesc.» Are fete, care știū a vorbi «sārind dintr'o limbă in alta», care aū învățat cum se zice în mai multe limbī: «apă, pine, sare, masă», care aū meșteșug la «gherghef»: coconița strigă maică-sa: «fa nenecoo», ca să-și audă răspunsul iubitor: «țe ai, psihi mu» și, une ori, rușinată și încălzită, ea vine să destăinuiască părinților, cari o pierd din ochi, ce frumos e logofătul cel tînăr care a trecut așa de «muchelef» călare, cu «cizmele liochi», cu «taclitul la briū», cu «fermeneaua numai fir», cu turbanul «cam p'o ureche», fișiind ispititor din «giubeaua captadisită cu croazea». «Bată-l crucea ce frumos îi sta; o să fac amur eu-el», mărturi-sește drăguța bābăcā și a neneacāi.

Astfel de icoane vii, cu contururile întărite de neagra și amara satiră a cuiva, poate da și numai un dascāl, un «āla care vorbește cu toți copiii», înțelege totuși cā învățătura cea adevărată e tot așa de «simplă» pe cît e de înaltă și cā ea nu îngăduie «gîtuirea și strîmbarea buzelor» și nu pregetă a spune cā Europeanii trebuie să fie Romīni și cu faptele, nu numai cu numele».

Mumuleanu nu poate însă. De și spune cā nu e un «talant» și încă mai puțin o «jenie», cā «n'a învățat științele și filosofia, nici multe limbī», el are totuși destulă cetire de literatură apuseană pentru a nu fi ceia ce era în adevăr lāsat să fie. Clasicii francesi îi impun satira lor generală, rece, fără haz și fără efect. Sînt cōpii romănești după un șir de alte cōpii în atitea alte limbī. Și dacā n'ar fi și forma așa de slabă! Astfel însă, ce interes poate să aibă cineva pentru cutare făjarnie, pentru cutare lingușitor, pentru cutare trufaș cari

Pe cei micī îi socotesc
Viermī, nu oameni ce trăiesc,
Daū cu calescile lor
Peste cei micī, de-ī omor,

sau pentru cutare femeie de modă, «modistă», cum zice el, risipitoare și cochetă. Una din bucățile sale începe astfel:

Ce vită, ce dobitoac
Omul bogat cu noroc!
Nu e alt acest bărbat
Decît un boū nenvățat.
Umblă, s'arată fiłos
Ca un taur cu gît gros.
Umblă pe nas bufuind,
P'altîi nimic socotind!

Cu mult mai mare preț are însă prefata, o lungă prefată de 80 de pagine, în care se cuprinde o critică socială întreagă, aspră totdeauna, dreaptă de la un capăt la altul, luminată de un ideal de îndreptare și încălzită de o inimă curată și bună, în stare a se înduioșa de lucrurile duioase. Ca și din anumite pagini de prosă ale lui Conachi se încredințează cineva și de aici că, oricât de fără vlagă și zburdatece ar fi versurile, acei ce le scriau erau totuși în stare a se gândi serios și adinc la păcatele vremii lor și la mijloacele prin care poate scăpa țara și neamul de dînsele.

Cu cât știe și poate judeca, i se pare lui Mumuleanu că lumea de de-asupra din vremea sa trăiește în cele mai urite păcate, în lene, în trufie, în lipsa de orice simț pentru solidaritatea socială și de evlavie față de Dumnezeu. Sînt oameni «porniți spre desfătări», nebuni de lux umblînd «prin noaptea poftelor». În loc de virtuți romane, afli «zădarnicile cheltueli ale Corintului», beția ambiției. «Ne întrecem fiecare în podoabe, ne îmbrăcăm cu haine mai mult decît starea noastră, ne îngîmfăm în blane scumpe, peste dreptul merit, și sîntem goți de toată buna învățătură... Prețuim blana rîsului mai mult decît buna economie și smerenie.» Unde te întoreci, vezi «luxul triumfînd cu steaguri pe toate ulițele orașelor în patria noastră... De am înbrăca o statuie în flori scumpe și am scoate-o la plimbare într'un echipaj scump, poleit cu aur, negreșit că toți speriat o vom privi.» Căsătoriile se fac pe bani, mamele nici catechismul nu-l știu. Copiii incap pe «mîinile doicelor și a slugilor». În loc să fi învățat acasă «catihismul, gheografia și istoria sfîntă», ei văd că părinții lor își pierd vremea cu «plimbări și conversații», «defăimări și birfeli zădarnice». Cărțile se joacă cu patimă. Moștenirile au ajuns pentru tineri «arme cu care să se omoare pe sine și să rănească patria și neamul lor». Școlile dau, și ele, numai «arme de născociri cu care să rănim și să ne rănim», fiindcă învățatura lor e «fără moral». Limbile străine se studiază «numai ca să zică *bonjour* și *jevu saliu*, iar nu ca să'nțeleagă pe autorii și poeții cei mari». Și aici totul e numai «vînturi și capriții».

Legea, temeiu de odată al vieții oamenilor laolaltă, e uitată. «Respectăluirea» se face numai în folosul celor ce împart bani și dregătorii: înaintea lor, zice el, «stăm tremurînd, cu capetele goale», dar «înaintea marelui jărtfelnic, unde se jertfește mielul lui Dumnezeu, stăm cu căciulile în cap, vorbind și rîzînd de

multe ori». Și, totuși, fără evlavie nimic nu are preț. «Cel mai bun metod și sistimă al unii Universității nimic nu i-a folosi [cuiva], de n'ar fi drept-credincios și plin de moral din exemplul părinților săi».

Tot gîndul e la boierie, «nesocotind meștersugurile și lucrarea pămîntului din care iese îndestularea și fericirea neamului omenesc». Astfel, rînduri întregi de tineri cresc «nefolositori în societate».

Cu toate că «nobleța este a sufletului» și că «nimic nu este al omului decît numai virtutea», ale sufletului n'au nici-o prețuire. «Mai mult să cunoaște un pircălab bogat în patria noastră decît un bărbat ce-ar scie.» Munca de cultură a timpurilor mai vechi, de la *Biblia* din 1688 până la opera lui Văcărescu bătrînul, a cărui rivnă, adauge Mumuleanu, care se ferește a spune vre-o vorbă de Văcăreștii mai noi, n'a moștenit-o nimeni, s'au uitat toate. Scrierile înaintașilor zac «aicea și colo prin mîinile și casele prostactice, care nu se pot folosi din lumina lor». Pe cînd cărțile franceze nouă au și până la douăzeci de ediții, nu se vinde în țară o treime din puținele exemplare ale scrierilor romănești. «Iubitorii de neam din Transilvania», cari au încercat editură, au păgubit, «pentru că compatrioții noștri mai bucuroși dau 100 de lei p'un mod nou, să fie modist, decît zece lei p'o carte, să fie înțelept». Și aceste cărți se văd numai «prin mîinile meșterilor, pricinuind și la aceasta unii cum că limba din Transilvania nu este plăcută». «Jurnalele sărăcești» ieaș banii ce ar trebui să se dea pe «cărți, cit de proaste, romănești».

Străbunii erau altfel de oameni: din avutul lor s'a înălțat frumuseța cucernică și folositoare a mănăstirilor, «ca niște magazii pentru săraci și ajutoare obștești». Acum cine mai întemeiază așezăminte pentru aproapele? Unde e «o Casă pentru săraci, ce se tăvălesc pe la ulițe, o zidire pentru copiii ce se arunc pe la rîspintii, sau ceva cărți de științe în limba patriei, pentru luminarea neamului»? Cine se gîndește la adevărul cel mare că «tot patriotul, orice agonisește din bunul patriei sale, dator este a cheltui în folosurile ei jumătate?»

S'a ajuns la acel hal ticălos, încît «să ni fie rușine a ne mai numi Romîni», ceia ce la niciun neam de pe lume nu se mai vede. Toate vin din pierderea «mîndriei naționale și rivnei de patriotism». Mîntuirea nu poate veni decît numai de la înviarea lor.

Pentru aceasta trebuie să se lucreze întâiu la îmbogățirea limbii, care, impotriva spuselor unor «defăimători și iubitori de-întunerec», se poate cultiva tot așa de bine ca oricare alta. Se va lua ce-i lipsește, din limba latină, «izvorul de unde s'adapă toate limbile Europei»: numele nouă se vor răspîndi răpede, precum s'a întîmplat aceasta cu cele grecești și slavone, care s'au strămutat prin cancelarii; până și Rușii, cari au comoara vechii slavone penru a-și întregi graiul, se îndreaptă către această limbă latină universală. Să se lase de acum în pace repertoriul slavon, păstrînd din el numai vorbele ce sună bine, și să se adauge, deși numai în marginile trebuinții, cuvintele latine, poate și unele grecești. «Vremea e să-i mulțumim acei faceri-de-bine, să mulțumim slavoani, să mulțumim grecii, și să o îmbrățișăm pe latina, maica noastră... Să lucrăm limba noastră cea vorbitoare și să luăm numai acelea care ni vor fi de lipsă de la Greci și de la Latini, iar ceale slavonești vorbe și ziceri, cîte sînt dulci în auzul nostru și cîte sînt prea de obște în popor, să le întrebuițăm, iar cîte sînt numai în gurile celor învățați și cîte sînt aspre de fărîmă limba și dinții noștri, să le lăsăm». Cu timpul va veni și dicționarul, «dicsionerul», care va da termenii hotărîți.

Scriitorii să înceapă cu poesia: de și nu vor scrie «pentru luminării și pentru croitori neînvățați», ei vor înțelege că este și alt public afară de «cei învățați și școlari, cari la noi sînt prea puțini». Din partea lui, publicul va înțelege că, «în starea care ne aflăm acum, nu putem scoate d'odată nici poeți mari, nici autori vestiți pe care să-i priimim în școalele noastre de clasic», dar că e o datorie «să mulțumim celor ce se osteneșc, pentru orice ne vor da».

Vremurile bune s'au întors în Cirmuire: «avem Domn și stăpînitor fiu al patrii, din însuși sîngele și mădulările ei», «un părinte la tot cel cinstit Român ce lucrează pentru binele și folosul patriei». E timpul, scrie Mumuleanu, —și prosa sa capătă aripă de vers:

Olimpul e slobod :
Tinerii s'ăștept.

Cum se vede, la acest logofăt de casă boierească era o largă pătrundere, o așezată înțelepciune, care te miră une ori. Data aceasta, el lăsase mult în urmă pe Iancu Văcărescu, care nu se

gîndia nici la scris, nici la tipărit, lîncezînd în boierii de rangul al doilea, pe cînd despre era nouă el scria numai în prosă, în prefața unei traduceri din grecește, *Despre patriotismos*, astfel :

«Dragostea cea către neam și către patria noastră mai bine nu o puteți să o arătați decît numai cînd veți pune în mișcare toate puterile voastre spre buna lucrare a duhului vostru, care poate să vă arăte vredniciei celui mai de bun neam și mai slăvit decît toate neamurile... Ostenelile noastre cele pentru învățătura științelor, ajutorința și nevoința boerilor pentru norocirea norodului, dragostea cea către boeri și cuceria către pravilele norodului, pildele cele bune ale bătrînilor și rivna cea către cele bune a tinerilor... Patria, neamul, Europa toată hrănește nădejdi bune pentru obrazele noastre și cu nerăbdare așteaptă rodirile celui de bun neam patriotism al vostru și al slăvitelor sale fapte ¹.»

---

¹ Ms. citat al Ac. Romine.

CAPITOLUL VII.

Ideile și planurile lui Dinu Golescu.

Citã vreme stãtu în Apus—nici în luna lui Iulie 1826¹ el nu era încã întors înapoi — Dinu Golescu își întrebuintã vremea, dupã pilda rudei sale Dudescu, dar nu cu același scop de zãdarnicã risipã, vãzînd țeri strãine. Întîia oarã strãbãtuse Ardealul mãcar, «mai nainte cu doaozeci și patru ani», fiind încã tînãr. în 1802, cînd fugise și el în marea pribegie boiereascã, supt Domnul Mihaï Suțu, de frica Pazvangiilor cari se zvonia cã vin la Bucu-rești ca sã-l aducã în halul Craiovei². De douã ori merse din Brașov la bãi. Întîiũ în 1824, cînd stãtu, pentru sãnãtate, la Mehadia, împreunã cu Manolachi Bãleanu, Iancu Bãlãceanu și Elenca, sora acestuia, pãziți de doi frumoși husarî romîni, — cãci, zice el, bucurindu-se de vederea lor, «lãcuitoarii sînt neaoși Rumîni, fãr' de nici-o deosebire și în vorbã și în port; atita numai cãci se socotesc cu ai noștri care sunt în cea mai bunã stare»³. Atunci a fost, cu Bãleanu, și la Cluj, la Pesta. Apoi merse în Secuime, pe la Mediaș, Ibașfalãu, Sighișoara, la Vașarheiũ, unde constatã cã sînt «Romîni pușinteï»⁴. Iar, în anul urmãtor, 1826, înnainte de a se întoarce în țarã, în Domnia lui Grigore Ghica, fațã de care, «Domn pãmîntean», era acuma împãcat, lãudîndu-ĩ «școlile naționale cu filosofie în limba romãneascã», el se duse, prin Arad,

¹ Hurmuzaki, X.

² P. 14.

³ Pp. 163, 211.

⁴ Pp. 168-9 (1825).

Timișoara, pînă în Bavaria, pentru ca să-și așeze acolo, la München, doi fii, pe Radu și Alexandru, într'un pensionat moral, înaintînd apoi pînă la Geneva, unde lăsă pe alți doi, Ștefan și Nicolae¹. Stătu un număr de zile de vară la Milan și se scaldă în Adriatică, la Triest, avînd de lucru prin Italia cu oameni din popor, «cam cerșitori, nemulțumitori». În Novembre 1826 era la Viena². Merse chiar și în Rusia, ale cărei biserici mărețe le laudă³. Și pe Mare a fost. bătut de valuri și «plîngînd ca uu copil mic».

Încă de la plecarea din Brașov întiași dată, el începuse a scrie, luîndu-și notele la început «în limba națională», iar apoi în grecește, pentru ușurința terminilor tehnici și abstracti⁴, — căci, zice el, «în patria noastră toți fii nobleții obișnuiesc mai mult în limba grecească să scrie».

Și alți boieri romîni fusese prin țerile Apusului. Unii trecuseră prin orașele mari, cu stradele drepte și curate, cu înnaltele clădiri împodobite, cu îngrijire și rînduială, cu ceia ce Francesii veacului al XVIII-lea numiau *police*, în toate; dar pare că ar fi fost tot în grămădirea noastră de case răzlețe în curți mari, despărțite prin ulicioare prăfoase ori noroioase și strîmte; pare că ar fi fost tot în satele noastre mari, lăsate în părăsire sau supuse bunului plac al celor puternici. Pe unii îi înrîuria, umplîndu-î de o nemărgenită admirație, felul nou de a petrece: mai bogat, mai felurit, mai suptire și mîndru, al Europei. Astfel, boierul oltean Barbu Știrbei, care călători, pentru sănătate, pînă la Carlsbad, în 1796-7, scrie la rude și cunoscuți numai despre «domni și doamne», despre «spațiri pe la grădini cu muzică», despre «duchii», «duchezele» ce a cunoscut, despre prințipi, «grofi», «baroni», «cavaleri», despre «inbasadorii» ce l-au primit în cercul lor, despre «baluri»: «am mîncat, am băut, am fost la joc pînă s'au sfîrșit»⁵. Cam tot așa i se va fi părut Apusul și cheltuitorului Dudescu. Doar cite un biet preot de peste munți să se găsească pentru a se minuna, în Petersburg, nu numai de marile ceremonii ale oștirii și Curții împărătești,

¹ P. 198.

² Pp. 160, 234-5.

³ P. 30.

⁴ Pp. 167-8.

⁵ *Un boier oltean la Carlsbad în 1796-7; din «An. Ac. Rom.», XXIX.*

dar și de lucrurile de învățătură cuprinse în grădini publice și Musee: «paserile vii carele sînt supt ceriū», «psantalele pușcînd tot în sus», «chipurile de marmure alb, multe, și ciudate foarte» și alte minunății ca acestea¹. Său, pe același timp, călugărul moldovean Vartolomeiū Măzăreanu de la Solca, venit în aceeași Capitală cu un gînd asămănător, se uimește de odoarele Coroanei rusești: «schiptrul», «dărjava», «credințul de argint», de «păreții și ușile de oglinzi», «sobe poleite», «chipurile țesute în tapiserii», de «jigăniile de mare», ceasornicele care «cîntă și în naiuri, cite un șfert de ceas și mai bine, fel de fel de cîntări», mesele cu «meșteșug», ce-și aduc singure bucatele și altele ca acestea².

La Golescu avem a face însă cu alt fel de călător, neasămănat superior aceloră: unul care nu se sperie și nu se uimește, nu se străvește de măreția podoabelor Apusului, venite ca prin minune, dăruite de noroc său de un sfînt ocrotitor, ei caută să descopere în orice înfățișare a vieții europene munca stăruitoare, gîndul cuminte, simțirea frumoasă de la care au plecat, și, odată ce le-a aflat, muștră pe ai săi și-i îndeamnă, prin acele înfruntări aspre, ca și prin sfaturi părintești, pline de bunăvoință, să se scuture din toropeală, să iasă din răspletirea pizmătareță și, înțelegîndu-se între sine, avînd scopul binelui obșteșc înaintea ochilor, curățîți acum de ceața prejudecăților, să dea țerii și neamului lor ceia ce de mult au, prin minunea, simplă și la îndămîna oricui, a muncii, țerile și neamurile celelalte.

Acesta lămurește și învață.

De la început, își spune gîndul. Va face o carte cum n'o mai au Romîni: «La noi nu s'au văzut o acest feliū de carte, nici de aceia cari au putut să scrie și mai multe și mai bine». A făcut, în drumurile sale, ca o bună gazdă, care, cînd iese din casa ei, adună pe seama ei și a casnicilor ei și, de oriunde, și-a întors ochii minții către cei de casă, nelămuriți și neajutați, cufundați în întunerecul neștiinței.

«Vorbesc», serie el, «pentru folosul patrii mele, pentru deștep-

¹ Iorga, *Călătoriile în Rusia ale preotului bunățean Mihail Popovici, 1770-1*; Arad, 1901, pp. 12-3.

² *Arhiva românească*, ed. a 2-a, I, p. 250 și urm.

tarca, pentru luminarea, pentru înfrumusețarea și, în scurt, pentru fericirea ei, și chiar pe mine mă dojenesc pentru cea până acum necuviincioasă viețuire și nedrepte luări de bani din patrie ¹».

Pe de o parte, el spune tot ce a văzut nou, frumos și folositor în rătăcirile lui prin lume: țeraniî ce nu umblă nici-odată cu picioarele goale și ară cu pluguri de fier, făcînd «sămănături dese», școlile poporane deschise oricui, cele de meșteșuguri, bisericele în care se țin predicî folositoare, stradele curățite, cu indice de cale și «ripe oblite», orașele de reședință cu «alee», «sadirvane» făcute de «scobitori de piatră» (bazine cu țîșnitori de ape), «cataracte», statuî de sama lui Canova, mosaicuri, «pardosele cu pietre rotunde» Musee, cu «bucăți despărțite din trupul omului» și cite alte colecții și preparate, pietele, arsenalele cu «strînsoare de arme», cabinetele fizice sau *firești*. Universități cu cite 400.000 de florini venit pe an, bibliotecî, teatre sau «case de comediî, toate în cite un oraș ca Pesta, care nici întinderea Craiovei n'oare, expoziții agricole ².

Pomeneste toate înlesnirile vieții de care ai lui erau încă lipsiți: «fiacărele» care puneau la îndămină mersul pe sus oricărui om de rînd și sărac, poliția stradelor, care împiedecă descărcarea lemnelor în drum și silește la pace pe zurbagiî ce-și aruncă vorbe urite sau se incaieră, împărțirea bună a dăjdiilor în locuri unde «plătesc toți după starea care au», fabricile de toate cele de nevoie și de obiecte de lux, «casele de lucru» pentru ajutorarea traiului săracilor, poșta care face «să nu măi tremure cei ce vin la răspunsuri prin săli și prin tinzi și să vie și de 20 de orî pentru o treabă», *lostăriile* («osterie»), unde se întinde masa pentru oricine, haina ușoară și practică, pe care toată lumea o poartă de o potrivă, oprirea țigărilor, «ciubucelor» în anumite locuri cu îngrijire păzite, diligența, *ailvagenul*, în care el, «Romînul», a călătorit cu frați boierî moldoveni ³. El arată ce ostenele folositoare își dau pe aiurea oamenii ce au norocul să stea în fruntea societății, și pomeneste cu respect «adunările de cocoane adevărat vrednice de laudă», care se îndeletnicesc cu ușurarea nenorocirilor, lucru ce nu-l face nici bărbății pe la noi. Înșiră cite spitale sînt în Viena, până și

¹ P. 63.

² P. 25.

³ P. 122, nota.

pe cel de nebun, pe care n'a fost lăsat însă să-l vadă, «pricenuind că sint îmbrăcat cu haine turcești și, cum mă vor vedea, toți să vor turbura atit, încit spitalul să va amesteca»; înțelege folosul medicilor de județe. În Veneția, semnaleză buna rinduială de lucru pe care o au Armenii de la San Lazzaro, pe la cari se abătuse tocmai atunci și un biet călugăr dintre ai noștri. Nu-î desplac nici cluburile, *cluburile*, unde este și petrecere cinstită.

Și cită durere îi fac lui, cumintelui boier patriot, înaintările altor neamuri, viața lor bogată, liniștită, plină de muncă, dar și de mulțămire pentru îndeplinirea ei! Văzînd, în toate părțile și în toate ramurile, că «am rămas în urma tuturor neamurilor», el se umple de durere: «Mult mi s'au și amărit sufletul văzînd ade-vărata fericire a altor neamuri»¹. A fi grădinar în Schönbrunn, în grădinile împărătești frumoase, cu bunii copaci trași la rindea, i se părea cuiva, «un boier foarte vrednic de pomenire», mai mult decît a ținea în țară toiagul de Mare-Ban al Craiovei². Căci Viena vecină e un astfel de oraș, unde «trebuie să trăiască tot omul care are avere, căci liniștita viețuire și de obște bune năravuri anevoie le va găsi cineva în multe locuri»³, iar acasă ca mai ba. E mai dulce și mai sigur de trăit pînă și prin satele Ardealului, cum pot mărturisi «boierii și cocoanele» cari au stat la masă — cu varză și costițe de porc, cu sarmale de Săcele pe farfuria mare — «la preoții de pe la satele din jurul Brașovului»⁴.

Odată era mai bine și la noi. Golescu știe de vechii Domni buni, ca Matei Basarab și cei doi Mavrocordați, Nicolae și Constantin, de clericii ce lucrau la tilmăcirea Bibliei din 1688, de boierii ca Mihai Cantacuzino și Ienăchiță Văcărescu. Dar acele vremuri s'au dus. «În anii cei mai vechi au fost în timpurile moșilor noștri sînge rumănesc, au avut fapte virtuose, iar, de la o vreme, s'au ațîțat luxul și scîrboasa diplomatică»⁵.

Din partea ei, a lucrat spre ticăloșire, și groaznica nestatornicie a tuturor lucrurilor. De opt ori în 26 de ani țara a suferit, de la Pazvangii, de la ostașii împărătești turci sau de la ceilalți împă-

¹ P. 42.

² P. 80.

³ Pp. 133-4.

⁴ P. 112.

⁵ P. 65.

rătești, Rușii, Nemții,—prăpădenie¹. El însuși numără patru pribegii în răstimp de 24 de ani².

În fruntea tuturor se afla până mai dăunăzi, cînd a luat Scaunul de stăpînire Ghica-Vodă, un Domn care trebuia *cumpărat* pentru a se putea face puțin bine în zilele lui. Pe cînd un împărat Francisc, un rege Ludovic al Bavariei trec zîmbind și salutînd, în dreapta și în stînga, pe oricine, «heghemonii» «Valahiei» sau «Moldaviei», sta în fața lui — «trupurile nu le mișcă, parcă sînt de ceară și se tem să nu se frîngă», și merge zvonul în țară cînd s'a întimplat să li se răschire în zîmbet obrazul³. Mulțimea se îngămădește în calea lor numai pentru ca să vadă alaiul: «paradia, la care unii înjură, alții scuișcă, și muierile bleastemă, căci, nu numai nu au pricină, pentru care din tot sufletul să ureze bine stăpînitorilor, ci împotriva»⁴. Străji de Arnăuți păzesc Curtea. Și, totuși, «mare fericire, mulțumire sufletească, laudă și cinste este, cînd un stăpînitor este încredințat că acel puțin norod pe care el îl otocîmăiește, îl iubește, și de aceea nu are nici pricină a se teme de al său norod, ci în veacî este pîntre ei fără de nici o pază!» Domnul care e acuma, trebuie să se privească însă altfel, numai «ca un mădular neamului românesc», iar nu ca «milostivii» arendași de Domnie din vremuri. De altfel, ar fi bucuros dacă am putea scăpa cu totul de stăpînirea turcească, plină de nevoi, și, vorbind de locul unde s'a cîștigat o biruință a păgînatății, el blastămă «jugul tiranicesc» ce apasă pe creștinii.

Golescu caută în zădar la noi «preoți vrednici de preoție», cum sînt prin țerile pe care le-a străbătut. Călugăria face parte și ea din acei ce trăiesc «numai din spinarea Rumînilui», și el descrie cu minie și pe «acei ce să îmbracă în negru și să numesc călugări» și nici măcar «nu să închid în mănăstire», ci răscolesc lumea, «hrănindu-să din sudoarea fratelui lui, care are nevastă și copii și plătește multe biruri». Și se mai adaug trîntorii Răsăritului, stăpîni în Țara-Românească prin nehibzuita *închinare* a celor mai frumoase mănăstiri, de la care veniturile mai toate se duc la «trei persoane călugărești: una de la Anadol, alta de la America și

¹ P. 203.

² P. 217.

³ P. 68.

⁴ P. 35.

alta de la Bagdad». Dar laudă pe Poteca și citează cuvinte de ale lui, iar, dintre cei mai vechi, el amintește cu înduioșare pe cărturarul Iosif, întâiul episcop al Argeșului, tălmăcitor de cărți bisericești și înțeles pentru tipărirea lor cu unii fruntași ai vieții sufletești a Romînilor din Ardeal; el spune cum a murit «iubitiorul de Dumnezeu episcopul nostru răposatul întru fericire Iosif Argeșiu, carele, după ce ș'aŭ făcut închinăciune către milostivul Dumnezeu, adormind, nu s'aŭ mai deșteptat»¹.

Boierii sînt în deplină decădere. Ei nu mai trăiesc la țară, unde li-ar fi rostul și unde și-ar afla folosul, căci, «trăind între norod, ne-am obicinui de a-î iubi și a ni se face milă de ei». Gîndul lor e numai la dregătorii, spre care se îmbulzesc toți «fiii din nobleațe». Ajung întâiul ispravnic, și li se înfățișează, ca lui odinioară, «20 de moșneni cu sînurile pline de hrisoave de cîte doao și trei sute de ani», cari așteaptă de la boier o judecată bună și întemeiată. Care se găsește însă cu iubire și grijă pentru ocîrmuiții săi, cînd el însuși își aduce aminte cu muștrare că a strîns «luări nepravilnice de la acest norod care nu-și are nici hrana de toate zilele»? Alții se ațin la arendarea dărilor indirecte, a «huzmeturilor»? Pe cei mai în vrîstă îi apucă astăzi patima de a se sui și ei în Scaunul țerii, «o amețală de gînduri cum toți să domnim». Pe cînd ce cuminte e rînduiala europeană de a se cîștiga funcțiile prin merit și muncă și de a innainta treptat și legiuit în ele!

Părăsind grija pămîntului, «maica noastră hrănitoare», boierii aŭ îndrăgit și îndrăgesc mai mult luxul. Bărbații se «împodobesc ca nici-un bărbat din toată Europa». Femeile-î întrec. «Cine vor vedea pe aceale de mai mare neam dame din Vienna și pe ale noastre pe ceale de al treilea mîna, vor socoti pe Vienese de să-race și pe acestea ale noastre, stăpînite de lux, milioniste»; Romîncele din aceiași «nobleță» vreaŭ mai bine «să li moară copiii de foame decît să iasă la plimbare făr' a avea pe rochie alte o sută de bucățele în feliurimă cusute, ce li zic garnituri». Poteca a numit cu dreptate haina nouă, «europeană», saŭ cea veche turcească, așa cum se purtau la noi, veșmînt de «comedienți»².

De aceia a sărăcit acum boierimea; pe cînd, în alte timpuri, negustorii aflau bani gata la boieri, «acuma boierii sîntem datori

¹ P. 193.

² P. 71.

pe la negustori»; viața de toate zilele la multe curți se face «pe zălog». Boierinașii, tot așa de puțin asigurați ca și boierii, sint în același hal. Clasa stăpînitoare e «ca o pasăre fără de aripe», și Goleșcu, totuși un boier cu inimă, adaugă cu durere: «își bat joc și copiii de noi».

Și negustorimea s'a păcătoșit însă, năpădită fiind de luxul nemăsurat și barbar: ei aŭ acum calește de Viena și cai ungurești. E mare lucru dacă acel ce a cîștigat averea se îndură a o lăsa urmașilor, cari, aceștia, o risipesc de sigur. Goleșcu știe pe un singur bogătaș al negoțului care să cruțe: pe Hagi Moscu, care e împodobit și cu titlul boieresc de Vistier.

Ce se mai poate spune despre țerătime! Ea lucrează 200 de zile pe an și nu alege nimica¹. Viața lor, locuința lor, mintea lor, adesea e ca la cei mai răi sălbateci: «Nici biserică, nici casă, nici gard în jurul casei, nici car, nici boi, nici vacă, nici oaie, nici pasere, nici pătul cu sămănăturile omului!²». Acesta e satul. Oamenii aŭ «picioarele goale pînă în genunchi și miinile pînă în cot negre și pîrlite», mulți n'aŭ avere de 10 lei și, pentru a stăpîni o căldare de mămăligă, se întovărășesc cîte cinci-șese. Pentru dînșii, Cirmuirea are un singur gînd: acela de a-î storce. «O! se cutremură mintea omului cînd își va aduce aminte că făptura Dumnezeirii, omenirea, frații noștri, aŭ fost cîte zece așternuți pe pămînt, cu ochii în soare și o birnă mare și grea pusă pe pîntecetele lor, ca, mușcîndu-î muștele și țîntarii, nici să poată a se feri!³».

Și străinii din toată lumea se tot îndeasă, ca unii ce «aŭ găsit un norod orb și de aceia s'aŭ strîns unul peste altul». «Îmi trebuie hirtie de voiŭ voi să înșir numele acelor trănțăroși și cu picioarele goale, saŭ streini, saŭ pămînteani, care fără de avere de o sută de lei aŭ ajuns în puțini ani milionisți, cu palaturi și cu moșii, întocmai cu familiile ce le agonisesc în vreme de două, trei sute de ani⁴».

Ce e de făcut? O prefacere a temelilor societății, zice acest boier «filosof», care știa că de o potrivă e cenușa bogatului și cenușa săracului. Trebuie să înțeleagă și alții, cum a înțeles el de

¹ P. 24.

² P. 96.

³ P. 95.

⁴ P. 40.

o bucată de vreme, prin atingerea cu Europa, că binele unuia n'are nevoie de răul celuilalt, că, «pentru a fi bogăți cei ce poartă papuci», nu se cere «să fie săraci cei ce poartă opinci», ci, din potrivă, «atunci este bogăția statornică, cînd toți de obște sînt fericiți». Demnitatea fiecărui om, conștiința de drepturile lui, «îndrăzneala fără obrăznicie» a fiecăruia poate fi izvorul unei nouă vieți morale, de care neamul are atîta nevoie. Să fie adevărat precum este în Elveția, unde «nobil și prost nu este, ci toți sînt frați și patrioți». Gîndul binelui obștesc e legătura cea mai firească și cea mai trainică, căci, zice el aiurea, «binele ce caută spre folosul obștii, fie cît de mic, este cu mult mai folositoriu de obște decît cel mai mare bine ce caută numai spre folosul personal»¹.

În cartea de unde am luat aceste rînduri, Golescu schițează un întreg program în vederea europenisirii noastre. În el se vorbește de «negoțul cel slobod», cerut și în memoriul de la Brașov, de «depărtarea luxului și a leneviei», pentru «îmbrățișarea economiei și a vredniciei cea cuviincioasă spre deschiderea tuturilor producturilor pămîntului și a fabricilor și spre orice altă bună faptă ce aș lăumina și aș îmbogăți și pe alte nații» și, în sfîrșit, de «deșteptarea și luminaea prin școale». În călătorie chiar, el cere a se face cadastrul, de o comisiune de cinsprezece boieri pe cari i-ar plăti mănăstirile².

Despre școli, Golescu se plînge, într'o parte mai veche a notelor sale, că s'aș lăsat în părăsire; «cu cuvînt de mai bună prefaceae, s'aș stricat în anii trecuți spre a nu se lumina neamul³». A le înnoi și a le întări e cea d'întîiu nevoie. El cere ca «stăpînirea» și «boierimea» să se unească pentru a face și burse de medicină, pentru a se întemeia apoi o Academie medicală.

Pentru dezvoltarea literaturii mîntuitoare trebuie întemeierea, de către «Stăpînirea», unită cu «boierimea», a unei Academii, ca aceia din Pesta, nouă pe atuncî, făcută, din bani dați de floarea nobilimii maghiare, abia în 1825, — a unei «soțietăți», «însoțiri de 7, 8 oameni învățați în limbile străine, ca să tălmăcească cărți

¹ *Adunare de tractaturi*; epigraf.

² P. 111.

³ P. 61.

trebuincioase în limba națională»¹. Fiii «nobleței» ar trebui să-și împartă această sarcină. Între ei s'ar distribui apoi, după litere, cuvintele limbii pentru a se face un lexicon după cuviință. Limba grecească, în lanțurile căreia a zăcut și el ca și atîția boieri căr-turari, trebuie scoasă din cinstea de pînă acum². Astfel s'ar lucra și pentru întinderea moravurilor bune³. El află îndată și numele acelor ce ar putea să lucreze în acest sens: întilnim cunoștințe ca Iordachi Goleșcu și Iancu Văcărescu, frații Cimpineanu, apoi pe Mi-halachi Ghica, cel care a strîns mai tîrziu colecția arheologică, punînd bazele Museului, și pe Alecu Ghica, viitorul Domn și Cai-macamul din 1828, căruia, ca unui «Exelențe» administrative și ca unui om de inimă și bun patriot, îi dedică Pleșoianu ediția întiiu din «Cele d'întiiu cunoștințe» în care, afurisind «fiara leșinată» a fanariotismului, lauda pe Vodă Ghica, care «cu toată puterea drep-turilor rumînești este cel d'întiiu de la care încoace se începe epoca mîntuirii noastre și a întoarcerii în slava strămoșească». Aflăm pe Manolachi Florescu, pe «frații Băleni», dintre cari unul era și el dintre inițiații la societatea politico-literară, acum ațipită și uitată, din 1822. Nu lipsese juristul Nestor, nici «frații Bibești», cari se aflau în Ardeal pe această vreme: Știrbei în Brașov, cu soția lui Săftica, iar Gheorghe Bibescu, de curînd însurat cu nepoata lui Grigore Brîncoveanu, pe lingă acesta, în castelul lui de la Sim-băta făgărășeană⁴, și cari se întoarseră cam odată cu Goleșcu⁵. Este și Alecu Vilară, care avuse sarcina de a pune în stil frances diplomatic dorințele pribegilor din Brașov. Boierimea tînără e cu-prinsă cu dărnicie în lista de aleși a Goleșcului: vedem pe cei trei fii ai marelui Logofăt Bălăceanu: pe Ștefan, Costachi și Iancu, întorși în țară și boierii încă din 1824, pe trei Grădișteni, frați, Constantin, Șerban și Grigore, acesta din urmă ispravnic de Ilfov în 1825⁶, dintre Filipești pe Nicolae, pe Alexandru, fiul său, și

¹ P. 66.

² «În patria noastră toți fiii nobleții obișnuiesc mai mult în limba grecească să scrie»; p. 108.

³ P. 114.

⁴ *Studii și doc.*, XI, p. 235.

⁵ Știrbei intră în dregătorii în Iunie 1826 (*Mărturie privitoare la Știrbei-Vodă*, p. 621 și urm.), Gh. Bibescu se afla la București în Ianuar 1827 (*Hurmuzaki*, X, p. 399).

⁶ *Hurmuzaki*, X, tabla.

pe Alecu Vulpe, pe doi Obedeni, Nicolae și Grigore, boieri olteni, și pe Iordachi Crețeanu, care fu Păharnic, șef de secție supt Regulamentul Organic și era printre cei d'întăiu bunii cunoscători de franțuzește de la noi¹.

Deocamdată, Golescu propăveduitorul călduros al civilizației apusene, nu credea că se pot îndeplini toate dorințele acestea ale lui, dar cerea să se facă măcar un început. «Negreșit va veni vreme întru care patria mea, nu zic în puținii ani, să se sămuiască întocmai cu orașele cele mari ce am văzut, ci măcar pasul cel d'întăiu să se facă, de a duce toate noroadele spre fericire, — carele pas este unul și numai unire spre folosul obștii ce de multe ori am cuvîntat².» Din partea lui, el avea conștiința că și-a făcut datoria și, într'o traducere mai tîrzie³, el punea acest *motto*: «Cugetă bine și mișcă orice spre folosul obștii, fiind incredințat că, de nu curînd, dar măcar cit de tîrziu, sămînța unei bune cugetări și mișcări își va da rod înmulțit».

El și începu cu tipăriturile, încă înainte de a se întoarce în țară. În 1826, dădea lui Carcalechi, la trecerea prin Pesta, manuscrisul «Însemnării călătoriei sale», precum și o «Adunare de tractaturi», în care, intitulîndu-se, data aceasta, Mare-Logofăt de Țara-de-jos, dădea, în urma încheierii convenției turco-rusești de la Akkerman, pe care el o privia ca o binefacere pentru țara sa, tratatele încheiate, de la 1774 înainte, între Puterea suzerană și Puterea protectoare, împreună și cu privilegiile, *hatihumaiumurile* în legătură cu dînsule. Tot în acest an se dă în lucru și apare un fel de carte de cetire pentru popor, alcătuită de Golescu, pe de o parte dintr'o culegere didactică a dascălului său din vremuri, Ștefan Comită, și, pe de altă parte, după «Luminoasa pildă saă nouă adunare de fapte istoricești și anecdote» de H. Lemaire; cărticica românească poartă titlul de «Adunare de pilde bisericicești și filosoficești» și are scopuri morale.

Tot în 1826 apare însă și o traducere a părții din lucrarea

¹ Hurmuzaki, X, p. 560, nota 2.

² Cartea a început a se tipări pe la 2 Septembrie 1826, cînd se dădu *impri-matur*, dar autorul adăugi, de la p. 176 înainte, și călătoria cea nouă în Elveția.

³ *Elementuri de filosofie morală*.

asupra Turciei a lui Toma Thornton, consul engles, care atinge Principatele noastre¹. Traducătorul, care a întrebuițat, firește, nu originalul engles, ci traducerea francesă din 1812, citează o sumă de scriitori cari s'au ocupat cu noi, de la Tacit pînă la Baur, Peyssonnel, Carra, Pouqueville și Wilkinson, dar el n'a cetit aceste cărți, ci a cules numai numele de autori din notele lui Thornton. E un «patriot» și un nemulțămît cu vremile curgătoare, care îndreaptă necontenit spre datinile cele nouă ale Europei pentru ca din ele să se poată trage îndreptarea, spre a ne innălța, în sfîrșit, noi. «Aprins de văpaia rușinii», «pătruns de obida ticăloșiei neamului său», decît care nu e unul «mai oropsit și mai hulit», cum se vede din atîtea cărți francesse care sînt în minile tuturor Apusenilor, el impune datoria îndreptării oricui: «dela Vlădică pînă la opincă», oricîi sînt «Romîni ce știu romîneaște și sînt Romîni adevărați la socotințe, la fapte, la sînge și la gînduri». Cum este, nu mai poate merge: un popor sărăcit e căzut pe mîna unei Cirmuiri ticăloase, unor «cîni de stăpînitori, oblăduitori și ocîrmuitori» cum nu li se poate afla părechea.

«Cîniî turmei», scria el, «mîncă și oasele, ...ling încă și bă-tătura ticălosului lăcuitoriu, să nu i să ulme nici urma unde l-au mîncat.» Traducătorul spune străveziu că schimbarea Domniei, aducerea unui pămîntean în Scaun, n'a îndreptat starea de lucruri de supt Fanarioși, și astfel și mai aspru vor fi judecați cei răspun-zători de către străinii «ce scriu ceale de acum curgătoare în pămînturile noastre». Boierii se ațin numai la «diregătorii ciștigoase» și la «cele mai strecurate mijloace de a despoia pe frații săi». Clerul e la poruncile boierilor, și din mijlocul potcapurilor umilite se des-face doar «un Gherasim, de neam Romîn neaș» — Rătescu, Buzoian —, care a lăsat Scaunul Buzăului și s'a dus la un schit ca să nu mai vadă, nici să audă «cele ce pricinuesc cutremur și pîrlirea părului la cel mai străin, cînd aude»: încă din 1824 își lăsase Gherasim eparhia și el nu fu înlocuit de cît în 1826².

Deci, său să cerem «să creape pămîntul și să ne inghiță pre toți de vii», său să așteptăm cucerirea cuiva, căci «poate de la alte neamuri vom putea dobîndi vre una din ceale» ce nu putem să ni dăm noi de noi, său trebuie să muncim pentru înlăturarea mul-

¹ *The present state of Turkey*; Londra, 1807.

² Hurmuzaki, X, p. 348. Părți din prefață în *Floarea Darurilor*, II.

telor și hotărîtoarelor rele. Anonimul dă și programul: «economia ceaia ce întemeiază buna-starea, viețuirea unui neam..., părăsirea luxului, adevă cheltuelilor peste măsura averii fieștecăruia, îngrijirea cu osirdie a moșilor și a altor avuturi, cine va avea, punerea în lucrare a neguțătorii, fieștecarele după putința sa, căci prin mijlocirea neguțătorii toate neamurile și toate împărățiile să înalță și să îmbogățesc, iar nu prin cumplita și afurisita chiverniseală, care numai la aleșii noștri să obicinuiască».

Recunoaștem, de sigur, ideile Goleșcului. Dar acesta nu întrebuinta în scrisul lui cuvinte provinciale rare, precum sînt la acesta «înparteși», «a ulma», «a spărgălui», «cîștigos»; el nu construia greșit ca în: «să rău turbură», «defăimările ale unui neam întreg». Ca unul ce a întrebuintat — e întrebarea însă dacă de-a dreptul — pe Lemaire, Goleșcu știe franțuzește, dar poate nu așa de bine pentru a putea traduce pe Thornton. El, care spusese supt iscălitură atîtea adevăruri crude tuturor, n'ar fi avut de ce să-și ascundă numele data aceasta, arătînd numai că e «Romîn din strămoși, moși și părinți, născuți neaoși Romîni»¹. El n'ar fi putut afirma că «își cunoaște nestatornicia să apuce condeiu a scrie ceva în însuși limba lui părintească, cu cît mai vîrtos să tălmăcească din alte limbi». El n'ar fi căutat a îndreptăți lucrarea sa prin aceia că vrea să îndrepte neamul său, iar nu să-l batjocurească în zădar, și că Englesul scrie așa, «ca unul din neam slobod», căruia, decî, i se poate ierta. El n'ar fi pus pe Grigore Ghica, lăudat și în culegerea de tratate, mai jos decît pe Fanarioți. Și, în sfîrșit, el n'avea de ce să repete anonim, și mai încilcit, părerile spuse limpede și deslușit în Călătorie; niciuna din celelalte traduceri ale sale nu cuprinde o mai întinsă critică politică și socială.

Dar, în Călătorie, Goleșcu pomeneste de două ori pe Eufrosin Poteca, pîrînd că stă în legătură cu acesta. Poteca petrecuse mulți ani în străinătate și putuse cunoaște lucrări franceze care la noi pătrundeau numai cu greu. În 1824, scriind Eforiei școlilor, el cerea cu vehemență: leafă pentru preoții ce ar deschide școli sătești, adunarea solemnă la Mitropolie a tuturor greșiților, cari să ceară iertare lui Dumnezeu și să facă apoi «o lege politicească»

¹ Goleșcu avea, de sigur, ca orice boier, și sînge grecesc.

egalitară, «care să hotărască dăjdiile de acum înaintea asupra veniturilor fieștecăruia, fără deosebire, de la Divaniți pînă la plugari și la hrănitorii de dobitoace», liberarea robilor, și iscălia «sluga» lor, dar și a «Valahiei». După întoarcerea sa în țară, el vorbea adesea, la Crăciun, la Înviere, la examene¹, și, într'un stil încărcat de deprinderea cugetării în limbă străină, el îndeamnă — ca în 1825 — la întărirea școlilor, la adăugirea celor de fete, la facerea de traduceri², la măsuri de igienă, la pavarea, «pardosirea» străzilor, pe care peste puțin o și începu Freywald, la învățarea înaltă a preoților, «analoghia» contribuțiilor, înlăturarea luxului și sprijinirea «comerciului», la ocrotirea agriculturii, «bună-lucrarea pământului». Cîte odată cuteza să spuie că Împăratul cutare, din cei în viață, a încercat în zădar «să mai restrîngă libertatea tiparului», căci îndată supușii săi i-au amintit că datoria lui nu e aceasta. Lui Ghica-Vodă îi spunea în față că «nu cinstim pre nimenea în deșert» și, vorbind de boieri, alegea pre «cei ce folosesc spre binele de obște» din ceilalți.

E adevărat că limba lui Poteca e mai frumoasă și rînduiala mai bună decît în traducerea lui Thornton și în prefața care o întovărășește. Dar se vede din cele spuse pînă aici că se află oameni, părtași de păreri și cunoștinți ai lui Golescu, cari erau în stare a face un lucru ce numai cu greu se poate pune în seama acestuia.

---

¹ V. culegerea de cuvîntări citată.

² Dar «din scriitorii clasici, elini și romani».

CAPITOLUL VIII.

Aici

Activitatea Societății literare a boierimii muntene: Dezvoltarea școlilor nouă. Creșterea sentimentului național în ele. Alte condiții literare.

I. ÎNNOIREA ȘI ÎNTREGIREA ȘCOLILOR MUNTENE.

Cînd Golescu fu iarăși în țară, el intră îndată în legătură cu boierii ce aveau ideile sale și, pe lângă dînșii și în deosebi, cu Eliad. Acesta venia dese ori la logofătul Dinu, care locuia în acele ziduri care cuprind astăzi pe Regele României. Încă din 1827, societatea de la Brașov era alcătuită iarăși, păstrîndu-i-se deocamdată caracterul secret dela început.

Tot Eliad, care juca rolul de secretariu, ni-a păstrat aceste statute nouă. Prin ele se țintia o reformă a învățămîntului. Ar fi școli primare de sat, școli normale de județ, școală înaltă la Craiova, iar școala Sf. Sava s'ar face un Colegiu, așa cum fusese vechea școală domnească a Grecilor. S'ar deschide o tipografie pentru literatura profană, înlăturîndu-se privilegiul de care Clinceanu și Topliceanu aveau să se mai bucure timp de șapte ani. Astfel s'ar fi putut tipări traducerile, făcute sistematic, în aceeași limbă, cu aceeași ortografie, de o întreagă tinerime. S'ar întemeia și un Teatru Național și s'ar publica cea d'întîi gazetă. Ultimul articol prevedea și darea de așezăminte nouă țerii¹.

Ședințele se țineau la Golescu, sufletul mișcării. Și profesorii de la Sf. Sava și boieri luminați și cu inima curată se grăbiau să vie acolo. În curînd se și văzură urmările.

¹ *Isachar*, pp. 22-8.

Ghica-Vodă făcu să se repare chiliile de la Sf. Sava și le adause, așa încît în 1827 se putea ținea un examen solemn, la care, în ziua de 20 Iulie, fură de față Domnul însuși, Mitropolitul, «o mulțime de boieri mari și mici¹.» Ei ascultară «în limba patriei filosofia, retorica, gheografia, loghica, gheometria, alilodidactica», predate de Poteca, directorul, de Marcovici și de Teodor Paladi, precum și discursul celui d'întîiu. «Dar, cînd aŭ venit la legile romane, aŭ fost cea mai mare prevedere, și cu lacrămî ascultă tot însul legile strămoșilor noștri romani. Aceluia ce numai o picătură de sînge roman aŭ avut, i-aŭ pricinuit cea mai mare zi de bucurie².» La 15 Septembrie, la deschidere, și Marcovici ținea o cuvîntare, în care-și afirma cu energie credința că «limba, numele, năravurile și chiar portul nostru sînt dovadă netăgăduită, pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă, că ne tragem cu adevărat din Romani³.» Barbu Văcărescu, căruia Goleșcu-i va fi vorbit de ce făcuseră Ungurii în Pesta, pentru cultura lor, dădu școlii 90.000 de lei, — un dar de rege. Venitul de 130.000 de lei se urcă, pe la 1830, cu alți 60.000 de lei; el ajunsese apoi a fi chiar în sumă de 500.000 de lei⁴.

În privința școlilor de sate, Goleșcu însuși dădu exemplu, întemeind una, cu sistem lancasterian sau alilodidactic, la moșia de unde-și trăgea numele: dacă ni vine greu a crede că bătrînul Logofăt Dinicu ar fi mers în ascuns la biserică, împreună cu Stanciu Căpățineanu și cu Eliad, și ar fi jurat, în acest an 1827, «statutele precum și că nici-o pată de sînge, nici-o violare nu va întina împlinirea îndatoririlor noastre», n'avem de ce răspinge mărturia lui că școala, așezată poate în vechile curți boierești ce dăinuiesc pînă astăzi, lingă întinsa grădină ce se mîndrește cu copacul bătrîn lingă care ar fi fost prins Tudor, avea și un internat și că adunase copii din Muscel, Argeș și Dimbovița. Tot de la Eliad știm că profesorul era Aron Florian. Acesta fusese adus din Ardeal, de bună samă în 1827, la întoarcerea Goleșcului în țară: era de loc din Rod, un sat așezat sus, pe unul din înnaltele dealuri păduroase din Ținutul Sibiului. Tatăl său rămase acolo în sat și, după cîtiva ani, printr'o scrisoare a lui Florian, aflăm că acesta trimetea în fiecare lună, cu deosebită îngrijire, un mic ajutor «bătrînului»

¹ «Cuvîntul» lui Poteca.

² *Studii și doc.*, XIII, p. 20.

³ *Ibid.*, p. 20 și nota 1.

⁴ *Ibid.*, p. 20.

său de acasă. Mai târziu, învățătorul din Golești ajunsese profesor în Craiova și București¹.

Deocamdată, școala din Craiova lucra numai cu dascăli Căpățineanu și Pleșoianu. Cel d'întîiu nu tipărise încă nimic, pe cînd al doilea dăduse pînă la războiul din 1829 o Caligrafie în mai multe limbi și «Cele d'întîiu cunoștințe». Această din urmă lucrare e potrivită după franțuzește, dar foarte cuminte, înlocuindu-se capitolele despre istoria și geografia Franței cu altele despre istoria și geografia munteană: în expunerea trecutului principatului muntean pe care-l numea cu mîndrie «România» — «Staturile românești sînt mai multe, precum: Ardealul, Banatul, Moldova, Basarabia, însă numai principatul nostru își are numirea națională adică România», — el începea dela Romani, punînd în legătură cu colonizarea Daciei numele de Romani și de Roman, făcea pe «Radu-Negru-Basarab», să se coboare de peste munți, punea în socoteala încărcată a Fanarioșilor desființarea oștirii de țară și saluta în suirea pe tron a lui Grigore Ghica începutul unei ere nouă. Pleșoianu făcuse să apară și un abecedariu romîno-frances, cel d'întîiu care a fost publicat la noi. Tradusese gramatica lui Lhomond, fără a o tipări, și avea gata și «Frumoasele dialoguri franțezo-romînești» care fură tipărite numai în 1830.

II. TIPĂRITURI ÎN PREAMA ANULUI 1830.

Încă înainte de acest an, Eliad cumpăraseră tipografia de la Cișmeaua lui Mavrogheni, unde, de la 1827, Goleșcu își dăduse *Elementurile de filosofie morală*, tălmăcite după Neofit Vanva, «spre folosul tinerilor Romîni». Lucrările tipografiei lui Eliad încep însă numai prin 1830.

Eforia școlilor, din care făceau parte, la 1823, Mitropolitul, C. Bălăceanu bătrînul, Iordache Goleșcu, Mihail Ghica, și Nestor² în care intrase apoi și Filipescu Vulpe³, era gata să sprijine

¹ *Contrib. la ist. lit. rom., Scriitorii mirenî*, pp. 27-8.

² *Scriitorii bisericești*, p. 54.

³ *Studii și doc.*, XIII, p. 20.

începuturile literaturii românești. În cele d'întăiū lunī după intrarea Rușilor în București, Divanul, alcătuit tot din boieri ce aveau legături cu «Societatea», hotări să se facă o «fundatie pentru tipărirea cărților românești», hrănită dintr'o taxă pe lefi și din venitul timbrului, fundatie pe care o anunță cu laude Pleșoianu în Prefața Dialogurilor. Și traducerea se începură. Pînă la 1828, apăruse în vechea tipografie mireană mai multe cărți de școală: traducerea din Vamva a lui Golescu, o «Istorie universală», după Atanasie Staghiritul, de egumenul Grigore de la biserica Sf. Ioan din București (1826 și urm.), încă o carte a lui Darvari, «Culegerea de înțelepciune», tălmăcită de Nicola «Moldoveanul» (1827), o traducere a lui Dion, «Cuvintele», făcute de necunoscutul E. Papazoglu, altfel un dușman al Grecilor, care făcea din Domnul român Grigore Ghica un al doilea Traian (1825), o lămurire despre «Ouăle roșii», versiune de un S. P. B. Toate sînt însă din grecește, și nu se țin decît slab de curentul cel nou.

Acesta e represintat prin traducerea din franțuzește. Pentru tonul său didactic, plăcea Boileau, într'o epocă doritoare de «canoane», de «regule» pentru vechea limbă «neorînduită». Iar pentru evlavia creștină, pentru visarea orientală, dulce, fără țintă, fără energie și fără durere, era îndrăgit Lamartine, care, de cîțiva ani numai, își începuse zborul poetic: el veni în bagajele vre-unui student din Paris. Eliad spune ¹ că atunci s'au tradus și cetit de el însuși în societatea literară *Lacul*, *Ruga de Sara*, *Desperația*, *Provedința*, ale marelui liric. De ele va fi vorba la tipărirea lor, care nu întărzîe mult.

Nu venise încă ceasul gazetei, al cărei gînd îl avea însă, în chipul cel mai serios, Eliad. Locul ei îl ținea «Biblioteca românească», din Buda, a lui Carcalechi-Bojinca. Volumul I-ū ieșia în 1829; al doilea, dedicat lui Grigore Băleanu, e din 1829; al III-lea, din 1830, e închinat lui Alexandru Filipescu-Vulpe; al IV-lea, ieșit în același an, se pune supt aripile marelui Mitropolit Veniamin, Necontenit se cerea, și nu fără folos, ajutorul boierilor de dincoace, «drepte stilpări românești, adevărați strănepoți a «mult vestiților Romani». În acest an 1830, «Biblioteca» anunța și publicarea mai multor lucrări de editură: precum *Fabulele* și Cuvîntul către epis-

¹ *Isachar*, p. 78.

copul Nestor Ioanoviçi de Moise Bota, care mai scrisese un număr de piese de ocazie, *Antropologia* lui Vasici, «Doi prunci părăsiți» de I. Teodori, parohul din Pesta, — cartea a și apărut ceva mai târziu —, și *Telemacul* lui Pleșoianu¹. În 1830 însă, Golescu, care stătea foarte bine cu Rușii, căpătă de la dînșii, cari voiaș să-și aibă un ziar al cartierului-general, voia de a se tipări o foaie românească. Eliad era încă în Sibiiu, unde se îngrijia de tiparul gramaticelor sale, cînd Golescu-l chemă pentru a începe lucrul său de ziarist. *Curierul românesc* era creat².

În sfîrșit, supt raportul politic, «soțietatea» n'avu nevoie să lucreze singură. Mai toată lumea cerea reforme, și convenția de la Akkerman care prevedea «un regulament general pentru fiecare provincie», crescă și mai mult dorința de a se dezbate viitoarele așezăminte europene, «moderne», «regimul nou» al țerilor noastre. Urmărirea acestei agitații nu intră în cadrul cărții noastre. Trebuie să se spuie însă că în comitetul de reforme, pe lîngă boierii bătrîni, cu alte idei, Brîncoveanu, Iordachi Filipescu, erau și patroni ai nouă mișcări românești, ca Grigore Băleanu, și prietenii mai tineri de-ai lui Golescu: Alecu Filipescu-Vulpe, Ștefan Bălăceanu și Vilară, unul din secretari.

Apr 20 1834
 fait
 le commencement
 du Tron

¹ *Studii și doc.*, XIII, pp. 21-22.

² *Issachar*, pp. 78-9.

CAPITOLUL IX.

Înviarea școlilor moldovenești de către Asachi.

În Moldova, în acest timp, starea de lucruri era cu mult mai rea. Aici lipsia și un Eliad și un Golescu. Asachi, care corespunde celui d'întăi, întrecîndu-l în vîrstă și în reputație, părăsise poate și el țara, ca și boierii în rîndurile cărora se socotia. Se afla în Iași, în 1822, la numirea lui Ioan Sandu Sturdza ca Domn al Moldovei, dar el nu se putea să-și afle odihna acolo. Era doar omul lui Mihaï Sturdza, care făcea cea mai crîncenă opoziție rudei sale bătrîne și nu binevoi să se întoarcă nici după convenția din Akkerman, cînd tatăl său Grigoraș, zis «cel drept», își arătă ambiția de a fi Domn¹. Pentru a-i face un rost, Ioan Sandu-Vodă-l trimise la Viena ca agent moldovenesc. Plecă la 1-iu Novembre 1823².

În lipsa lui, cu toate că proiectul de constituție din 1822 prevedea³ școli obștești în Iași și pe la toate tîrgurile din țară, «pentru gramatică, aritmetică, geometrie, logică și meșteșugul alcătuirii de scris», drept și morală, precum și alte școli de «limbă străină», se putu face numai o biată școală primară în chiliile de la Trei-Ierarhi pe care trimeseșii egumenilor din Răsărit căutați la orice prilej să le smulgă învățămîntului moldovenesc⁴. Lecțiile le dădea un oarecine, școlar mai înaintat de la Seminariu, unde se deschisese cursurile încă din 1824, cu profesori cari aveau în frunte pe un Pralea⁵.

¹ Hurmuzaki, X, p. 414.

² *Ibid.*, pp. 598-9, no. XLIV.

³ *An. Ac. Rom.*, XX, p. 131.

⁴ Ms. citat al lui Săulescu.

⁵ Erbiceanu, *Ist. seminariului Veniamin*, pp. 55-6.

O mare luptă cu Grecii se dădu și la 1826, cînd era Vlădică la Trei-Ierarhi Meletie, căruia i se zicea: Țiganul. Mitropolitul Veniamin, acum îmbătrînit și înstrăinat și de ocupațiile literare ce-î erau altă dată așa de iubite, trebui să se amestece, răspingînd chiar cu mîna pe obraznicul cleric străin, pentru a pune capăt căinărilor lui ¹.

Pe aceste timpuri rele pentru învățătura din Moldova, Veniamin trebui să trimeată la București pe bursierul Iancu Nicola (Nicolae) și încă cinci școlari. Nicola folosi mai mult de cit ceilalți: în 1827 aflăm o carte a lui, o traducere: «Culegere de înțelepciune», tipărită la București. La sfîrșit, el adăugă «tablele Rumînilor», versuri de îndemnare ale lui Văcărescu, «dumnealui coconul Iancu Văcărescu», care, însuși, nu tipărise încă nimic. Întors în Iași, el dădea la lumină, în Iulie 1829, o altă traducere, un «Manual de patriotizm», cu adause proprii, în care lauda pe Gheorghe Lazăr și pe fostul Mitropolit Dionisie Lupu, pe lîngă arhierul și binefăcătorul său ².

Pe atunci Asachi petrecea liniștit în Viena. Scria franțuzește, în iarna și primăvara anului 1826, bancherului Zenovie Pop din Sibiiu, care era totuși un Român, după tată și după mamă, crescut în București, la școala de la Doamna Bălașa. Amintindu-și studiile sale de pictură, el litografiă chipul, purtător de răsplătiri și slujbe, al Țarului Alexandru, în așteptarea clipei cînd se va săvîrși, prin întorcerea consulului Rusiei în Iași, «împăciuirea țerilor noastre». Umbla să-și vindă litografiile «în Ardeal, în Muntenia și chiar în Moldova». Între cunoscuții săi, el pomeneste pe un cavaler de Frank și o doamnă Pezzoni. Se gătia, pe vară, de un drum în Moldova ³, și, în legătură cu aceasta, el cerea de la Mitropolie un curios atestat că n'a fost nici-odată căsătorit, ci a petrecut «întru holteie», ceia ce știm că nu era adevărat (poate însă că el își săvîrșise căsătoria cu Elena Tayber după ritul catolic) ⁴.

Numai în 1827, întorcîndu-se Asachi, școala căpătă o mai mare întîndere, un mai mare număr de materii și profesori, ba, chiar de la un început, și un internat. Săulescu, întors și el la 1828, preda

¹ Săulescu, *l. c.*

² V. și *Ist. lit. rom.*, II, p. 407.

³ *Scriitorii mirenii*, pp. 20—22.

⁴ Hurmuzaki, X, pp. 598—9, No. XLIV.

gramatica, dar cu pretenții mari, ca gramatică istorică, și, ca dascăli greci de odinioară, filologia. Latina și geografia o avea Fabian, credinciosul lui Asachi, iar limba greacă, pentru care Muntenii nu mai găsiu dascăl, e încredințată unui Grec din Terapia, Gheorghe Terapianul. Doi necunoscuți, Gheorghe Filipescu și Constantin Teodorescu, predau cursurile elementare: unul aritmetica, iar celălalt catehismul și istoria sacră. Un Ardelean, Silveanu, avea în grijă sistemul lancastrian al clasei începătoare¹. De sigur că între toți cel mai însemnat, cu toată marea sa ambiție neîndreptățită și multele sale rătăcirii, de care l-ar fi putut scăpa lesne un dram din bunul simț al lui Eliad, era Săulescu. Era și cu mult cel mai purtat pe la școli. Născut la 1799, poate fiu de preot, el fusese îngăduit să stea în curtea Mitropoliei și astfel, ca unul din tinerii pe cari-i ajuta Veniamin, el învătă în școala grecească. De aici îl luă Mitropolitul la 1819 pentru a-l trimete la Academia din Chios. Anul 1821 sfărmă însă învățăturile de acolo, și, decî, tînărul bursier al lui Veniamin trecu la un liceu din Austria, unde învăță șese ani în capăt, urmînd apoi în afară de școală «limbile moderne evropinești» și filosofia Kantiană². Încă de pe atunci, el se ocupa de sufixe dacice, de etimologii, ca Basarabia din «Bassa-Ripa». Îmbrățișa în cercetările și lecțiile sale pe toți Romîni: Moldoveni, Munteni, Basarabeni, Bucovineni, Ardeleni, Bănățeni, «Orăzieni» și «Malomoreșeni», și spunea cu mindrie că «numele nostru ghegeneral și cel adevărat național este Romîn»³.

Găsindu-se sau făcîndu-se a se găsi o urmă a documentului prin care Vasile Lupu, ctitorul Trei-Ierarhilor, dăruise școlii din mănăstire trei moși, se avură mijloacele de trebuință pentru întemeierea din nou, pe base trainice, a învățămîntului românesc în Moldova. Acuma în sfîrșit, Mihaî Sturdza era întors și, dacă el nu scria cărți, nu răsplinea lecții de morală și nu făcea traduceri ca semenul său muntean, Golesecu, el înțelegea ca școala să fie restituită în demnitatea ei. La 5 Ianuar 1828 se hotăria de «epitropii shoalelor naționale» crearea unei «shoale publice» la Trei-Ierarhi, «în casa și pe așezămîntul învechit a fericitului întru vecinica pomenire

¹ Ms. lui Săulescu.

² Prefața la vol. I al *Gramaticii*.

³ Sfîrșitul vol. II din *Gramatică*.

Domnului Vasilie, pentru predarea științelor începătoare în limbile românească și latinească». Directorul era Asachi, care se intitula «director școlii naționale», — el își tipări și vechiul curs de aritmetică la 1836 —, iar conducătorul de fapt, care începu încă de la 23 Ianuar cu lecțiile, era Săulescu, «dumnealui profesorul Iordachi Săulescu». De fapt, numai la 28 Mart însă, se făcea numirea lui oficială ca «profesor ordinariu al filologiei românești» — grandioasă numire universitară de stil german, în același timp când își primia numirea și Fabian, rămas profesor de geografie și latină. Ceva mai târziu, în 1831, Săulescu predă și gramatica și istoria¹. «Întiul clas al normei», al școlii primare, începea în același timp²: învățătorii erau tot cei doi clerici, economul Constantin pentru catehism și istorie sfântă și preotul Ioan pentru «începătoarele învățături», pe când la lancastriană, «împrumutata învățatură», Teodor Verescu înlocuise pe Silveanu³; și un Alunga a funcționat citva timp⁴. În scurt timp, Săulescu alcătui următoarele manuale: *Întieile cunoștinței de litere și de idei*, *Gramatica*, pe care o cunoaștem, *Istoria universală* pînă la Români, *Mitologia*, *Logica* după Kant și *Retorica*⁵. Peste un an, Rușii erau în țară, și, supt stăpînirea lor, când omul cel mai influent în țară era Mihaï Sturdza, se ținu un mare examen, cîntat de Asachi prin «Journal de St. Pétersbourg» și prin foî germane, la Februar 1829, și ocrotitorul învățămîntului românesc punea această întrebare: «Spune-mi, copile, cine aū fost întemeietorul Romanilor, strămoșilor noștri»⁶.

Însă aici nici-o școală de Ținut nu se ridica la oarecare înălțime, psaltii bisericilor fiind și dascăli școalelor naționale⁷; bursierii plecară numai după 1830. Cărțile de școală apărură abia, potrivit cu hotărîrea din Septembrie, în 1832; «tipografia obștească», a Statului său cu privilegiu, prevăzută de «carvunarii» (carbonarii) din 1823, nu se ivi înainte de războiul, și, în loc de teatru românesc, Ieșeniū priviaū în 1826, la reprezintațiile «Companiei

¹ Prenumeranții la «Pavel și Virghinia», tradusă de Buznea.

² V. *Gramatica* citată a lui Săulescu.

³ Buznea, l. c.

⁴ *Curierul* pe 1830, no. 89.

⁵ Prefața vol. I din *Gramatică*.

⁶ Nicola, l. c.

⁷ *Studii și doc.*, XIII, p. 21: Ioan Dimitriu la Botoșani.

frânțozești», cum «Ploton» intra în Iadtras de șese draci¹. Aici comisiunea de reforme nu cuprindea, pe lângă Mihaî Sturdza și Asachi, pe niciun membru de «societate secretă» orî tipăritor de cărți românești. Gazeta lui Asachi se tipări numai și numai pentru nevoia practică a Rușilor.

Moldova rămăsese, data aceasta, în urmă, mult în urmă, pentru o întreagă generație.

---

¹ Hurmuzaki, X, p. 344, no. ccccviii.

CARTEA A II-a

Èra traducerilor supt ocrotirea lui Eliad.
Ceï d'intăiū ziaristī.

Literatura nouă.
(1830 — 1840.)

CAPITOLUL I

Ziarele cele nouă. Cele d'întăiu scrise literare ale lui Eliad.

I. IVIREA CELOR D'INTĂIU ZIARE ÎN PRINCIPATE.

Războiul din 1828-9 aduse închiderea școlii din București: în bunele clădiri nouă de la Sf. Sava, Rușii așezară un spital militar¹. În Iași însă, mulțămită trecerii deosebite a lui Mihai Sturdza, al cărui tată, Grigoraș, era în fruntea comitetului de șapte care ocîrmuia Moldova², se făcu cel d'întiiu examen, la 20 Iunie 1828 și apoi, cum am văzut, și un al doilea la 20 Februar 1829³.

Totuși, dacă țara avea să sufere foarte mult de urmările ocupației străine și a războiului, de sălbateca asprime și de neomenia asiatică a generalilor Țarului, mai ales în lunile d'întiiu, până la venirea, în Novembre, a generalului Chiselev, boierimea și alți oameni din stratul de sus al societății românești erau tratați cu destulă cruțare. Astfel Dinicu Golescu fu un sftenic ascultat al noilor cîrmuitoari: el trăi și mai departe după rostul cel vechiu, țindu-și musica lui nemțească⁴ și școala lui de sat, în care se învăța latinește. Ba-l vedem, chiar în 1830, gîndindu-se la întemeierea unei școlii de fete la București, în casa lui de la Belvedere, care cuprinsese în 1821 pe boierii închiși, pentru siguranță, de Tudor; cel puțin douăzeci de școlărițe erau să primească, într'un curs de șese ani, lecții de trei limbi, rînduite astfel în înștiințare: românește, franțuzește, nemțește (nici-o grecească), de aritmetică și geografie—

¹ Hurmuzaki, X, p. 448, nota 5.

² Drăghici, *Ist. Moldovei*, II, p. 175.

³ *Albina Românească* din 1830, reprodusă în *Curierul Românesc*, no. 89.

⁴ *Curierul*, pe 1830, no. 52.

științele, care mergeau totdeauna înaintea, de istorie sfântă și universală, de mitologie, retorică și poezie, trebuitoare toate trei pentru înțelegerea literaturii, apoi de muzică și de pictură, de dans, de croitorie, cusătorie și economie casnică, — aceste trei din urmă în toate clasele. El înțelegea ca fetele să plătească, cite o sută de galbeni pe an, dar era gata să dea și el ceva pentru această fundație, care era să aibă un efor boier, un casier negustor, un medic și un spîțer; ca director ochise pe pastorul calvin, ungar Sarai¹.

Cît despre Eliad, el fu adus din Sibiiu, cum văzurăm, pentru a i se încredința redactarea foii românești pe care, înțelegînd-o «administrativă, comercială și politică», el o intitulă *Curierul românesc*. Întîiul număr, foarte rar, apărea la 8 April, înaintea ca redactorul să-și fi putut alcătui tipografie, adecă la Clinceanu și Topliceanu².

«Curierul» era alcătuit din două file de format mic, pe hîrtie sugătoare poroasă, cu slova mică, strivită și destul de ștearsă, fără titluri vizibile pentru materii.

Mulțumită puternicei ocrotiri a lui Mihaï Sturdza, privilegiul de ziar se dădu în Moldova lui Asachi, care-și numia foaia «politică administrativă-literară» și începea publicarea ei ceva mai tîrziu decît a «Curierului», la 13 Maiu 1829. Artist și om de gust cum era, în legătură cu multă lume din Apus, Asachi se pricepu să dea din capul locului o lucrare tipografică mult mai bună, pe hîrtie tare, bine țesută, cu litere elegante, ușoare de înțeles, cu spațiu între cuvinte și o împărțire lesnicioasă; de-asupra paginii d'întîiu se vedea o albină, desemnată, de sigur, de însăși mîna meșteră a lui Asachi, căci titlul era «Albina românească».

Și un ziar și altul dădeau știri despre războiul, tot felul de acte administrative privitoare la principatul în care se tipăria fiecare, și, pe lîngă aceasta, și întimplătoare buletine comerciale; supt numele deosebitelor țeri se însemnau cele mai însemnate lucruri petrecute în Europa. Până aici, asămănarea era desăvîrșită. Dar erau și deosebiri, de tot mari, în ceia ce privește spiritul acestor două ziare.

¹ *Curierul* pe 1830, no. 46.

² Voia de tipar se ceru în Octombre; raportul lui Pahlen e din 29 ale lunii și hotărîrea lui Chiselev din 3 Decembre (*Curierul* pe 1839, no. 164).

Asachi era un om de societate, un om al stăpînirii, învățat și mîndru; epoca de tinereță luptătoare și eroică a vieții lui trecuse răpede. Nu căuta, nu trezia și nu voia să călăuzească scrisul nimănui; el însuși nu mai compunea cîte ceva decît la prilejuri mari, cînd e adevărat că găsia tot vechiul său avînt, tot simțul său de armonie, toată experiența sa clasică, ca, de pildă, în imnul pe care «Albina» îl aducea la 20 Iunie 1831:

Din Tronul cel de stele,
O Doamne, iea aminte
De fiii tăi, părinte¹,

îmn pus pe buzele copiilor de la gimnasiul lui Vasile Lupu. Din lucrările lui mai vechi, nu rămăsese, după focul ce-î arse casa în 1827, decît foarte puțin, atîta cît s'a adaus la rarile producții mai nouă în volumașul ce apărură la Iași în 1836. La materialul obișnuit din «Albina», redactată împreună cu Fabian și cu Săulescu, care voi să-și facă mai tîrziu un merit exagerat din această colaborare, el adăugea numai cînd și cînd cîte una din bucățile sale poetice, iscăcind-o sau ba. Micul public boieresc de pe atunci nu era încălzit astfel, și foaia lui Asachi mergea liniștit și sigur, ce e drept, dar fără să trezească în jurul ei discuție, fără să miște și să zguduie o societate deprinsă a trăi în toropire.

Cu totul alt rol își face de la cele d'intiîu numere chiar, gazeta bucureșteană. Această o înțelegeau și Romîni de la Paris: doi frați Lenș, Nicolae Băleanu, Brăiloiu, cel ce fusese și la Geneva, Dumitru, fiul lui Dinu Goleșcu, Ioan Vlădoianu, unchiul lui Brăiloiu și cumnatul lui Mihaï-Vodă Sușu, în sfîrșit Constantin Filipescu, care a lăsat scrisori interesante², precum și Ștefan Margela Basarabeanul, autorul gramaticii din 1827, — cînd, la primirea celor d'intiîu numere chiar, salutau cu bucurie înființarea acestui «mijloc deosebit de a lumina pe fieștecare asupra drepturilor și datoriilor sale³».

¹ Reprodusă în *Floarea darurilor*, I, nr. 1.

² Analisate în P. Eliad, *Histoire de l'esprit public*, etc., I, p. 265 și urm.

³ Reprodusă după *Curier* în Urechia, *Ist. școalelor*, I, p. 126.

II. CELE D'INTĂIŢI SCRIERI LITERARE ALE LUI ELIAD.

De sigur că Eliad nu era nici el un focos patriot, jertfitor pentru neam, ci numai o minte limpede, un om harnic și un isteț spirit practic. Cînd, în Septembrie 1829, Rușii, cari trecuseră Balcanii, încheiară, siliți de mijlocirea hotărîtă a Prusiei, tratatul de la Adrianopol, redactorul «Curierului» se grăbi să se puie în fruntea alaiului de mulțămire, cu lira sa cam aspră în coarde, care cîntă însă pe «creștinul Împărat», pe «generosul monarh», care a dezrobit, în același timp, pe Romîni și pe Sîrbi și s'a dovedit în stare a porunci chiar la Bosfor; abia dacã amintește el de:

Brațurile ce veacuri au apărat ast loc

și de oastea cea nouă, ascunsă încă în uniforme tăiate rusește:

Ostașii cei prea tineri pișesc cu mindru pas¹.

Cînd, ceva mai tîrziu, Iancu Văcărescu protestă împotriva punerii fostului consul rusesc Minciaki în fruntea comitetului de reforme menit să elaboreze Regulamentul Organic, ale cărui «întocmiri mîntuitoare» era să le laude, la timpul lor, același pașnic poet oficial², și fu pedepsit pentru aceasta prin izgonirea lui din București³, Eliad nu fu cituși de puțin tulburat de aceasta, ci-și urmă și mai departe scrisul cu învoirea censurei. La 1832, tipărind traducerea sa din Aritmetica vestitului Francoeur⁴, el vorbește ca profesor, așezat din nou la Sf. Sava de cîrmuirea lui Chiselev, și dedică această lucrare de școală atotputernicului general president al amînduror Divanurilor. Pe lîngă Ruși era un om cu multă trecere tînarul Știrbei, care fu comisariu pe lîngă oștirile împărătești, apoi sameș al Vistieriei, referendariu pe lîngă comitetul Regulamentului, Vornic de poliție, îndată intim și ajutor al lui Chiselev⁵. Deci Eliade închină traducerile sale din Marmontel;

¹ Culegere din scrierile lui I. Eliad; București, 1836.

² *Ibid.*

³ V. Eliad, *Protectorat du Czar și Regnault, Istorie politică și socială a Principatelor dunărene*; tradusă de I. Fătu, Iași, 1856, I, p. 193.

⁴ *Aritmetica lui L. B. Francoeur*, tradusă și pusă în lucrare în școala din Sf. Sava; București.

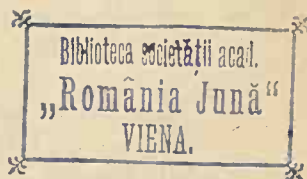
⁵ Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu Știrbei*; I, București, 1905.

apărute la 1831, lui Știrbei și soției acestuia, Elisaveta, asemănind viața lor de familie cu a eroilor din povestirea scriitorului frances.

Dar Eliad iubia într'adevăr această literatură românească nouă pe care de mult se luptă s'o întemeieze, cu ajutorul tuturor oame-nilor luminați și de ispravă. Din orice rind scie, se vede tragerea de inimă ce are. Pe lângă aceasta, era însuși un om de lucru ne-contentit și stăruitor, în stare a călăuzi și prin exemplul său pe scriitorii mai tineri săi și mai bătrîni decît dînsul.

Încă din 1830 el dăduse într'un volumaș o parte din traducerile sale după Lamartine, între altele vestitul «Lac» al acestuia. Traducerea nu e bună; lui Eliad îi lipsia și măiestria versului ușor și lin, legănător și neguros, cum Lamartine știa să-l facă, aproape fără greutate, în miș și miș de exemplare; îi lipsia gingășia, blîndeța, bunătatea visătoare a inimii, care deosebesc pe poetul «Meditațiilor» și «Armoniilor poetice și religioase». «Lacul», o minune în felul său prin înfățișarea diafană a unui sentiment ce pare a cuprinde lumea fără a întinde brațele, începe la bietul dascăl și gazetar bucureștean în acest chip :

Astfel tot la țarmuri încă,
Împinși calea ne'ncetată,
Dușcătre vecinica noapte,
Înapoi făr' a veni,
În oceănul de vîrste,
Noi nu vom putea vr'odată
O zi ancora 'ntări.

Nu numai că lipsește orice frumuseță, dar, în această ciocnire și sfărîmare de silabe, înțelesul însuși e prăpădit cu desăvîrșire.

În aceeași cărticică de la 1830, Eliad dădea și «poesii originale», două elegii. Ele trebuiau să-i fie în deosebi scumpe inimii, fiind în legătură cu intimitățile vieții sale. În cea d'întăiu se cîntă viața bună cu soția sa, Marița Alexandrescu¹:

Amor scump, ce pieptu-mi poartă,
Nume prea dulce ce glăsuiesc,
Și buză-mi, limba-mi se 'nsuflețesc,
A vieții mele senina soartă.

¹ Scriitorii mireni, p. 266.

E vorba de «veșnicele noduri» ce-l leagă de această «soție bună, ingerul său», de cei doi copii ai lor, Virgil și Virgilia:

Numele *tată* de două ori
Coboară cerul ce'n cer viază¹.

A doua elegie poartă poeticul titlu «Dragile mele umbre», și în ea se înșiră toți acei pe cari i-a pierdut și cari vin la dînsul.

Cu vâlul nopții cel liniștit.

Iată părinții «ce 'n miezul zilei au apus» și cărora li cere a vrăji din lumea lor către dînsul fericirea «astă străină» pentru dînsul:

Lina ta mină mă ușurează,
Tinără maică...
Ah, auritu-ți păr filțiește,
M'atinge: unda-î mă răcorește,
Cade p'obraji-mi cei infocați.

El amintește de viața răzleață pe care, siliți de nevoi, au dus-o acești părinți și, îndreptîndu-se acum către tată, el îi spune:

Trista ta buză vre o zîmbire
Său bucurie n'a cunoscut,
În cită vreme în despărțire
Asprimea soartei crud v'a ținut.

Aici durerea poetului îl face să nemerească accente mișcătoare, — căci era un iubitor de ai săi acel care scria după moartea fetiței sale Virgilia, în 1832, astfel: «Am pierdut pe Virgilia mea. După o boală de o săptămînă, cînd fieștecare zi muria mai grozav decît de secerea morții, am pierdut-o și, pe urmă, o săptămînă întreagă, și eu, și mumă-sa, am fost, sîntem cu totul nemîngiați»². Pe fiul său Virgil îl plînge în versuri care ating în adevăr inima:

... Ah! al meu sînge vă însoțește,
Virgil, tu, scumpe fiu, și-al meu odor.
Te aruncă 'n brațe-mi, strîns te lipește
Și luminează-mi sînul cel stîns;
Dă-mi sîrutare ce balsămește
Inima-mi arsă ce mi-ai aprins.
A' mele pasuri nencredințate,
De sarcin' anilor îngreuiate

¹ Pentru moartea, în 1830, a lui Virgil, v. ce urmează. Virgilia muri în 1832; *Scriitorii mirenî*, p. 25.

² *Scriitorii mirenî*, p. 25.

De al tău reazem tu le-ai lipsit.
Părinți-mi dară povățuiește,
Du-i la lumina ce nu sfințește
Fii lor tovaroș nedezlipit.

Aceasta e poesia nouă romantică, în care trăiește sufletul omenesc fără sfială înaintea tuturor, cu iubirea și durerile lui, pe cînd vechea poezie a veacului al XVIII-lea se înfățișează numai supt masca nemișcată a unei eleganțe în care era închegat un zîmbet. Deși n'avea darul de a străbate în inimă al poetului adevărat, de și nu simția în urechea sa delicateta ritmurilor, armonia silabelor, de și prin orice vers răzbate o fire cu totul și cu totul din această lume, totuși prin aceste elegii Eliad apare ca întemeietorul romantismului românesc, împrumutat de la cel frances.

«Dragile umbre» fură întiiu publicate în fruntea n-lui 42 din «Curier», căruia Eliad îi mai dădea cîte o notiță geografică. Încă din 1829, el se încercase și în fabulă prin «Corbul și Vulpea», tipărită în n-l 63 al «Curierului» din acel an. Aici istețimea musicalită a scriitorului, plăcerea de a ride răutăcios de lucrurile și oamenii ce nu sint cum trebuie, fineța în a desfășura o alegorie, — acestea dau bine-cunoscuta și cu dreptate prețuita înșirare de versuri vioaie și răpezi cu țesătură elastică, al căror început se știe pe de rost de atîția :

Jupin Corbul cîștigase,
Din negoțul ce-apucase,
Un bun chilipir de caș,
Și, cu dinsu'n cioc, se duse
P'un copaciū unde se puse,
Ca un om l'al său lăcaș¹.

¹ Bucata face parte din volumul de la 1836.

CAPITOLUL II.

Ceata traducătorilor, Moldovenii. Costachi Stamati, Virnav, Vasile Drăghici, Buznea. Traducătorii și prelucrătorii de peste munte: Teodorovici, Vasici-Ungurean, Vida.

I. TRADUCĂTORII ACESTEI EPOCE: COSTACHI STAMATI.

Dar încă de la cele d'întîiî numere Eliad își aflase atîția colaboratori literari cari veniau spre dînsul cu încredere și iubire. Ei făceau parte, fie dintre dascăli, fie dintre studenții de curind întorși din străinătate, fie chiar din boierimea mai bătrînă, care se făcuse cunoscută prin scrieri înainte de anul 1830. Acești oameni scriu și bucăți originale, dar mai ales fac traduceri, și lor li se datorește acel șir de talmăcirii din cele trei literaturi de căpetenie ale Apusului, care a pregătit în adevăr limba pentru ivirea unei literaturi originale. Lucrul lor se poate urmări încă din cele d'întîiî timpuri prin informațiile, date, chiar în «Curier», de un boierinaș moldovean basarabean, Dimitrie Pastiescul, care știa de cărți care n'au apărut decît mai tîrziu și de altele care n'au apărut nici-odată.

El dă în foiletonul gazetei din București o privire asupra stării literaturii românești în 1830, arătînd, în același timp, lui Eliad către cine se poate îndrepta pentru a da o podoabă «Curierului», și măcar o hrană neconținută tipografiei care, încă diu 1831, trecu în stăpînireă lui. Articolul lui, foarte prețios, ne ajută să ni putem da sama despre munca literară ce se află încă netipărită în cele mai multe, dacă nu în toate Ținuturile românești, așteptînd numai o recunoaștere, o chemare, un ajutor pentru a ieși la iveală și pentru a se îmbogăți cu alte scrieri, venite de la aceleași talente.

Începem, ca și Pastiescu, întîiî cu Moldova, domnească saă ba-

sarabenă, unde scriitorii de obârșie boierească nu prea voiaū să știe de conducerea feciorului de protopop Asachi, care nici el nu umbla după înnaltele ipochimene pentru a li lăuda și tipări operele, cum făcea, dincolo de Milcov, cu folos, Eliad.

Avem întiiū pe Costachi Conachi, care ține în manuscris un tratat de versificație și traducerea lui *Belisariu* al lui Marmontel, a *Matildei* d-nei Cottin, roman pe care îl tipări pe urmă, a lui *Alcibiad*, a *Tragediei lui Arcas*, acel *Lentor* care a fost atribuit lui Beldiman până la un articol recent¹ al d-lui G. Bogdan-Duică, și a lui Ovidiu, în sfârșit. Beldiman el însuși, lăsându-și netipărită traducerea lui Homer², a murit, în 1826, «cu condeii în mână». Despre Asachi știm că i-au ars manuscriptele.

Pentru întâia oară se destăinuște însă prin Pastiescu munca literară a unui Basarabean, Costachi Stamati, despre care el zice că e un «bărbat literat, cinstitor de oameni învățați, sîrguitor spre luminarea neamului», că «are tălmăcite și nu contenește de a tălmăci alese istorii pentru întocmirea năravurilor bune: fabule, romanțuri, versuri ce se numesc versuri albe, versuri împleticite, versuri drepte și alte frumoase istorii».

Stamati e nepotul de frate al Mitropolitului celui iubitor de școală, Iacob Stamati, Ardelean și țeran de naștere; tatăl său era Toma, pe care Iacob îl făcu să fie numit Păharnic. Născut în Iași, a văzut cum se cresc, — de un biet dascăl în prada tuturor toanelor și ocărilor unor oameni rău crescuți, cu tot luxul lor cel mare, — copiii de boieri moldoveni din acel timp și, mai tîrziu, el înfățișează o scenă între mama dezmierdătoare, fiul obraznic, pișcător de slujnice, jucător de cărți, făcător de datorii și scandalagiū, și dascălul, luat îndată în răspar, scenă care poate fi pusă alături de schița din viața boierească a Craiovei pe care a lăsat-o Pleșoianu. Dialogul lui Stamati, e de sigur, mai viu decît al dascălului oltean, dar cuprinde, în schimb, mai puține elemente istorice³; de alminterea, el și pare a fi fost redactat tîrziu, poate numai prin anii 1850.

La smulgerea Basarabiei, Stamati rămase acolo: Rușii îl făcură

¹ *Viața Românească* din Iași, Novembre 1906.

² *V. Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 443.

³ *V. ediția Buciumului Român*, p. 460 și urm.; iar, în ediția prescurtată a d-lui G. Bogdan-Duică, p. 304 și urm. Cf. și notița mea în *Sămănătorul* pe 1906.

încă înainte de 1830 sfetnic titular și mai târziu îi dădură o subprefectură peste Prut. El călători în Moldova la 1830, mergînd pînă la bilciul din Folticenî, și se întoarse cu părerea că duhul revoluționar a ucis, în țara unde el, Stamati, fusese născut și crescut, toate datinele cele bune. Era să se întoarcă în această țară la 1834, cînd îl chemă înapoi acasă vestea morții soției sale Tinca, și atunci abia ajunsese el în legături cu Asachi, care-î tipări *Străjerul taberiî*, bucată poetică în care cînta, cu siguranța că nu supără pe Ruși, noua oștire moldovenească, «Muscaliî» lui Vodă Mihaî Sturza.

Viața basarabeană rămăsese încă foarte «moldovenească» în acești ani de după anexare, și chiar după actele de organizare nouă din 1816 și 1818. Mitropolit era Cimpulungeanul Gavriil Bănulescu, care fusese pînă la 1812 exarh în amîndouă Principatele ocupate de Ruși¹. Noul seminariu din Chișinău avea și învățămînt românesc. Dacă unii din fruntașii generației mai tinere, învățînd iute rusește, aû scris în această limbă, precum aû făcut Alexandru Hasdeu și P. Leonard², dacă și Stamati a pus în limba stăpînitorilor unele lucruri privitoare de-a dreptul la Basarabia, sentimentele românești nu erau de loc stîNSE în sufletele boierilor noștri rămași acolo. E cunoscută cuvîntarea lui Hasdeu la o serbare din 1837 a școlilor din Hotin, în care se amîntește tot ajutorul pe care l-aû dat culturii rusești oamenî aleși din neamul nostru³, și, pe lingă dînsul, vechea glorie a Moldovei. Pastiescul, care primi *Curierul* în Basarabia și se bucură, zice, aflînd în el laude poetice pentru Ţarul Alexandru, înseamnă ca iubitori de cultură românească pe acel Leonard, — Alecu⁴, — pe V. Cațichi, pe un Costachi Tufescu.

V
Cu Eliad, Stamati are multe asămănări. În același timp cu acesta, saû chiar înainte de dînsul, el traduse din Lamartine trei «meditații»; nu par să fie din aceeași vreme însă traducerile din Victor Hugo, din Vigny, Béranger, Musset, cari nu răzbătură în Răsărit decît simțitor mai târziu. Poate însă că prin anii 1830,

¹ V., asupra lui, Stefanelli, în *An. Ac. Rom.*, XXIII.

² Arbure, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, 1899, p. 531.

³ V. *Dacia literară*, I, p. 480.

⁴ Asupra familiei, v. memoriile lui Virnav, tipărite de A. Gorovei, Rîmnicul-Sărat, 1893.

ajunse el a cunoaște, după vre-o versiune rusească ori franceză, pe marele liric anglo-irlandez Thomas Moore, contemporanul lui Byron, pe care tocmai îl avea tradus, în mare parte, în prosă, după franțuzește, Eliad. Ceva mai târziu aş pune iarăși fabulele, luate după La Fontaine; ele vor fi fost prelucrate în timpul, când la 1836, și Eliad și Asachi ieșeau la iveală, cum vom vedea, cu fabulele lor. Baladele lui Stamatî se țin de epoca anilor 1840.

Ca și Eliad, boierul basarabean n'avea auz pentru armonia versurilor; acesta nici nu măi căuta rima, ci se bucura de versuri albe. I se întâmplă însă măi des decît dascălului din București să nemerească, încă din această vreme, versuri dulci, tainice, parfumate, precum sînt acestea :

Te văd în oglinda lacurilor line
Și, suflînd zefirul, glasul tău îmi pare.

Sau cele către soția pierdută :

Une ori îmi pare că te văd umblind :
Îți aud și pașii ce-i cunosc prea bine.

II. TRADUCĂTORII MOLDOVENI ȘI ARDELENI.

Să nu uităm între traducătorii din Moldova pe harnicul Vasile Drăghiçi, fiul unor oameni săraci, din satul Lișca, învățat întâmplător pe lingă fiul de boier mare și bogat Xenofont Callimachi, diac de Vistierie, apoi mic boier al Regulamentului Organic — pînă la Agă — și stăpîn al unei frumoase bibliotecî, pe care o dăruî bisericii ieșene a celor Patruzeci de sfinți¹, traducătorul lui *Robinson Crusoe*; ca Serdar, el se întilnește și între «prenumeranții» de cărți la 1830 și 1831², și a trăit cîtva timp și după această dată. Iancu Buznea, care dădea la lumină, încă din 1831, la o tipografie ieșeană ce nu se numește, și cu o planșă lucrat de Evreul «Jacob Swevelberg in Jassy» *Pavel și Virginia*, vestita idilă dulce din țerile frumoase ale tropicelor de Bernardin de St. Pierre, visătorul blajin din rafinatul veac al XVIII-lea frances, Buznea, care traduce foarte bine, ferindu-se de orice neologisme nefolositoare și de orice formații netrai-

¹ Floarea Darurilor, n-rul 9.

² Pavel și Virginia de Buznea; Biblioteca Românească din 1830.

Pavel.
 nice și urite, închină cartea lui Mihai Sturdza, — pe atunci încă asemenea cu dînsul, — Mare-Vornic și cavaler al unui Ordin rusesc, ca unui «prea-strălucit domn», arătînd, în Prefața sa din 15 Iulie 1831, că *Pavel și Virghinia*, cărticică vestită în lumea toată, «nu este vre un romanț plin de basme sau vre-o altă plăzmuire vătămătoare pentru năravurile tinerimii, ci mai virtos pociu zice că este cea mai frumoasă descriere ce poate face un muritoriu asupra unor fii ai naturei, ce trăesc după simplele ei legi și se bucură de adevărata fericire, ce unii nebuni nu o pot dobîndi în toată viața lor cu atîtea mari cheltueli și osteneli», că e, deci, cu adevărat folositoare pentru «nația românească».

Buznea nu știa că și Iancu Nicola, cînd era la școala Sf. Sava, în București, la 1827, tradusese minunata povestire idilică ¹.

Mai învățat, mai bătrîn, mai harnic și mai mare decît acești «tineri» fusese bătrînul Vasile Virnav din Popenii Dorohoiului, mort după 1824, din lucrările căruia apăruse în 1825, de supt teascurile de la mănăstirea Neamțului, o traducere a *Descrierii Moldovii* de Dimitrie Cantemir, traducere veche, de prin 1806, cerută de Veniamin, dar zăbovită la tipar pînă într'o vreme așa de tîrzie ².

Cartea se mai cetia încă, și cu plăcere; Bojinca o pomenește în *Biblioteca* din Buda, la 1830, dar bătrînul Ban nu mai era în viață în acești ani cînd cumpărau cărți românești urmașii săi Nicu și praporcicul român Grigore «de Virnav» ³.

Virnav traduse, de alminterea, și *Întîmplările Cantacuzineștilor și Brîncovenilor*, de același Cantemir ⁴. Din Voltaire, el tălmăcise pe «Carol al XII-lea». Dăduse publicului ce împrumuta manuscrisele lui, și o aritmetică, o geometrie, o astronomie. Traduse Istoria Romanilor a celebrului Rollin și, după forma grecească a Staghiritului poate, întinsa «Istorie obștească» a necunoscu tului Domeron. Se încumetase a preface în românește *Logica* lui Condillac el însuși. Luase în mină traducerea grecească, de Iosif Moesiodax, a «Filosofiei morale» de Muratori, și o adăusese la Logica filosofului frances.

¹ *Bibl. Ac. Rom.*, ms. 41.

² Cf. și prefața lui Papiu Ilarian la ediția, dată de Academie, a textului latin.

³ *Pavel și Virghinia*, lista prenumeranților.

⁴ *Arch. românească*, II, p. 207 și urm., unde se pomenește și alte lucrări ale lui.

De la el avem, tot în manuscris, pînă și faimoasa carte de drept penal, revoluționară în idei, a lui Beccaria, pe care însă o cunoștea numai după versiunea neo-grecescă, al cărei autor nu era altul decît vestitul Corai, creatorul limbii literare a Grecilor moderni. La această carte lucra el în Octombrie 1824 și în Iulie 1825. A crezut de cuviință chiar să dea în românește marea Istorie a «Daciei» românești, foarte cetită, pe care o scrisese la începutul veacului boierinașul grec Dionisie Fotinò, tovarășul de copilărie al lui Vodă Grigore Ghica¹. Lei și colo făcea însuși filosofie despre «metafisica limbii», sfătuind a se mai lăsa din cuvintele grecești, sîrbești și turcești, pentru a face, cu neologisme de obirșie italiană și latină, o frumoasă «romano-moldovenească»².

În ceia ce privește traducerile din românește — dar tot prin mijlocire grecescă —, s'a vorbit aiurea de traducerea din *Erastul* lui Gessner a Zoiței Grigoriu, născută Adamachi³.

În de obște, nu erau prea mult cunoscute și răspîndite lucrările de traducere ce se făcuseră în Ardeal și părțile ungurești. Acolo însă se pregătia, de Carcalechi, tipărirea «călătoriei lui Martinelli la Paris» și a unui număr de «povești de-a lui Napoleon Bonaparte». Erau gata de tipar și «Doi prunci părăsiți», de parohul Pestei, Ioan Teodorovici sau Teodori, un colaborator al lui Petru Maior⁴; lucrarea nu zăbovi. De același apăru în curînd (1833) *Teofron*, cu plingerea autorului că abia a găsit mijloacele pentru tipar. Un S. B., «iubitoriū de înmulțirea cărților în neamul său», dădea la 1836 o «Adelaida sau păstorița alpicească», tot după Marmontel, așa de iubit de Romîni, cu ale căror frumoase moravuri patriarcale și simple se potrivea acest sentimental iubitor de oameni din veacul al XVIII-lea.

În sfîrșit, doctorandul în medicină Pavel Vasici-Ungurean își pregătia *Antropologia*, o carte de popularizare despre trup și funcțiunile sale, scrisă foarte îndrăzneț și răspicat, cu multe cuvinte dialectale: autorul credea, de sigur, că dă cea d'întăiū lucrare de acest fel, pe cînd, de fapt, el avuse înaintași în Țara-Românească: pe doc-

¹ Mss. 175, 183, 185, 188, 190-2, 425 ale Bibl. Ac. Rom.

² Prefața la ms. 425.

³ *Ist. lit. rom. în veacul al XVIII-lea*, II, p. 433.

⁴ *Ibid.*, tabla.

torul Ștefan Vasile Piscupescul, medic al orașului București, pus după începerea războiului, care Piscupescu, încă un doritor al «folosului neamului românesc», dăduse, în 1829, într'o formă cu mult mai aleasă și mai cuviincioasă, un manual de igienă, intitulat poetic: *Oglinda sănătății și a frumuseții omenеști* și, încă din 1824, învățături pentru paza ciumii¹, iar, în Moldova, pe d-rul Chiriacopol, care, la 1827, își tipărește niște învățături de natură «obstetricescă»². Fără a mai pomeni reclamele de hapuri și sfaturile de «dantiști».

Încă unul din studenții romîni din Pesta în acești ani, Gheorghe Vida, care se scrie «Roman nobil din Marmația», prelucra după Meidinger, Mozin și Lemouton o «Gramatică practică romano-franțuzască spre folosul tinerimei românești», pentru a-i cruța lucrul «cu ralița în țalină», «sudorile sîngerate puțin înnainte ducătoare», «rătăcirea primejdioasă prin gropiși, spiniși, țepțiși, cu un cuvînt prin toate prăpăstiile cu pagubă ducătoare» (1833).

III. TRADUCĂTORII MUNTENI: DASCĂLII DE ȘCOLI ELEMENTARE STANCIU CĂPĂȚINEANU ȘI GR. PLEȘOIANU.

În Țara-Românească sînt mult mai mulți scriitorii și alcătuitoarii de traduceri. Luîndu-î, nu în ordinea hotărîtă de talent, ci în aceia a rostului și însemnătății lor în ordinea socială, hotărîtoare încă pe atunci, avem întîiî pe dascălii de școli inferioare sau de provincie.

Dintre profesorii craioveni, se ridică Stanciu Căpățineanu. Arată să fi fost un om de moda veche, fără multă învățatură, lipsit de idei mai înalte, întrebuintînd un stil popular, în formarea căruia nu urmase nici-o normă mai înaltă. El a prelucrat o Mitologie și a tradus pe «Zadie» al lui Voltaire și alte romane. De fapt, dascălul Stanciu, care, cum știm, învățase și pe C. Brăiloiu, începînd, încă din 1830, iscăliind numai «S. C.», o *Biblioteca desfătătoare și plină de învățatură*, ajutat fiind cu bani și de Dinicu Golescu și de Stolnicul Dumitrachi de la Eforia Școalelor. Cu acest

¹ *Mijlocuri și leacuri pentru ocrotirea ciumii.*

² V. dr. I. Felix, *Istoria Igienei în România; An. Acad. Rom., XXIII*, pp. 204-5. În 1830 apare *Τοπογραφία της Βλαχίας* a doctorului C. Caracas, una din cărțile grecești întărziate peste epoca influenței pe care Grecii au avut-o asupra culturii noastre. E însă o scriere din cele mai folositoare.

prilej aflăm de la el chiar câte lucrări avea mintuite: *Mitologia*, pe care o știa și informatorul «Curierului», o *Aritmetică*, o *Istorie universală*, niște *Ideii definitive a' toate științele și meșteșugurile cele mai de căpetenie și mai de folos în societate*, *Îconomia vieții*, un «romanț», *Nimfele de la Diotima*, altul, *Casnicul cel bun*, precum și traducerea citorva opere franceze clasice, cum sînt: *Contractul social* al lui Rousseau și *Mărirea Romanilor* de Montesquieu. Această din urmă traducere a și apărut la București, în chiar acest an 1830. Și *Zadic saii Ursitoarea* a văzut lumina în cursul lui.

Meritele lui Căpățineanu s'au recunoscut de alminterea; Regulamentul Organic i-a dat cinul de Sluger, în același timp cu rostul de maestru al școlii craiovene, unde rămîne profesor de «gramatică și compunere».

Grigore Pleșoianu, aproape trecut cu vederea în vremea sa și pe urmă, se înfățișează mult mai bine. I se tipăria la Buda în 1830, spune *Biblioteca Romînească*, o traducere din Fénélon, vestitul *Télémaque*: cartea apăru în patru cărțicele elegante. În 1832 se publică a doua ediție a Gramaticii sale franceze, din care cea d'întîi ieșise tot în 1830. Mai de mult încă, el tradusese vestitul *Teatru Politic*, alcătuiuse cea d'întîi «Hartă a Poștelor» și, după rugămîntea călugărului Filoteii de la episcopia Buzăului — un viitor episcop al acestui Scaun —; el prefăcea pe românește și un *Engolpion*, o amuletă de morală religioasă. Afară de aceasta, el dă, pe rînd, în măsura mijloacelor sale bănești, atîtea povestiri pe care le tălmăcise (un Gh. Apostol face și un vocabulariū grec-frances-romîn) în «anii săi cei de tăcere». Astfel avem de la el *Copilul pierdut și licuriciul* (1838), *Columbul*, istorie morală și religioasă (1839) și *Canarul*, care ieși cu un an mai tîrziu. *Genoveva de Brabant*, sublima poveste de jertfă femeiască, fu pusă de el pentru întîia oară în mina publicului nostru. Lucrase și un *Robinson*, care rămase nepublicat.

Pleșoianu își lăsase școala la începerea epocii nouă a Regulamentului Organic, și, în puterea cunoștințelor și practicei căpătate la Gheorghe Lazăr, el își zicea «inginer cu diplomă». Se umplea de bucurie văzînd «epoca de regenerație a Rumîniei», cu «școli, pensioane» în toate părțile. Niciodată nu fusese un călduros prieten al Rușilor, și într'un rînd chiar el își îngăduie în notele sale, totdeauna pline de miez și vioaie, infierarea răpirii Basarabiei: «De

vom ceti istoria Basarabiei de la anul 1812 și pînă la anul 1820, vom vedea cu spaimă cit de mare a fost rătăcirea celor care au crezut că fapta rea nu-și are răsplătire rea¹.» Cînd era însă, la 1830, colaboratorul lui Eliad, căruia-i dădea pentru foileton «Istoria Romînilor pe scurt», Pleșoianu cugeta altfel, și era foarte bucuros să constate în cursul Domniei lui Ștefan-cel-Mare legăturile strînse cu Moscova, unde domnia un depărtat strămoș al Țarului Alexandru.

Trebuie să se spună că aceste traduceri, făcute cu deplină cunoștință a limbilor francesă și italiană, n'aū pe departe familiaritatea plăcută, ușoara mlădiere a celor făcute de cutare tineri mult mai puțin învățați ca el. Altfel, Pleșoianu era un om de idei și în prefața «Canarului» el ataca aspru pe acei cari nu se gîndiau la întemeierea unei industrii naționale, dînd prosteste un sac de lînă pe un cot de postav, un teanc de piei pe o păreche de cisme, un car de scînduri pentru o ladă de Brașov; el învinovăția «lucsul cel isgonit, din care se pricinuesc toate răutățile», și căuta să îndrepte pe tineri către «manufactură» și «negoțul cinstit».

Dintre vechii profesori superiori, ajută, cu puteri mari, la opera de traduceri, Teodor Paladi, introducătorul sistemului de învățatură lancasterian în principatul Țerii-Romănești. Acesta învățase în Austria sau în Germania și era în stare a traduce, spune informatorul «Curierului», vestita «Fisiognomie» a lui Lavater, precum și ceva din Gessner², în același timp cînd prefăcea pe limba noastră și «Hipicele» lui Xenofont. De el s'a tipărit și mica povestire «Hotărîrea plăcută: Lameh și Zila», din franțuzește (după Lamartine?).

Moroiu, care-și păstră catedra și în noua rînduială a școlilor, avea gata pe la 1830 o versiune a Institutelor, un curs de Drept Criminal și un cod de comerț, din franțuzește. Despre Marcovicî, ajuns Serdar după Regulament, se știe de mult că traducea, în prosă, din lunga tînguire a englesului Young, *Noapțile*; el făcu și cea d'întîiu *Retică*, o traducere³. Cînd începu pe atunci, prin anii 1830, și lucrul pentru teatru, el dădu *Triumful virtuții* și *Vă-*

¹ *Columbul*, p. 57, nota.

² Întîia traducere după original.

³ Era profesor de această materie.

duva vicleană (1836), traducînd această din urmă piesă, a lui Goldoni, din italienește chiar. De la dînsul avem și traduceri mai tîrziu, precum sint : *Velisarie* al lui Marmontel (1843), *Francesca*, a lui Ulise Bucchi (1846), *Filip și Orest*, amîndouă tot de Alfieri (1847). El dădu în românește și *Dialogurile lui Focion* de Mably (1843-4), a căror tălmăcire o numește un «smerit rod al ceasurilor mele de răpaos în Capitala Împărăției otomane». Nu trebuie să se uite în sfîrșit că prin Marcoviči avurăm, încă din 1837, pe *Gil Blas*.

Până și școlarii de la Sf. Sava se îndemnară la traduceri. Astfel D. Jianu traducea «Filosoful indian», a lui Chesterfield, de sigur din franțuzește, pe care i-o tipări la 1835 colegul său Nae Rudeanu. Tinărul mai anunța un «Abecedar rumînesc», o «Istorie a Noului Testament» o «Istorie bisericească pe scurt», și chiar «un voiaș al Împăratului Sighismund», probabil «rumînite» toate de dînsul.

IV. PARTEA BOIERIMII MUNTENE ÎN OPERA DE TRADUCERİ.

O sumă de boieri, tineri și bătrîni, trebuie pomeniți ca lucrători pentru literatura românească. Cel d'întîi nu poate fi decît însuși Iancu Văcărescu, despre lucrul căruia se cuveni însă a vorbi în deosebî. Aflăm apoi pe bătrînul Băleanu, cel ce a cheltuit pentru tipărirea *Povășuitoariului* lui Lazar: el e arătat ca traducător al lui Condillac. Dintre cei mai noi și mai tineri, Ștefan Bălăceanu, fiul lui Constantin, pe care-l vedem în 1824 așteptîndu-și o ladă de cărți de la Brașov¹, face și el traduceri în ramura Dreptului. Tinărul Constantin Filipescu se încumetă a preface în românește zguduitoarele poeme, pline de îndrăzneală și de o mușcătoare satiră a tuturor păcatelor vremii vechi, ale lui lord Byron, care proclama libertatea gîndului scos din temnița datinelor și morala nouă fără fățarnicie. Încă în n-1 6 din al doilea an al «Curierului» (1831) apar traduceri de ale lui Alecu Filipescu, iarăși unul dintre boieri cari numai atunci se ridică; el dă, după un original frances, și o «Viața a lui Tell».

Mai putem adăogi și alte nume de-ale inimoșilor traducători de la începutul literaturii tinere, înrîurite de Europa apuseană. Ion

¹ *Studii și doc.*, VIII, p. 72; cf. *ibid.*, p. x.

Crețeanu publică o comedie, «Două bilete saŭ amorezatu' nerod», tradusă după dulceagul Florian¹. Praporgieul Ion Florescu, unul dintre ofițerii oștirii celei nouă, se îndreaptă către același Florian, de la care iea «Gemenii din Bergam», apărută, într'o foarte bună formă românească, tot în acest an. Printr'un «N. N.», care și-a ascuns deci numele², avurăm, cu unan înaintea, un «Bourgeoisgentillhomme» pe limba noastră. Din 1836 e ediția altor traduceri din Molière: Grigore Grădișteanu fiul — așa se iscălește — dă pe «Domnu' Pursoniac»³. Fiul al lui Grigore, care era în 1835 Clucer și Vistier în 1836, și al Frosiei Roset, acest tinăr boier nu sămăna cu un tată care în toată viața nu s'a putut dezvăța de a-și scrie în grecește răvașele⁴. Are deplina stăpînire a graiului familiar, așa cum se poartă vioiŭ, scurt, scînteietor, hazliŭ rare ori, altă dată pătimaș, în legăturile zilnice dintre oameni. Cînd la fiecare pagină întilnești expresii ca: «ne-am procopsit», «o Doamne, ce neroadă ești», «vorba unchi-tău», «mă rimă pe inimă», «să-i jucăm la feste și la dulapuri», «il cunose ca p'un ban rău», cînd, în loc de «tinăr gentilom», ca în proastele traduceri cu duzina de mai tîrziu, se zice frumos, pe înțelesul Romînilor de orice treaptă din acel timp, «fecior de boier», cînd cutare parazit se preface în «cioclovină» și «ciocoiŭ», cînd oamenii administrației sînt arătați cu cuvîntul «guleratiŭ», și «doro-banții» Regulamentului Organic sînt acei cari pun la popreală și îndeplinesc pedepsele, se simte orîcine, nu în lumea rece, falsă, stingace a împrumuturilor literare, ci în adevărata viață, așa cum se mișcă în viața fiecărui. Eram destul de puternici atunci în obiceiurile și rosturile noastre pentru a fi în stare să prefacem după deprinderile și gusturile acestea de la noi orice primiam din alte țeri.

Traducerea, pregătirea lucrărilor originale printr'o largă aspirație a literaturilor lumii, în ce aŭ ele mai plin de frumuseță și de sănătate, acesta era lucrul cel mare deocamdată. Și Eliad, și Golesecu, și Mumuleanu spuseseră aceasta cu convingere și căldură; scriitorii moldoveni cei bătrîni îndeplineseră lucrul fără să predice.

¹ Apare în 1836.

² V. însă mai departe.

³ *Monsieur de Pourceaugnac*.

⁴ *Studii și doc., loc. cit.*, tabla. V., pentru Grigore al nostru, *ibid.*, p. 111; ajunge dregător numai supt Vodă Știrbei.

Oamenii cari nu simțeau într'înșii originalitatea, puțința de conservare, stăruința ce trebuie în elaborarea formei se făceau aducători la noi ai literaturilor vechi și mari, pe care le înveșmîntau în românește ca într'o mantie de tinereță nouă.

Iată alt ofițer de-al Regulamentului Organic, Ioan Voinescu sau Iancu, fiul lui Ștefan Voinescu. Aceasta e în stare să încerce și cîntările sufletului său însuși. Astfel, în fabula lirică *Lebăda și Vulturul*, versul sună une ori măreț, și poetul dovedește simț pentru natură, avînt către înălțimile morale și o stăpînire deosebită a formei. Lebăda zice :

Viața mea tot în odihnă peste ape petrecînd,
Trec valuri foarte ușoare ce se pierd pe cit se'tind,
Iar, cînd soarele s'ascunde supt orizon aurit,
Îmi clătesc albele aripi peste valul cel roșit.

Și, mîndru, întîmpină din înălțime vulturul :

Drept în soare fără frică ochii miei îi țintuiam,
Deci și eu cînd m'oiu desface de acest trup dureros,
Ca un foc e al mieu suflet, strălucios se 'nnalță 'n sus, —
Slobod, desfăcut de toate, morții fără a fi supus¹.

Și el traduce din Byron², iar mai tîrziu prin prelucrarea lui în prosă căpătăm acea comedie de Molière pe care o iscălia cu pseudonim, «Bădăranul boierit». Urmează și «Doctorul fără voie» și «Dandin». De la Molière însă, el se coboară la Kotzebue, luîndu-i în 1837 «Misantropia», curățind-o însă de elementele reacționare din original; contemporanii fură încîntați de această introducere a dramei cu lacrimi multe în literatura noastră, și un alt tînar din boierime, Barbu Catargiu, lăuda, în trecătoarea «Gazetă a Teatrelor», «frumoasa alegere și norocite traducere» din care s'ar fi văzînd «ce poate limba noastră supt pana unui artist»³. «Demoasela Aîșe» și «Junia lui Carol al II-lea», de Duval (operele acestuia se mintuiseră de publicat în 1825), sînt luate de la autori de modă, mai puțin însemnați. În general însă, traducerile acestea în prosă ale unui om, căruia nu-i lipsia darul poetic, sînt cam greoaie și încărcate cu o sumedenie de cuvinte nouă, care fac ca dialogul să se înfățișeze nenatural. Și M. Florescu e printre traducători: el dă «Amorul doftor». În sfîrșit,

¹ *Curierul*, II, no. 10.

² N-1 12.

³ G. Bogdan-Duică, în *Omajiul Maiorescu*, p. 197.

Rasti, fiul unui tată care făcuse traduceri în greceasca modernă; și al unei mame, Ecaterina, care se înseamnă și ea ca traducătoare, pe lângă aceasta trăit în copilărie la Viena, unde părintele său, Constantin, fusese agent al lui Vodă Caragea¹, e introducătorul în literatura noastră al vicleanului Scapin, fiul neastimpărat al marelui Molière.

Încă din 1831, tânărul I. Roset, altul decît d-rul în drept ce se află mai tîrziu în Moldova², îndrăznise a se apropia de Corneille însuși, căznindu-se cu *Héraclius* al acestuia, pe vremea cînd era ispravnic de Vlașca, «în ceasurile cele singuratică, unde niciun fel de petrecere nu poate avea cineva decît treaba slujbei și ceteira»: el își dădea sama de greutatea, lucrului «din pricina, lipsii cuvintelor», dar era de părere că, «dacă se vor sfii toți ca să înceapă, vom rămînea apururea în prăpastia întunericului». El făgăduia și un «Avare» de Molière, pe românește, care n'a apărut însă tot odată.

Neapărat că și acesta era într'un stil destul de corect, dar lipsit de orice putere tragică, precum sînt și versurile din *Héraclius*:

Ghimpî are împrejurul ei, cu ghimpî e 'nfășurată,
Și-acela care Împărat s'arată cu mîndrie,
Plugar de multe ori ar vrea, te 'ncredințez, să fie.
Mîi și mîi vezî de fericiri într'însa 'mpreunate,
Și'n fund de'î merge cercetînd, cunoști că sînt deșarte.

Lui Roset i se mai datorește și altă piesă tradusă: *Cina între prietenî.*

Un Ion Nițescu, necunoscut astfel și fără talent, preface, în cel mai întreg înțeles al cuvîntului, pe «Wer weiss wozu das gut ist» a lui Kotzebue, din care face *Ștefu nărodul*. Un tînar Bureli traduce *Crispino e la commare* din italienește și publică o versiune a *Sicilianului* de Molière. Mai tîrziu se adaoase la traducători și Chesar Boleac ori Boliak — Cesar Bolliac de mai tîrziu, — care dădu un roman, *Matilda*.

Cu *Alzira* lui Gr. Alexandrescu (1834), intrăm însă pe alt teren: acum sufletul mișcă întru citva forma chiar și în traducere, și o altfel de lucrare se cuvîne să fie prețuită deosebi, la un loc cu opera ori-

¹ V. Hurmuzaki, X, tabla.

² *Doc. priv. la Știrbei-Vodă*, p. 363. Traducătorul e acel ce-și zicea «grof» (Coresp. lui Moise Nicoară la Ac. Rom., II, fol. 118 și urm.).

ginală a marelui poet tânăr. Și alt fruntaș al unei generații care se manifestă cu adevărat mai târziu numai, Ion Ghica, fiul lui Tache Ghica, se înfățișează în tinereță cu o traducere: încrezându-se în puterile sale, el se încumeta a tălmăci pentru Romini «Prețioasele» lui Molière. Ion Cimpineanu, încă unul dintre cei noi, începe seria traducerilor din Schiller cu «Kabale und Liebe», care e pentru dînsul *Intrigă și amor*. Și un German, prieten cu boierimea tînără, Winterhalder, dădu două traduceri din literatura poporului său, piesele *Triumful amorului* și *Actorul fără voie*.

O bucată de vreme astfel de scrieri își află locul în biblioteca de literatură ce începuse a publica Eliad (el însuși tradusese pe *Amphytrion*; 1835) care văzuse în curînd că foaia lui, așa de mărunță, copleșită apoi de știri din străinătate și de tot felul de vestiri oficiale, n'ajunge pentru a face loc la cît se scria neconținut. Înprejurările acestei editări rămîn să fie lămurite însă vorbindu-se mai pe larg de condițiile materiale ale literaturii nouă.

CAPITOLUL III.

Condițiile culturale ale literaturii nouă. Școala Regulamentului Organic. Manualele ei. Cel d'întăiu cărți de istorie și geografie ale profesorilor noi. Traducerile profesorului C. Aristia.

I. ÎNTEMEIAREA ȘCOLILOR NOUĂ: PETRACHI POIENARU.

Dintre profesorii cei noi ai Regulamentului Organic, numai puțini ieau parte, cum am văzut, la această mare operă a traducătorilor, care e cea mai însemnată din această vreme. Noul așezămînt pe care, cu mai multă saū mai puțină sinceritate și desinteresare, îl laudă atîția dintre scriitorii acestei vremi, era destul de priincios pentru învățături. La alcătuirea școlii moderne a Principatului muntean, lucrează mai ales Știrbei, om în adevăr cult, cuminte și cumpănit, care înțelegea că învățămîntul unui popor trebuie să se potrivească după nevoile lui adevărate și să-i ajute propășirea, dacă nu vrea să rămie o formă goală întiū și o batjocură pe urmă. Într'un n-r al «Curierului» din 1831, Marcovici propunea școlii elementare «întiitoare» pentru fiecare oraș saū și sat mai mare, cu cunoștinți elementare din gramatică, aritmetică, religie, geografie și istoria țerii, apoi școlii de «pregătire» în centrele mai mari, cuprinzînd aproape materia gimnasiilor noastre, în sfîrșit școlii superioare, «săvîrșitoare», de «științe mai înnalte», în care era să se predea filosofia și toate ramurile Dreptului, între care și lămurirea Praveii¹. În opera de organizare—pe care o îndeplini până în 1834, la începerea Domniei românești nouă a lui Alexandru Ghica, fratele lui Grigore-Vodă și fostul cîrmuitor, iubitor de învățatură, al Craiovei,—Știrbei întemeie școlii primare cu patru clase, dintre care cea

¹ *Curierul*, II, no. 23.

din urmă o clasă superioară, un al doilea rînd de școli, cele de *umaniores*, după norma francesă, cu șese clase: cursul superior cuprindea istoria universală, retorica, cele două limbi clasice, cunoștinți mai înalte de franțuzește și noțiuni elementare de limba rusească, ca un compliment pentru Rusia ocrotitoare. În locul școlii de științi, învățămîntul era desăvîrșit prin «cursuri complementare», cu filosofie și drept, iar, pe lângă aceste materii, matematicii aplicate, adică ingineria, pe care de la Asachi și Lazăr încoace o aveau dragă Romîni. La Craiova deocamdată se orîndui un gimnasiu de patru clase. Pe lângă colegiul bucureștean de la Sf. Sava era adaus și un pension. În toate aceste școli, spune Știrbei cu mîndrie, limba de predare e cea românească, și el adaugă că acesta e «resultatul cel mai mare al organizației școlilor de acum ¹».

Ca director al școlilor celor nouă fu numit Petrachi Poienaru. În adevăr, fostului director, Poteca, i se aflase acum alt rost. Odată cu războiul, părintele Eufrosin părăsise țara, ducîndu-se la Pesta pentru a supraveghea acolo tiparul cărții sale *Filosofia cuvîntului*, întocmai așa precum Eliad mersese, în același timp, la Sibiiu pentru lucrul Gramaticii. Se întoarse la 1829, dar școala era încă tot închisă, și, cu toate că Poteca era gata să cînte lauda Țarului Nicolae, precum a făcut-o în cuvîntarea ținută la sfințirea steagurilor oștirii românești ², el căpătă numai, poate ca pedeapsă pentru anumite lucruri îndrăznețe spuse pe vremuri, sau pentru credința sa față de Grigore-Vodă Ghica, locul de egumen la mănăstirea Motrului, în părțile mehedințene, cu titlul de arhimandrit: de aici el trimetea la tipografia lui Eliad o traducere a uneia din operele de sfătuire creștină a lui Alexandru Sturza, fiul lui Scarlat, guvernatorul de pe vremuri al Basarabiei, prietenul lui Mihaï Sturza și unul din fruntașii literaturii creștine sentimentale ce se scria în franțuzește pe acest timp; cartea ieși, supt titlul de *Enhirid adică minelnic*, în anul 1832. Apoi se apucă să strîngă în o sută patru povestiri ce e mai frumos în Scriptură și dădea la lumină, peste patru ani, și această lucrare. Din grecește poate, scoase o viață a Sf. Alexandru, patronul noului Domn muntean, și după modele rusești întregi *Catehismul cel mare*, de la

¹ Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei*, I, p. 334.

² Anexată la «Curierul» pe 1830.

Buzău, care fusese odată și carte de școală la Sf. Sava. «Obiceiurile Israilitenilor și ale creștinilor,» ieșită la 1845, e o traducere după cunoscutul istoric bisericesc din veacul al XVIII-lea, abatele Fleury, dar nu de-a dreptul, ci printr'o versiune grecească. Nu știu cînd tălmăci el vestitul *Petit carême* al lui Massillon, «Cuvintele înțeleptului Massillon», care se publică tot în 1845. Târziu de tot, în sfîrșit, Poteca, acum un stareț bătrîn, se străduia să prefacă în românește cartea de largă privire asupra desfășurării societăților omenești din toate timpurile supt ochiul treaz al Dumnezeirii, pe care o alcătuisese Bossuet pentru un viitor rege al Franciei, «Vorbirea asupra istoriei universale». Cartea, cea din urmă a lui Poteca, se publică abia în 1851. Un secretariu, cunoscător de grecește și de franțuzește, Radu Popescu îi era acum de ajutor¹.

La 1829, cînd se înlătura direcția lui Poteca, Poienaru se afla în Paris, năcăjit de zăbava bursei, care-l arunca în «necazul de ticăloșie» de a trăi pe «credit». «Mi se întunecă și nu văz înaintea ochilor alt decît ticăloșie și pierdere de vreme, și de viață poate, căci patrioții ce sînt aici, nu aû îndestul pentru dînsii, dar să mai mă împrumute și pe mine, și streinii aû inima împietrită de enteres.» După ce-și mîntui toate studiile, el se hotări a face cercetări prin fabrici și alte așezăminte industriale, dar nu cu «diliganța», care costa scump, ci «pă picioare». El luă lecții practice de agricultură la «moșia profesorului Blanqui», cugetînd la ce s'ar putea face pentru îmbunătățirea lucrului pămîntului și la noi, «dacă tîlharii de slujbași ar înceta de a chinui pe muncitorii». Se pare că se duse, după planul ce-și formase, la Bordeaux, pentru a deprinde metode apusene de viticultură, și la Anvers, pentru a vedea cum se face zahăr din sfeclă. Bursa-i fu prelungită pînă în 1831, și în acest an el făcu în Anglia, pentru cercetarea industriei metalurgice, o călătorie de studii din care ni-a rămas un amănunțit raport către un prieten. Poienaru admirase acolo, nu numai puterea uriașă a unei nouă ramuri din industria modernă, dar și alte lucruri, care sînt descrise, într'un ton de mustrare pentru păcatele și lenea noastră, ce samănă cu acela din călătoria Golescului. Instrucția primară, ținută cu banii particularilor, cari dau și locuință, hrană, îmbrăcăminte, e semnalată; se notează atitea așezăminte literare și științifice, întemeiate tot în afară de ames-

¹ G. Dem. Teodorescu, *l. c.*

tecul Statului. Se laudă îmbielșugata milă de oameni din Anglia. Companiile, care au în mîna lor toate întreprinderile industriale, impun călătorului român, care ar vrea să vadă astfel de legături economice și în țerile noastre. Serbătorile de caritate i se par vrednice de a fi introduse și la noi. Ca și Golesecu, el rămase orbit de frumuseța orașelor apusene, și el arată în ce chip se luminează cu gaz în Anglia. Turnătoriile, țesătoriile cu mașini, corăbiile cu abur, căile ferate, «un nou mijloc de transport care e una din minunile industriei veacului», îl ocupă în deosebă. Voiă să vadă și dezvoltarea industriei în Germania și lucrul în minele de aur ale Ungariei, înainte de a se întoarce în țară.

Aici se știa chemat la o catedră de fizică, dar el nu înțelegea să-și oprească la aceasta activitatea. «Nu mă așteaptă acolo un pat de tandafir, ci o muncă din cele mai spinoase pentru a încerca să aduc țării vre-un serviciu ca semn de recunoștință pentru ajutoarele ce am primit, așa încît ea să ia parte în vre-un chip la civilizația neamurilor luminate. Munca, zic, ce mă așteaptă, va fi foarte spinoasă, căci nu-mă ascund multele greutăți ce voi întîmpina pentru a introduce și în țara mea ceva din ceia ce am văzut aiurea că e folositor pentru bună starea societății.» Și el doria, nu numai manufacturii, la care s'ar fi întrebuițat apa lacurilor, ci și mari reforme de omenie și dreptate : «ocrotirea proprietății celui mai sărac țăran ca și a celui mai puternic domn, așa încît să nu fie prada celui mai josnic dregător», dări proporționale, lucrări de interes public, drumuri, canale, premii de îndemn, o adevărată luminare a poporului.

Încă în April 1832, Poienaru se afla în Anglia, dar trebui să se întoarcă peste puțin înapoi¹. La 1834, el ținea «examenul general» de la Sf. Sava, și propunea Domnului de-a dreptul cite trei premianți de fiecare clasă, arătînd că în acel an 1834 au fost la Colegiu 736 de școlari, din cari 432 în 4 clasuri începătoare, 256 în 6 clasuri de umaniore și 45 în 3 «clasuri complementere», și mai bine de jumătate promovau².

¹ *Scritori mireni*, p. 10 și urm.

² *Viața și Domnia lui Știrbei-Vodă*, II, p. 139.

II. SCRIERILE DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE ALE LUI FLORIAN AARON. ALTE SCRIERI DIDACTICE.

În acest an erau la Sf. Sava profesori îndestulători. Subdirector al școlii fusese numit, dându-i-se, în aceeași vreme, și catedra de istorie universală, Florian Aaron, adus de la Golești.

Cursul lui Aaron — care a publicat încă o *Geografie* generală și un *Catehism* — nu s'a publicat, dar încă din 1835 el începea tipărirea unei Istorii a principatului muntean. Cartea e împărțită în aceste epoce: una de la Traian la întemeierea Principatelor, alta de la această dată, firește rău fixată, până la căderea mai adine în robia Turcilor, la 1520, o a treia de la 1520 la începutul «Fanariotismului», statornicit la 1716, o a patra până la constituția ruso-boierească de la 1830 și a cincea care se desfășura încă. Toată informația lui Aaron pleca de la vechea carte grecească a lui Dionisie Fotinò și de la Engel, îndreptătorul său de căpetenie. Credea că face foarte mult și foarte bine topind puțina-i știință într'un stil apos, care se putea revârsa oricât de larg. Istoricul oficial al Țerii-Românești, al României lui Alexandru-Vodă Ghica, nu era de sigur nici un cercetător original, nici un cugetător, nici un dibaciù povestitor, cu forma aleasă și cu putere de a colora tablourile trecutului. Mult mai bună decît această istorie pe larg, din care al treilea volum, mergînd până la începutul veacului al XVII-lea — Aaron mai pregătia cinci «tomuri mari» — apărea în 1839, e o cărticică de școală din acest an, «Manualul de istoria principatului României de la cele d'intîi vremi istorice până în zilele de acum». Trebuie să se recunoască însă Ardeleanului din București meritul că el cel d'intăiu a povestit într'o carte tipărită și cu largă răspîndire și a expus cu desulă ușurință viața neamului nostru pe vremuri, fie și într'unul singur din Ținuturile pe care le locuiește¹.

Gheorghe Pop, profesorul cel nou de aritmetică, n'a scris, pe cînd Ion Pop, de «gramatică și compunere», a dat, pentru școlii, o prelucrare a gramaticii lui Eliad. Pe cînd Munteniotul, om cum se cade, care seria mai târziu lui Aristia, sfātuindu-l să-și arăte și el, prin lucrări, recunoștința față de Romîni, de la cari Grecii, până

¹ Cf. și *Prinos Sturdza*, pp. 42-4. Pentru ideile lui Aaron asupra prezentului, v. un capitol următor.

în vremea din urmă, au avut atîta bine, rămase dascăl de grecește la Craiova, la București catedra o avea Gheorghe Ioanid, care nu serie deocamdată. Între profesorii numai profesori, sînt Languillon, Gros, firește de francesă, Hill, de limba latină, Pavlidis de aritmetică¹. În curînd Florian, Poienaru și Hill, asociați începură opera grea a Dicționarului frances-romîn.

III. Scrierile poetice ale profesorului Constantin Aristia.

Om foarte cult însă, cu sentimente din cele mai nobile, harnic, stăpîn pe un stil concentrat și energic, e alt profesor de francesă, — a scris încă din 1831 și gramatica acestei limbi—C. Aristias. Era fiul unui Grec, mort la Misolonghi, pe care-l pomenește în aceste frumoase versuri:

Bun Grec, al mieu părinte: el m'a născut pe mine;
În vîrstă veștejită și-alese de mormînt
Stropite tot de sînge vîntoase stînci, ruine,
Al Misolonghiî falnic, vestit, viteaz pămînt.

Colo unde acumă, în mantă purpurat,
Frumos filsiie Fenix, în slavă strălucînd,
Bun Grec al mieu părinte, prea-sfînt, adevărat,
Mi-a dat atunci povață, — acestea el grăînd:

«Aci țî-am dat lumină, d'aci o recunoaște,
Și Soarelui și mie să fii întîiu dator:
Vrei fiu a-mi fi tu, dragă, vrei Grec a te cunoaște:
Fii Grec și Romîn zdravîn, fii recunoscător.»

Grec după tată și după mamă, și nu se ascunde; crede însă că poate fi un om pe deplin cîstit, slujînd două neamuri care au avut mult timp legături strînse. Și aceasta o spune tot în versuri, și în frumoase versuri:

Și eu ca și pîraul m'adăp cu ambrosie
De limba mea grecească, ce prea bine-mî priește,
Și mă strecor aicea cu multă veselie,
Prin stînci, prin ripe slobod aci-mî povățuiește
Să murmur românește undei ce nu se pierde.

A învățat în Apus și cetește tot așa de ușor italienește și franțuzește, prinzînd o deosebită iubire pentru Alfieri, marele meșter al stilului dramatic sobru și armonios ca al anticității. Din

¹ Împreună cu Poienaru, care nici el nu e un harnic scriitor.

anii de tinereță își aduce aminte de lordul engles. Frédéric North, conte de Guilford, care, în acele timpuri de filelenism, îl mîngîie pentru suferințele neamului său în lupta pentru libertate, șoptindu-î în graiul de acasă *παῖδι, παῖδι μου*. Și de aici din țară știe bine cînd Iancu Văcărescu însuși i-a zis, oprindu-l: «Rămîi aici la noi, Aristia».

Păstră totdeauna o iubire respectoasă pentru Văcărescu, care i se pare «un Rumîn vrednic de strămoșii săi, cu duhul, cu inima, cu îndrăzneala, cu patriotismul». Se împrieteni cu Eliad, căruia-î recunoaște toate meritele: «fondator al societății filologice, fondator al Teatrului Național, reformator al limbii, poet melodios și cinstitor al virtuții oriunde dai de dînsa».

Era o fire aleasă, în stare să înțeleagă ce este «arta nobilă, slobodă și nemărgenită». Credea că pentru el a serie e o datorie de recunoștință față de patria nouă, căci, oricum, «Aristia tot vrea să facă ceva: *e recunoscător*». Nu-î păsa de critică, știindu-se «rod de la o umilită tulpină pe care o înneacă stufoasele ramuri ale copacilor prea mîndri». Dar știe că «vespea zbirniie și se învirtește în preajma uleiului după ce simte că a roit albina». E hotărît a-și spune singur meritul, căci, altfel, «încrezîndu-te altuia, îți iese cu sec». Și, apoi, la el acum «talpa s'a ntemeiat, coaja s'a nvirtoșat și poate nesocoti orice fel de izbire: rabdă dar, și muncește». Căci «nici paserea mută nu-și vedește felul, nici omul fără cuvînt nu-și dobîndește caracterul».

Poporul și-l iubește din toată inima: pune pe Canaris lingă Temistocle și ar asemăna bucuros Salamina cu arderea luntrilor egiptene în portul Alexandriei lui Mehemed-Ali. Pentru ai săi a tradus din limbile apusene destule opere, netipărite. Dar pentru noi n'are numai tragere de inimă, simț de recunoștință ci, mai mult, înțelegere deplină pentru frumusețile limbii românești. «Limba românească», serie el, «mi-e dragă: este primitoare de noutăți, precum este iubitor de străini și Românul. Stilul alfieric mai lesne se ru-dește cu limba românească decît cu oricare altă limbă: construcții robuste, măsură, exactitate, cadență și expresii energice».

Prosa lui Aristia e mai totdeauna foarte bună, vrednică de modelele clasice pe care le ține înaintea sa. Într'o prefață, el află pentru a lăuda pe Vodă Alexandru Ghica aceste frumoase cuvinte: «Blinzii și frumoșii serafimii ai păcii vor înfiora ale lor coarde și vor face să audă veacurile cereștile acorduri ce nu vor fi decît

un răsunset repetat al dragostii, al inimii și al unei cugetări a Românilor împrejurul aceleiași cugetări a Măriei Sale».

În prosă ritmată traduse el cîte ceva din liniștita și severa tragedie a lui Alfieri, *Virginia*, care apărură încă din 1836: frumusețea marmoreană a originalului e însă cu totul pierdută prin sfărămarea farmecului ce se desface din măiastra înlanțuire a silabelor italiene.

Aristia crezu însă că poate traduce *Iliada* însăși.

Traducerea e, de sigur, foarte muncită, făcută îndelung, nu numai cu cinste, dar și cu iubire, de un om care putea prețui farmecul de măreață naivitate al eposului grecesc și care ajunsese a stăpîni cu totul limba noastră. Dar aceasta nu ajungea. Aristia n'avea *auzul* versului obișnuit, și el nu se putuse încredința că poezia epică a anticității nu poate merge decît în costumul solemn al hexametrilor, chiar dacă i s'a aruncat pe umeri mantia unei limbii moderne. Pe de altă parte, limba noastră nu-și alcătuisese încă pentru poezie un stil de zile mari, un stil de clipe tănuite, cînd sufletul stă singur. În graiul vulgar al prozei, frînt încă de elisiuni și elipse, în zornăitul epitetelor fără icoană — giubea în loc de platoșă —, în cîntecul obositor al unui ritm ce gîfîie și nu înaintează, voia el să ni dea vibrația de aramă a liniilor vechiului cîntec de vitejie elină. Judecați numaî:

La navele-ale răpezi Aheilor veni
Acel cuvios preot și, spre răscumpărare
A fiicii sale-aduse mulțime scumpe daruri,
Pe un toiag de aur cunune'n mină avînd
Din partea lui Apolon prea-sfînt, lung-izbitor, etc.

Așa cum erau, ele aduseră lui Aristia din partea Domnului o tabachere de aur¹.

Eliad, editorul traducerii, iea asuprași s'o apere împotriva învinuirii care circula în public că Aristia ar fi turnat cuvinte anume pentru *Iliada* sa: «braț alb», «glaucopa», «de nalt tunătorul», «plutiponda navă», «răselincă», «clincăire». El face deosebire între limba poporului și limba cultă. Vorbînd de cea d'intîi, are prilej să arăte ce s'a întîmplat în cursul veacurilor rele cu învățătura

¹ *Curierul* pe 1837, No. 9.

neamului: «Ruminul a sărăcit, dar n'a mofluzit, a căzut, dar nu s'a'ntinat, trupul i-a fost jos, dar sufletul religia i l-a păstrat întru curăția și înălțimea sa». El numește «vrednicia omului și a creștinului, singura moștenire dela strămoșii noștri». Ideile sînt interesante, și mai ales e plăcută forma în care el le îmbracă, formă plină de ieoane și înviorată de glume. Despre subiect, arată că s'a ocupat îndelung, și făgăduiește chiar o «Disertație asupra obiceiurilor noastre», care n'a ieșit însă niciodată la lumină.

În alcătuirea limbii culte Eliad face un rost mare traducerilor, care pun o limbă încă nedepinsă a se mlădia, «pe tiparele ideilor autorilor veacurilor». Oricine lucrează pentru aceasta, e vrednic de recunoștință. «Nu e vremea de critică, copii, — e vremea de scris: să scriți cit veți putea și cum veți putea, dar nu cu răutate». Fără a se închina în toate Europei, ce-și are suma de păcate «care omoară toată ființa morală și, prin urmare, politică», să i se imprumute rezultatele bune ale unei lungi străduințe de civilizație. «Trageți miera din flori și lăsați pe seama muștilor să-și cate aiurea de mîncare.» Așa a făcut Aristia, și trebuie lăudat. Cartea sa are aceiași valoare de originalitate ca și traducerea francesă a lui Delille. Iar publicul de rînd, «zidarii și salahorii, cărămidarii, vărarii», n'au de luat socoteală unui arhitect așa de meșter.

Neapărat că aceste pagini nedrepte, dar pline de vervă, ale lui Eliad întrec cu mult ca însemnătate literară lucrarea pe care erau menită s'o recomande.

Maî tîrziu i se păru lui Aristia, în vremuri de latinism biruitor, că vechea lui traducere e prea simplă, prea necărturărească. Atunci el se hotărî, nu s'o prefacă, ci s'o înlătore, înlocuind-o printr'una care era scrisă în ritmul eroic al hexametruului, dar și într'o limbă de toată ciudățenia. Acum era sunet, dar înțelesul perise în aburi:

Bun de nimic, un poltron și codard ar fi certamente,

sau

Trase la urmă o navă veloce'n pelag Agamemnon,
Puseră'n navă și pe pulcrigena copila lui Hrise.

N'o nemerise nici acum. «Iliada» își aștepta, își așteaptă încă traducătorul.

IV. LUCRĂRILE DE TRADUCERE ȘI PRELUCRARE ALE PROFESORILOR
GORJAN ȘI GENILIE.

Gherasim, saū, cum îi ziceaū unii, Gherasmie Gorjan, a fost și el printre dascălii epocii acesteia, dar el n'a avut niciodată în sâma sa școlari din București. A început la Vălenii-din-munte, la «școala națională» din acest târgușor prahovean, petrecînd multă vreme acolo. Ca și Eliad, el e și scriitorul mărunțișurilor de ocazie, și, cînd era un mort de cinste, «dascălul» se vedea pofit să vorbească. Astfel a cuvîntat el, în graiū frumos, înțelept, luminat de o deplină înțelegere pentru măreția ce poate fi și într'o. viață umilă, și de adevărată iubire pentru un ocrotitor al meritelor sale, la dezgroparea de șapte ani a rămășițelor fruntașului Vălenilor, Filip treti logofăt, «podoaba Vălenilor și a tot județul Saac», ctitor la Teleajin, la Bughea-de-sus și la Vărbilă. Logofătul e arătat ca un scutitor în pribegie, cînd și Gorjan a luat drumul Brașovului, al locuitorilor din Văleni, ce se împărățiasc îngroziți, ca un apărător de podvezi al acelorași, ca un îndatoritor fără păreche al celor mai săraci decît dinsul, pentru cari mergea până 'n Bărgan și 'n «pustiul Dobrogea, de peste Dunăre», «străpuns de răni de țințari cu lunile nepremenit»; la moarte, el rupe o sumă de sineturi vechi, zicînd: «Cele ce rămîn în ladă, nu știū cui le daū, iar cele ce las vouă, imi sînt prea știute și asigurate la Vistieria cerească». Din cuvîntarea dascălului Gherasim avem și înfățișarea unei bune vieți de familie pe vremuri în care nimeni nu caută «adunările și plimbările» și se vede din prag cum «coconițele torc, dărăcesc, țes, fac bucate, spală rufe, croiesc tot felul de îmbrăcăminte și le cos», pe cînd «coconași» merg după «feluri de neçoțuri preste munți și preste cîmpuri».

Gorjan a nemerit bine alegînd pentru sirguința sa de traducător vechea poveste de minunată închipuire a Răsăritului musulman «Halimaua» saū, cum îi zice el acum, «Halima», adăugînd: «povestiri mitologhicești arăbești». De și dă odată numele saū în limba arabă împreună cu alte cîteva rînduri, tot arabe, tipărite însă cu materialul cirilic pe care-l avea la îndămină, dascălul Gherasim nu putea întrebuița originalul «Halimalei». S'a folosit — spune însuși — de o versiune francesă, fără ca aceasta să se simtă prin

năvălirea neologismelor, bune și rele. Lucrarea a apărut în nu mai puțin decît patru volume, de la 1835 până la 1837, și se va fi vîndut bine. El era ajutat, de almintrelea, de cîte unul căruia-i face dedicații lăudătoare: al treilea volum înalță astfel meritele doctorului Ippites (Hepites) de la carantina din Brăila.

Ion Genilie, un bun profesor, care obișnuia față de școlari și daruri de «ceva mărunte moneduri, cofeturi și alte asemenea», își publică cursul de «geografie aritmetică, naturală și civilă, a continentelor în general și a Romîniei în parte», în 1834, dedicîndu-l, firește, «ilustrilor ministri».

Lucrarea lui Genilie nu e o traducere, ci o bună prelucrare, într'o limbă ușoară, plăcută chiar. Un mare număr de pagini privește țara noastră, și în ele se cuprind o sumă de știri folositoare. Genilie vede cu bucurie vremuri nouă de muncă plină de cea mai curată rîvnă, și, cînd el pomenește despre cei șeptezeci de membri ai Societății filarmonice, despre casinul de lectură publică a gazetelor¹, despre cei o mie de școlari din București, despre cei patru sute de tineri ce urmează cursurile de la Sf. Sava, despre succesul pensionatului alipit la Colegiu², despre museul lui «Scarlat» Wallenstein, despre biblioteca Sf. Sava, neconținut îmbogățită prin daruri despre «Societatea literală pentru cultura limbii», despre noua «Societate agricolă», — «Societate d'agricultură a Rumîniei», care funcționa în 1835 cu Mihail Ghica, fratele Domnului ca președinte, cu Jacobson, un Rus, ca vice-președinte și cu Scarlat Roset ca prim-secretariu³ — vădit sufletul din el se bucură. Dintre scriitorii timpului, el pune în rîndul întîi pe Văcărescu, apoi pe Cîrlova — un *tînăr*, de care va fi vorba îndată —, apoi pe alt tînăr, Grigore Alexandrescu, citînd din ale lui: «În miezul nopței», «Prieteșugul», «Întristarea» și, numai după aceasta, pe Eliad, dînd astfel dovadă de un foarte bun gust⁴.

¹ V. mai departe.

² Patruzeci de internî, dintre cari doisprezece stipendiști, bursieri.

³ V. descrierea unei diplome de-a Societății în *Acte și doc. privitoare la Știrbei-Vodă*, p. 661, No. xxxix. Moise Nicoară a fost și el secretariu al societății.

⁴ Pp. 188-9. Despre «Geografia» din 1840 a lui Scarlat Timpeanu, care cuprinde și alte materii, se va vorbi mai departe.

CAPITOLUL IV.

Condițiile materiale nouă ale literaturii muntene. Teatrul.

I. SOCIETATEA DE TEATRU MUNTEANĂ.

Împrejurările materiale în care se mișcă o literatură începătoare, care servește ideale naționale, sînt de cea mai mare însemnătate. Ele nu sînt stăpînite de viața economică a societății, de spiritul de întreprindere, trezit în ea, ci cuprind și manifestă sufletul acelei societăți.

Ele trebuie urmărite deci de aproape în această eră de idilă harnică a literaturii noastre.

Neîncăpînd materialul literar în *Curier*, încă din 1830, Eliad anunță un «adaos literal» pentru «tălmăcirii alese» și «alcătuirii pline de moral». Erau să iasă 4-5 coli pe lună, dînd «Noptile» lui Young, apoi o Istorie a «patriei», istorie universală, pedagogie, morală, economie casnică, sfaturi pentru limba literară, din care se vor da modele în prosă și versuri: se făgăduiesc chiar vulgarisări științifice, sfaturi pentru meșteșugari și agricultori. Toate acestea se pot avea pentru 60 de lei pe an, iar pentru abonați, numai 50. Abonamentul se deschise și în Sibiiu, în Brașov, la negustorul român Iuga, și la Iași, unde strîngea abonamente însuși Asachi.

În serviciul operei de editură era și tipografia lui Eliad. Acesta și-o îmbunătățise și îmbogățise, aducînd și meșteri «străini din Țara Nemțească», încă din 1832. Ba Eliad, care trimesese în străinătate să se reproducă un chip al lui Iancu Vacărescu, se gîndi să cumpere și un «teasc de litografie»¹.

¹ *Scriitorii munteni*, p. 22 și urm.

Și librăriile se ivesc pe atunci: în București ele sînt conduse de un negustor care nu ține altă marfă, pe cînd în provincie cărțile stăteau în cîte un unghișor al prăvăliei pline de atîtea lucruri bune pentru casă. Rusul Iosif Romanov venise pentru a vinde cărți conaționalilor săi din oastea năvălitoare, dar și după plecarea lor el rămase, ajungînd tot mai mult librarul de căpetenie al orașului. În aceleași împrejurări, veni și se așeză la noi Visarion Rusul, care desfăcea mai ales cărți bisericești la tejghcaua lui din fața Bărăției catolice, unde mai găsim și pe librarul Gh. Petrovič, în 1833 încă. Un Ardelean era însă, de bună samă, Ion Popovič, care stătea chiar în ulița Brașovenilor, unde dugheana lui avea n-l 419. La Focșani ținea cărți, pentru malul moldovenească ca și pentru cel muntean, Hristu Hagi Calce, vre-un Armean, după nume. În Craiova ține loc de librar un simplu marchitan, D. Gr. Dimitriu.

Luarea-aminte trebuie să se îndrepte mai ales asupra societății pentru teatru, care chemă la viață mai multă literatură decît toți «editorii», românești și rusești, la un loc.

Representații teatrale începuseră încă din 1830. Pe de o parte, fiii boierului N. Ghica, avînd drept sfătuitor pe Aristia, «faceau teatru» în familie, ca în vechile timpuri d'inaintea tulburărilor de la 1821¹.

Boierimea însă, ca și ofițerii ruși ai oștirii de ocupație, își găsea plăcerea la spectacolele date de trupa germană a lui Kraiwig, noul «teatru nemțesc», întru toate asemenea cu acela pe care Dinicu Golescu-l critică pentru lipsa de legătura adevărată cu publicul cel mare.

Se încercă totuși, îndată, teatru românesc într'un cadru mai mare și mai vrednic. Se dădu o traducere a lui Văcărescu din Kotzebue, «Ceașul de sară», dar traducătorul stătea rău cu Cîrmuirea rusească, și trebuia să fie și surgunit peste cîtăva vreme. Se înscenă deci o cabală. Niște tineri cari petrecuseră, făcîndu reprezentanța cu neputință printr'un mare scandal, fără să li pese că între ascultători era floarea boierimii de țară, pe lîngă «ghenerali» ruși cu «ghenerălele» lor. În mijlocul «lătrăturilor» și «urletelor» se lăsă cortina, ca să nu se mai ridice. În «Curierul», Eliad avu curajul să infie-

¹ Curierul, III n-l 4.

reze această purtare a unor stricați și vînduți, dînd, fără încunjur, vina celor petrecute pe «creșterea ticăloasă» a multora din tinerime ¹.

Pentru ajutorarea unui școlar așa de sărac încît se ținea cu slujba de «paznic de noapte», era vorba să se mai dea apoi o represintație, cu «Mahomet» al lui Voltaire, tradus de Eliad, în iarna anului 1832 ².

Încă de la 1818, Văcărescu avea gata trei traduceri pentru teatrul de studenți care se întruchipase cu banii săi. Una era luată din franțuzește; Văcărescu alesese,—potrivit cu firea sa, însăși,— un scriitor îngrijit și dulce, fără accente puternice și fără niciun fel de îndrăzneli, — pe Racine. Din el i se păru mai frumos *Britannicus*, și piesa francesă, în care admiratorii literaturii epocii lui Ludovic al XIV-lea știu să descopere, pe lingă alte multe însușiri, chiar și măreția, se infățișă într'o literatură nouă cu îmbrăcăminte croită cinstit și cuviincios, fără alte însușiri însă. Tirziu de tot, publicul avu în mină însă această traducere în versuri, care, zeci de ani întregi, fusese menită a se odihni în saltarele poetului. Cînd ea apăru, lumea era deprinsă cu altfel de versuri, în care se zbătea acuma un suflet.

Celelalte două lucrări ale lui Văcărescu sînt după originale germane în prosă. *Regulus* e o tragedie a lui Collin, biet versificator corect cu gînduri bune; iar *Ermiona, mireasa lumii celeilalte*, e tradusă, zice Văcărescu, după «Ciegler», ceia ce înseamnă Ziegler, un poet a cărui însemnătate nu e mai mare. De sigur că boierul nostru fusese de față la represintarea în Viena a acestei piese, care-l vor fi impresionat, tinăr cum era; alegerea lor era însă, fără îndoială, cu totul greșită ³. Aceste două traduceri din nemțește se tipăresc la Eliad încă din anii 1831 și 1832, iar apoi, în 1834, li se schimbă, cu acest an, foaia de titlu. Prosa lui Văcărescu e firească, une ori familiară, dar lipsită de gingășie ca și de putere.

Nu e însă nici mai bună, nici mai rea, traducerea «Grădinarului orb», în care Văcărescu încearcă să și localizeze unele din versurile amestecate în prosă.

¹ Vol. II, n-1 12 din 24 April 1830.

² *Curierul* din 1832, n-1 2. Cf. Olănescu, *Teatrul la Romîni*, I, pp. 10-20.

³ Vezi Bogdan-Duică, în *Omagiul Maioreșcu*, pp. 191-2.

În urma unei înțelegeri cu Ion Cimpineanu, apoi cu Aristia, Eliad învie acum vechea societate literară, dându-i un titlu mai larg, dar mai puțin deslușit, care o făcea să pară mai curînd o tovărășie de cîntăreți: «Societatea filarmonică». Ea lucra încă din 1833-5. Membri ai societății sînt boieri mari, din cei bătrîni: Grigore Băleanu, Iordachi Filipescu, Vilară, Tache Ghica, Ion Cimpineanu, Ion Manu, unei rude a căruia Eliad i-a ținut cuvîntarea la mormînt, Alexandru Nenciulescu, fostul Caimacam al Craiovei, Ion Vlădoianu, un Lahovari chiar. Apoi tineri crescuți în străinătate: Constantin Brăiloiu, care învățase dreptul în Paris, Gheorghe Bibescu, doctor în drept din același loc, Nicolae, unul din fiii lui Dinicu Goleseu și fost școlar al institutului din Geneva, amîndoi frații Cantacuzino, cari urmaseră la școli din Viena, Scarlat Roset, împreună cu alți doi tineri din același neam, Ioan, traducătorul din franțuzește, și Alexandru. Se înscriu și alții din aceeași generație, despre cari nu știm însă că și-ar fi urmat studiile peste hotare: Scarlat Bărcănescu, unul din învățăceii lui Lazăr, un Matei (Matinco) Cantacuzino, care ținea pe fiica bogatului boier bătrîn Bălăceanu, Constantin, fiul lui Ion Manu, Grigore Racoviță, Constantin Facă, rudă a Ghiculeștilor, apoi Ion Odobescu, Grigore Alexandrescu, doi Otetelișani, Corneștiu toți, și alții. Erau și dascăli: Aristia, Poienaru, Dimitrie Vilie, dascăl de alilo didactică, Teodor Paladi. Mulți ofițeri, apoi: parucicul Stoica — a scris și el în foile lui Eliad — și parucicul A. Roset, pomenit și mai sus, praporcicul Manolachi Bălăceanu, Voinescu, căpitanii Cornescu și Costescu, Socolescu, Ciocîrdia, maiorul Popescu, colonelul Constantin Filipescu, colonelul Grammont, aghiotant domnesc, și colonelul Nojin, acesta din urmă un străin. Se primiau și doamne, și lista membrilor adauși în 1835 cuprinde pe Marița Andronescu și pe Irina Văcărescu, soția lui Iancu, care nici el nu lipsește; ba este și o «cocoană Castrîșina». Avem chiar și doi negustori: pe Gheorghe Opran din Orșova, de mult boierit încă, și pe Danielopol din Lipșani, care n'a fost boierit niciodată; el dăruia stofe pentru represintațiile trupei ce se formă.

Școlul societății era mai ales acesta: înjghebarea unui teatru românesc și cultivarea muzicii vocale; fiecare din membri dădea o sumă statornicită pe an, dar alții, ca Ion Cimpineanu, Costachi Rosetti, traducătorul, Constantin Manu, adăugeau și daruri, dintre cari unul, al celui din urmă, se ridică la 2.000 de galbeni; Con-

stantin Cornescu dădu, mai târziu, venitul pe un an al scutelnicilor săi și material pentru zidăria Teatrului, cărămizi și «var adus la loc», ca și Costachi Lipănescu. Astfel se putu deschide la Pitarul Dinică Boierescu, «în dosul sf. Sava, peste drum de d. Cîmpineanu ¹», în Ianuar 1834 încă, o școală «de musică vocală, de declamație și literatură», cu un profesor de declamație și gesticulație, — «hironomie» —, Aristia, cu unul de francesă, care a fost poate tot Aristia, cu un al treilea de musică, Italianul Bongianini, pe lângă cel de danț și scrimă, Francesul Duport, și, în sfârșit, cu Eliad ca profesor gratuit și public de românește, — curs predat după «limba bisericii», care e «urzeala limbii Scripturii», și de literatură nouă și vechi, între care «poesia sfântă sau cea ovreiască». Se primiau tineri din orice stare, cărora nu numai că li se dădea învățătura fără plată, dar li se adăugea și o mică răsplătire. Cinci fete erau luate «în pension», și un anume Mihalachi Costachi le învăța «a ceti, a scrie și a socoti». Pe cînd școlarii aceștia se exercitau la canto și căpătau cunoștințele neapărate, împreună cu «grațioasa mlădiere a trupului» prin gimnastica lui Duport, care se încălzise pentru această operă de cultură între «barbari», pleiada boierilor tineri traducea, pe alese, bine și iute.

II. CELE D'INTĂIU REPRESENTAȚII SERIOASE.

Astfel, încă la 29 August 1834, făcîndu-se examen, se dădea în sala Pitarului Andronachi, lângă biserica Sărindar, înaintea unui public pe scaune aduse de acasă sau cinchit la pămînt turcește, cînd nu voia să se obosească stînd în picioare, o întăie reprezentăție pe care o deschidea Eliad cu o cuvîntare din cele mai bune ale lui. Apoi școlărița cea mai bine înzestrată la canto, d-ra Caliopei, «dumneaei Caliope», încerca o cavatină de Bellini. În sfârșit, venia teatrul, cu acei tineri și tinere din clasele mijlocii — dar între ei erau și Costachi Roset, — C. A. Rosetti, — Ion Emanuel Florescu, viitorul general, și în fruntea lor, pășia Aristia, care intrupă cu mai multă solemnitate mai târziu el însuși pe sfîntul

¹ Pentru schimbările de local — mai târziu la Eliad chiar —, Olănescu, p. 80.

prooroc Mohammed ¹. Lumea era doritoare de tragediile clasice, care și începură în acea zi cu *Mahomet*, tradus de Eliad ².

Se luă în dezbatere chiar și proiectul de a se zidi, fără vre-un sprijin de la Cîrmuire, un «Teatru Național». De la Vodă se cerea numai «protecție și privilegiul» de a păstra timp de șeisprezece ani monopolul oricărui teatru, «bal-maschè» sau «alte veselii publice» și de a vinde exclusiv «praful și plumbul de pușcă», precum și cărțile de joc! De aici era să iasă plata împrumutului de 14.000 de galbeni pentru facerea «Palatului Filarmonic» cu «școală teatrală». Domnul nu iscăli, dar încă din 1836 era cumpărat locul dragomanului Serafim, pe care Thalia, luîndu-l în stăpînire atunci, l-a păstrat până acum, căci acolo e Teatrul de astăzi, clădit supt Barbu Știrbei ³.

«Școlarii societății filarmonice» jucară de mai multe ori în 1834, «cu slobozenie», și Vodă Ghica veni însuși la o reprezentație. Era acum un regisor neamț și se cumpăraseră de la fostul director de trupă germană Müller bănci și decoruri. Deocamdată se luă, în 1835, de la antreprenorul Momulo noua sală în care găzduiseră pînă atunci actorii nemți ⁴.

Școala, la rîndul ei, se prefăcu într'o «școală publică de musică vocală și instrumentală», supt conducerea unui German, de curînd venit în țară, Ioan Wachmann. Încă din 1834, școlarii cîntău în *Triumful amorului*, iar în 1835 dădeau chiar *Semiramida* lui Rossini. În sfîrșit, boierimea din 1836 avu în mînă o gazetă, binișor tipărită, închinată numai reprezentațiilor acestora, «Gazeta Teatrului Național», lunară, pe care o redacta, nu numai cu o rivnă deosebită, dar chiar cu un entusiasm fanatic, pe lîngă Eliad, o sumă de tineri, Voinescu II, care, în articolele sale despre Paganini, despre păcatele vodevilului care răpește drepturile superioare ale tragediei, dovedește o mare fineță de simțire, un dar fericit de a o preface în cuvinte și puțința de a lega într'un stil splendid construit șiruri întregi de propoziții măiestru alcătuite. Lîngă el, îndeplinind rostul

¹ Olănescu, *Teatrul la Romîni*, I, pp. 18-9.

² Darea de seamă în *Curier*.

³ Olănescu, I, p. 43.

⁴ Locul era al lui Iordachi Slatineanu, poetul; Olănescu, I, p. 22. Pentru Müller, care dăduse reprezentații în ea, *Studii și doc.*, VIII, p. 172, unde e a se ceti, deci, «1834», în loc de «1824».

de cronicar, stă boierul tânăr Barbu Catargiu, care se dovedi cel d'intăiu ziarist cu frasa ușoară, scinteietoare une ori, pe care l-am avut noi, căci Eliad și Asachi erau numai redactori oficiali ai unor ziare ce nu discutau și nu judecau pe nimeni și nimic. Catargiu era, astfel, un critic aspru, cu vederi personale și cu principii severe: el nu voia să știe de lucrări ușuratece care fac să rîdă publicul, ci reclamă tragedia, curată și impunătoare, înțeleasă și ca «o școală de moral», ca un «amvon» pentru actori cari nu s'ar lăsa măguliți și stricați de aplause¹. Să adăogim curiozitatea că Joseph Baucher dădea, în același an 1835, un «Almanach du Théâtre National».

Dar zilele de aur nu ținură mult. Încă în 1836, societatea filarmonică dădea reprezentațiile ei, coborîndu-se tot mai mult de la culmile tragediei la cîmpiile vesele ale comediei și farsei. Însă membrii societății se îndușmăniseră între sine, și Cîrmuirea nu o privia cu ochi buni de cînd Cîmpineanu făcea opoziție Domnului. Eliad, nici Aristia nu erau oameni să ducă lupta alături de dînsul.

Astfel, după ce se ocrotiseră pe rînd trupele germane ale lui Müller și Zimmermann, se aduseră din Moldova, unde ciștigau de la 1832, cele franceze ale lui Foureaux și Hette. Nepotul lui Ghica-Vodă, Mihaï Cornescu, era acum director de teatru și operă. El avu ideia de a face un singur teatru pentru actorii romîni și cei străini, împărțindu-l în două secții. Cea românească dădea la 30 August 1837 o piesă originală, a lui Eliad, «Sărbătoarea românească», — scene din Gorj, cu juratul Roman, fiica lui, Flo-
rica, iubitul ei, Niță și prietenii, vecinii Stancu, Călin, Vasile.

Lauda lui Ghica e bine țesută, amestecîndu-se cu ceva reclamă pentru cartea lui Aron: «istoria Țerii, istoria lui Aron», pe care țerani și ce au fost la București sint ținuți a o aduce în traistă, cu mici pledoarii pentru Țigani, oameni și creștini ca și Romîni, cu cîntece populare, care atunci întăiași dată își fac intrarea în paginile literaturii culte (o fată cîntă:

Oltule, oltețule,
Seca-ți-ar pîraiele,
Să crească dudaietele,
Să trec cu picioarele....)

¹ Cf. *Isachar*, p. 79 și urm. Discursul din 1834, și în *Operele* lui Eliad, din 1836. Cf. tipăritura *Lucrările societății filarmonice*, 1835. V. expunerea amănunțită și exactă din Olănescu, *Teatrul la Romîni*.

Vodă Alexandru Ghica, acel care primește pe sătenii, fără tot fastul fanariotic al ciohodarilor domnești, și face bine dreptate orișicui, acel rar stăpînitor care «șade cu Romîniî de vorbă» și pune «școli în toate satele», se dovedește pentru țeranii din mica idilă ocașională a nu fi altul decît fostul Caimacan craiovean, fostul ispravnic al lor, pe care nu l-a uitat încă: «cuconu' Alecu»¹.

Pentru acest spectacol, Cornescu căpătă și el tabacherea sa de aur. Cellalt proprietar al unei asemenea distincții, Aristia, fu pus în fruntea foștilor săi ucenici, și el dădu cu dinșii, în Decembre, *Saul* al lui Alfieri, tradus de dînsul, cheltuind 12.000 de lei cu «suirea pe scenă»². Piesa avu un mare succes, și, de bucurie, unul din actori, Călin, leșină, trebuind să i se iea «singe de la o mină». Tocmai aceasta însă puse pe gînduri Cirmuirea, dădăcită de Ruși; *Saul* merge și a doua oară, la 2 Ianuar 1838, dar *Britannicus*, tălmăcit de Văcărescu, se înlătură pentru sentimentele politice ale traducătorului, iar *Brutus* al lui Alfieri, pentru spiritul republican din el. Momulo fu sfătuit să ceară sala îndărăt. De acum înainte și la prilejuri solemne, piesele de ocașie ce se dădură, — ca «Astăzi saŭ Sf. Alexandru», scene din noul oraș făcut de Ghica, Alexandria, care purta numele lui, — se fac și se re-presintă în franțuzește³.

Teatrul nu se putuse ținea decî la înălțimea dorită de întemeietorii lui; el nu îndeplini opera morală la care ei îl credeau chemat. Împrejurări nenorocite îl nimiciră prea curînd. Dar din munca societăței filarmonice, din reprezentațiile de la Momulo, din tipărirea «Gazetei Teatrului» de la 1836 ieșiră foloase mari. O întreagă literatură de traduceri răsări, răspîndind despreț pentru formele goale, ură pentru prefăcătorie și înșelare, entusiasm pentru cele mai înalte scopuri ale vieții omenești. «Gazeta» nu cuprindea numai dări de seamă despre spectacole, resumate ale ședințelor societății, anunțuri, articole în adevăr privitoare numai la teatru, ci și atîtea alte lucruri care făceau din ea o bună revistă literară.

¹ *Curierul de ambe sexe*, I: «Serbătoare cîmpenească pentru 30 August 1837». Eliad scria aiurea că această poezie populară nu miroase «nici a lo-gofeție de prin orașe, nici a meși și ceacșiri din Fanar» (*Curierul rom.* pe 1839, p. 559).

² *Curierul* pe 1837, No. 47.

³ Olănescu, I, pp. 72—3.

Eliad dă în paginile ei o frumoasă traducere din «Ultimele zile ale Pompeii» a lui Bulwer Lytton¹; Aristia publică unele părți din *Saul* al lui Alfieri; de la Constantin fiul lui Iordachi Filipescu avem o strălucită traducere din *Ahasverus* al lui Schubart². Tot Eliad lămurește în scurte schițe hazlii asupra rostului cuvintelor nouă față de cele vechi, discutind despre «amor» și «iubire», «fiitor» și «viitor», ș. a. Scrisori de la multe persoane străine de București apar în «Gazetă»: astfel, scrisoarea profesorului frances Repay din Iași. În sfârșit, aici tipărește C. Negruți, ale cărui traduceri se reprezintău de actorii bucureșteni, o minunată bucată eroică, și Aristia-și instrună lira pentru a răspunde colegului moldovean în ale poeziei:

Cintă, cintă ciocîrlie...

în legătură cu «Ciocîrlia» tinărului scriitor din Iași³.

---

1 Reproducere și în *Floarea Darurilor*, vol. I.

2 Reproducere în *Floarea Darurilor*, vol. II.

3 Despre care va fi vorba în capitolul închinat literaturii tinere din Moldova.

CAPITOLUL V.

Literatura munteană originală în era nouă. Scriitorii bătrâni.

I. SCRIERI NOUĂ ALE LUI IANCU VĂCĂRESCU.

Odată Eliad vorbește despre bietul Paris Mumuleanu, laudându-și scrisul. Ceva mai târziu, el deplîngea moartea lui și soarta familiei, rămasă după dînsul, bietul Logofăt de Vistierie¹, fără niciun mijloc de trai. El a dat, ca să-și ajute copiii rămași în sărăcie, o culegere din toată opera răposatului. Nimic din ce se adaugă însă — de sigur tot lucrări vechi, căci, încă înainte de 1830, poetul era sfîrșit supt toate raporturile — nu e făcut ca să deștepte măcar luarea-aminte. Acesta rămăsese cu totul la nivelul poeziei muntene din vremea lui Lazăr: bună, voitoare de bine, patriotică, morală, dar lipsită și de avînt și de icoane și de orice fineță în expresie și de orice muzică în desfășurarea versului.

Altfel e cu Văcărescu. «Curierul» scoate la iveală² cîte o frumoasă bucată mai veche a lui, ca aceia de la deschiderea teatrului de școlari din 1818, potrivită pentru o altă vreme, cînd iarăși se făcea silința de a se întemeia un teatru românesc n-l 83. Bătrînul Cronos zice :

Nici anii miei cei grămădiți.
Nici secera-mi tăioasă
Nu facă, ca să vă smintiți
Petrecerea frumoasă.
... Îl cinstiți
Ca pe-un lăcaș de Muse.

¹ V. mai sus, *passim* și mai departe.

² I, n-l 83.

Odată, la cea d'întăiu înființare a oștirii celei nouă, plină de feciori de boieri și boierinași — C. N. Filipescu, N. Roset, I. Costescu și chiar praporgieul Ioniță Brătianul, — bucuroși de frumoasa uniformă tăiată rusește, de arma de mult părăsită și de idealul ce părea că mișcă în cutele steagului cu vulturul, adevărata inspirație pătrunde în iatacul Vornicului Iancu, și în «Curierul» lui Eliad apar versurile nemuritoare :

Slava strămoșilor vestiți
În cale vă așteaptă :
La rînd, Romînilor, ieșiți,
Mergeți pe calea dreaptă.

Pare că ar fi în acest vechi ritm de operă al lui Metastasio sunete de trîmbiță, vioaie, pentru ostași tineri, dacă n'ar suna îndată banala închinăciune către patron :

În zbor vulturul protector
Ca puil săi mă poartă :
Supuși la bunu 'nvățător,
Nu vă temeți de soartă.

Cînd, ca o mireasmă primăvăratecă, se innălțară cele d'întăiu versuri blînde, calde, luminoase ale lui Cîrlova, și el unul dintre acești ostași, Văcărescu se coborî din innălțimea titlului său, a rangului, a nașterii și, ca un frate poet, vorbi către începătorul de cîntare nouă, în «Cununa lui Cîrlova» :

De unde-ai duci, zefire,
Suspînuri mîngioase ?
A' lui Apolon lire
Par sunete-argintoase :
Nu sint păreri deșarte,
Neștine-l moștenește, ș. a.

Cîte un epigraf pe o clădire de utilitate publică e tot așa de izbutit, fără să aibă *fiorul*. Dar îndată poetul muselor de salon cu benghiu în colțul gurii și cu ochii rîzînd supt bucele pudrate se încumetă a cînta iubirea după datina vechilor autori de *conchetti* din Italia, fără să aibă însă stăpînirea de formă, eleganța de compliment, mlădierea de vers a acestora. Atunci el dă lui Eliad, în 1830 încă, uritele imitații greoaie pe care, în loc să li zică: «Sărutările», le intitulează «Bacii» (*Bacci*).

Tot din această vreme sint însă și alte serieri ale lui Văcărescu : cîntarea din 1821, «Sfătuire și Rugăciune», cu amintirea

strămoșilor Romani în biete frânturi scurte de versuri pline de abstracții. Alte bucăți așa-zise din 1821, ca îndemnul

Aid! Romine, aid!, voinice,
Lasă ripe, văi, colnice,
Aid!, moșnean de vitejie;
Lenea nu e dată ție,

sau jălania în versuri lungi, «Glasul poporului supt despotism», sînt de sigur anume strămutate la această dată, cu toate că au fost scrise mai tîrziu. La 1830 el salută pe Aga moldovean Nicolachi Ghica, venit la București, cu o închinare către cel

Dăruit de Muse cu literatură.

Și Mihalachi Cantacuzino căpătă o laudă ca aceasta la 1835, cu pomenirea «gemenului vultur din pecete»; Mitropolitul Veniamin se alege și dînsul cu un dar ca acesta (1834).

Tot de pe atunci e, de sigur, plîngerea pentru moartea maicii, care

...s'a luptat
Cu tigrii și cu lei;
Maî mult decît bărbat:
O laudă femeii.

Slabe versuri pentru o mare durere, și ce fără răsunset e pomenirea surorilor pierdute:

Anica s'așezînd
La bunu-său în poală,
Elena, fluturînd,
Pe tatăl micu il secoală!

«Prieteșugul» din 1830 e un joc de cuvinte rimate, în ritm ce saltă:

Cînt'a mea liră
An de bielșug,
Florî ce rodîră
Prieteșug!

«Macedonul», «Cezar», «Gengishan», «Uticanul» se amestecă și ei în această fluturare de silabe ușoare.

Însemnările pe album, epitafele, inscripțiile sînt bine închegate și sună plin. Soției îi spune la 1835, «cu un buchet de berlianturi»:

Ție, la steaua ce-ai să porți tot cursul vieții mele,
Făclie, arc, săgeți de-amor închin, și floricele:
Din toate, cea mai d'însemnat îți dau floarea neuitării:
P'ăst drum să nu uiți datorii a' vremii, virstei, stării.

Pe Alexandrescu-l laudă în 1837 cu un mănunchiū de versuri cuprinzătoare :

Suflet dînd la dobitoace, omeniriī daī povești...
Și acel ce ești, cunoaște, ca să te faci ce poți fi.

Din acestea fac parte rîndurile din 1830 către Milcov, «pîriul fără putere», care înseamnă cu undă-ī nesigură «despărțirea neamului». Apoi chemarea bolnavilor la Spitalul Brîncovenesc (1837):

Veniți, iubirea cea de om vă chiamă să vă scoale,
Iar darul cel desăvîrșit numai de sus se cere.

Sint mult mai bune traducerile, ca «Plina de daruri» :

Nu poate nimeni să te'nțeleagă,
Purtarea-ți este de minunat:
Cît ești plăcută nu este tagă,
Nici cît ești vrednică de închinat.
Plină de daruri nu ești trufașă:
Tu nu crezi cît ești de drăgălașă.

În chemarea lui, clopotul de la Colintina lui Vodă Grigore Ghica zice :

Vremea nu pierdeți. Ascultați
Cît glasul mieu vă spune...:
Inimi curate, nu alt dar,
Cerescul vă părinte.

Și această închipuire a glasului de aramă :

Grigore Ghica 'nțelept domnește.

Ce poate fi mai drăgălaș, în sfîrșit, decît aceste cîteva versuri «La expresia fisionomieī unei fetițe» :

Căutătura-ți va războiū, (vea)
Zimbirea-ți cere pace:
Și să mă 'mpac cu tine voiū,
Dar să mă bat, imi place !!

II. CEL D'INTĂIU VOLUM DE LITERATURĂ ORIGINALĂ AL LUÎ ELIAD.

Volumul din 1836 al lui Eliad nu putea produce o mare impresie. Eraū, în cea mai mare parte, lucruri cunoscute și, foarte multe din ele, slabe. Imnul pentru holeră care deschide cartea e scris, în adevăr, într'o limbă frumoasă, într'o prosă cadențată, plină

¹ Citațiile sint după Operele complete, publicate mai tîrziu, ale lui Văcărescu.

de armonie, în care scriitorul se apropie de modelul său, un Lamennais :

«Stăpîne, tu ai făcut pe om și ai văzut că este bine. O! cit de frumos pămîntul lăcuit de fiii tăi! Dar, fiii tăi sintem. Tu ne-ai încredințat. Am greșit în copilăria noastră, ne-ai muștrat prin învățăturile tale cele părintești, și totdeauna am binecuvîntat numele tău....»

Cuvîntările sint înțelepte și pline de farmec pe alocurea. Bine a făcut Eliad păstrindu-ni spusele sale din 1834 la cel d'intîiîu examen al școlarilor Societății Filarmonice: din ele culegem lămuriri ce nu se pot afla și prin ele constatăm o stare de spirit foarte interesantă. Erau mari nădejdi ce se puneau pe atunci în munca societății, alcătuită din boieri cari nu se puteau înțelege multă vreme între sine! Discursul funebru la pomenirea de patruzeci de zile a lui Mihail Manu, bogatul boier străin așezat la noi așa de temeinic, încît, de la o bucată de vreme, prinse iubire de această țară și de acest popor, acel de la o altă slujbă bisericească, pentru fiul lui Mihail, Constantin, dăruitorul societății cu cea mai însemnată sumă, cuprind pagini cu avînt, pe lângă lămuriri istorice folositoare. Cu mult mai sus se înalță însă cuvîntarea ținută în biserica Sărindarului, la parastasul lui Grigore-Vodă Ghica. Cuvîntătorul își desfășură amintirile. Iată fuga peste hotar a Bucureștenilor — «în vremile acelea de plîngere ale răzvrătirii trecute, pe cînd, goniți și împrăștiați în pămînt străin, mîncam pîinea noastră înmuiată în lacrimi» —, apoi trecerea lui Ghica, pe atunci unul din Bani ceî bătrîni ai Principatului, spre Poarta Turcească, unde se pregătia schimbarea rostului Domniilor românești:

«Însoțit de cîțiva boieri, pornește. În calea lui, este călăuză îngerul Domnului; el îl păzește de frica de noapte și de săgeata ce zboară ziua, și sosește în risipita cetate a Bucuriei, care atunci era priveliștea celor mai grozave scene ale morții și ale răzburării.» Trăiești în pacea bună, luminată de nădejde, a celor d'intîiîu ani din stăpînirea lui Grigore-Vodă, Domn de țară, însuflețit de aceleași simțiri ca și obștea. Se arată triumful învățămîntului național supt fericitul răposat. Și, iată, vin acuma ani unei mazăliri primite fără durere, precum fără bucurie deșartă fusese primită de acest bătrîn cucernic Domnia, puțînii ani de liniște în conștiința faptelor bune îndeplinite. Și cuvintele Psalmistului, spuse de la început, răsună iarăși acuma, zguduind sufletul: «Mai

tînăr am fost și am și îmbătrînit, și n'am văzut pe dreptul părăsit, nici sămînța lui cerșind pîne». Și sint în adevăr frumoase, în sfîrșit, și acele spuse ale lui Eliad, în care el amintește că n'a știut să lingusească pe acela ce se învrednicește acum numai după dreptate și recunoștință de lauda lui: «În vremea Domniei tale, cînd, stînd pe scaunul Prințipatului, ocolit de toată slava pămîntească, ce niciodată nu m'a întunecat, și de ministrii tăi, niciodată duhul care mă însuflă nu s'a umilit înaintea ta: Cuvintele mele cele zise atunci după obicei sint marturi de față că niciodată nu am vrut să-ți plac cu laude și să mă tirăsc, lingusîndu-te».

Pentru dezvoltarea ideilor lui Eliad are însemnătate articolul «Răpede aruncătură de ochiî asupra limbii și începutului Rumînilor», unde, pe lîngă părerile spuse pentru întîia oară în Prefața Gramaticii, se mai întîmpină și altele.

El crede în romanitatea neamului, răzimîndu-se pe limbă, pe numele ce-l poartă, pe obiceiurile pe care nu le-a pierdut în «miile de ani» strecurate cu luptele lui împotriva a «mii de neamuri străine». «Rumînul este întreg Roman, și toate părțile trupului său, și chiar sîngele îi sint romane», strigă el tot așa precum se striga în zilele lui Petru Maior. Caracterul romanic al limbii vorbite de Romînul din popor, «Rumînul rumîn», decî nu de «Rumînul popă», de «Rumînul logofăt», de «Rumînul loghiotatos», sau chiar de «meșter», îl afirmă el cu vervă și cu spirit: scheletul graiului nostru e latin și, orice veșminte se pot arunca pe el, nu se va putea schimba calitatea oaselor și felul deosebit în care ele se îmbină unul cu altul. Și, în altă comparație, trupul tot e latin, și, chiar dacă vremile l-au dezgolit, el se poate acoperi iarăși tot cu stofe din «magazia» părintească. Ceia ce se și face acum, de meșteri puțini, dar harnici, cari scapă limba de «strînsurile ce o zugrumău, de lărgimea ce o făcea leneșă, de lungimea ce o împiedeca, de scurțimea ce o arăta goală și de pestrițimea ce o făcea de ris».

Ce vine în partea a doua, are mai puțin temeiu. Eliad avea creșterea literară a veacului al XVIII-lea mai mult; iubirea pentru «Bine», cu literă mare, trebuia să-i stăpînească sufletul. Dacă înțelegea ce este o limbă, el nu se putea ridica la concepția unui popor, pentru a înțelege legitimitatea și sfințenia fiecărui neam,

pentru a desluși chemarea ce poate să aibă, pentru a statornici scopurile ce trebuie să urmărească și cultura proprie care e unealta lui de căpetenie. Întimplarea face pe cineva, spune el, a fi Român, și Român e oricine vorbește limba românească, se supune legilor și urmează obiceiurile noastre; abia se îndură a zice că și religia are în această privință rolul ei.

Deci Eliad se va întoarce răpede la ce știe mai bine, la limbă, la nevoile dezvoltării ei după gramatică. El răspinge neologismele ticluite din material românesc ce ar veni să înlocuiască neologismele abstracte, care în orice parte se cuvine a păstra chipul ce li s'a dat acolo unde s'a ivit mai întâiu. Când va fi nevoie de cuvinte nouă, ele se pot făuri după radicale ce sînt în limbă, prin sufixe sau prin prefixe prepoziționale; admite astfel: «înnaintare», «înnapoiere», din «înnainte», «înnapoî», dar și «perlucid» pentru că avem verbul a «luci». Recomandă aducerea din noū în întrebuițare a formelor participiale, și lui îi datorim cuvinte ca «murind» și «sîngerînd» întrebuițate adiectival. E pentru formele luate din acusativ: «Vinere» și «Joie», nu «Venus» și «Jupiter». Alege pluralul mai scurt al neutrelor: «morminte», pentru «mormînturi», și prescurtează adiectivele nouă: «moralicesc», «diplomaticesc» în: «moral» și «diplomatic».

Cum se vede, idei răzlețe, unele bune, altele mai rele — de și toate aū biruit —; nicîo idee generală, nicîun sistem, nicîo doctrină. Eliad nu știa atîta încît să poată încerca așa ceva și, apo,î el era atunci, cum a fost totdeauna, prea capricios ca să poată urmă răbdător o desfășurare logică.

Prin această parte a cărții din 1836, el se arată însă tot ca un călăuz sfătos, tot ca un îndreptător cu bunăvoință, ca un învățător prietenos, ca un judecător și răsplătitor, de care și în grad mai înalt, cu mai multă știință și simț de răspundere, avea nevoie vremea. Ca scriitor, el are, în cuvîntări și discuții, vervă puternică, originalitate în icoane, viociune populară. De cite ori se încearcă însă ca poet, aripile nu se pot destinde, încercarea de zbor e o săritură greoaie care-l lasă umilit pe pămînt. Dacă e vorba de «mustrarea conștiinței și mustrarea eugetului», versul îngînă zăpăcit:

Ființa-ți luminoasă,
Mărirea te'ncunjoară,
Liniștea te'nsotește,
Pasu-ți de 'nnaintează, etc.

Dacă moare Cirlova, «lira» nu poate «suspina» decît chemări ca acestea :

O tinăr cîntăreţe, pasăre trecătoare !
 Abia te 'ntraripareşi, abia dulcele-ţi glas
 Chema să te auză pe craca săltătoare
 Pe călători, şi 'ndată, oprindu-li-al lor pas,
 Ţintind a lor vedere..., tu zbori şi-ai lăsat.

Dacă se ica după urmele acestui tinăr, care găsisese în vechea noastră pădure izvorul blagoslovit de Muse, el nu poate tălmăci şoaptele lor decît în acest chip prosaic :

Soarele după dealuri mai străluceşte încă,
 Razele-î rubinoase vestesc al lui Apus.

Şi poesia se chiamă «O noapte pe ruinele Tîrgoviştii» şi ar avea ambiţia să întreacă vestita tinguire a aceluî tinăr, stîns odată cu ultimele acorduri ale cîntării sale. Notele istorice, lămuririle de cărturar nu servesc la nimic.

O salutare poetică îndreptată către Alexandru Ghica nu neme-reşte mai bine tonul: sonetul înclinat Regulamentului Organic în 1830:

În faţa porţii unde-aşteptăm,

n'are nici ritmul, nici concisia unui sonet; epitafele pentru «o tinără mumă», pentru Catinca Geanoglu, pentru Vornicul C. Samurcaş şi soţia lui, pentru alţii ca ei n'au scurtimea isteată a epitafelor lui Văcărescu. Iar traducerea «din Boalò şi Oraţie» nu e mai bună decît cele din Lamartine, care se adaugă şi ele pe lingă operele originale¹.

¹ Cartea se chiamă *Culegere din scrierile lui I. Eliade: proze şi poesie*.

CAPITOLUL VI.

Literatura moldovenească din era nouă. Scriitorii bătrâni.

I. CĂRȚILE DE ȘCOALĂ ȘI DE POESIE ALE PROFESORULUI SĂULESCU.

În mare parte, literatura moldovenească a bătrânilor din această epocă și, în unele privinți, și literatura tinerilor pot fi privite numai ca un răspuns la literatura, mult mai spontanee, mai puternică și mai folositoare care se dezvoltă în Țara-Românească.

De odată trebuie să se spue că între profesorii pe cari îi are Moldova în cea d'întăiu parte a Domniei lui Mihaï Sturza, care corespunde epocii lui Alexandru Ghica în Țara-Românească, nu se întilnesc individualități care să poata sta alături, ca pregătire, talent și dorință de a folosi țerii lor, cu Efrosin Poteca, Marcovicî, Moroiu, Aristia, ca Stanciu Căpățineanu, Pleșoianu și Gorjan. Cel mai învățat, Săulescu, nu lucrează mult, de și nu s'a oprit la Gramatica pedantă cu care și-a început opera de scriitor și dascăl.

Avem de la dînsul un Abecedariu, «Abetedariu românesc» — deci nu: «moldovenesc», lucru de mare însemnătate pentru larga răspîndire a ideilor de unitate a neamului peste despărțirile vremelnice ale granițelor; i se mai dă și titlul de «Întîie cunoștințe de litere și de idei», împrumutat, fără îndoială, după acela ale cărții pentru începători pe care o prelucrase Căpățineanu din Craiova. Ediția întiiu se tipări încă din 1832. Pe lingă obișnuita materie a unui alfabet, se cuprindeau și capitole educative, și chiar literare, de o importanță care trece marginile școlii.

Astfel găsim fabule în prosă, turnate într'un stil precis și limpede și împodobite cu învățăturî mai întinse, ca la Bănățeanul

Tichindeal, cel d'întîiîu compilator de asemenea povestiri alegorice în românește. Proverbe într'ales ocupă cîteva pagini; dar, în același timp cu Iordachi Golescu, profesorul acesta de istorie și filologie din Moldova înțelegea folosul zicalilor, stringîndu-le și înfașîndu-le, într'o oarecare prefacere. El însuși se încearcă în poezie, dînd în versuri muncite, și unele dintre ele izbutite, cu toate că, în cea mai mare parte a lor, prosaice, sfaturi pentru purtarea în viață, «sentențe sau ziceri morale». Astfel nu sună rău această povăț:

Fugi de cei ce lingușesc ca o vicleană vulpe,
Ce lînge mai întîiîu cu limba și — apoi — rumpe.

Urmează o «dictetică», «regule de viețuit», care corespund cărții «bunelor moravuri» a lui Bojinca de peste munți; însemnări pri-vitoare la igienă, la alimentație, îmbrăcăminte, care se cetesc cu plăcere, și astăzi chiar s'ar putea răspîndi pentru binele celor cu puțină știință de carte. Se lămurește în linii largi rostul lumii stelelor, și inspirația prinde pe profesorul nostru care vorbește de-odată iar în limba de armonie astfel:

Cînd Împăratul de zi asfințește,
Stelele ceriului nouă se arată,

pentru ca îndată să se piardă în banalități cuprinse în versuri ce scrișcîie. Săulescu era de părerea, pe care mai tirziîu o împăr-tăși August Laurian, și care ajunse pe cîteva decenii unul din temeiurile învățămîntului românesc din Principate, că se pot în-văța laolaltă, încă din cei mai frageți ani ai copilăriei, limba ro-mânească și limba-mamă, latina. Decî el tipărește un *Pater Noster* și urmează cu șiruri de cuvinte a căror legătură e vădită și care se pot înfige mai bine în minte prin această însu-șire a lor.

Partea literaricește mai însemnată e fără îndoială aceia din «Sentințe». Săulescu, potrivit cu firea și cu creșterea sa, cu îm-prejurările în care lucra, vorbește cu multă cumpătare despre lu-crurile mari la care treduie să se deprîndă a ținea copiii. Patria mică, Moldova, trebuie iubită, și, în hotarele sale, să se cheltuiască silinți stăruitoare pentru a se căpăta lumina ce lipsește încă:

Comună mamă, a noastră crescătoare,
Învățător ni-i patria, duiosă scutitoare,
Și pe părinții noștri ea, de asemeni ca pe strămoși,
Născu, umplu de bunătăți, făcîndu-i Romini putincioși.

C'un cuget toți să alergăm la luminarea nației;
 Cînd patria e fericită, cu toți ne fericim.
 Și, cîndu-i nația mărită, toți, cu dînsa, ne mărim.
 Cînd însă cade preste ea întunecoasă vîrvarie
 Și pentru neinvățatură se prăvălește 'n mișelie,
 Nenorociți ca voi de noi, sintem de toți batjocoriți,
 De cultivita lume-atunci sintem cu toți prihăniți.

Cu un cărturar deosebit ce este, cunoscător de limbă latină, de poezie latină, de trecutul Romei — cum, de sigur, nu mai era altul în țerile romănești, — el se poate mîndri, fără să supere Guvernul, pe Vodă și pe ocrotitori, cu obîrșia romană, care se laudă astfel:

Romîni, strămoșii noștri, ai lumi 'nvingători,
 Ai varvarilor totodată fiind domni și 'nvățatori,
 Ai căror școlari și clienți sînt ale Evropei toate
 Nații, cultivate astăzi, — pe-atunci sălbatice gloate.

Aceasta trebuia să înnalțe părerea despre noi, căci Dacii au fost doar cu totul stirpiți, lăsînd locul celor mai adevărați fii ai bătrînei Rome:

Familii de Romani prea-nobili, bărbați, femei, copii,
 Ai căror astăzi strănepoți,
 Romîni noi sintem cu toți.

Cu aceleași elemente, încheiate prin aceeași chemare către «jumea patriei», care trebuie să mulțamească pentru învățăturile ce primește, Mitropolitului Veniamin și ajutorilor săi de acum, Constantin Mavrocordat și Nicolae Canta, se înfățișează și a doua ediție, care e din 1833, — cea d'întăiu trecîndu-se decî într'un singur an de școală. Abia din 1836 e ediția a treia: în aceasta se dezvoltă părțile privitoare la «dietetică», la astronomie și se adaugă și notițe de geografie a celor cinci continente, toate bine, competent și scurt redactate. Se introduce și un capitol nou despre «timpomăsură», și, avînd să caracterizeze lunile anului, să li dea «temperamentele», Săulescu crede că-i e îngăduit să iea pe de-a întregul din «Povățuitorul» lui Lazăr poeticele tablouri ale vieții de la țară; firește însă că el, fire pedantă, le îndreaptă și le întregeste în așa fel, încît impresia senină a descrierilor originale e în mare parte ștearsă. În ultimele două retipăriri, din 1842 și 1846, în sfîrșit, autorul mai pune lămurirea prin mitologie a numelor pe care le poartă zilele săptămîinii, note de istorie romăneasă generală și chiar versuri despre cel mai îndepărtat trecut al nostru.

Ne-am oprit mai mult timp asupra acestei lucrări care întrece cu mult ca originalitate pe a lui Pleșoianu, dar care n'are pe de parte înțelepciunea, înălțimea de idei, puterea de grai apăsător, avântul de entuziasm, viața de sentiment a «Povățuitorului» lui Lazăr, căruia Săulescu o credea de sigur superioară. Această cărticică cuprinde însă începuturile atitor genuri literare, și ea a format spiritele generațiilor de școlari moldoveni care s'au strecurat pe băncile de la Trei Ierarhi și în atâtea școli de Ținuturi de la începerea din nou a învățămîntului românesc pînă în ajunul revoluției de la 1848: cel din urmă merit e și cel de căpetenie.

Să nu uităm o Prosodie din 1833, urmare la Gramatică, — o cărticică pe care n'am văzut-o.

Potrivit cu hotărîrea din Septembrie 1836 de a se tipări manualele, Săulescu a dat și o «Istorie universală», cea d'întăiu compilație de acest fel care a ieșit în limba noastră. Publicată în două volume la 1837, în obișnuita tipografie a Mitropoliei, cu aceeași dedicație către noua Treime ocrotitoare a școlilor românești din Moldova, «curatoria» presidată de Veniamin, ea se intitulează: «Hronologie sau Istorie universală». Săulescu, care n'are decît prefața pentru închinare, nu spune de unde și cum a «prelucrat-o», dar modelele sale vor fi fost cărțile germane după care însuși învățase în tinerețe. Se păstrează împărțirea din ele, dîndu-se întăiu toată expunerea istoriei universale ca o «hronologie» și întorcîndu-se apoi în alt volum pentru a expune «pragmatic» istoria vechilor Greci și istoria modernă pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, căci de Revoluție, de Napoleon tulburătorul, de vremile nouă de nesupunere și prefacere nu era îngăduit a se apropia un autor «moldovean», și, undeva, la arătarea vieții culturale a omenirii primitive, unde Săulescu va fi greșit într'atîta, încît să vorbească de Republică, se lipește cu îngrijire un petec de hîrtie pe care se spune că la început a fost «patriarhii» cari aș pregătît pe monarhi. De Turci, se poate vorbi orîce, dar de Ruși mai cu rezervă.

Cît privește pe Romîni, nu se poate trată despre ei complet și pe îndelete. Săulescu crede că-i e îngăduit a spune despre cele mai vechi timpuri romane, despre Traian și întemeierea vieții romancedacice. După aceasta, se încearcă o periodizare ca răspuns la aceea propusă de Aaron, profesorul bucureștean. O epocă întăia pînă

la părăsirea Daciei de Aurelian, o a doua până la trecerea Goților peste Dunăre, o a treia până la așezarea Bulgarilor în Mesia, o a patra ar ținea între aceasta întemeiere a Țerii bulgărești și luptele lui Sviatoslav, Rusul de la Chiev, la Silistra; de aici la Ioniță întemeietorul de Împărăție balcanică și mesică, e a cincea; Domniū ceī mari, neatirnați, încep, pînă la 1505, în a șesca, rămîind ca a șeptea să ducă pînă la epoca fanariotă, unde se oprește, prevăzător, împărțitorul. Niciun nume de Voevod nu i se strecură din condei. El innădește însă vechile lămuriri din gramatică despre întinderea și ramurile neamului și despre stema țerii, cu privire la care avea idei originale.

6 În 1837, Săulescu publică cea d'întîiū lucrare arheologică ce s'a scris vre-odată la noi. Boierul Teodor Balș și un altul, proprietar la Fireștii din Covurluiū, îi dăduseră o parte din monedele romane și alte urme găsite în ruinele de la Ghertina saū Țiglina, răscolită în timpurile din urmă și pentru a da piatră ief'ină la pavatul Galaților, pe cînd pînă atunci lepezile antice fuseseră întrebuințate numai la întărirea zidurilor de biserică. Săulescu crezu că poate așeza aici vechea cetate Caput Bovis, și, în broșura sa «Descriere istorico-gheografică a cetății Caput Bovis», tipărită la 1837, el nu descria și tilcuia numai, după puțința unui absolvent de gimnasiu austriac și unui «filolog» autididact, acele monumente străvechī, dar dădea și note asupra localității, pe care o visitase venind din Galați, unde nu mai fusese pe la 1821. Pe lîngă aceasta, el punea și citeva pagini de prefață, în care afirma cu tărie că Rominiū nu mai sînt barbari, că ei nu puteau rămînea altfel, ca unii ce nu se trag doar din Slavi — îndrăzneată înlăturare a unei păreri la care ținea Puterea protectoare, — ci sînt Romani curați. Această coborîre s'ar putea dovedi prin alte urme dacā ele nu s'ar fi nimicit în cursul vremilor, dar piatra veche, de și se preface în «moluz de așternut pe drumuri», moneda antică, din care prea dese ori «faurul» face «paftale, cercei saū Dumnezeū știe ce», — acelea vorbesc deslușit și tare și înfundă pe toți clevetitorii.

În orice serie, Săulescu dovedește stăpînirea unei mari comori de cuvinte puternice și vii, mai mult saū mai puțin bine anzite, mai mult saū mai puțin drese. În «Abecedariū» se întîlnesc ex-

presii ca «cupavi» (lupavi), «cochiu» (chior), «hîrgătărie», «învădire» (pizmă), «țiuoaie» (trîmbiță). Cu mult mai multe, firește, dînd farmec, noutate, viață, *realitate*, se îrtîmpină vorbe de-acestea în volumașul de «Fabule în versuri sau poezii alegorice» pe care-l punea în vînzare la 1835. Lîngă neologisme urite, ca «a posesui», «a critisa» (*kritisieren*), «primăvăral», «eruciat» (*it.: cruciato*), pe lîngă grecisme, ca «parafronisis», pe lîngă ciudate împărecheri de vocabile sau stingace fabricații: «selbă», «incuibăritor», el culege cu pricepere din bogăția popoului. În aceste fabule ca nealtele — cum se va vedea mai bine îndată —, cînele nu e un cîne anonim sau purtător de nume apusean, ci un «Mirzac», găina se zice «Porumbacă», cotoiul e «Petrică», oaia e o «oaie bălaie pîrnaie», dulăii de stîină sînt «negri, vineți, gul-rați»; se află substantive ca «giriit» (pentru glasul măgarului), «momîrtan», «cotarlă», «gitlan», «tearfă», «zăpardă», adiective ca «rufos», «mangosit», arhaisme care sună bine, ca «blem» («haidem»), «ezovit» (Iesuit).

Culégerea ar fi să fie de fabule, și, în prefață, cu o prosă foarte greoaie și înclețită, scriitorul, care se află acum ieșit din cuprinsul, curtea și vecinătatea școlii și zburdă în voie pe largile cîmpii ale poeziei, unde-și află rostul și oamenii mai puțin învățați, se căznește a învedera folosul și îndreptățirea alegoriei care îndreaptă pe toți, fără a jigni în deosebii pe unul. Dar cărticica are în sine de toate. Ea cuprinde ce era mai ales în rodul ostenelelor poetice ale «filologului» nostru.

De sigur că mai ales fabule. El mărturisește că nu sînt ale lui toate, în ceia ce privește fondul: «Sînt parte idei ale mele, parte împrumutate, prelucrate însă de mine, cuprinse în acest manual, socotit ca un exemplar următor la Prosodia romînească ce am tipărit în anul 1833». Forma e însă în cel mai deplin înțeles al cuvîntului a lui; versul cu cadența prosaică, amestecul liniilor lungi cu cele scurte, mlădierea de la un metru la altul, — acestea sînt însușiri, adevărate însușiri, pe care nu le află la altul. Tot așa descrierile, cu un netăgăduit haz, ale dobitoacelor:

Un papagal mare,
Negru-mur la pene,
Cu nalte sprincene,
Cu clonțu'ntors tare,

comparațiile care încearcă a fi mai mult de cit o floare'n cosițele zburlete ale fabulei zglobii:

Așa apele iezite,
 Ieșite din ripa lor,
 Cu furie răpezite,
 Se revarsă cu omor,
 Peste șesuri, peste căi,
 Peste dealuri, peste văi,
 Înneacă cimpii, ogoară,
 Plinte, vietăți omoară.
 Sate, politici, cetăți,
 Vistierii de bunătați,
 Palaturi, turnuri innalte,
 Capete mari învățate,
 Braț puternic, vingător,
 Al lumii războitor, —
 Supt ape toate s'afund'
 Și s'acoperă cu prund.

Lungimea fiecărei fabule, revărsarea ei pe alte țermuri, lucrurile străine pe care le prinde în undă, sînt ale fabulistului moldovean. Pe toate le întrece, în această privință ca și în toate celelalte, marea povestire alegorică de 50 de pagini și mai bine «A-sinul», care ar fi o bucată clasică, dacă i-ar lipsi marile brutalități și bătăliile de la sfîrșit, unde e întrebuițat tot vocabulariul pornografic, la care se adaugă și aluși din cele mai urite.

Această fabulă, ca nealtele, asemenea cu un capitol din vestita satiră cu chipuri de dobitoace a lui Casti, în «Animali parlanti», spune pățaniile măgarului obosit, flămînd, batjocurit și bătut de zarzavagiū, care, după ce, ani lungi, cărase la tîrg

Curechiū, țelină, fasole,
 Ceapă, ridichi și marole,

îmbolnăvindu-se de atitea poveri și necazuri, e lăsat să se îngrașe în voie pe înverzita pajiște, cosind cu botul lui bătrîn

Iarbă fragedă de Maiū
 Și pe 'ntăritorul scaiū,
 Cu-apă de izvor curată
 Setea să și-o răcorească.

De aici vrea să-l ispitească la moarte, cătind să-l pornească la Anadol, lupul sfătuit de vulpe. Și ce lungi sfaturi și felurite se întind între mincăciosul nerăbdător, între șireata sfătuitoare și

între biata lighioană întremată care-şi mirose moartea şi ar vrea
aşa de bucuros să scape! Auziţi-î numai:

Asinul se laudă, minţind, cu puterea stăpinu-său, zarzavagiul:

...Lătratul cinilor, alcătuiţi din ogari,
Feluri de prepelicari de tot soiul, mici şi mari,
Ce 'nnainte şi 'ndărăt precum vinderei sar,
Se 'nvirtese cu răpegiune: vulturi a fire par,
Iar cumplitii cei de mari căpăţinoşi mirtani
Fâlcoşi, buzaţi şi colţoşi, parcă sint nişte juncani.

Cind apucă lancea 'n mină sau pala din teacă scoate,
Lupii şi-orice fel de fiară de el a scâpa nu poate.

Şi laudele acestea, din aceiaşi pănură de «onosofie» sau înţelepciune măgărescă:

Şi noi ştim minca sărat
Lucru bun şi pipărat:
Aşa persoane sintem,
Atîta ştim şi putem.

Dar toate astea nu se prind: vorbitorul n'are talent:

Şi 'nţelept cîndu-î nebunul,
Făr' atunci cînd nu mai tace?...

Ce dulce şi convingător îi zice la ureche vulpea, care a învăţat
la Leon Filosoful:

Pentr'un adevăr muriră cei mai dreپti înţelepţi
Şi pentru el se făcură nemuritori fericiţi.
Ai să mergem l'Anadol, — c'acolo sint multe bune,
Poame, ierburi inflorite staū legate in cunune!

Dar iată că furtuna se stîrneşte pe mare, Asinul fiind cîrmaciū.
Cineva trebuie sacrificat, şi fiecare, ca în «Dobitoacele bolnave de
ciumă» a lui La Fontaine, începe a-şi cerceta conştiinţa. Mărturisirea
lupului, a vulpii sint printre ce ni-a păstrat mai bun vechea
literatură. Măgarul se spoveduieşte simplu pentru multele sale suferinţe.
A mincat şi el ceva salată pe furis. Şi iată-l osindit. Pravila zice,
in adevăr, la un loc ce se arată exact:

Cel ce va minca salată
Fără fir de undelemn.
Să se spinzure pe lemn,
Cu ştreanguri de git să moară.

Şi aşa s'ar şi face dacă măgarul nu şi-ar aduce aminte de o

taină mare care-î stă scrisă pe copită și a cărei cunoștință vrea s'o lase tovarășilor hotărîți să-l jertfească. El ridică decî piciorul, și în curînd lupul cade trăsînit în apă, pe cînd, pe o cale porcoasă, vulpea e silită să ica aceeași cale. Pe mal ei se tînguiesc și se învinuiesc între sine, pînă ce se domiresc asupra marelui adevăr că fiecare vietate se apără cu ce mijloace i-a dat firea.

Săulescu se îndoia dacă scrisul său va fi judecat bine, dar adăugîia: «Cred că lipsitul corvan al literaturii românești, nici în privirea citimii va arunca micul acesta fileriu, nici în privirea calității materiei îl va desprețui, știînd că la o zidire ce acum se ridică este trebuitor, precum aurul și argintul, de asemenea lutul și trestia... Știîndu-se că, precum flămîndul află vîptul spre sațul său, nu numai în cele luxurioase ospătării, dară și în cele mai frugale, de asemenea iubitorul de știință și de lectură află un ce spre săturarea curioșității sale și în cele mai mici singrame, destul numai să nu treacă cu vederea, aruncîndu-o cu desprețuire fără a o ști ce este, și să osîndească fără a judeca.» Frica era în zădar; cine are istețimea, cumînția, hazul și mlădierea de vorbă pentru a serie «Asinul», acela păstrează un loc în literatură.

Dar Săulescu dă și poesii sentimentale, foarte slabe:

Rosa încă înflorește
Odată 'n an la Maiu;
Cine atunci n'o culege,
Culege apoi scaiu.

Altă dată, în «Porul», descrierea uneia din luptele pe Mare pentru liberarea Greciei (1833), el încearcă metrul lui Lamartine — întăiu lamartinian în Moldova. În cîteva versuri izbutește:

Pe-ale Porului mari țermuri plină luna strălucește
.....
Ce sear'atit de tăcută! N'auz vaiet altul fără
A noianului clipire...
Ce somn liniștit, ce dulce aierul feței își are!

Chemarea către călător e mișcătoare:

Călătorule 'n Elada ce cunoști vechimea bine,
Și s'au tîmplat ca să afli în pulbere prin morminte
Rămase de mai nainte, etc.

Face icoană un vers ca acesta:

Iată, iată 'n luciul Mării de catarturi codri mari.

Dar neologisme ciudate, ca «specul», cuvinte stilcite, ca «fumedeni», cacofonii caraghioase, versuri ce nu-și află mersul, fac ca bucată întreagă să fie de sigur greșită.

Prin aceeași cărticică, Săulescu se arată și ca traducător în versuri. La el, Boileau zice, mai bine ca la Eliad:

Răul e că, viersuind, Musei mele dau un zbor,
Către adevăr pășind liber și-un pic cam ușor.
Numesc toate pe-al lor nume, și nu pot ceva să tac,
Și-asta-î ceia ce înspăimă, asta o numesc: atac
Inimile 'n zi de astăzi acele care se par
Albe-a fi pe din afară, și 'nnuntru negru cătran.

În sfârșit, la capătul volumului, el se destăinuiește în stare a talmăci pe Homer însuși, și încă în hexametri, ba ce fel de hexametri, cari se pot asculta cu plăcere și astăzi, într-o vreme când ridem de contrafacerea contemporanului greco-muntean Aristia. Iată versuri din proba ce dă după Săulescu cântul întâii al Iliadei:

Cîntă, o zină, minia cea pierzătoare, cumplită
A lui Ahil Peleid ce Aheilor, zău, cășunară
Un noian de dureri și-o mulțime de eroi în iaduri
Mai înainte de timp îi trimese, și cărnile loruși
Crunte de sînge la cîni și la corbii de mîncare rămase.
Voia lui Joiu se plinia în acea stîrptoare urgie,
Cînd o fatală certare făcu dezbinare și ură
Între divinul Achil și-Agamemnon, al regilor rigă.
Care din zîni ațîță pe-al discordiei foc între dinșii ?
Fiul lui Joiu și-al Latonei, să vindece vrînd infruntarea
Carea făcu Agamemnon lui Chrise ce este-al lui preot,
Plin de urgie, Apollon zvîrli preste arma greacă
Smerdă și moarte cumplită, de care periră noroade.

Iată scena săgetării:

Scoase-o săgeată din arcul întins; încordînd, o iniaptă,
Vijie, suieră țînt' azvirlită din arcul cel luciu.

Cite un neologism rău ales, un fabricat ca «argint-arcuial» pentru «zeul cu arc de argint», arată numai pripă în alcătuirea unei mostre, dar nu strică dovada unei înțelegeri depline a vechii poezii eroice de acest școlar al școlii din Chalke și a unei mari puteri de a traduce frumos la acest vechi Moldovean cu limba dulce, — pe care acum îl cunoaștem în altă lumină decît în vremea de mai nainte ¹.

¹ Mostra s'a reprodus în *Floarea Darurilor*, II, nr. 3.

II. PROFESORII MOLDOVENI TRADUCĂTORI.

Săulescu nu e însă un traducător, și traducătorii nu se află mulți printre profesorii moldoveni ai școlii lui Mihai Sturza.

Din franțuzește nu se dă în noua limbă literară românească nimic; după versiunile lui Conachi, din Alexandru Pope, poetul didactic engles, tradus de boierul nostru după o formă francesă a «Epistolelor» sale, după harnicul Beldiman, care a întrebuițat o bună parte a vieții sale pentru a tălmăci într'un stil ușor de înțeles pentru oricine atâtea povestiri și bucați de teatru ale literaturii franceze din veacul al XVIII-lea, după Buznea, traducătorul lui «Pavel și Virghinia», nu se ivesc alții, pentru a duce, metodic și cu adevărată tragere de inimă, mai departe această operă literară. Numai Vasile Drăghici dă în «Aristomen și Gorgo» o traducere diu grecește.

Școala ieșeană are însă un traducător din nemțește, pe Samoil Botezatu, care arată, prin amindouă numele sale, să fi fost un Evreu trecut la legea creștină și la neamul nostru. El fusese adus din Bucovina, pentru a da lecții de limba germană la Academia lui Mihai-Vodă; îl va fi cunoscut, cîndva și cumva, Asachi, care, pe această vreme, hotăra în tot ceia ce atingea cartea, scrisul și cultura. Un fel de Aristia în ceia ce privește dorința de a fi folositor și plăcerea de a îmbrăca însuși rolurile din piesele pe care le traducea, Bucovineanul nostru a ales gluma dramatică, încurcată și proastă, a lui Kotzebue, «Uniforma mareșalului Wellington», care singură corespunde șurului de traduceri dramatice din-București. Mai tîrziu numai, în 1840, Botezatu se încercă a face și o prelucrare după același Kotzebue, «Nenorocita pățanie a Boureanului», care nu s'a tipărit niciodată și până mai încolo n'a fost jucată, de și ea se învrednicise de hotărîtoarele laude ale lui Asachi ¹.

Și, totuși, supt bunele îngrijiri a lui Asachi, și multămită ambiției lui Mihai Sturza de a învinge și în sprijinirea culturii naționale pe vecinul domnesc de peste Milcov și a se face astfel centrul politic de gravitare al Romînilor muntenî, nemulțămii cu Alexandru Ghica — se știe că unii tineri au și format prin 1840 un complot pentru a face din noul Mihai-Vodă stăpînitorul Principatelor

¹ V. Bogdan-Duică, în *Omagiul Maiorescu*, pp. 193-4, 202.

amîndurora —, școala din Iași era în neconținută și răpede innaintare. În Iunie 1835 se inaugura un gimnasiu superior, «filosofic», cu prelungiri de specializare universitară, într'o clădire anume făcută pentru aceasta, pe culmea dealului ce duce spre centrul Iașului. La 28 ale lunii, Vodă Sturza trecea cu mîndrie supt arcu de triumf, înălțat în stil arhaic, «în asămănarea zidurilor lui Vasile Voevod», vechiul ctitor de la școala începătoare a Trei Ierarhilor. Din cuvîntările ținute, cu un netăgăduit și foarte îndreptățit entusiasm, se desface acest program pentru noul așezămint menit să fie în Iași, ceia ce era în București Colegiul de la Sf. Sava al lui Poienaru, cu anii săi complementari de drept și de științe: «un așezămint de învățături, care supt înriurirea sfintului său simbol va revărsa asupra doritorilor dreapta lumină, va sădi în inimile lor simțiri de virtute și va povățui inimile lor către folositoare meșteșuguri»¹.

Se făcu greșala de a se da, peste puțin, conducerea Academiei Mihăilene, care nu se dezvoltă după dorință, unui străin, Francesul Maisonnabe, care, pe lîngă necunoștința oamenilor și impregurărilor de la noi, n'avea nici acel bun simț practic, acea metodă științifică prin care se deosebește directorul bucureștean Poienaru. El predă dreptul public și literatura franceză; un Tissot, un de St. André, un Malgouverné avea deosebite rosturi, ca și Germanii Gaspar Neumann și Müller (acesta din urmă, de pictură), dar ceilalți profesori erau toți Romîni.

Ei n'au scris însă. N'avem nimic decît un discurs, de sfîrșit de an, plin de frase mistice, de la Ardeleanul Petru Cîmpeanu, care predă, din 1837, filosofia, îndeplinind și funcțiile de censor și căruia i se încredință apoi și catedra de Drept, în puterea studiilor ce făcuse la Pesta.

Maiorul S. Singurov, profesorul de matematică din 1837, întrebuintă cartea lui Asachi, la care se formase. Un Paulini, un Starat, un Peltechi, un Teodor Verescu, Grecul Cuculi, fost director de «pension», care învăța pe școlari limba sa natală, nu sînt nici ei printre autorii didacticei ai timpului.

Chiar profesorii învățați din al doilea rînd, dintre acei cari fu-

¹ *Albina*, n-le 48 și urm., din Iunie. Pe larg, în Urechii, *Ist. școalelor*, I, II și adaosele din vol. IV.

seseră trimeși în străinătate, la Viena, în 1834, de curatoria școlilor: Teodor Stamati, de matematică și fizică, Anton Velini, de drept (învață însă filosofia, pe care o și predă la 1837), Alexandru Costinescu, de inginerie, Constantin Zefirescu, de tehnică și științe comerciale, Leon Filipescu, de economie, — n'au îmbogățit deocamdată cu nicio traducere literatura modernă începătoare a neamului¹. Ei se arată, prin purtarea și învățătura lor, «vrednici de cheltuiala ce face Stăpînirea cu dinșii și de alegerea lor la acel scopos», dar nu știură să facă a rodi, încă din tinereta lor de studenți, talantul ce li se incredințase². Însă Stamati e de sigur acel traducător, ascuns supt inițialele T. S., care dădu publicului obișnuit, în românește (la 1839), prețioasele *Observații* statistice ale beizadelei Nicolae Suțu, unul din sfătuitoarii Domnului cu privire la școală și cultură³. Să nu se uite apoi *Istoria naturală* din 1841 și *Abece-darele franceso-romine* ale aceluiași, «Începuturile limbii latine» pe care le tipăria la 1840 Vasile Drăghinică, un tinăr și el, de și nepurtat prin străinătate; apoi *Sintaxa* și *Excerptele Anticele Romanilor* ale lui, Gramatica romînă-latină din același an a lui Paulini; Principiile de Gramatică francesă ale altui absolut al Academiei, V. Popescu Scriban, școlarul lui Bob și om deosebit de harnic (1837); *Retorica*, redactată de același în manuscris la 1840, mica geografie a lui Scriban, din 1838⁴, manualul profesorului de latinește A. Teodorescu (1839). Tirziu de tot, apar lucrări de-ale profesorilor celorlalți, cuprinzînd cursul făcut mulți ani de zile — «Pedagogia» lui Velini e din 1860. Anastase Fătu, fiu de sătean din Mușata (Fălciu), trimes odată cu dinșii, pentru Drept, zăbovi mulți ani în străinătate, și se întoarse de acolo doctor în medicină; activitatea lui științifică nu începe decît în anul 1850. O scurtă și cuprinzătoare «Istorie naturală», foarte bine, fără comparație de frumos, ilustrată, o dădu un străin care nicî nu era profesor, dr. Cihac, creatorul Societății de naturaliști.

Cînd Academia Mihăileană începu apoi să dea absolvenți cu-

¹ V. *Studii și doc.*, V, p. 112; Urechii, *l. c.*, I, p. 245 și urm., p. 267 și urm., p. 377-8; II, p. 115 și urm.

² *Ibid.*, pp. 112-3; cf. Urechii, *Ist. școalelor*, II.

³ Pentru Stamati, v. și *Albina* pe 1838, n-le 35, 87; pe 1840, n-1 20 (experiențe cu școlarii lui Stamati, la examen).

⁴ Pe lingă *Geografia* mai veche, din 1834, a lui Fabian-Bob.

noscători ai limbilor Apusului, Asachi avu gîndul bun de a cere celor mai buni dintre dinșii lucrări de traduceri, menite să arăte destoinicia fiecăruia. Încă din 1837-8, «Albina» putea să anunțe aceste versiuni, pe care le făcu obligatorii o hotărîre din 1838: «Biografiile filosofilor», Cursul de literatură, foarte răspîdit în școlile franceze, al lui Noël, părți din Cicerone, din Cornelius Nepos, un «Gulielm Tell» (de Florian?), ceva din poligraful Ségur, din Berquin («École militaire»), din Florian («Estela»), din d-na Guizot, moralistă, din Molière («Avarul», «Critica școlii femeilor»), din «Caracterele» lui Teofrast, din Massillon, din «Robinson Crusoe», din «Tinărul Anacharsis», din Plutare, ș. a. Tinerii tălmăcitori erau Ioan Ionescu, Al. Grigoriu, C. Strat, care plecă în 1839 ca bursier pentru Drept la Berlin și avu un viitor politic, ajungînd apoi om de încredere al Principelui Carol, Teodor Codrescu, pe care-l vom întilni dese ori, de și nu prin cele d'întăiî locuri, în dezvoltarea literaturii tinere (el publică acum, cu banii lui Conachi, traducerea *Enric de Aizenfels*), Pavloviči din Focșani, răsbotezat italienește Paulini, care a condus pe urmă școlile din Botoșani, unde a murit ca bătrîn pensionar, D. Gusti, care, de și n'a izbătut a-și însemna numele între scriitorii trainici, se înfățișează dese ori înaintea celui ce străbate literatura epocii următoare; apoi I. Albineț, care ajunge îndată profesor la școala de pe băncile căreia abia se ridicase, traduce «Nestatornicia norocului» de Schiller, prelucrînd și un manual de Igienă, «Macrobotica», (după Soberheim)¹; un Al. Cuza primește ca temă literară *Erastul* lui Gessner; mai găsim pe Gheorghe Cuza, pe Grigore Romalò, pe Măcărescu, pe C. Jan, pe Evreul botezat Vitlemescu, viitor censor (ca și tinerii Asachi, el traduce din nemțește), pe Iancu Cantacuzino, pe Alexandru Manu, pe viitorul prefect al lui Cuza-Vodă, Gheorghe Caliman², pe Gheorghe Iamandi și pe I. Poni, actor de talent, care s'a încercat mai apoi în versuri³. În n-1 10 al «Alăutei», revista literară a lui Asachi, alt Manu, cornetul Mihalachi, are o traducere din *Zaira* lui Voltaire, cu versuri ca acestea:

Fulgere din ceruri pice pe al mieu cap cu cumplire.

¹ V. și *Albina* pe 1838. n-1 101.

² El fu, ca și Botezatu, printre cei de'ntăiî inspectori ai școlilor nouă de județe, asupra cărora v. *Cărți și scriitori romîni*, din «An. Ac. Rom.» pe 1906, cap. ultim.

³ V. și *Albina* pe 1838.

El are și traduceri din Rousseau liricul, cu versuri încă mai bune, în *Foaia* din Brașov.

Cele mai multe din aceste traduceri n'au ajuns însă niciodată în mîna publicului, căruia i-ar fi folosit ceva ¹.

Marele proiect al lui Flechtenmacher, profesor de Drept încă din 1831, de a da, în patru volume, o *Condică* bogată a Moldovei, nu ajunse la îndeplinire ².

III. UN CURENT NOÛ ÎN CLERUL MOLDOVENESC: SCRIBANII.

Din partea lor, profesorii Seminariului pe care Vodă, luîndu-l pe sama terii, îl numi în 1839 «Veniamin», seminariu reformat, după Regulamentul Organic, nu contribuie mai mult decît ceilalți, fie la traducerea în românește a literaturilor apusene, fie la răspîndirea științei saŭ la statornicirea elementelor ei în manuale. Ca rector fusese numit în adevăr, încă din 1834, un om de însemnătatea lui Damaschin Bojinca Bănățeanul, care fusese mai mulți ani de zile condeiu pus în slujba întreprinderii de librărie «românească» a lui Carcalechi; dar în acest loc noŭ el nu dă acele dovezi de rivnă pentru literatură prin care e cunoscut în cursul șederii sale la Pesta. De altfel, de la un timp, el lasă provisoriu directoratul Seminarului în mîna Vlădicăi Vladimir Sohupan, un Bucovinean, Păharnicul lui Mihaï Sturza nu publică nici în cealaltă însușire a sa de jurisconsult al Moldovei, pentru care și fusese chemat în 1833, înlocuind pe Flechtenmacher ³. Profesorii Seminariului erau însă tot oameni fără pregătire, și firește că nu se puteau aștepta lucrări de literatură saŭ știință de la oameni ca Păharnicul Ienachi, preotul Teodorescu, Lupu David, și chiar noii profesori din 1839, ai lui Sohupan, Olărescu și ieromonahul Veniamin Po-

¹ Cf. și Xenopol și Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași, passim*.

² *V. Albina* pe 1838, n-l 83.

³ V. biografia îngrijită a lui Bojinca (Cf. revista *Dreptul* pe anul 1893, n-l 24) în «Enciclopedia Romînă». Era din satul bănățean Gîrliște, unde se născuse la 1801 «dintr'o familie de Bufani», și învățase pe rînd la Oravița, la Virșeț și la Orade, înainte de a trece la Pesta, unde e întăiu învățător în casa Ungurului Ștefan Vay. La Virșeț, el se gătise de preoție, așa încît prezența sa în fruntea unui Seminaru nu trebuie să puie în mirare.

peșeu (Scriban?); nici Bucovinenii Procopovici, Nasiovici, Mandișevschi nu și-au însemnat numele în dezvoltarea scrisului nostru¹.

Suflet, ideal, emulație, înțelegere pentru lucruri mai înalte lipsia hotărît și în această d'întăiu școală de preoție a Românilor de dincoace de munți.

Dar încă din 1833 era preot la Trei Ierarhi un frate al lui Vasile Scriban, Neofit Popescu Scriban, și el de loc din Burdujeni. Fost călugăr la schitul Gorovei, la 1838 el începea să predice, cu talent și căldură, la Mitropolie. Absolvent al școlii din Trei Ierarhi și al Academiei, Neofit și fratele său mai tânăr, Filaret, se înfățișează ca începătorii unui curent nou, care corespunde și ultimei fase a ideilor Mitropolitului Veniamin, cîștigat pentru ideile nouă de reformă și naționalism². La 1838 el scria cu litere latine un «Catichis saū învățaturî de căpitenie a' Bisericii ortodoxe», care și apărea, în aceeași îndrăzneată ortografia, îndreptată de profesorul Cîmpeanu. Îndată după aceasta, sfătuit de alt dascăl al său, Eftimie Murgu Bănățeanul, care se strămuta la București, el mersese cu dînsul și intră din nou la școală, ca să asculte acum — așa făcuse odată un Nicola — pe dascălii de la Sf. Sava, pe cînd fratele său Vasile își lăsa catedra de la Academie pentru a merge la Chiev să studieze teologie înaltă și să strîngă materiale pentru Istoria bisericească a Romînilor³.

Neofit tradusese «Dialecul morților», făcuse versuri — proaste, dar caracteristice prin lirismul lor romantic, prin patriotismul salutarîi către Suceava eroică⁴ — și învăța franțuzește. Prigonii, puse la cale de însuși fratele lui Aleu Beldiman, Filaret Apamias, din călugărimca cea veche, și întemeiate pe faptul că Scriban ceteste pe Voltaire, îi atraseră cercetare duhovnicească și academică și surgun pentru pocîință la mănăstirea Neamțului, din chiar porunca Mitropolitului Veniamin, al cărui «liberalism» nu mergea până la Voltaire. Bietul om — o figură nouă în clerul românesc

¹ Adamescu, *Ist. Seminariului «Veniamin»*, București, 1904, pp. 62—3.

² V. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea* II, pp. 406-7; Cf. Iorga, *Veniamin Costachi*, în colecția mică a «Minervei», și Erbiceanu, *Neofet Scriban*, în «Biserica ortodoxă» pe 1888.

³ Urechii, *Ist. școalelor*, II, pp. 114-5.

⁴ Versuri religioase nu scrie. Cele din urmă alcătuite în Moldova sînt ale lui Dimachi (*Albina* pe 1830, n-1 12. Cf. mai sus, p. 50).

-- se plingea cu amar către ocrotitorul de odinioară: «Nu cata-dixiți, vă rog, ca tocmai în zilele Preosfinției Voastre să se scrie în istorie că un protosinghel Scriban, ce aŭ crescut și s'aŭ luminat supt auspiciile Înalt Preaosfinției Voastre și aŭ slujit Bisericii sale cu toată credința, mai la urmă să fie făcut jertfă unor intrigă nedrepte și necurate». Ceva mai târziu, el deschide școală la Folticeni, apoi un fel de mic seminariu liber în chiar mănăstirea suferințelor sale, unde îndrepta și manuscriptul lucrării lui Veniamin, *Pidalionul*.

Îl mai aștepta o însemnată carieră de profesor și scriitor, pe acest arhieru cu sufletul stăpinit de cultura profană, dar, în fond, desăvârșit creștin și canonist exclusiv până la dușmănia cu Statul, — caractere pe care le-a întâipărit unei întregi generații de clerici moldoveni, care e și cea mai bună din toate și, în această carieră de învățător și păstor de suflete, cel mai bun și sigur ajutor era să-i fie acel frate Filaret, viitorul director al Seminarului, care, în primăvara anului 1842, era la Chiev, unde lua licența în teologie și se pregătia a traduce, ca și Eufrosin Poteca, din operele mistice ale lui A. de Stourdză, scriind, în același timp, la cuvântări despre «interesele religioase și renașterea patriei» și studiind pentru o viitoare Istorie bisericească a neamului ¹.

IV. OPERA LITERARĂ A LUI ASACHI.

În boierimea tinăra se vede aceeași lipsă de interes pentru literatură. Nu sînt aici oameni ca Voinescu, Iancu Roset, Barbu Cărgiu. Și în ceia ce privește traducerile și în literatura originală trebuie să ne întoarcem privirile decî spre vechiul meșter de toate, spre Asachi, care dădea însă numai ceia ce se cerea de la dînsul în schimb pentru o răsplată, sau ceia ce i se smulgea de dorința de a nu fi întrecut.

La 1832-3, în două volume groase cu slova mică, Asachi tipăria traducerea, făcută, sau adoptată, orî poate numai îndreptată de el, a istoriei rusești scrisă în stil oficial de obscuro Caidanov; pe aceste timpuri de «ocupație» și de dictatură militară străină, în așteptarea unei anexări care se credea că neapărat trebuie să vie,

¹ Hurmuzaki. *Supl. I*, vol IV, p. 228.

Cîrmuirea socotia că e bine ca orice viitor supus moldovean al Țarului să știe rostul marii Împărății în care era să se piardă, fericindu-se, țara lui. Asachi pare jenat în această lucrare ieșită supt numele lui; abia pune o prefață de cîteva rînduri, care nu spun nimic.

Se laudă Chiselev, cu al cărui nume, zicea el, se va împodobi Moldova, «precum se înfrumusețează cu al celui întâiu al patriei legiuitor Domn, Alexandru-cel-Bun». El e silit a vorbi de «amestecul cu neamuri ruso-slavone», de fericirea țărilor noastre că au fost «teatrul marilor întîmplări ruso-turce», de «totala reformă» pe care au făcut-o «Rosienii» în «a noastră ființă politicească și în șteprinderile naționale». Parcă-î e rușine că trebuie să vorbească de slăviții Țării într'o «limbă încă neprelucrată la literatură și nedepriusă a tractarisi subiecte mai înalte». Acest umilitor al neamului său, care, în această privință, întrece mult pe Eliad din același timp, își arată și «scoposul de a compune istoria Moldovii». Bine că n'a scris-o, în această dispoziție de spirit măcar!

Apoi de la dînsul nu vine nicîo publicație nouă. Numaî cînd, în 1836, Eliad își tipărește la un loc, într'un volum menit să-l așeze trainic în rîndurile scriitorilor de frunte ai epocii sale, cuvîntări, disertații, ode, imnuri și traduceri, Asachi, care se credea, pentru învățatura și simțul său de frumuseță, cu mult mai mult de cît fostul dascăl bucureștean, răspunde prin «Poezii a lui Aga Gheorghe Asachi, mădulariu Academieii de Roma», — frumos volum îngrijit, ieșit în același an, nu la Mitropolie, ca scrierile didactice, ci la tipografia autorului; a «Albinei».

Amintind că a început să lucreze cu mult înainte de alții — «întăile mele spunerii romînești sint din 1812, din care unele pe rînd, răzlețite, s'au fost publicat», — apăsînd asupra faptului că a lucrat atîtea alte bucăți care s'au mistuit în focul de la 1827 (traduceri după *Alzira* și *Saul*, o tragedie *Mihai Viteazul*, o Istorie a Romei)¹ afirmînd încă odată scopul său de a da numai versuri care să samene cu «pildele clasice», care-î erau familiare, de a înfățișa numai «ziceri elegante și armonioase», însemnînd la prefață data de 1-iu Mart 1836, menită să arăte că nimeni nu i-a luat înainte, Asachi dă publicului românesc, pe lingă unele scrieri trecătoare, un mare număr de armonioase versuri, îngrijit și îndelung

¹ Urechia, *Ist. școlilor*, I, p. 118, nota 14.

sculptate, care sînt vrednice de buna școală italiană ce avuse. Spiritul Renașterii clasice a Italiei lui Alfieri și Monti le-a făcut astfel.

În acest volum sînt traduceri: cea din Horațiu, de care a mai fost vorba; cîteva din Petrarca. Sînt imitații mărturisite. Pornind de la trandafirii stropiți cu vin ai bătrînului Anacreon, poetul cîntă pe «Amorul rănit»:

O amору, ce chin
Simte-o inimă 'ncrunțată
Ce o'mpunge-a ta săgeată!,

el se îndreaptă către zugravul ce poate păstra chipul trecătorul al iubitei:

Scrie-mi, zugrave dibace,

el se tînguiește în noaptea rece cu micul zeu ușernic, care bate la porțile oamenilor buni în ceasul tirziu,

Cînd Ursa'n cer rotează
Lîngă carul lui Voot (Βούτης, boarul).

Auziți armonioasa plîngere a periculosului copil:

Iar el începu să spuie:
Nu te teme, râmii lin,
Vino'n pripă și-mi descuie,
Că eū sînt un prunc străin.
Rătăcit în grea nevoie,
Staū supț cer innourat
Pîn'la piele-udat de ploaie,
Și ca bruma-s înghețat.

Ca în societățile de literatură ușoară, în care cine intră își lasă numele prosaic din lume, luînd pe un altul ce spune însuși poesia, cîntărețul e Alvir, Alviro din Dacia, *Daciano*, și el se îndreaptă în mici versuri de elegant vicleșug «căt-re a sa miniatură». În «Călătoria Dafnei», el vorbește valurilor să-î cruțe iubita:

Line săltați, voi, undelor azure,
Pre lîngă ea.

Același ton de șagă amoroasă, de tinereță zglobie, de nimicuri zîmbitoare se păstrează și în cîntarea-î către primăvară, în «Dorul întîlnirii», în jalea pentru «păsărica stinghere» sau în glumele strigate pe urma unei Lyce, «cochetă bătrînă».

În toate aceste bucăți de grație meșteșugită, Asachi arată mai curînd decît Văcărescu că vine din Academiile de poezie ale

Italiei, unde a stat mai îndelung și a folosit mai mult decît oricine; în acest fel de săltărețe ritmuri nu-l întrece, de sigur, nimeni.

Au însemnătate și imitațiile ossianice, după negurosul poet al Nordului, ieșit cu toată mitologia și sentimentalitatea lui nouă din atelierul talentatului falsificator Macpherson. Era la modă pe atunci Ossian, care s'a învrednicit de numele de Homer nordic și de admirația bătrînului Goethe. Deci, Asachi crează, pentru scene ca în poemele cu ușoare chipuri albe de friguroși eroi, un Milianu, o Dină, cari, venind din istoria Moldovei, ieau în mîină alăuta scoțiană. Ca un adevărat poet ce este, el nemerește și în acestă-lalt gen răsunătoare versuri:

Încit cerul lucitor,
Cînd al nopții sin deschide, mai puține are stele...

Sau

... Buciumul de-aramă,
La război, auzi, mă chiamă;
De și sint femeie însă, nu am temere de moarte.

E vorba acum de mari codri pustii în munți:

Codruri și umbrite plaiuri p'unde cerbul, săltînd, muge,

de morminte în care se păstrează totuși viața:

Mormintul care
Curmă toată patima
Pe soarta rea și bună,

însă nu oprește că

După moarte sufletul
Acelui bun, nu piere.

Un alt Engles, Grey, cu vestita lui elegie asupra cimitirului țerănesc, îl însuflețește — printr'o prelucrare rusească, de Jucovschi, — în «Eleghia scrisă pe ținterimul unui sat», cu versuri ca acestea:

Fluierînd, păstorul vine la cătun cu a sa turmă,

și cu tablouri ale vieții țerănești ca în idila veacului al XVIII-lea:

Citu-î de dulce-a ta soartă în sat, o locuitor,
Lingă soața credincioasă, în îngustul foișor:
Ziua este ostenelei, noapte-amorului menită.

El însuși încearcă o elegie — slabă, rece — la moartea, în 1825,

a bătrînului său părinte, protopopul, și se înduioșează în alța de soarta lui Ovidiu pribeagul. Îl vede

Lingă lac, la raza lunii, dese ori în codrul mut,

și-î pare rău că s'a dus înaintea de a vedea

Cu vintrele nnaparate venind vasul de iertare.

Iată-l acum ca poet de circumstanță, gata să-și instrune lira, scumpă, dar sigură, pentru marile împrejurări oficiale. S'a citat aiurea avîntatele-î versuri către Țarului Alexandru, hrăpitorul Basarabiei, în 1817, și cele de despărțire către Italia, încă din 1812. Cînd Moldovenii capătă în 1822 buna Domnie blajină a lui Ioan Sandu Sturdza Voevod, Asachi cînta în numele lor. E de sigur una din cele mai frumoase ode ale lui acest «vers înalt de bucurie»:

Astăzi gemetul Moldovei în armônii se preface,
Se întoarnea sfinte drituri, ce-s onoarea unui neam
Spre a căroră izbîndă, de micî, rugî noi înălțam,

după ce s'a cheltuit pentru ele

Calde riuri de crunt sînge și-un amar noian de plins.

După icoane de puterea acesteia :

Ca nemernic călătorul, zbuclummat de-al mării val,
Cînd în noaptea întunecoasă nicîo stea în cer nu vede,
Dar aproape de peire din tîmplare afl'un mal,
Cu mină îmbe îl apucă și-abia șie însuși crede, —

el ajunge, pomenind în treacăt și pe «Ștefan, fulger întru arme», la bucuria paeanului de biruință pe care-l cîntă, răsunător și mîndru:

Obosite stihii astăzi mug și sună mai încet :
Vîntul stă, s'alină Marea, de port ne-am apropiet,
Priinciosul zêfir suflă și lucece senine stele.

Cei vechi au luptat pentru ceasul acesta :

Și în volbura turbată stat-au pururea întregi,
Ca o stîncă'n miezul Mării, ce sumețe ape nfrînge :

Cei noi să fie straja biruinții :

Patrioți, veniți cu toții lingă Tronul cel dorit,
Să'ncheiem spre-a lui tărie jurămînturile sfinte ;
Dup'un curs de anî o sută ziua ceia a venit

Întru care fiul Patrfei fi-va Domn și-al ei părinte.

.....
Auritele palaturii, mindre turnuri pân'la nor,
Și-a strămoșilor mărire din surpării vor să răsără.

Lăsînd «compunerile patriotice în limba națională», el urează aiurea :

Ca să vadă și Romîniț cele ramuri înflorite
Ce urzesc cununii de laudă și dau neamului lucoare.

Maî aflăm un imn la anul 1830, nu al Moldovenilor numai, ci — lucru vrednic de însemnat — al «Moldo-Romînilor», altul, numai moldovenesc acesta, pentru 1832, de hatîrul «noului așezămînt», imn scurt și solemn, marș național pe arie rusească :

Pe augustul protector
Tot harul...

Este «o ștenă de la munte» din 1835: *Piatra Teiului*, dar anul 1836 își are și el «imnul Moldovenilor».

Drăgălaș e și cîntecul către «*Albina*» poetului, cînd, în 1829, își iea zborul :

Încă tremură pe foaie
În munți roua și pe ripe: }
Nu te temi că ți se moaie }
Delicatele aripe?

Nu numai că sînt măiestrite apropieri de cuvinte dulci:

De-unde vii tu minecată
Și 'ncotro, albină mică,

dar în afirmări e din cea maî bună morală poetică:

Lucrul toate 'nvinge'n lume.
Eu-s Albina Românească:
Al mieu doru-i și-a mea lege
Pe cîmpia pămîntească
Din flori miere a culege.
.....
Că de-a' mele și de-a' tale
Zile samă ni vor cere.

La aceste versuri trebuie să se adauge puternica meditație la-martiniană, «*Privigherea ostașului moldovean*», scrisă în 1837, pentru

o serbare militară dată Domnului de ofițeri. Ea începe cu acorduri ca acestea:

Pe a' muntelui verzi plaiuri a'eî umbre noaptea'ntinde,
De tăcerea cea adîncă orizontul se cuprinde,
Al pădurii tristul freamăt, riul care murmură,
Prin acordul cel sălbatec pe Natură 'ndormita.

Ostașul nou al Rominilor e asemănat astfel:

Chiar ca tînăr pui de vultur care'n pildele se 'ndeamnă
A' sumeței sale maice, cînd la zbor drumu-î inseamnă.

Și nu se uită nici:

... Iroi ce stătură în strămoșilor pămînt.

Chiar în această cărticică se dau probe de fabule. Cele mai multe și mai bune din colecția sa le-a dat însă poetul în «Fabulele versuite» din 1844. Trece peste deosebirea de vreme pentru a-l vedea și supț această nouă înfățișare de prelucrător al «rostrurilor de adevăruri ascunse 'n cimilitură».

Unele sînt după La Fontaine, dar bine rediate 'n românește, lin, așezat, gospodărește. Iată cum se mănîncă la el în casa guzganilor:

Pe vîrgat frumos covor
Așezat-ău masa lor:
Las să judece oricine
Cit li-a fost atunci de bine.

În original:

Sur un tapis de Turquie
Le couvert se trouva mis:
Je laisse à penser la vie
Que firent ces deux amis.

Aiurea însă, medicii *Tant-Mieux* și *Tant-Pis* vin în haine moldovenești ca «Binmerg» și Mergreñ», ceia ce nu-î prea prinde.

Dar într'o sumă de fabule el e cu totul nou, plin de adausuri de aluși locale, care sînt de tot hazul. Așa cînd ni se înfățișează

Cu 'nvățatul guvernor
Tinerelul boierin:
Dialect vorbia străin;

după care urmează recomandăția :

Frate, să luăm, te rog,
Dup' al modei reglement.
La copii de pedagog
Pe o vită cu talent.

Cam în același fel e și «Papagalul», care

... avea și o figură
Plină de învățătură,

ștînd

Cum să salte, să se strimbe,
Fără noim'a vorbi limbe.

Foarte bine nemerită după împrejurări e încheierea judecării
dintre «ochi și-un nas vecin» :

Care din doi după drept e: ochelari i se cuvin,
Advocat se făcu limba, și pe nas îl apăra,
Iar urechea, presidentul, a'ei ziceri asculta.

. . . . .
O comisie de mazili,
Rînduită chiar de nas.
Aū găsît între movili
Brazda ce-ochelari-aū tras.

«Minciunile» știe el bine unde se află mai multe:

Nicăire nu-î
Ca pe malul de Bahlui
Pămînt gras pentru minciune,
De se face de-o minune:

. . . . .
Mindru-î fie-care spic,
Dar de 'nnuntru nu-î nimic.

Apariția Adevărului are ceva dintr'o poezie mai înaltă:

De odată se arată,
Coborîndu-se din cer,
Luminosul Adevăr:
Nictun vâl pe el umbria,
Faclă 'n brațul său ținea.

Cînd îi trebuie, în «Momița la bal-maschê», o comparație, ia-
răși el se uită în jurul său:

Jidovul de Podul-Vechiū,
Îmbrăcat ca iroū grec.

Și, în morală, stă iarăși musturarea de măi sus :

Fără creier turmă oarbă,
Tot e bun ce e străin.

În mențiunea «poetului Paraplin»,

Ce prin versuri strimbe-drepte
Pe Esop vrea să-l îndrepte, —

e de sigur o alusie.

Nu odată versul e vrednic de a se afla în vre-o odă; culegem astfel aceste maxime :

Pe copaciul măi innalt
Darmă răpede furtuna,

Sau :

Este vechiū ist adevăr,
Că pre aur fierul bate.

Ca modèle de scurtime, simplicitate, vioiciune, haz și adaptare la mediul social, poate sluji de sigur povestea măgarului furat, cea măi bună din cîte fabule a scris Asachi :

Pentru asinul furat
Se băteaū doi furī odată :
Unul vrea să-l aib' argat,
Altul vrea să-l vinzā 'ndată.

Dar, cind între ei se ceartā,
Cum pe asin să-l impartā,
Vine-al treilea tilhar
Și li furā pe măgar.

Este asin cite-odatā
O moșie 'n judecatā,
Pentru care doi mazilī
Se sfādesc pe la movilī ;

Cind acela ce-ī impacă,
Mincind pe-a lor cheltuialā,
Iea moșia'n socotealā
Și li lasā punga goalā.

În sfirșit, el se gîndia la 1840, cu măi mulți profesori, să deie cel d'întāiū dictionar enciclopedic în romănește, întrebuințînd, de sigur,

un *Konversations-Lexikon* din cele germane. Gătise și un atlas de geografie¹. În sfârșit, prin culegerea sa de tablouri în stil mare, de și stingaciū lucrute, după Hoffmann de unul din tinerii Asachi: Alexandru cel Bun, Dochia, lupta Moldovenilor cu Teutonii, cele dela Baia și Dumbrava-Roșie, tragedia de la Valea Albă, un Ovidiu, un «arbore cronologic»², el ajută esențial la răspîndirea în publicul mare a conștiinței trecutului nostru.

Ca scriitor didactic, Asachi mai dă Catechismul, tradus din ru-sește, în 1836: «Învățătura hristiană saū în scurt Sfințită Istorie și Catihizis»³. Tot din 1836 sînt și «Elementele de Matematică», mult mai întinse și mai competente de cît ale lui Eliad⁴,—manual pentru clasele superioare. Sînt cursurile lui din 1812—5, cum spune însuși în prefață.

Străduințele literare ale lui Asachi aflău, de alminterea, imitatori și în cercul familiei sale. Astfel Catinca Asachi, născută Țintă, fiica Mariei Ripta din Bucovina, traduce, după o versiune francesă, «Istoria Greciei» a lui Goldsmith, așa de potrivită pentru a face plăcere, dînd învățatură, minților fragede⁵. Elena Asachi, soția lui Gheorghe, prelucrase «Ențiclopedia începătoare pentru tinerimea românească care învață limba franțeză»⁶. Și tinerii Dimitrie Asachi, Alexandru Asachi, fiul și nepotul (?) dictatorului cultural, se încearcă în traduceri, rămase netipărite. Ermiona, fiica măritată cu Moruzi a lui Asachi, publică și ea, la 1840, o *Istorie Sfîntă*.

¹ *Albina* pe 1838, n-r. 71; anunț în foile din 1839. Pentru un planiglob din București, Urechia, *Ist. școalelor*, II, pp. 84-5.

² Cf. *Albina* pe 1840, n-le 17, 22-3,

³ Ediție nouă, în 1841.

⁴ Partea a treia e din 1838.

⁵ V. *Albina* pe 1839; *Inscripții*, II, pp. 125-6.

⁶ Lucrarea e anunțată în n-r 57. Iscălia numai E. A.

CAPITOLUL VII.

Teatrul în Moldova.

I. TEATRUL FRANCES PREGĂTITOR.

Dacă literatura din Moldova se mărgenește în atîția anî de zile la așa de puțin, aceasta se datorește și lipsei de îndemn din partea oamenilor hotărîtorî sau a împrejurărilor. Asachi trăia mulțumit cu ziarul și cu funcțiile sale, cu conducerea tipografiei sale, iar Săulescu nu era, de sigur, un om de autoritate. Astfel, pe cînd, dincolo de Milcov, se făceau silințele acelea mari și fericite pentru întemeierea unui teatru românesc, pe cînd boierii tineri și cei bătrîni, cei umblați prin străinătate și autodidacții rămași în țară, profesorii de toate treptele și chiar străinii se întreceau în a traduce pentru scena cea nouă, dincoace nu se întîmpină nicîo tovarășie cu asemenea scopuri. Pînă nu veni știrea izbîndei cîștigate în București, nu se simți în Iași măcar nevoia unei scene românești.

Iată, în adevăr, ce se petrece acolo.

Niște aventurieri, unii foști saltimbanci, oameni certați chiar cu justiția — directorul lor a stat cîțva timp în temnița consulatului Franciei din Iași, — trupa fraților Foureaux dădea represintații franceze în Capitala Moldovei, întrebuișind pentru aceasta mai întîi sala tronului din Curtea domnească cea arsă, iar apoi casele Talpan, care veniau lîngă Primăria de astăzi. Se potrivea astfel, de arhitectul Freywald, un teatru destul de elegant, cu galerie, trei rînduri de loji și o cortină sau «perdea» zugrăvită de un pictor din țară, de origine italian, Livaditi, și el însuși actor diletant pe

limba sa; luminări de său făceau să se vadă întru citva, și un personal special li tăia mucurile; beția, jocurile, bătaia, fumatul erau oprite. Unul dintre boierii cei mai învățați și mai de gust, un escelent administrator în același timp, Nicolae Suțu, avea supravegherea. Boierimea toată era încântată că poate să aibă plăcutele priveliști ale unui «Teatru de varietăți» ca în cele mai proaste orașe ale provinciei franceze. Afacerile actorilor străini, complecțați prin aducerea, în 1833, de puteri nouă din Paris, mergeau așa de bine, așa de multe se îngrămădiau caleștile pe care nu le mai putea încăpea mica «ogradă» a localului — căci trăsurile nu se întorceau acasă, ci-și așteptau stăpînii până la sfîrșit, — încît în 1835 Baptiste Foureaux, directorul de care a mai fost vorba, se gîndia a-și mai aduce un număr de actori de-acasă și cerea pentru aceasta privilegiu asemenea cu acelea pe care le voia, în București, societatea românească de teatru: contract pe alți cinci ani, monopolul represințațiilor, și chiar al balurilor mascate, și o subvenție de 600 de galbeni pe an; în schimb pentru atitea drepturi, el făgăduia să facă — dar numai dacă i s'ar pretinde o chirie mai mare — un teatru la Copou, primblarea cea nouă, teatru încăpător și cu destulă «ogradă». Cîrmuirea lui Mihai Sturza se și învoi cu această propunere, și contractul fu încheiat în cursul aceleiași an 1835.

Se cuprindea pentru actorii francesi îndatorirea de a-și adăugi la repertoriu «piese moderne din cele mai prețuite și mai plăcute publicului» și «opere»; în privința acestora din urmă trebuie să se spuie că trupa avea un capelmaistru, venit, de altfel, mai de mult în Moldova, care era în stare să compuie chiar însuși opere: Iosif Herfner era la această dată autorul unor partițiuni din «drama națională» *Dragoș* a lui Asachi, pe care scriitorul ei n'a crezut de cuviință a o tipări vreodată. Pentru a se supraveghea îndeplinirea acestor condiții, se și numi, pentru întăia oară, un comitet teatral, un fel de eforie a scenei, în care intrară Hatmanul Grigore Ghica, ginere de Domn și în curînd Domn el însuși, beizadea Gheorghe Suțu, fiu mai mic al lui Alexandru-Vodă, cel mort în Scaunul din București la 1821, și străinul Camil Baroți, venit din Apusul uropei său din L^e vantul său, prin Rusia.

Astfel asigurată, trupa francesă se indeamnă la o activitate mai întinsă: ea se duce în Rusia, la Chișinău, ba chiar la Odesa; peste citva timp, ea încercă și gustul Bucureștenilor, cum s'a văzut. Pe cînd, în 1836, directorul pregătia însă o nouă serie de repre-

sintații în Capitala munteană, el se împușcă din greșală pe drum și ucise în același timp norocul înjghebării sale de comedienți pentru Orient. Totuși reprezentațiile urmară citva timp încă, ba chiar se trecu de la vodevilul distractiv la drama romantică, și încă la una așa de puternică și grea în același timp ca *Angelo* său «Tiranul din Padova» a lui Hugo, — piesă care a întâmpinat, cel puțin jumătate din veac, cea mai călduroasă primire pe toate teatrele românești. Dar actorii francesi pățiră după acest triumf al artei, ce pățiră școlarii Filarmoniceii bucureștene după reprezentația lui *Saul* al lui Alfieri. Pentru a se păstra totuși «moraliceasca petrecere» a teatrului străin, boierii moldoveni se hotărîră să se amestece pentru a opri desfacerea lui desăvîrșită: în schimbul unei subvenții de 800 de galbeni pe an, se declarară gata a fi impresari, cu toate marile lor nume domnești, colonelul Mavrocordat și Alexandru Cantacuzino. Peste câteva zile, Foureaux *iunior* închidea șirul reprezentațiilor trupei sale, dar nu trecu mult și, în același an 1837, doi dintre membrii ei căpătau concesiune asemenea celei pe care o avuse Baptiste Foureaux, și aduceau o trupă francesă din Odesa. Ea e înlocuită îndată cu o trupă statornică, de care «nobleța» și «publicul» Iașilor erau pe deplin mulțumiți, pînă într'atita chiar, încît aruncau «cununii de dafini» și galbeni în pungi.

II. ÎNCERCĂRILE ROMĂNEȘTI ALE DILETANȚILOR.

Teatrul românesc începe în Moldova prin diletanți fără niciun fel de pregătire sau organizare, cari joacă la prilejuri rare. Astfel la 1834, pregătindu-se o serbare de rămas-bun la plecarea atotputernicului «president» rus Chiselev, Asachi, gata oricînd să servească literar Guvernul, alcătui o pastorală dramatică, «Serbarea păstorilor moldoveni», subiect potrivit pentru un fost membru de Academie literară italiană; soția sa, Elena, făcu muzica, — o colaborație ce se va mai întîlni. Două fete din aristocrație, Aristia Ghica și Maria Cantacuzino, Marieta — despre biblioteca franco-germano-italiană a căreia, în parte școlară, în parte ușuratecă, se întîmplă să avem cunoștința, și Ermiona Asachi, copila, foarte bine înzestrată, a autorului, jucară roluri de idilă sentimentală cu subînțelegeri politice, lingușitoare, foarte aplaudate; rolurile de copii

le ținea școlarul D. Gusti, merit să fie și el versificator în zilele sale, Ghiță Căliman, prefectul moldovenesc al Craiovei în anii de după Unire și băiețelul lui Asachi, împodobit cu aripă de înger; d-na Asachi cîntă în franțuzește o baladă, meșteșugit omăgiu; de și Chiselev crezu că trebuia să se ascundă de recunoștința Moldovei oficiale, i se acoperi de cunună loja, în mijlocul aclamațiilor interesate.

A doua reprezentație românească e provocată de suirea pe tron a lui Mihai-Vodă Sturdza. Iarăși Asachi se execută: anume el scrisese piesa «Dragoș» — titlul măi zice «întăiul Domn suveran al Moldovei»; iarăși musica e de Elena Asachi, afară de unele părți lucrute de capelmaistrul Herfner. Tot cu acest prilej, dădu o serbare școlară și Francesul Victor Cuénim, director de pensionat, — cel d'întăiu printre semenii săi ieșeni. Sarcina de a scrie piesa fu încredințată școlarului Matei Milo, dintr'un neam care dăduse un boier isteț, deprins a face stiluri lăudătoare sau înțepătoare, pe vremea tinerețelor lui Asachi; directorul și autorul căpătără, ca mulțămită pentru reprezentația «Serbării militare», cîte un ceasornic de aur; între micii actori, era fiul lui Cuénim și feciori de boieri din familiile Mavrocordat, Crupenschi, Virnav, Brăiescu, Docan, Negri, Diamandi, Brănișteanu, precum și Ion Alecsandri, fratele marelui poet ce era să fie, și Kogălniceanu.

În vacanțele anului următor, Nicolae Cănta, care adunase o preafrumoasă bibliotecă și stătea în legătură cu librăria apuseană, om de ispravă și fire nobilă, dădea o petrecere la moșia lui suceveană Horodniceni. Mitropolitul Veniamin, Domnul însuși erau printre invitații marelui boier influent. În sama lui Asachi iarăși se puse scrierea legendei dramatice «Piatra Teiului», cu un prișăcar, un plăieș, Codrat, un țeran, Cimbru, care se reprezintă înaintea aleșilor oaspeți pe această scenă de țară la 25 Septembrie 1835. Jucau Millo, Alexandru al lui Asachi și fiul lui Cănta.

Se spune că Millo ar fi urmat și măi departe aceste reprezentații pentru cîteva familii nobile și că ar fi scris atunci «Poetul romantic» și «Postelnicul Sandu Curcă». E sigur însă că, în Februar 1837, dindu-se niște vodeviluri franceze în beneficiul unuia din actori, se îngădui și jocul românesc al tinerilor diletanți, în «Actorul fără voie», care s'ar putea atribui tot lui Millo.

cf. eutr
dillo "

III. CONSERVATORIUL LUI ASACHI ȘI REPRESENTAȚIILE ȘCOLARILOR LUI.

Cu câteva luni înainte, în ~~Novembre~~ al anului precedent, exemplul boierimii tinere și dascălilor naționali din București era urmat în cealaltă Capitală românească. Cu voia și cu sprijinul unui Domn care avea înțelegere pentru cultură în genere și pentru formele ei naționale în specie, Asachi întemeie, cu protecția lui Ștefan Cargiu — un viitor Caimacam al Moldovei — și cu banii bogatului Vasile Alecsandri, un om destoinic în afaceri, o școală de teatru și muzică, pe care, cu amintirile lui apusene, o intitulează solemn: «Conservatoriu filarmonic-dramatic». Actorii din Februar veniau din această școală de la Sf. Ilie. Erau doi profesori, Cervati și Cuna, amândoi muzicanți, pe lângă un membru al societății — Asachi, firește —, care dădea lecții de declamații: școlarii și școlărițele, în număr de 28 de persoane (și o fiică a profesorului Fabian), fii și fete de boieri de a doua mână și copii de străini, ascultau, în parte dimineața, în parte după amiază, de patru ore pe săptămână; secretariu era profesorul Botezatu. Între elevii aceștia d'întăiu găsim pe Iancu Alecsandri, fiul bătrînului Vasile, pe Căliman, pe Gusti, pe viitorul profesor Leon Filipescu, pe Teodor Stamati, și el, mai tîrziu, bursier în străinătate, și alte nume, menite să ramîie necunoscute.

Încă din Septembrie 1837, eforia particulară a Conservatoriului îndrăznea să ceară Domnului pentru dînsa subvenția de 600 de galbeni, făgăduind o reprezentație românească pe săptămînă, plus un «bal-mascat», pînă s'ar aduce, în scurt timp, prin îngrijirea ei, o bună trupă franceză sau italiană, în stare să învețe prin jocul ei pe începătorii noștri; Italianul Castiglia, care încheie un contract cu Guvernul, se crezu dator să prevadă și el acea reprezentație «moldovenească» săptămînală, pentru care oferia și decorurile; se vor păstra însă Duminecile pentru trupa străină. «Scăpătăciunea», întimplată în curînd, a Italianului făcu ca și această clausă să rămîie fără efect.

Cele d'întăiu piese reprezentate în casa fraților Foureaux au fost de Kotzebue. Asachi dăduse în românește «Lapeirus», adică *La Pérouse*, dramatisarea întimplărilor de rătăcire — și amoroasă — ale cunoscutului explorator francez. Lucrarea se și tipări îndată, cu o prefață care proclama misiunea teatrului în aceste cuvinte :

«a învăța moralul, a face pe oameni de (*sic*) a prețui virtutea și faptele cele laudate, a defăima răul și a critica deprinderile vrednice de rîs spre a se feri de ele,—într'un cuvînt a adăogi către sporirea civilizației unei nații». E o prelucrare, cum spune și titlul. Versurile amestecate în prosa sentimentală, bine redată în propoziții energice, sînt turnate din nou într'un suflet de adevărat poet. Astfel, sună frumos rugăciunea :

Doamne 'ndurate,
O Doamne al lumilor,
Cuî toate ascultă,
Pe pămînt și pe Ochéan,
Auzi aice suspinul sărman:
O Doamne, nu mă uita.

Sau plîngerea primejdiilor Mării :

Să fugim de-a Mării undă,
De furtună
Ce înghite și-scufundă
Pe sărmanul plutitor.

Zina
«Văduva vicleană», de același autor, este dată mult mai slab de dascălul Botezatu, care avea însă cuvîntul ca profesor de nemțește, ca secretariu al Conservatorului și ca actor el însuși. Oricum, bucuria a fost mare în toată lumea obișnuită a merge la teatru ; teatrul era plin, și biletele se desfăcuse cu patru zile înainte. Reprezintația s'a desfășurat «cu nemerire», judecă Asachi însuși. Plăcu mai ales «Zina Moldovei», care spuse un măiestru prolog, răspîdit îndată pe hîrtie «cu văpsele naționale». Versurile singurului poet al Moldovei erau în adevăr pline de răsunset. Zina vorbia astfel «Gheniusului» :

Ei, de prinsă la răpaos, trăind pe'nflorită vale,
Nu pot răpede a merge pe asemenea grea cale,

Și «Gheniusul» răspundea :

Nu, acel ce'n sin păstrează de virtute o scînteie,
Pentru-a' Patriei folosuri, nu să teamă c'o să picie :
Pe-a' Parnasului verzii plaiuri timpul este mai senin,
Sună dulce armonie, suflă zăfirul mai lin.
Acolò al ostenelei tainic rod tu vei culege :
Între noapte și lumină, — o Moldavie, alege!

Urmară ceasornice, complimente, scrisori de laudă — una, bătrînească, a r așa de caldă! de la Vel Logofătul Iordachi Catargiu,

daruri pentru Conservatoriū — 36 de galbeni de la veteranul poet Conachi, repertoriul bucureștean de la C. Rasti. A doua reprezentație, peste trei zile, nu fu mai puțin cercetată. Fără zăbavă se încheiară și contracte pe un an, cu tinerii mai talentați, cărora li se asigură o leafă de 100 de galbeni pe an și «un benefis», plus garderoba, de la «cămășii și călțunii» pînă la «cununii, pene, berete și peruche cu bucule».

Pentru a înlătura concurența Francesilor, încă din April, octoritorii Conservatoriului cer concesiia generală a Teatrelor, străin și româneșe, unite de o potrivă supt conducerea lor. Aceasta nu se căpătă deocamdată: abia în April 1839, tinerii Mihail Kogălniceanu și Costachi Negruți, împreună cu Baroți, dobîndiaū supravegherea reprezentațiilor în amîndouă limbile, și numai în 1840 cei doi d'întîiū și încă mai tînărul V. Alecsandri primiaū un fel de direcție generală a teatrelor, deschizînd o eră nouă.

Dar și în împrejurări mai puțin fericite se lucra mai departe. Pentru o a treia reprezentație, din 8 April, Asachi prelucra un «Petru Rareș-Vodă», în două acte de prosă și «Contrabandul său În-tunecîmea de lună», de obișnuitul Kotzebue. Farmecul istoric, «portul cel adevărat al strămoșilor noștri», înfioră adunarea de un sentiment noū. Se ceru o a doua reprezentație, la care «Petru Rareș» fu întovărășit de pastorala arheologică «Armindina», pomenind «ur-zirea Romei», «cu cîntece și danțuri»; ciobanii de feerie, invîrtindu-se în hore nevinovate, zvirliaū florii asupra privitorilor.

A doua stagiune de teatru româneșe începū în ziua de 12 Novembre, cu altă piesă a lui Kotzebue, trecută prin condeiul lui Asachi, *Pedagogul*, care se și tipări în anul următor. În prelucrarea scriitorului moldovean, cu eroi ca Trohin și pedagogul grec de modă veche Omicron, cu bune versuri ușoare, cuviincios cîntate;

— De cînd Tatarii în Bugeac
Lună femeii din țară,
Asemene grea ocară,
Aleū n'am mai pățit, —

piesa plăcu. La 14 Decembre se aplaudă *Fiul pierdut*, de neschimbatul Kotzebue, care-și păstrează bunul traducător. Planul lui Asachi de a da și el un Repertoriu de teatru româneșe ca acela din București se îndeplini răpede: «Desertorul», «Aurariul»,

«Omiopația», «Mireasa minioasă», «Vecinătate primejdioasă», «Duca hornariul» (tradus încă din 1819), «Boierul întâia oară în Capitală», «Pedantul», «Camerierul de doi stăpini» (de Goldoni), «Eduard în Scoția» (de Duval), «Fiul pierdut», «Alzira» (lui Voltaire), «Sărăcie și fudulie», «Pensionatul de fete» și «Fiica lui Faraon» — de bună samă mai mult traduceri din nemțește și italienește, ale lui Asachi, se adaugă la vechiul repertoriu. Se făcu chiar, cu succes, încercarea unei opere, și, pentru reprezentația din 20 Februar 1838, Asachi traduse frumos «Norma» lui Bellini :

Mergeți pe deal, Druizilor,
Cînd cerul se răzbună
Și al ei disc din negură
Desface noua lună.
De argintoasa rază,
Cînd lumea seninează
De trei ori sune pāvāza
Pe-al zeului altar,--

așa începe libretul.

Niciodată nu s'a dovedit mai bine virtuositatea poetică a lui Asachi decît în aceste versuri, care ar trebui înviate printr'o ediție nouă.

Uneltiri fură făcute tocmai pentru că așa de strălucită fusese izbînda, și astfel șirul reprezentațiilor românești de teatru și operă se opri. În zădar făcură cerere de a se chema din nou la viață școala și scena hrănită de ea nu mai puțin decît treizeci de boieri, fruntași, sau de a doua mină, la 1838 încă, în Novembre. De sus, nu se arată bunăvoință pentru acoperirea marelui deficit ucigător. Doar dacă unii din actorii «moldoveni» ieaū parte la cite o reprezentație străină. Negruți arată într'o scrisoare către Asachi cauza peirii : franțuzomania !

... Să ascuți pe un actor
Care face românește declarații de amor...
Quelle horreur ! Aū ei ideia ce va să zică *bonton* ?
N'ai auzit, soro dragă, că lui *Jean* îi zic : Ion ?

C. Carageali, unul dintre Bucureșteni, se prezintă la 1838-9 cu piese bunc de Asachi — «Ștefan-cel-Mare» — de Kötzebue-Botezatu — «Uniforma lui Wellington» și «Plumper», ba chiar cu *Saul* al lui Alfieri-Aristia (Septembre 1839), — criticat aspru de Asachi, pentru

neclasicitate, în Botoșani și în Iași chiar. Un Nicolini, apoi Gusti, I. Poni, D. Gherghel alcătuiseră cu el o mică trupă, bine primită. În douăsprezece săptămîni se dădură tot atîtea reprezentații. «Grădinarul orb» al lui Văcărescu și traducerea munteană a lui «Scapin» stăteau alături cu prelucrări de Negruți («Elevul Conservatorului»), de Botezatu («Boueanu»), și chiar de Caragiale («Furiosul», după Donizetti).

Era un fenomen însemnat această contopire a două trupe, a două repertorii, a două literaturi românești. Ea se făcea de unii din generația tînă. Dar jocul nu plăcea altora din aceiași generație, și aceștia, amestecîndu-se, deschiseră pe deplin era nouă prin contractul din 18 Mart, care punea în fruntea teatrelor Moldovei pe cei trei corifei ai literaturii nouă din această țară.

CAPITOLUL VIII.

Literatura nouă: poeții tineri din Țara-Românească.

I. GENERALITĂȚI.

Alături de Văcărescu, pierdut pentru poesia mai înaltă și incapabil de o dezvoltare a talentului său, pe cînd degetele sapă răbdător puținele versuri ale unei dedicații sau ochii îi urmăresc, în fumul albastru de ciubuc vechiu sau de țigaretă nouă, visuri de iubire ușoare din alte timpuri, alături de Mumuleanu, care îngîmă mai departe prosa lui tăiată în linii egale, pe care le numește versuri, alături de Eliad, care, un îndrumător așa de chemat și de destoinic, s'ar crede umilit dacă n'ar dovedi că și el poate înșira silabe în capătul cărora să anine mărghica albastră a unei rime, și la un loc cu boierii tineri și culți cari jertfese cîteva zile dintr'o viață cu alte rosturi pentru a traduce, une ori în versuri, piese pentru teatrul Societății filarmonice, — apar și alți poeți, o generație tinăra.

Între acești tineri e o asemănare. Fondul patriotic al inspirației lor nu lipsește, dar împrejurările sînt schimbate acum. De bine, de rău, este o țară rînduită, asigurată, îndreptată către lumina și lucrul disciplinat al timpurilor nouă; durerea vasalității față de Rusia, tirania consulară o simte mult, până la deznădejde, Domnul, lumea însă, mult mai puțin: consulul rusesc, în simpla lui uniformă apuseană, nu face efectul unui pașă turcesc mîncat de păcate și plin de obrăznicie. Mulți dintre «progresiștii» mai în vîrstă, ca Pleșoianu, ca Florian Aaron, sînt mulțămîți; Eliad însuși, Văcărescu au găsit, măcar cîndva, cuvinte de laudă pentru Rușii mintuitoari, din mina cărora se primește condica unei nouă consti-

tuții și vulturul unui steag nou. Până la o conștiință a unității neamului nostru de pretutindenă nu s'a înălțat încă nimeni; o astfel de conștiință nu vine să hrănească visuri mai largi în aripă decît cele vechi; ea n'a pătruns în inimă adînc, ajungînd un izvor de inspirație. Cit trăiește din acest sentiment patriotic, care la București e «romîn» în sensul de muntean, care la Iași e moldovenesc și care nu există în părțile de peste munte, — acolo se culeg ultimele fărîmături uscate ale ideilor lui Petru Maior —, nici în Bucovina, cu totul moartă, — se îmbracă în altă formă. Supt înriurirea celor d'întăiu lucrări de istorie a poporului nostru, și chiar înainte de aceasta, supt singura înriurire a unei poezii apusene nouă, care, cultivînd melancolia, o caută pe largile cîmpii de moarte, acoperite totuși de flori de poezie cu mirosul tainic și tare, ale trecutului, se încep, după moda lamartiniană, elegiacă, visătoare, care se răspîndește din ce în ce mai mult, tînguiriile vremurilor de mărire și de cinste apuse. Noua alcătuire ostășească, vederea uniformelor mîndre, a lucilor arme, a steagurilor de mătasă, cu vulturul și zimbrul de aur, ajută la ivirea acestei literaturi nouă.

Pe Lamartine, începătorii romantismului românesc n'au mers să-l caute la el acasă. Poeții aceștia nu sînt feciori de boieri bogați, cari să fi călătorit cu multă cheltuială în depărtatul Apus frances ca să culegă, împreună cu o învățătură mai înaltă, simțiri nouă. Sînt fii de boierinași fără avere, cari au urmat la cele d'întăiu școli naționale, sau la institutele pe care încep a le întemeia străinii pribegî, cari cred în libertatea Revoluției și vorbesc de gloria lui Napoleon. Cite unul știe ceva literatură francesă a momentului, prin tălmăcirile românești mai ales. Cîți știu franțuzește, nu primesc însă numai pe melancolicul profet de libertate cîntînd inimuri revoluționare pe vechi harpe sfinte, ei nu se opresc la el, ci se găsesc cu bucurie în mijlocul uneia dintre cele mai mîndre literaturi ale lumii. Din ea, au voie să aleagă, și, potrivit cu firea poporului nostru, cu dorința unui public care caută în literatură, în același timp, și haz și călăuzire și satiră, cu nevoile unei vremi de aproape păzite și strîns ținute, care nu poate vorbi de-a dreptul, ei trebuie să caute veșmîntul de îmbrobodire al unei alegorii lesne de tălmăcit, se alege fabula mai ales.

În acest spirit, în aceste condiții de formă scriu cei trei fruntași noi cari se manifestă între anii 1831 și 1840, cînd alt rînd de

tineri aduc puteri nouă și tot odată aruncarea scrisului românesc pe alte drumuri. Prin aceste însușiri samănă laolaltă Cîrlova, Alexandrescu, Costachi Negruți, pe lângă cari ieau loc alții mai mici.

II. VASILE CÎRLOVA.

Cel d'întăiu dintre poeții unei generații nouă e Vasile — în familie: Vasilachi — Cîrlova. E și acela care a lăsat mai puțin din scrisul său, acela care e mai puțin cunoscut în scurta sa viață și pe care-l putem deci înțelege și lămuri mai puțin. E o figură enigmatică acest om de talent de la care au rămas numai câteva cîntări de dimineață, a căror urmare n'a îngăduit-o soarta, acest scriitor care nu vorbește decît prin scrisul său, pe lângă care avem doar un vechi tablou de familie, un necrolog cu totul neîndesțulător și neprecis al ocrotitorului și destăinuitorului său literar, Eliad, și câteva mărturii din altă epocă, supuse de sigur îndoielii.

Nu se poate spune cu siguranță că era din Tîrgoviște, nici că și-a făcut aici învățătura. Familia Cîrlova, care a dat în 1848 pe unul din administratorii de județe ai Revoluției, pe Constantin Cîrlova, mort numai de puțină vreme, nu pare să fi fost tîrgovișteană; arată să fi fost un neam de boierinași, fără bogăție și însemnătate. Cîrlova se va fi încălzit pentru literatura românească prin legăturile sale cu Eliad, care, după ce hotărîse normele, căuta acuma puterile ce trebuiau pentru urmarea lor întru îndeplinirea frumuseții. Limba francesă, care-i dădu puțința de a cunoaște pe Lamartine, inspiratorul său de căpetenie, a învățat-o la vre-un dascăl de familie boierească, dintre aceia cari erau lăsați de găzduitorii lor să dea lecții și altor copii. Grecește știa ca toată lumea mai răsărită de atunci, și neapărat că și el a cetit versurile anacreontice ale poetului de modă din tinereța sa: Atanasie Cristopulo, care se aflau în minile tuturor boierilor luminați și de gust, dar acest frumușel tînăr cu fața rotundă, delicată, cu ochii mari, triști, ca de simțirea morții apropiate, cu mustăcioara răsucită, n'avea de loc aplecare pentru șăgi, complimente, rafinări de simțire și joc de cuvinte. Din potrivă, întreaga lui fire, tinereța, avînturile bolnăvicioase ale unui trup slab, îl îndreptau către acel Lamartine, care, în Franța lui chiar, făcea să se induișeze său să

cadă în visări mai mult trecătoare și fără folos pentru suflet pe toți «gingașii» și «simțitorii», pe cei cu nota religioasă, pe cei vizitați de umbrele trecutului, pe femeile alese și pe tinerii cari aveau și în inima lor o tinereță. Și din literatura mai veche el lua numai ceia ce era serios, senin și curat.

Pentru a se avea toate înrîmirile din care vin poeziile lui Cirlova — acel mănunchi de flori care te face să-ți închipui ușor întreaga pajiște primăvăratică din care au fost culese, — trebuie să se adauge și entuziasmul său romantic, idealismul lui curat, patriotismul lui războinic de ostaș începător al unei oștiri nouă, al cărei steag însemna mai mult — și toți simțeau bine aceasta — un viitor îndepărtat, curățit de toate apăsările și umilințele unui present care căpătase buna orinduială fără a căpăta neatîrnarea și cinstea. Nu ca să aibă o carieră, nici ca să se mîndrească cu haine frumoase, încă mai puțin pentru a petrece mai bine și mai slobod, — nu pentru aceasta îmbrăcaseră mondirul de tăietură rusească cu pompozii epoleți de aur, cu lanțujelul de la gît și tresesele de la mînece, nu de accia puseseră pe capul tuns scurt ușorulcoif de «voltigeur» cu soarele în față, fiii celor mai bune familii, școlarii celei mai nobile școli, ucenicii celei mai folositoare direcții literare, — de la maiorii cu nume mari până la aceia cari trebuiau să aibă o parte de căpetenie în alcătuirea altei Români, ca Ion Brătianu.

Este o vreme în viața unui adevărat scriitor cînd înrîmirile exercitate asupra lui se amestecă în așa fel, se pierd așa de mult în trezirea originalității sufletului său, care vrea să vorbească, să se impuie, să cucerească și să deștepte și ea o viață nouă, în cît trebuie un foarte dibaci cercetător literar pentru a le urmări și statornici în folosul înțelegerii aceluși scriitor și descoperirii curențului din care, oricît de mare ar fi el, în lumea aceasta unde nu poate trăi răzleț, cu trupul său cu sufletul, nici cine dorește aceasta, din care, deci, face parte orișicine. La tineri nu e nevoie să se caute mult: unii repetă, alții imită, puțini încearcă, încă stîngaci — și aceia sînt cei mai puțin recunoscuți la începuturile lor — să zboare mai departe. Printre cei de-ai doilea, trebuie să se facă loc lui Cirlova.

El apare în literatură prin «Ruinele», «Ruinurile» Tirgoviștei, bucată aleasă printre toate celelalte — multe la număr, ni se

spune, și cu totul pierdute — de Eliad, îndemnătorul, împreună cu colegul de oaste Voinescu II, și judecătorul unic al scrisului său. Elegia modernă apare în n-1 din 20 Mart al «Curierului românesc».

Inspirația în această vestită tinguire, care a stîrnit atita entuziasm, la înaintași și maeștri în poezie, ca Văcărescu, la boierii cărora li plăcea să cetească, la tinerii cari n'aveau cum vorbi încă, nu e nici așa de nouă, nici așa de patriotică, precum se vede. Nu întîmpinăm aici pe un adevărat și deplin romantic, străbătut de fiorii unei simțiri tainice, strămutat prin aceasta într'o lume de nelămurire, de umbre, de șoapte, și încercînd a spune în largi versuri blinde, mișcîndu-se în neguri calde, în dulci cuvinte ce dezmiardă urechia și vrăjese sufletul, toate acele lucruri pierdute, acele lucruri dorite care nu se pot îmbrăca în cuvinte răspicate și în frase sigure, în armonii clare; nu găsim pe patriotul revoluționar, în felul celor ce se ivesc după 1821, pe unul care să știe trecutul nostru, să poată vedea și înțelege în el, pe unul care să creadă în viitorul nostru și să aibă ochii, auzul ce trebuie pentru a prinde cele ce vor fi și vor căpăta glas în zilele ce nu sînt încă.

Avem a face cu un cetitor al literaturii veacului al XVII-lea, căruia Volney i-a vorbit de ruinele Palmirei, în care e îngropată gloria arabă a Zenobiei regale, tîrită ca roabă după carul de triumf al lui Aurelian, cu un înțelegător prin poezia trecutului a veșnicei strecurări în care se încheie viața societăților omenești, care clădesc cetăți și palate mîndre pentru ca ruinele lor să dea o astfel de învățătură urmașilor. Ruinele zidurilor înprejmuitoare și ale caselor de locuință domnească din Tîrgoviștea decăzută sînt numai «ziduri întristate», «monument slăvit», jertfă a tiraniei stricătoare, cu care stăpînește Saturn, un zeu roman, care vine din saloanele veacului al XVIII-lea; ele vorbesc de «osîndirea soartei»; ele dovedesc trecătorului

Cum cele mai slăvite și cu temei de fier
A' omenirii fapte din fața lumii pier,
Cum toate se răpune ca urma îndărăt,
Pe aripile vremii, de nu se mai arăt,
Cum omul, cit să fie în sine săvîrșit,
Pe negîndite cade sau piere în sfîrșit.

Ele plac mai mult

de C. A. M. C.

Decit zidire înaltă, decit palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără un folos,

pentru învățatura ce împart, pentru adăpostul ce oferă «păstorului», pentru gândurile frumoase, de lină durere, pe care le pot da împăciuitoarei serii tăcute, fără tulburarea «omului, de necazuri, de trude ostenit». Glasurile ce se desfac din acea ruptă cărămidă neagră, din acele mormane de bolovanii pe cari i-a sfințit atingerea, zi de zi, an de an, și veac de veac, a trupului și sufletului omenesc, sînt glasuri care nu pot da nici mîngiere, nici îndrumare, ci arată numai deșertăciunea vieții, pe care învață a o «huli»; cel mult, dacă acel ce plînge acum asupra soartei omenescii, se simte ispitit a se întoarce pentru a vărsa lacrimi nouă asupra locului

Unde tiranul încă un pas n'a cutezat.

Dacă e vorba de «slava strămoșească», o știm din Văcărescu: despre vremurile mai bune auz vorbit și bătrîni, și Lazăr le vedea mult mai departe, până la arcurile de triumf ale Romei; «patria» face parte din limbajul poetic al tuturor celor înaintea cărora s'a petrecut mișcarea eteristă din 1821 și răscoala lui Tudor, după ce în mintea lor se prinseseră cuvinte de polemică politică din ziarele liberalismului apusean. Versul care lunecă mai deplin în inima noastră:

Și simț o tînguire de lucruri omenescii,

e, iarăși, un vers general, neprecis, venind din lumea «Omului» cu literă mare, idolul fără ochi și fără culoare la care se închină abstractul veac al XVIII-lea. Și forma, versul lung, domol, corect, care nu se zbate în luptă, n'are îndoieli și răpeziri, e versul bunelor vremuri măsurate și regentate. Poate de aceea a și plăcut elegia de odată, cu toate că limba era alta în ceia ce privește siguranța, proprietatea și mlădierea; celelalte elemente nu uimiau și nu îndemnau la o împotrivre.

A doua poezie a lui Cirlova, apărută în «Curierul» din 8 Maiu următor, e intitulată «Păstorul întristat». Îl știm de unde a plecat, din Italia lui «Pastor fido», unde dulcii păstorei tineri cîntă din fluieraș păzindu-și «oițele», pe care și lupușorul înduioșat nu se îndură să le atace, căci ar păta de sînge lina albă ca zăpada și ar strica idila; «Pastor fido», venind în țară, a trecut însă prin

cămarile boierului Văcărescu și de acolo-l știe Cîrlova. Nu e nimic care să strice icoana lui înecunată de flori. E și aici

Un păstor tînăr, frumos la față,

«mîlmit», ca de atîtea ori în poesia veacului al XVIII-lea, care zice din fluier supt «pomul stufos» și face ca oile să uite iarba, și, nu numai ele, căci, zice versul dulce:

Rîul oprise apa din cale,
Vîntul tăcuse din lin murmur.

Iată cînele care, îndurerat, «cată în jos», iată «Eho», vechea Elio-mitologică, venită dintr'un dulap de antichități ale școlii Iesuiților, cum scoate și ea, bătrînica, «suspinuri de greutate», făcîndu-și datoria de de a «da răspuns» la durerea Păstorului ca și la toate graiurile și sunetele. E de mirare să plîngă un om, un tînăr, al cărui rost pe lume e totuși așa de fericit:

Viața voastră necazuri n'are,
E simplă, lină, fără dureri,
Și'n toată lumea nicîo suflare
Ca voi nu gustă multe plăceri.

Așa e dacă nu te gîndești la altă ființă, menită prin îndeletnicirea ei la tot atîta fericire, care rîde acuma în aceeași măsură în care tînguiitorul flăcău plînge, dacă niți cite primejdii poate aduce așa.

o păstorită
Cu chip prea-dulce, prea-drăgălaș,

care face pe orice om cu simțire — și unde poți afla mai multă simțire decît la un păstorel, omul «naturii»? — să fie «pătimaș» de iubire. Ea n'a trădat însă, n'a luat în batjocură, n'a îndrăgît pe altul: toată durerea e numai pentru că «lipsește», și, lipsind ea,

Natura n'are nimic frumos.

«Înserarea», apărută în Iunie, tot în coloanele «Curierului», are avîntul lamartinian; versurile învălmurate curg ritmic ca în poesia marelui romantic frances. Dar nu ești prins de farmec, ca la dînsul, încă de la cel d'întîi acord: undele-ți curg supt ochi plăcut, ele nu te-aŭ prins pentru a te duce însă departe în singurătatea negurilor din zare, unde sufletul omenesc singur vorbește tare tot ce cuprinde în el. E în aceeași formă altă simțire, altă cugetare-

din alt timp. Înainte de toate, se dă priveliștea șesului ce adoarme,
un șes cu flori și

o dumbravă deasă, cu frunte prea-măreață,

cu gîrla șerpuitoare, ce

Întocmai ca o pinză se vede alb'n jos,

cu «păstorî», «păstorîțe», cu filomela prinsă de obișnuita-î «în-
tristăciune» făcătoare-de-minuni, cu zefirul care e tot un cavaler
din Parisul lui Ludovic al XV-lea, cînd

...Pintre frunzi se plimbă ca umbra de frumos,

cu «grămezi de stele» și luna, «vremelnică stăpînă». Un

...suflet jalnic, lipsit de mîngiere

își caută în această argintie pace singurul lucru ce-î lipsește, iu-
bita ce s'a dus, lăsîndu-l

Întocmai ca o luntre ce, slobodă pe Mare,
Nu poate de furtună a mai afla pămînt.

Priveliștea o cunoaștem; ni-a zugrăvit-o, — nu mai rău —, în
versul scurt al lui Metastasio, Iancu Văcărescu el însuși, un Tir-
goviștean, care și-a schițat cîmpia lui din marginea Ialomiței. Cîrlova a înlăturat numai ceia ce face dincolo frumuseța bucății:
gluma lui Amor rătăcitorul pe plaiurile romănești, unde a venit de
dragul unui poet amoretat și el, altfel însă de cum se amorea
la 1830 acestăalt, Cîrlova.

Peste cîteva luni în 1831, Eliad anunță moartea, la Craiova, în
vîrstă de 22 de ani, a lui «Vasilachi Cîrlova»; Asachi o pomenește
în «Albina românească», la 25 Octombrie, înșirînd și alte scrieri
ce a mai lăsat, între care traduceri ca «Hero și Leandru» — de
sigur o piesă de teatru — și actul întîi al «Zairei» lui Voltaire,
— lucrări făcute după cererea lui Eliad, care întrebuița pe orice
om de talent, cunoscător al limbilor Apusului, pentru a-î îmbogăți
teatrul romănesc.

Încă din Maiu, Cîrlova scrisese o «Rugăciune» ce apăru numai
în Septembrie 1839 în foaia lui Eliad, care-î avea, deci, manus-
criptele. E o bucată cu mult superioară celorlalte, care ar fi să
aibă, deci, o dată mai veche. Acuma, poetul are puterea de a imita

versul lui Lamartine, cînd el se înalță puternic, sigur de ascultare, către culmile cerești:

Ființă naltă, lungă vedere,
Izvor puternic de mîngiere,
Pavază sfîntă astui pămînt, —
Dă ascultare, nu-ți fie silă,
Unui glas jalnic ce cere milă,
Ce a se plînge are cuvînt.

Și, acuma, cellalt motiv, cel patriotic e mai deslușit. Se cere de la Dumnezeu milă pentru țară, pe care o prigonesc de mult toate puterile lumii. Dacă ar fi precis și dacă această precizie s'ar răzîmi pe cunoștinți și pe simțirea adîncă și trainică ce se desface din bogăția lor, ar fi în adevăr frumos. De cîte ori se încearcă însă a găsi o țintă, a-și numi pe nume dorința în folosul țării sale, poetul scapătă în stîngăcii prosaice:

Nu cumva, soare, că merit n'are
Să se numească nație mare.
Să guste dreptul cuviincios?

Sau :

Dă ascultare unui ce cere
Patriei sale bine, folos.
Cunoaște-î dreptul uitat de tine,
Și de aceia călcat de-orcine :
Ce i se cade, dă-î cu prisos.

Apleacă mina de o ardică,
Și ndată fă-o mare din mică,
Să lase nume nemuritor, —
Și'n norii cinstei mult să se 'nalțe,
Pe calea vieții în veci să calce,
De strălucire avînd izvor.

În foi volante tipărise Cîrlova însuși «marșul lui» către oastea nouă, dintre conducătorii căreia făcea și el parte, cu inima ca și cu ființa¹. E singura dată cînd, într'un cerc de idei banale, el dovedește energie, într'un ritm variat și vioiu, care-și deschidea larg aripile, ca să se îngusteze apoi în afirmarea hotărîtă a chemărilor scurte. De sigur că nu ne mai încălzim la asigurarea că

Evropa însăși simte
În ce cale ați intrat.

¹ Reprodus în *Curierul* pe Octombrie 1839.

Dar place și mișcă inimile bucuria că s'au încheiat veacurile
robiei, în cursul cărora

Înaintea fiecărui îndestul v'ați umilit,

vestea mîndră că birnicii de pînă acum în folosul tuturor străi-
nilor sînt o «nație», constatarea înălțătoare că

Vitejia și răbdarea aici încă moștenesc,

amintirea, acum caldă, a celor mai apropiați strămoși, cărora, la
ridicarea de arme nouă,

...Țărîna în morminturi s'a mișcat,

Și-umbrele în vezi tăcute

Stau cît colo nevăzute

Privind corba înălțat.

Cirlova spune în adevăr gîndul tinerimii din acești ani de spe-
ranță cînd chiamă la bună-înțelegere pentru desăvîrșirea operei
incepute :

Slavă, dreptate, unire,

În vezi fie lingă noi, —

cînd strigă tovarășilor de vristă, arătîndu-li calea cea bună pentru
înnaintare :

Lenevirea rușinoasă supt picior, —

cînd proclamă că s'a ivit, în cîmpul scrisului, ca și în al faptei

Tinerimea îndrăzneată

Mîndră, falnică, măreață,

în stare a sluji vremurile în folosul țerii, măcar a țerii celei mici
cu stema smerită a «corbului».

Cirlova nu e astfel un înnoitor; el nu e nici un cunoscător al
multor literaturi, un om deosebit de cult; nu e un făuritor de
versuri — niciodată n'a putut scrie un singur vers ca ale lui
Asachi, cel d'întăiu poet al timpului —; nu e nici un îndrăzneț,
un pasionat, un răscolitor de suflete. Totuși el a cucerit vremea
sa, a îndemnat pe tovarășii și urmașii săi, el s'a făcut vrednic
de a fi cetit și de vremurile noastre, prin însușiri care au fost
pe atunci numai ale lui: un simț perfect al ritmului, care nu se
încurcă, nu șchioapătă niciodată, o stăpînire deplină pe acea să-
racă limbă abstractă și banală a lui și, în sfîrșit, desăvîrșita ega-

litate cu sine însuși în acea cuminte limbă bună în care nu se rătăcesc icoane nouă și din care nu pornesc strigăte zguduitoare, precum nu răsună nici risul șagalnic sau risul de batjocură¹.

III. GRIGORE ALEXANDRESCU.

Maî cunoscută, cel puțin de la un loc înnaînte, e tinereta lui Grigore Alexandrescu. Acesta e cu siguranță un Tirgoviștean, ieșit din clasa boierinașilor, fiu al unui Mihail, pe care-l pomenește titlul ediției din 1863. De pe la douăzeci de ani însă, cînd l-a cunoscut Ion Ghica, pe băncile aceleiași școli, ca pe «un tînăr oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprincenile groase îmbinate, ochii căprii și scînteietori, mustața mijindu-î pe buză», el se afla în București pentru învățatură. Urmă cu o mare sînguință tăcută, de băiat matur, care înțelege ce e viața, de om care stăpînește o viață lăuntrică și are mîndria sa, pe care nu se gîndește că a fi dator să o împărtășească oricui.

Poate va fi fost și el pe la dascăli de franțuzește maî mărunți, cari țineaî școală cu doi-trei copii, din plata căroră se hrăniau: Luigi, Coulin, cari pregătiaî pe copiii puternicului Iordachi Filipescu², nu însă la Gianelloni sau Jannellony, cum își zicea el pentru a se crede că franțuzeasca lui e maî bună, care începu însă pensionul său în 1835³, sau la Van Saanen, un tată de viitor ministru, care-și deschide și dinsul școala maî tîrziu. Dar îl aflăm împreună cu Costachi fiul Banului Bălăceanu, cu Grigore Grădișteanu, traducătorul, cu Scarlat Filipescu, cu C. A. Rosetti și cu Ion Ghica, pe băncile lui Vaillant, un profesor care se deosebia, și prin cunoștințe, și prin talent și, nu maî puțin, prin intenții, de obișnuita caracudă didactică.

Căci se întemeiasc o școală publică pentru învățatura limbii franceze, nu, ca odinioară, numai ca să se învețe tinerii a vorbi ușor franțuzește, lăudîndu-se cu aceasta maî mult în țară decît în străi-

¹ V., asupra lui, I. Rațiu, *V. Cîrlova*, Blaj, 1905; Gh. Bogdan-Duică, în «Sămănătorul» pe 1905, n-le 39-40. Poesiile sale sînt strînse acum în urmă de d. G. Bogdan-Duică, împreună cu o alegere din C. Stamati și N. Nicolescu, în «Biblioteca scriitorilor romîni» a editurii «Minerva».

² *Contrib. la ist. învăț.*, p. 21.

³ *Viața și Domnia lui Vodă-Știrbei*, II, pp. 116-7.

nătate, ci cu scopul de a se putea gusta și imita chiar, de unul său altul, literatura franceză. Această școală o ținea dascălul J. A. Vaillant, care venise din țara sa pentru învățătura băiatului lui Iordachi Filipescu și de aici trecuse la fiul lui Mihalachi Ghica, doi băieți și mai multe fete.

La noua orînduire a învățăturilor, Vaillant fu făcut director al internatului Colegiului din București, dar scos îndată pentru sentimentele sale liberale. Atunci, el deschide o școală, care e anunțată la 1830, în n-1 13 din *Curier*. El dădea încă din 1836 ed. a 2-a, 1840 o Gramatică romîno-franceză, pentru străini, decî nu menită să înlătore pe a lui Pleșoianu (căci a lui Vida rămăsese o curiositate și nu răzbătuse nicăiri). La 1839, apoi, încerca și cel d'întăii dicționarii frances-romîn, o mare înnoire, și, într'o privință, din partea unui străin, chiar după ieșirea celor două dicționare din Ardeal, o mare îndrăzneală¹.

Vaillant își creă un merit real și folosi foarte mult literaturii de traduceri ca și cetirii în franțuzește, prin acest «Vocabularii franțozescū-romînescū,» alcătuit cu atîta muncă.

E o lucrare însemnată, nu numai prin folosul ei practic, prin cunoștința de romănește ce căpătase acest străin, dar și prin ideile sănătoase pe care le dă, cu privire la limba noastră, prospectul. Frumos se caracterizează graiul nostru astfel: «Limbă dulce, armonioasă, bogată din sineși, mîngiată acum prin casele celor nobili, cinstită de stăpînire, vorbită prin boltele neguțătorilor, cîntată în prăvăliile meșterilor, pretutindenea împrăștiată, pe malurile Dunării, pe vîrfurile Carpaților, prin orașe, prin cîmpii». Vaillant așteaptă o întregire și o adevărată unitate a limbii pentru timpul cînd moravuri democratice vor uni toate clasele sociale, adînc dezbinată încă, și, departe de a cere limba nouă, de care vorbea pe atunci toată lumea, el e bucurós să se «îndrepte» limba moștenită de la alte epoce literare. Nu se așteaptă însă ca toți să fie așa de cumînți ca dînsul, și prospectul zice: «Viitorul, care cu pornirile sale înconjoară țara, măi de temut pentru limbă este decît trecutul, înfășurat în tristele întunerece ale neștiinței²».

¹V. *Cărți și scriitori romîni din veacurile XVIII—XIX*, in «An. Ac. Rom.», XXIX, pp. 193-4.

² Vaillant are cu privire la *î* și *ie* păreri proprii. Prenumeranții la carte capătă garanția boierului Al. Vilară, căruia i se și dedică lucrarea. Gramatica are în ed. din 1836 o interesantă Prefață.

Învățământul lui Vaillant, care n'avea, firește, niciun program, se răzima pe traducerea și învățarea pe de rost a clasicilor: Montesquieu, Voltaire («Henriada»), Boileau; pe Lamartine îl putea ceti fiecare pe-acasă, și poate chiar că profesorul însuși va fi fost gata să-l împrumute; de Châteaubriand nu era vorbă, nici la el, nici la școlari, și acest mare înviator al prosei franceze n'a avut niciun fel de înrîurire asupra literaturii noastre nouă. Alexandrescu-și avea sălașul «într'un beciu supt scară la Mitropolie», unde avea vre-un rost unchiul său preot, Ieremia. Acolo întregia el printr'o cetire îndărătnică învățatura ciștigată în școală. Ghica, de la care aflăm tot ce se știe astăzi asupra acestor ani de tineretă ai unuia dintre cei mai mari scriitori ai Romînilor, asigură că tînărul Grigore, pe care-și făcea o plăcere să-l aducă acasă la părintele său, unde se strîngeau adesea boieri luminați și profesori, stăpîniă pe deplin, nu numai literatura francesă a clasicilor, ci și literatura clasică a Grecilor.

În cîțiva ani modestul tînăr venit din provincie ajunsese a fi cunoscut și prețuit pentru cunoștințele ce-și cîștigase și pentru talentul de care dădea zilnic dovadă, alcătuiind după modelele sale, Boileau, de-o parte, La Fontaine, de altă, severe epistole rimate și istețe fabule. Văcărescu-l îndemna, și colonelul Cîmpineanu, șeful politic al tinerimii, îi dădea tot sprijinul. Ajunsese astfel să intre în acea oaste care cuprindea să cîmpineanului în ea, pe lângă Cîmpineanu, pe Cîrlova, Voinescu, Brătianu. Ca «iuncăr», el făcu administrație la biuroū, ca ofițer păzi granița Milcôvului la Focșani. Mai târziu, el a părăsit, ca atîția alții, după risipirea scurtului vis romantic, steagul cîntat de Văcărescu și de Cîrlova, și chiar de el însuși, și trăi pe la boierii iubitori de literatură, mai ales la Tache Ghica, tatăl prietenului său Ion. Viața aceasta-i plăcea: modest, discret, bucuros de lungile răgazuri care-i îngăduiau să-și lucreze cu o stăruință fără păreche versurile pentru care doria o formă clasică, deși în tonul minor care-i plăcea încă pe atunci, hazliu la spus povești, meșter în a schița răpede tipuri satirice, avînd totdeauna la îndămină bogăția poeziei franceze și atîtea fericite versuri de-ale sale, — el era un oaspete mulțămit în casa unor oameni pe cari știa să-și facă mulțămîți de dînsul.

Încă din 1832, cîteva luni după moartea lui Cîrlova, Alexandrescu, ajuns acum supt ocrotirea lui Eliad, dă la lumină în tipo-

grafia acestuia un volum de traduceri din franțuzește, la care alipește poezii originale de-ale lui. Pentru traducere, acel care a dat în lungi versuri prosaice, șterse, une ori și rău accentuate, cele două tragedii ale lui Voltaire *Alzira* și *Meropa*,—aceasta din urmă ieșită numai târziu de tot—, și-a ales pe dulceagul Florian, pe care-l alesese de la început și Moldoveanul Asachi. *Eliezer și Nef-tali*, povestirea morală a cavalerului frances din veacul al XVII-lea, apare în forma românească a lui Alexandrescu fără eleganța și mlădierea care deosebesc palidul original.

După o astfel de lungă povestire în prosă se înfățișează ciudat poeziile date la urmă, pe câteva pagini rău tipărite, supt numele aceluiași scriitor, al cărui nume e tipărit cu neîngrijire astfel: «d. Gri. Alecsandrescu».

O parte o formează traduceri; ca și Cirlova, Alexandrescu s'a încercat și în traduceri, dar el îndrăznește, ca și Eliad, a se atinge și de bucăți lirice. De alminterea, în literatura lumii el nu vede decît ce văzuse și înaintașul, învățătorul său: Lamartine, poetul poeziilor pentru această vreme, și Byron, din care-i plac bucățile sentimentale. Niciodată amîndoi acești doi cîntăreți, așa de deosebiți totuși între sine, n'aū vorbit mai frumos în românește.

Despărțirea lui Byron de soția lui, care nu-l mai vrea, sună astfel:

Și în sfîrșit adio și, dacă relei soarte
Îi place a fi veșnic, adio iară zic:
Zădarnică ți-e ura, că 'n pieptu-mî, fără moarte,
Dragostea mea viază: nici veacuri nu o stric'!

«Întristarea» lui Lamartine se desfășură în versuri ca acestea, și mai desăvîrșite:

Ducęți-mă acolo, pe ținuturi fericite. —
Ziceam —, unde Neapol pe-al Mării sin prea-lin
Răsfringe dealuri, stele de nori neînvălite
Și unde crește orangii supt cerul cel senin.
Ce 'ntirziem? Să mergem; din unda cea albită
Să văz ieșind Vesuviul în flacări care zbor.
Să văz pe Aurora pe dealuri strălucită,
Și voiū, țiind de mină ușor pe-a mea iubită.
Din aste 'nnălțimi vesel, visind să mă cobor.

În versuri asămănătoare scînteie în destul și «Pluturile» aceluiași poet.

Cintările originale sînt elegii, ca ale lui Cîrlova, sau fabule, de felul aceloră pe care, puțin mai tîrziu, le va tipări Eliad însuși.

Superioritatea elegiei lui Alexandrescu se simte de la cele d'întăiu versuri ale acestor începuturi. Aici versul vibrează, o viață-l zguduie și zbuциumă; un sentiment dominant pe care în zădar l-ai căuta în albastra visare blajină a lui Cîrlova, dă unitate fiecărei opere; sentimentul acesta samănă cu acel de aiurea, se vede bine că poetul se întrece cu înaintașul său, însă, data aceasta, inima însăși vorbește; și nu e o inimă ca a fieștecu, ci inima unui om ferit de alții, deprins a vorbi mult cu sine, sfătuindu-se, mustrîndu-se, mîngîindu-se, împăcîndu-se, a unui om ce-și face comoră pentru cîntec și din binele și din răul pe care i le dau ceilalți; ideia răsărită din pămîntul hrănitor al unei culturi mai bogate nu mai e nesigură și tremurătoare.

«Miezul Noptii» deschide șirul. Cel d'întăiu acord plin de răsunet arată pe un stăpînitor deplin, pe un înțelegător adînc, pe un mîndru tănitor al artei sale. «Ruinele» nu mai sînt «ruinuri» ale «Omului» de demult, spuind numai deșertăciunea vieții și îndemnînd la plînsul neogoit, ci un pedestal pentru poetul care vede pînă în creștetul bolților:

Aicea pe-aste ziduri în liniște senină
Privesc cum orizontul se umple de făclii,
Cum luna în tăcere s'arată și e plină
De cugetări, de gînduri, l'ai lui Apollon fi.

Icoanele zbucesc îndată în mijlocul tablourilor vii. Dacă gîndul ce privighează în aceste ruine acoperite de nopțe ale Tîrgoviștei bine cunoscute are numai în ediția tîrzie, refăcută, asămănarea cu:

... o piramidă [ce] se 'nnalță în pustii,

sufletul ce se ridică neoprit în pace călătorește «pe aripă de un sfînt foc», el ajunge la «poarta de vecie»,

Căci grabnic străin fugе de-acest pămîntesc loc.

Între mulțimea stelelor și mulțimea patimilor sale, poetul socoate că biruiesc acestea din urmă:

Puține sînt la număr aceste lumi de stele,
Mărimea lor e mică, de-oii vrea să socotesc,
Să fac asămănare cu chinurile mele,
Să spuie cu ce răstriște pe urmă mă gonesc.

Trecînd acum la el însuși — căci pentru dînsul, nu pentru «ziduri»,

pentru ruine, de pe înălțimea înnegrită a căroră sufletul său vrea numai să-și iea zborul,—el își plînge «iubita maică» și «scumpul părinte», își «aromează» durerea cu plînsul, și, dacă, pentru a întări expresia, nu află deocamdată, școlar al lui Eliad, decît această notă falsă, forțată :

Dar numele acestea, aceste nume sfinte,
Răbelă (*sic*) o deșteaptă, o 'mpunge, o turbez,

el se răzbună cînd își asămănă «zilele friguroase» de până atunci cu :

Copacl din miezul iernii ce vînturî îi clătesc.

Și iată o altă icoană ce i se înfățișează, măreață :

S'a șters c'acea lucire ce fulgerul în nor
O lasă saū ca urma vulturului ce poate
Să spintece văzduhul în falnicul său zbor.

Vedeți, e vorba de el, de el anume, așa cum este acum, așa cum l-aū lăsat părinții morți «de trei ierni» întregi. Și, fiindcă e vorba de iernile în care i se desface traiul, primăvara le face și mai geroase și aspre cînd vine, în carul tras de «zefirii ușori», aducînd verdeața și «dezbrăcînd» cerul de nori. Și comparațiile se îmbulzesc și mai departe, mîinate de vîntul unei inspirații adevărate, care cutremură acest adînc suflet singuratec. Dacă e vorba de «filomelă», «sora Procnei», dacă din Iadul învățat la școală ră sare și întunecatul Pluton, ca să stea în fața lui Orfeu, îmblinzitorul prin cîntec, dacă și Cerber latră din cutia lui de carton parisian, versul nu cade fără răsunset :

Căci basnele acelea cu veacul aū perit.

Până și gîndul morții, ca ultim liman, până și pomenirea «mormintului» iese din banalitate prin puterea strigătului dez-nădăjduit :

Un trup ce se va duce ca pulberea în vînt,

și prin bucuria amară cu care poetul se arată pregătit a lua și el drumul negru către părinții săi ce aū fost.

«Prieteșugul», — ce sacă epistolă ar fi pentru oricine altul, chiar pentru cel mai bun din acea vreme ; doar dacă Asachi, marele poet al silabelor și ritmelor, ar învia subiectul prin armoniile sale italiene ! Alexandrescu uimește iarăși cu strălucirea veșmintului

concret în care îmbracă vechea abstracție palidă. «Roua după flori», «raza aurorei», «floarea din vale», — nu sînt terminii noi de comparație, dar o anume armonie de vers le desăvîrșește, le înalță; «glasul dulce ca noaptea care cade» înduioșează: singurătatea poetului se înalță asemănată cu piramida pustului; alinarea sufletului, exprimată prin «pruncul ce-l adoarme a mumei lui cîntare» și «paserea ce-o trage murmurul de izvor», trăiește de o viață înrudită cu viața noastră înșăși. În

Ca visuri de nădejde la dreptii cari mor,

e o valoare morală, și una filosofică, de înțelegere a unității naturii, din care se desface ca o simțire a simțirilor, se cuprinde în aceste patru versuri;

Urechea mea ascultă torentul ce plesnește,
 Talazul ce se sparge de malul său plîngînd:
 Și glasul mieu le'ntreabă, ca noi de pătimește.
 Și tot are un cuget, o vorbă și un gînd.

Și aceiași încheiere cu gîndul morții se subliniază prin acestă-lalt mare vers de sfîrșit:

La moarte mă voiî duce ca lebăda, — cîntînd.

Și, îndată după aceasta, a treia oară aceiași deznădejde a unei vieți nesigure de ținta ei se cuprinde în desfășurarea răpede a versurilor scurte din «Întristarea». Iarăși sufletul pleacă de la «zgomotul cetății» și caută oraculul păcii de noapte. Și iarăși rugăciunea se înalță către Dumnezeu. Odată el e

Acel al cărui nume e scris pe cer, pe lună,
 Pe soare, pe planete, pe Răsărit, pe-Apus.

Aici, Dumnezeu Bibliiei ebraice și al lui Lamartine catolicul e invocat așa:

Flință făr' de nume
 Ce paserii dai zbor,
 Ce mărilor dai spume,
 Ce omului dai lume
 Și apelor izvor,
 Ce puî copaci pe munte,
 Pe ceruri curcubeu,
 Năcazurî pe-a mea frunte,
 Ca furiile crunte,
 — Slăvite Dumnezeu!

Și acum, lingă dezlegarea alinării, curățirii de «relele peste fire», e același gând de moarte; dar, de la un capăt la altul, e o bucată nouă.

În «Adio», cu titlul complectat apoi ca «Adio la Tîrgoviște», sînt «Ruinurile» lui Cîrlova iarăși, aceleași înălțimi, aceleași dumbrăvi, același rîu, dar fiecare din ele trece limpede ca o vedenie:

Din coast' acestor stînce, din virful astui munte,
De unde își apucă vulturul al său zbor,
A nopții stea revarsă lumina pe-a mea frunte
Și razele ei cade pe limpede izvor.

Și aici se amintesc strămoșii, dar ei înșiși învie, ei se ridică din morminte, se dumeresc în nopțe, se strîng la o laltă, pornesc în vîrtejul nebun ce nu știe de loc și timp:

Dar cine se aude și ce este ăst sunet?
Ce oameni saii ce armii și ce răpede pas?
Pămîntul îl clătește războinicescul tunet:
Zgomot de taberi, șoapte, trece, — vijie-un glas.

Ce splendidă întorsătură energetică a versului în ultimele silabe! Și o a doua parte se leagă de cea d'întăiu; e vorba de viața fără sprijin și fără făgaș a cîntărețului; se lucrează iarăși vechea temă, cu alte comparații însă, așa de puternice cum e aceasta, pentru stearpa viață fără scop:

...Nisip neroditor,
Ce vara îl usucă și iarna îl îngheață
Și nicio floare n'ăflă sărmanul călător.

Lîngă ele se adauge una de o atît de mare putere în care amintirile ce se întorc apar

Ca frunzele aduse de vijeliî pornite
La vechea lor tulpină ce-odată le-a purtat.

«Întoarcerea» spre această Tîrgoviște a tineretei e o scurtă jălănie în versuri lungi, încete, — de oboseală sau de veche încercare.

Stînd lingă Eliad și urmînd la școala lui La Fontaine, Alexandrescu, spirit satiric în parabole, trebuia să scrie fabule. Acest volumaș d'întăiu dă: «Vulpoiul predicator», «Privighetoarea și Păunul», «Măgarul răsfățat», «Papagalul și celelalte paseri» și «Cătîrul nobilitat».

Nu e jucărie zgłobie, orî imitație ștearsă, orî poveste cu dobitoace; e ceva puternic și nou, plin de ascuțite alusii, de arzătoare

ironii, de transparențe trădătoare. E satira socială, singura care se putea face supt regimul censurei. Predicatorul, care nu vrea decît binele, care denunță pe cei hrăpitori și cruzi, care apără

Slaba nevinovăție,
Jertfa acestor dușmani, —

ajung la Curte, refuză, indignat, «slujbă, rang sau bani», și se mulțamește, cu candoare, a spune:

Prințule, în loc de plată,
Aș pofti cîtiva curcani.

Păunul

— Domn era într'acel loc —

mustără pe privighitoare, cîntăreacă obraznică, pentru «acel cioc uricios», «a ochilor grosime» și «a peni 'ntunecime», și adaugă:

Eu sint frumos de mirare,—
Și tot nu vorbese nimic.

Măgarul, lovind cu copita, caută a întrece în lingușire pe cățelușul de ietac, hrănit cu carne moale. Și tot din rindul acestora e și papagalul, critic în pădurea cîntăreților, unde a năvălit. Ci el zice:

Domnilor, eu riz prea bine
De-alții, iar, cit pentru mine,
De loc cîntăreț nu sint.

Ba iată și boierul indoielnic, catirul a cărui mamă a fost la războaie și pentru aceia i se zice «domnul catir», până ce rișnița de la bătrîneță îl face a-și aduce aminte de tată: «măgar mare».

Și în elegii și în fabule, tînărul acesta, fără părinți, fără nume, fără rang și bogăție, era cel d'întăi în țara și în neamul său, pe care în literatură le ducea cu zeci de ani înainte. Mai mult sau mai puțin, și contemporanii au simțit aceasta.

Cu totul altfel decît acest volumaș sfios cu hîrtie proastă și litera strîmbă, cu însuși numele autorului scris pe dos, se înfățișează acela din 1838, pe care-l tipăria acum un editor nou, care nu era altul decît Zaharia Carcalechi, ce se încredințase acuma pe deplin că nu se mai poate da boierilor literatură românească din Ardeal, ci că timpul cere ca tipăritorul și meșterul vînzător de cărți să se strămute însuși statornic în această «Rumînie» de dincoace de munți, unde boierii făceau tot mai multă literatură și unde în umbra lor se ridicau, pentru a-i întrece răpede, puterî

tinere cu mult mai mari, adevărați scriitori, cunoscînd Apusul, imitîndu-l și trezindu-se, de la cei d'întăiū pași sprijiniți, în stare a merge singuri. Avem acum un frumos volum de 55 de pagini pe hîrtie bună, cu literă nouă înflorită, cu foaia de titlu îndobită cu un zeu Amor de proveniență nemțească, mergînd călare prin văzduh pe însăși tolba sa și cîntînd dintr'o alăută cît dînsul de mare. Titlul spune simplu: «Poesii ale d. Gr. Alecsandrescul», și cea d'întăiū foaie precizează de ce e vorba: «Elegii și fabule».

E, deci, tot genul de la început, amestecul între bucățile avîntate către un ideal mai sus de viață și între arzătoarele satire, ascunse supt măscii de dobitoace, ale lucrurilor rele de pe lumea aceasta.

Se începe cu o «Meditație», croită lamartinian, după toată dă-tina. E toamnă,

Vara-și apucă zborul spre țermuri depărtate,

pămîntul e sămănat de frunzele galbene. Aceasta amintește unui poet, totuși încă așa de tînăr, tot ce a pierdut el pînă atunci, oameni și vi-surî. Dar nu e vorba de orice locuri și de orice oameni. Iarăși, acest roman-tic declarat, statornicit în doctrina literară cea nouă, caută realul, localul, circumstanțiatul, lucrurile ce au nume, viață și culoare. Nu mai e Tîrgoviștea cu movila purtătoare a oaselor de Domni, cu larga cîmpie străbătută de învîrtiturile Ialomiței, cu mulțimea de case, pe care o străbat turnuri, a Tîrgoviștei. Data aceasta, Brăila, unde va fi fost în garnisonă iuncărul, Brăila inspiră pe poet, prin vederea șesului acestuia alt, unde, cu cîțiva ani în urmă numai, în zilele sale chiar, se răpuseseră atîția viteji de neamuri străine, a căror jertfă o amintia monumentul de piatră ce dăinuiește și pînă acum. Toamna cu covorul ei de foi moarte e numai un preludiu; încă odată Alexandrescu se arată marele evocator al trecutului, al războiului, al marilor mișcări omenești nobile, cînd chiamă înaintea sa pe cei cari au perit pe această «netedă cîmpie» ce pare că atinge — și aici precizia e desăvîrșită —

Cu ale lumii margini hotarele cerești.

Elegia asupra războinicilor îngropați plînge acum :

Cît sînge aste locuri, setoase, inghițiră,
Cite oase războiul aici a sămănat,
Cîți veterani războinicî, moartea purtînd, muriră
Pentru izbinzi de care ei nu s'au bucurat.
Îmi pare că-i văz încă, răsturnați în țărînă...

Dar altă simțire răsare fără zăbavă în suflet, aceia a zădărniceii tuturor lucrurilor, a formelor înșelătoare ce acopăr toate; în loc să vadă măreția priveliștii pe care o dă egoismul omenesc lucrînd, fără voia lui, fără știrea lui chiar de cele mai multe ori, la mari scopuri de civilizație, de înaintare, de fericire, care corespund scopurilor naturii și ajută la o măreață operă pe care noi n'o putem înțelege pe deplin, ci numai gîci cu inima, vechiul romantic desprețuiește tot ce e mare și nobil, frumos și curat pentru amestecul de josnice patimi și de înguste cărări de interes personal pe care le descopere. Byronian necruțător, care simte extasul rece de a-și distruge fericirea prin săparea tuturor temelilor de credință, el se simte semizeu al desprețului care destăinuiește, cînd, după atîția alții, și cu tot atît de puțin folos, de sigur, chiar pentru frumuseță, el trage «veșnica perdea», fără să aibă măcar entuziasmul puternic al Erostratului recunoscut care-și joacă triumful pe dărîmături.

Trebuie o formă deosebită, o mare stăpînire a versului, un mare bielșug de icoane nouă pentru ca nesfîrșita tînguire asupra nimicului, ale cărui forme de viață, mai la urmă, ne interesează singure, și pe cei mulți cari nu cugetă, și pe acei puțini cari cugetă bine, trebuie toate acestea pentru ca această lamentație, ce se intitulează «meditație», să nu obosească. Mijloacele acestea le are Alexandrescu, și în ce chip s'ar putea arăta mai energie lipsa de rost a tuturor lucrurilor ce vor mai fi atunci cînd sufletul însuși se duce, în ființa sa în credința lui, decît în această strigare:

Cînd Marea 'ntăritată corabia-ți zdrobește,
Cînd loc de mîntuire nu este, nici liman,
Cînd cu grozave furii asupra ta pornește
Spumoasele lui valuri bătrînul Ocean, —
Spune-mi, îți pas' atuncea să știi de mai plutește
Catartul fără pînze ce nu-ți e de-ajutor?

Un deznădăjduit de înțelesul, de orice înțeles al lumii poate dori moartea, o poate chema și aduce, dacă e un croș fața de sine însuși. El se poate însă resemna, și această cale a resemnării e aceia pe care călătoresc cei mai mulți din oamenii ce au sfărîmat la un loc, în sufletul lor, și zeii și idolii, vrînd să distrugă numai chipurile mincinoase ale acestora din urmă.

Cel d'întăiu mare romantic român se hotărăște și el la această blîndă, zimbitoare, supusă «viață moartă», — împlinind astfel și

voința lui Dumnezeu, pe care acum cu umilință l-ar cuprinde în sine :

Sătul de mari nimicuri ce nu dau fericirea
Cătind în viață pacea și 'n pace mulțămirea,
Ca riul fără nume aș trece neștiut:
Oricît de mic e templul, dar tot îl locuiește
Acela ce pămîntul și cerul stăpînește:
Numai pentru-a lui slavă și omul s'a născut.

Dar cel mai zglobiu dintre zeii, acela ce-și face mai mult rost printre oamenii cari-l laudă, îl blastămă și-l chiamă din nou, acela obișnuiește a prinde pe astfel de călători în pustiri cari sînt prea tineri pentru deznădejdea scrisă pe steagul lor. Iubirea romantică mîngîie, pe cînd iubirea clasică ferește. Noul Amor palid, care ține nu numai tolba cu săgețile sigure, dar și cheile înțelesului lumii, schimbă toată filosofia drumețului nostru, care nu vrea să știe ce se poate găsi la sfîrșitul unei nouă rătăcirii, pe care n'a dorit-o, dar o primește.

Lumea întreagă e preschimbată acuma: «stincile ripoase», «pămîntul nelocuit» scînteie la soarele, răsărit în inima sa, al iubirii pentru Elisa. Amintindu-și de datinile, încă recente, ale veacului trecut, Alexandrescu-și proclamă iubita soră a grațiilor, și el e încredințat că, găsindu-se pe dînsa însăși în oglinda apelor, iubita s'ar închina chipului ei frumos, pe care nu l-ar recunoaște. Dar nu din acele timpuri formaliste vine alt element al poeziei acesteia, prefacerea prin dragoste a tuturor lucrurilor, ivirea din nou a zorilor ca «o nimfă de soare prea-iubită», care «în aer alunecă zîmbind», sosirea zefirului ca:

... ființa de bine făcătoare
Care către cer duce suspinuri omenești.

Vremurile nouă au descoperit cele d'întăiu acest farmec de care nici clasicii n'aveau încă vre-o știință. Și, tot ca fiu al lor, poetul știe să schițeze așa de curat și de tainic întîlnirea, în versuri rupte ca nesiguranța, triste ca îndoiala, triumfale ca vederea, mult așteptată, a iubitei:

... Din frunza 'ntunecată a pădurii vecine
Se întinde o umbră... Cineva par'că vine:
Părere 'nșelătoare și-acum mă amăgești?
... Ce zice? Mă numește?
Pieptul, inima-mi bate: aceasta este ea!

Astfel de iubiri romantice nu lasă niciodată, după trecerea lor meteorică, sufletul în aceeași stare de pace mornită. Bucata «Inima mea e tristă», plîngerea pentru iubirea pierdută, scrisoarea liniștită, clasică epistolă, fără nimic din desperările, revoltele, fulgerările byroniane, are, totuși, în ea o simțire de tinăr, pură, încrezătoare, din care se desfac nădejdi care plutesc ușor de-asupra întinderilor amare ale pierderii. Și metrul spune aceasta, metrul strîns în durere, care se destinde pentru a exprima avînturile largi sau amintirile frumoase. Pentru noi astăzi e multă banalitate în acest «Adio n'am cuvinte», dar pentru contemporani și această a doua poezie de iubire adîncă și cinstită, stăpînind toată ființa sufletească — iubirea lui Văcărescu era «curte» sau compliment — trebuia să aibă un farmec deosebit, și duios trebuiau să răsune pentru dinșii versurii ca acestea:

În ce loc, pe ce cale,
Călcînd pasurile tale,

Veî avea drept a zice: Aici nu m'a iubit?

Împăcarea cu viața, de la care nu cere mai mult decît dumeziescul dar al iluziei, se face de la sine, cu timpul. Cînd pătrunde în vechea peșteră cuprinzătoare de multe oase ale călugărilor adormiți, poetul, care nu mai cere, ca un drept al său sau ca o alinare a suferințelor sale, singurul veșnic leac al iubirii romantice, se înspăimîntă de ceea ce, în alte împrejurări, ar trebui să-i hrănească sufletul său cu întunerecul, cu groaza, mai bune pentru dînsul decît toate razele ce a trimes soarele și decît toată bunătatea unei zile de primăvară. Se înfioară acum de

Umbrele morții ce pîntre oase zbor,

se cutremură de această criptă, locuință adîncă a săracilor și smeriților, asemenea cu înfățișarea

... Unei groaznicî iezme ce singuri o hrănesc;

iși amîntește, pentru a-i găsi păreche, de barbarele locuri de jertfă ale Druizilor ce se închinau singeros la zeii înfățișați prin «stejarî îmbătrîniți». Cînd făclia lui, prefăcîndu-și în lumină toată ființa, se stînge, călătorul se gîndește, cu oarecare durere, că astfel se mintuie și viața și adaugă că omului

Oricît de mult trăiește,
Atunci tot i se pare
Că n'a trăit destul.

Cînd barca-l poartă pe luciul lacului, pe dînsul iubitul nenorocit ce-și mai aduce aminte de ce-a stăpînit odată, el nu mai întrebă de țintă, de timp :

Toate-mî sînt de o potrivă, dacă mă duc în pace :
Dacă cu mulțămire vederea-mî rătăcește.

Nici primejdia nu-l înspăimîntă, căci, din cît a trăit până atunci, știe atîta că lumea are valuri mai strașnice decît acele «talazuri cumplite» și culmi mai ascuțite decît orice «stînci primejdioase». Odată ce :

Nădejdea ține cîrma și cerul ni zîmbește —

ce poate cere mai mult sentimentalul coborît de pămînt, iubitul tîmăduit de durere, romanticul aprig împăcat cu viața, căreia nu-î face nici-o cerere și de la care nu vrea nicîo socoteală, filosoful peirii, care-și strînge idealul în gustarea întregitei băuturi dumezești :

Melancolia, amorul și plăcerea ?

Dar poetul e un credincios din timpuri de credință; e un suflet adînc din care se trezese, firește, neconținut, avînturi: el e un călduros, un sincer, un rîvnitor, care nu se poate ținea numai în mijlocul aparențelor plăcute, a zimbitoarelor icoane ale amăgirii, căroră și el li zîmbește, de și le știe bine ce sînt. Îi trebuie ceva mai înalt, mai curat, mai veșnic decît tot ce poate găsi între oameni și prin oameni. Și, astfel, evlavia epocii sale, hrănită de misticismul armonios al lui Lamartine, lucrează și mai departe în acest suflet care nu se poate liniști, oricît ar spune-o, și trezește, deci, cînturi nouă.

În «Candela» el se îndreaptă deci către ușoara lumină tremurătoare care nu se stînge niciodată, atunci cînd atîtea flăcări mari se pierd în întunec, și-î amintește de toate mărturisirile ce s'aun înălțat din inima lui către icoanele luminate de dînsa. Afară

Norii ascund vederea înaltelor țării
Și-a falnicilor stele mulțime luminoasă ;

înnuntru stă poetul singur, vorbind fără cuvinte cu cea

Religioasă a candelii lumina,
Aprinsă de credință, și galbenă, și lină.

Și, într'un ceas mai prielnic, care nu mai e al dureroasei cercetări-de-sine, ci al hotărîrii de a se păstra, în fierberea murdară

a patimilor, curat în trup și nevinovat în suflet, el înalță cea mai frumoasă «rugăciune» ce s'a scris în limba noastră până la paginul inm al lui Eminescu, cîntînd zeilor Daciei păgîne:

Al totului părinte, tu a cărui voință,
La lumi neînfințate ai dăruit ființă,
Stăpîne ziditor.
Putere fără margini, izvor de veșnicie,
Al căreia sfînt nume pămîntul nu îl știe,
Nici omul muritor.

De la Dumnezeu, înțeles și simțit astfel, el vrea numai darurile ce se păstrează în biserica sufletului: trăinicie, mîndrie îndreptățită:

Mihuirea în răstriște să nu mă umilească,

putere de a se îndrepta veșnic:

...Și, cînd greșesc mă'nvață
Cum trebuie să fiu.

.....
Să mă cunosc pe insumi și pe-altul decît tine
Să nu am Dumnezeu,

inimă bărbătească pentru a putea mărturisi:

La oameni adevărul să-l spun fără sfială,
Să nu imi răzibun eu.

Alte bucăți lirice din acest volum, ca «Mulțămirea», în care se arată 'n cite locuri o caută oamenii fără a o găsi în vre unul, sau «Cinele Soldatului», vestita bucată sentimentală a «cînelui Azor» care moare pe mormîntul stăpînului

Sărman, fără rude, pe țermuri străine,—

sînt — măcar cea din urmă — imitații din franțuzește, după poeți de a doua mînă, mai puțin cunoscuți, ca Delavigne.

Un loc de frunte-l țin însă în opera întregă a lui Alexandrescu «Epistolele», din care două se cuprind în acest volum tipărit la Carcalechi.

Ca model, poetul avea «epistolele» lui Boileau, scrise corect în versuri lungi, satirice une ori, spirituale mai rar, cuprinzînd multă învățătură, dar noutate mai puțină, solemne și pedante, cu tot bunul simț, în adevăr frances și în adevăr din veacul al XVIII-lea, de care sînt însuflețite. Boileau nu face niciodată portrete, și nu descrie nici odată locuri, împrejurări, feluri de viață. Mai puțin desăvîrșite, într'o limbă care în multe privinți se încerca abia, mai

puțin folositoare pentru teoriile generale asupra artei, «Epistolele» marelui scriitor tânăr al nostru sînt mai de pe lumea aceasta, a oamenilor și lucrurilor ce se întilnesc și se văd, sînt mai zimbitoare, mai hazlii și mult mai prietenoase.

Una, îndreptată către Iancu Văcărescu, are un îndoit interes, afară de acela că în ea se dau pentru întâiași dată «alexandrinii» românești foarte bine turnați. Se caracterizează foarte bine, cu exagerarea pe care o datoriă oarecum unui înaintaș, unui ocrotitor care a prezis viitorul poetic al tînărului său prieten, și unui boier mare, — felul de spirit al poetului iubirii ușoare. «Din pruncie al Muselor favorit» — din cea d'întăiu tineretă orișicum —, moștenitor al «geniului», care e pentru dînsul «strămoșească avere», imitatorul românesc al lui Metastasio e arătat ca unul dintre acei, foarte rari, cari pot fi

Nalți cu deslușire, simpli fără a cădea,

ca un scriitor dibaciî care se pricepe a înfrumuseța prin formă «lucruri mici în sine», care spune multe fără un «cuvînt de prisos».

De la maicestrul căruia i se închină autorul «Epistolei» istețe, poetul trece acum la el însuși. Îi pare rău că n'are scopuri bine hotărîte și puterea de a se stăpîni de la orice rătăcire pe alte tărîmuri în urmărirea acelor scopuri, căci știe bine că

Cine 'n mai multe se cearcă, ostenește în zădar.

Se mărturiseste numai ca un imitator plin de rîvna de a-și atinge modelele și ca un cetitor bine înzestrat, care nu poate străbate cu ochii o lucrare frumoasă fără a fi mușcat de ispita imitării :

Am iubit de o potrivă tot ce mi-a părut frumos.

.....

Tot ce-mi place mă aprinde, și 'n minutul ce cetesc,

A putea lucra întocmai deocamdată socotesc.

Se plinge, cu cochetărie, că nu poate prinde subiectul în bucăți, ci că trebuie să se strîngă asupra unei părți, pe care o lucrează cu toată iubirea, și că, totuși, lucrurile mici nu-l stăpînesc —: «mărunțișurile-mă scapă». N'are nici răbdarea de a lucra și mai îndărătnic încă la statornicirea formei; dacă «rima mîndră» se în tîmplă a putea fi prinsă de dînsul,

... N'am darul însemnat

A strica și a prefăce cito sint de îndreptat.

Din tot ce-a scris, se pare că-î fac mai multă bucurie — lui și nouă! — fabulele, pentru alcătuirea cărora

Lupii, urșii îmi fac slujbă; lei chiar mi se supun.
Adevăruri de-un preț mare, cînd li poruncesc, — le spun.

În a doua epistolă, îndreptată către un prieten mai tînăr și către un sprijinitor care nu-î e și un dascăl, către Cimpineanu colonelul, Alexandrescu trece rîpede asupra legăturilor sale cu acest înalt ofițer pe care nu se crede dator a-l lăuda într'o caracterizare, și dă un tablou al vieții sale de sub-ofițer așezat la granița Focșanilor.

În aceleași versuri «de un stînjén», de care glumește, dar care-î fac totuși atita plăcere, el schițează locuri care nu sînt deosebit de frumoase, măcar pentru ochii unui poet din acel timp, care vedeă mai puțin decît timpul nostru:

Niște pomî și niște vii.
Niște sălcii sămănate ici și colea pe cîmpii,
Niște munți cari cu slava cea pierdută se fălesc.

Pomenirea Milcovului face pe Alexandrescu să atingă o notă din trecutul nostru pe care alții nu se priceuseră sau nu cutezaseră a o atinge, aceia a vechii dușmăniî dintre principatul Moldovei și principatul Terii-Românești:

Spre Apus curge o apă, între două țeri hotar,
Frați a căror neunire a avut sfîrșit amar.

Plăcere și viață multă nu se află prin aceste meleaguri. Mai vioi decît oamenii, sînt gizele bălților,

Milioane de țințari,
Cari după răutate sămănă a oameni mari.

«Nimfele» sînt «desculțe», «înbrăcate 'n piei de oi», și așa de sărace și năcăjite, încît nu poate fi vorba de o idilă rurală pentru un purtător de uniformă al vechiului regim boieresc; «cîțiva nobilii de moșii stăpînitori», moldovenii și muntenii, își caută numai de cîmp; imaginația și-o cheltuiesc gonindu-și dracii din casă prin cucernica cetire a moliftelor îndatinate. Rar, cade cîte un drumeț cu vești de viață culturală, de la oamenii cari trăiesc într'o lume mai ridicată.

Unui poet surgunit în mondir și întemnițat înaintea condi-

cilor la acest vad de pirău nu-î rămîne decît să-și vineze subieclele și să-și culeagă rimele de-a lungul țăsesului :

...Umblind pe cimpuri rătăcit cu musa sa
 Și vinînd cite-o idee, cite-o rimă, un cuvînt,
 Cînd prin lună și prin stele, cînd pe cer și pe pămînt;
 Iar de gropi nici că e vorbă, căci în cite-am căzut eu,
 Căutînd cite-un frăs nobil, — știe numai Dumnezeu!

Volumul acesta e cu totul deosebit de apendicele poetic din 1832; el nu cuprinde, prin urmare, nici elegiile, nici traducerile și, iarăși, nici fabulele de acolo. Dar, după bucățile analizate și apreciate pînă acum, vine un întreg șir de fabule nouă, a căror formă e desăvîrșită: în această privință se poate zice că poesia românească se putea îmbogăți, se putea înnoi, fără a putea merge însă și mai departe către perfecție, căci și înaintea de 1840 Grigore Alexandrescu izbutise a da în românește fabule clasice.

Și acestelalte apologuri nu sînt alt ceva decît capitole de satiră socială, în care personagiile pe care scriitorul le compătimizește, le urăște sau le îndrăgește în adevăr, poartă numai pentru publicul neștiutor sau față de censură, care ar lovi altfel fără cruțare, masca deosebitelor dobitoace. În «Lebăda și puii corbului», dacă n'am putea spune cu siguranță că Lebăda e Franța lui Ludovic-Filip, Franța revoluționară încoronată, dar încinsă cu tricolorul, «corbuleții», «puii de corb nezburații», cari vorbesc nevinovat către «paserea cea albă», arată să fie Romîni, numiți astfel după stema corbului, și atunci firește că nu poate fi decît Rusia cea părintească fiară cu dinții ascuțiți, despre care nenorociții epitropisiți știu să zică atîta :

Vulpe ce e, nu știm spune,
 Decît că năravuri bune
 Acea damă arăta,
 Că avea coadă pe spate,
 C'al ei păr în galben bate
 Și că ochi lucioși purta.

Și am zice că e aceeași alegorie în povestea «Șoarecelui și pisica», în care bietul Raton, «șoarece de neam» care domiciliază în cunoscutul «vechiu parmezan», are să se păzească bine de «chir Piscovicî», bărbat fără prihană, și foarte cuvios, care spune cui vrea să-l asculte, că :

Eu carne nu mîninc, ba încă socotesc,
 De va vrea Dumnezeu, să mă călugăresc,

... Până la cutare ospăț de frăție cînd patru pedul eminent ortodox. Pisicoviță dă la o parte toate mîncările de carne, ba chiar și brînzeturile, pentru ca, în urmă, să sărute șoricimea așa de puternic, încît o soarbe pînă în fundul stomahului.

Poate că Alexandrescu se gîndia la primejdia schimbărilor prea răpezi într'o țară prea multă vreme ținută în nemișcare cînd descria în mica dramă a «Privighitorii în colivi», sfîrșitul strașnic pe care l-a avut, după o clipă de veselă neatîrnare în aierul fără stăpîn, smerita pasere măiastră care, în cuprinsul zăbrelelor, uitase a zbura, și care nu voise să asculte sfatul ce-i dase «o rîndunică ce o iubia».

...Ea n'avea aripi. Fără mijloace
O păsărică ce poate face
Decît la soarta-i supus' a fi?

Păcate sociale: obrăznicia parvenitului, care nu mai vrea să mai știe de ai săi, lingușirea nerușinată a celor cari își vor părăsi apoi mai curînd stăpînul, slăbiciunea față de cel puternic, asprimea față de cel slab, — păcate ce se întîmpină în orice tovărășie ome-nească, dar mult mai puternice într'o lume care, trăind în robie, s'a deprins a se închina în capul scărilor și a lovi pe la spate, — acestea hrănesc o altă parte din marea fabulă satirică a lui Alexandrescu.

Iată omul în favoare, căruia i se închină toate jivinile: «vulpe», «șarpe», «broască» și cîte mai sînt; iată-l pe același cîne prigonit de stăpînul său și de care rid acum aceiași «vulpe, șarpe, broască», și cum li mai zice, și iată-l, în sfîrșit, iarăși supt cortul puterii, admirat fără rezerve de aceleași lighioane. Iar morala, — morala o spun fără sfială, «șerpî, șopîrle de odată»:

Astea le știam prea bine,
Știam ce i se cuvine, —
Dar atunci era gonit.

Cu o introducere «filosofică» începe «Ursul și Lupul», schiță politică în stil mai mare:

Din mîna 'n mîna schiptul se plimbă:
Cel de ieri mare, astăzi e mic:
.....
Cirna în labe tare-o luase
Și cu verzi tufe sta 'ncoronat

Ursul, urmaș al Leului bolnav. Cuvîntarea de laudă a noului

monarh o ține Lupul, dobitoc cunoscător al datinilor țerii, căci află dovezi pentru spusele sale filosofice, istorice și genealogice în «hrisoave pe piei de oaie», pe care sînt «scrise cu apă» isprăvi războinice de pe vremuri. La cea d'întăiu schimbare însă, Lupul, care purta așa de mari nume și de frumoase titluri în principatul muntean, înainte și după 1832, e curteanul plin de rîvnă al Letului ce-și începe Domnia a doua

Acum uite o prevestire a «Boierilor și Ciocoilor» lui Filimon. Boul, ciocoiu fericit și meșter, a ajuns atotputernic; la Curțile lui vine nepotul, «al doamnei vaci fiu», care se încumetă a răzbate, ca în vremurile bune, la unchiu. Cînd, în sfîrșit, izbutește a pătrunde la dînsul, după multe zăbăvi și obrăznicii ale celor mai micî din jurul noului boier, răsună cuvintele rămase clasice, cum clasică e întregă această strălucită fabulă:

Cine? A mea rudă? Mergi de-l dă pe scară,
N'am astfel de rude și nici voiî să-l știu...

Iar morala cea mare ce se desface din această capodoperă a fabulei românești care e «Boul și vițelul» se amestecă și cu alta, care e morala societății superioare din acești ani ai Regulamentului Organic:

Decît multă minte, știu că e mai bine
Să ai totdeauna un dram de noroc.

În legătură cu soarta firească a poetului într'un mediu fără spirit public, fără o opinie în stare să judece, într'o lume năvălită de toate pretențiile și tulburată de toate patimile, înnegurată de toate interesele, e «Privighetoarea și Măgarul», în care, ca în povestea mai veche a Papagalului, un censor poetic apare mișcîndu-și grav urechile de sistem pentru a prețui, notă și îndrepta «cele tonuri neuitate» pe care le răspîndește

Nenorocita privighitoare,

atunci cînd, fără a se gîndi la cine o poate asculta,

Cintă 'n pădure a ei durere.

În toate ramurile de poezie, prin cartea sa din 1838, Alexandrescu își biruise rivalii tineri sau bătrîni. În scrierile lui era o noutate, o bogăție, o spontaneitate, de care nu era capabil Asachi, maestrul sigur al aceleiași neschimbate forme clasice. Putea oare îmbătrînitul Văcărescu să lupte cu acela care-l lăuda așa de mult

pentru că-l înlocuia așa de bine? Ar mai fi crezut cineva după cetirea acestor elegii și fabule că Eliad e un poet, mai ales afară de cercul, accesibil pentru minți mai prosaice, al apologului simplu? Cine s'ar fi gândit la o emulație între Alexandrescu și filologul Săulescu, cu toată priceperea acestuia în forma dezlegată a unei epopei animalice adesea vulgare și chiar brutale? Cîrlova, în sfîrșit, rămăsese în amintirea tuturor mai mult ca un începător fericit.

Epoca nouă își avea acum poetul, merit să trăiască, să producă, să se dezvolte, avea mintea largă, spiritul cultivat, inima adîncă de care se simția nevoie pentru a se întemeia în adevăr un romantism românesc, care, prin amestecul său cu fabula după normele lui La Fontaine, cu epistola așa cum o scrie Boileau, prin strecurarea unor elemente de pastorală ca în veacul al XVIII-lea avea, de sigur, fisionomia sa particulară¹.

IV. POEȚI MAI MĂRUNȚI: BOLIAC, ROSETI.

Alexandrescu apare, dacă se lasă la o parte traducerea, încă de la început ca un adevărat și mare poet. Alții, ceva mai tineri decît el, aŭ ambiția de a se vorbi de dînsii, setea de a se vedea tipăriți, aŭ, în bine, rîvna de a îmbogăți o literatură începătoare și de a folosi astfel culturii nouă a neamului; ei aŭ și oarecare talent de formă, ajutat de cultura ce se putea căpăta în școala Sf. Sava și întefit de emulația cu cei de o vîrstă cu dînsii, din boierimea tînă, din «societatea bună», din ofițerii proaspeți ai oștirii Regulamentului Organic.

Mai mult neastîmpăr, mai multă vioiciune, mai multă dibăcie în a împrumuta idei, a sinula sentimente, a cîștiga patroni are

¹ Ediția din 1893, Socec, a *Scrierilor*, face mare greșală de a lua bucățile mai vechi după ediția din 1863 a lui Alexandrescu însuși, care a dres, a prefăcut, a tăiat și a adăugit, schimbînd și fondul și înlocuind, cum se va vedea, chipul său literar din tinereță printr'unul simțitor deosebit. Aceasta o observă d. Gh. Bogdan-Duică, în *Convorbiri literare* pe 1900; și tiragiŭ aparte. S'a mai scris despre Alexandrescu un studiu, lipsit cu totul de adîncire psihologică și de simț istoric, de d. I. Găvănescul; București, 1896. Nu trebuie trecutî cu vederea frumoasa schiță a lui Delavrancea, în *Revista nouă*, I. Și eu am scris cîteva pagini în *Vatra*, I. De curînd o foarte bună ediție a *Poesiilor*, fără orînduiala cronologică neapărată, însă, a dat-o d. Em. Girleanu.

feciorul de negustor Cesar Boliac (n. 1813), care și el a trecut prin rindurile oștirii.

Apare la 1835, măi într'un timp cu Alexandrescu, printr'un volumaș de 84 de pagini, intitulat mîndru: «Opere». Tinărul intră închinîndu-se, smerit și priceput, în toate părțile. Iată colonelul Cimpineanu, care nu face încă opoziție lui Vodă, nici consulatului rusesc și e, astfel, foarte puternic. Decî i se mărturisește de începătorul nostru că «a îndrăznit a seri o tragedie și, avînd de model virtuțile d-tale, am format pe Gulian, Adel și Montmorensi; v'am împărțit calitățile într'inșii». Colo e expus Regulamentul Organic; el e tămîiat după cuviință: «așezămînturile cele mari», «zidirea cea mare a fericirii noastre și a urmașilor noștri». Acuma, în altă parte, pentru Măria Sa Vodă: «prințul patriot». Pentru familia Manu, care a făcut daruri Societății Filarmonice. Pentru Mihalachi Ghica, întemeietor al Societății Agricole. Pentru amîndouă societățile, care au «bazurile cele măi patriotice» și cuprind «semințe fericite». Iaca și pentru onorabilul «public simțitor». Dar cînd ajunge la Eliad, cădelnița îl încunjură îndelung cu un nor de laude: «Numele lui este înseris în zidurile din Sf. Sava, în fieștece vorbă a limbii romînești, care în minile lui s'a făcut atît de mlădioasă, în «Curierul rumînesc», care a fost ca un mergător-înnainte al Regulamentului Organic, în Tipografia sa, pe care a întemeiat-o cu ale sale însuși osteneli și din care totdeauna o parte a consfințit-o pentru faceri de bine, în Teatrul acesta Național, în care a deschis un deosebit drum literaturii rumînești, în inimile tinerimii și în gurile tuturilor care cetesc scrierile lui». Și lauda atinge cele măi mari culmi ale exagerării în această prețuire a poesiei lui Eliad: «Nimeni din Rumîni n'a cîntat patriotismul măi cu mare căldură și entusiasm; nime n'a suspinat dragostea cu măi multă tinereță; nimeni nu s'a închinat cerului măi cu multă credință». Și, rinduri întregi, care nu măi au acum același interes de originalitate, se merge măi departe cu această proslăvire care trebuia să aducă în schimb cruțare, dacă nu o prețuire favorabilă, pentru «slabele începuturi», «neîngrijitele încercări, atît de îngrab scrise», care alcătuiesc cuprinsul cărticelei pline de «neîndreptate greșeli». Și firește că tinărul nu uită, în strana cea mare, pe Iancu Văcărescu, «acel geniu, ca să zic așa, creator al limbii rumînești».

Băgînd de samă cu spaimă că s'a apucat să glumească, autorul declară în prefață că nu-î trece prin gînd a scrie satire, «această

uricioasă ramură de scris»; țintind poate la Alexandrescu însuși, el apasă asupra faptului că nu e dintre acei ce «iutesc veninul satirei» și că «nu-și propune în scrierile sale să tănăduiască boale morale, nici să îndrepteze lumea cu umărul». Vrea numai să spuie ceva și altora din «visurile dulci» ce-î alintă tinereța, vrea să smulgă scene dintr'o «lume ideală», vrea să îmbrace într'o ușoară formă, care, neputînd fi diafană, e măcar dezlinată, «idei vage», «meditații».

Une ori întrebuițează prosa curată, alte ori din rîndurile de prosă face să iasă sonorități de vers:

Strig, o spui pe față, că tu ești care 'n lume,
Tu ești ce în viață pe mine astăzi ții.

Cînd și cînd, dă capitole de poezie neamestecată. Subiectele sînt înalte, mari, fără ca scriitorul juvenil să-și dea samă de greutatea lor. E vorba de «Nădejde», de tot ce trezește în sufletul unui poetastru ce nu poate dormi, «ceasul al treilea după miezul nopții», de «amor», de «declarație», de «despărțire», de prieteșug și de sinucidere. Pentru dînsul, luna e o «insulă de flăcări», tainele «mormăie» la colțuri de stîncă, iubitele aū «ochi ca pacea, verzi de tinereță».

Boliac poate fi cetit numai cînd atinge realitatea și-și dă osteneala a o precisă. Așa e în sara de lingă Prahova și mai ales în aceia de lingă mausoleul de la Colintina al Ghiculeștilor: în această din urmă bucată, recunoaștem acel

Verde șir de tei mirositor,

apoi

Ast pavilion ce stă 'ntre lac și tei,

Ast falnic monument, mormînt preasfînt.

Și înțelegem că bunului Domn simplu Grigore Ghica i se închină versuri ca acestea :

Cîntați a lui virtute,
Cîntați a lui dreptate,
Ce, plină de mărime,
În cer se însemnă, —

vrednică laudă a unui

... Domn
Vrăjmaș al nedreptății:
Via c'un veac de aur
În ast norod trudit.

În sfârșit, vre-o imitație din autorii franceși, dacă nu un ceas deosebit de fericit, îi dă energia sălbatecă, filosofica patimă profană cu care, în «Sinucidul», cere divinității socoteala suferințelor fatale pe care nu le merităm și al căror folos nu-l putem pricepe: «Ce mi-ai dat pentru fericirea mea? Soare? Nu mă încălzește! Schimbarea anotimpurilor? Nu mă mulțămesc, împlinind toată voia ta necunoscută nouă». Și el urmează: «Poate că și tu spînzurii de acea soartă de care spînzură toate... Poate că și tu ești supus vre unei puteri mai înalte decît tine... Ce te oprește de-a asculta duioasele gemete ce natura întreagă scoate supt apăsarea nesuferitei nenorociri?... Deschide poarta veșnicilor tării, ascultă glasul ce se rătăcește neputînd a străbate pînă la tine... Trage-ți înapoi raza ce ai depus în mine!»

Cîmpulungeanul Constantin D. Aricescu, care-și făcea încă studiile pe atunci, era să iasă la iveală numai ceva mai tîrziu; slaba lui cultură nu-i prea dădu idei, puțina lectură ce avea, nu-i formă un gust.

În sfârșit Constantin Ruset sau Roseti, și el venit din oastea cea nouă, colaborator la unele din revistele încercate de tinerii acestei epoci, n'are, în locul acestei armonii, decît ușurința versului său prosaic.

Astfel, precum Cîrlova începe și resumă cea d'întăiu fasă a poeziei tinerilor, cea de-a doua, începută cu Alexandrescu, se și încheie cu dinsul. Epoca întreagă, de alminterea, e a valorilor unice¹.

V. UN CONTEMPORAN POPORAL AL POETILOR TINERII: ANTON PANN.

Pe cînd unii tineri căutaū, după puteri, să se fie de Grigore Alexandrescu, să urmeze pe Eliad și să dea impresie că duhul lui Cîrlova trăiește încă în tinerime, pe cînd ei tipăriaū în revistele

¹ În «România» lui Aaron și Hill, Alexandrescu dă o bucată lirică, «Fericirea» (foarte slabă) și o neizbutită fabulă iscălită «G. A-scu». V. *Poesiile* lui Alexandrescu, ed. Gîrleanu, pp. 268-70 și n-le 48 și 55 din «România» pe 1838.

lui Eliad sau în acelea pe care ei înșii izbutiau să le înjghebe pentru câteva luni de zile și pe care tot ei le cetiau,—o altă literatură își afla sprijinitori călduroși în clasele de jos ale societății, care se puteau împărtăși din ce în ce mai mult de binefacerile culturii. Această literatură, care se deosebește cu totul de anemia tinerilor romantici, căreia-i opune ochi vii și plini de ispită, buze lacome, obraji roșii de patimi și de vin, e în legătură, pe de o parte, cu literatura poporală a odăilor de ciocoi, logofeți și alte slugi ori slugoi, dar, pe de alta, și cu scrisul lui Paris Mumuleanu, în partea lui cea mai vioaie.

Cîntărețul de giumbușuri, lăutarul literar al petrecerilor, ghidușul de ietacuri, amoretatul care caută la ferestruicele căsuțelor de mahala, prinzînd ceasul cînd lipsește respectivul jupin, tovarășul ceasurilor de veselie ale preoților, dascălilor, țircovnicilor, cărora li zice pe glas de psaltichie lucruri care fac parte din plăcuta slujbă a Satanei, nu e un învățat. N'a trecut chiar prin nicio școală, mulțămindu-se cu ucenicia pe la unul și altul, care-i dă mai bine decît orice «clasuri» știința de cîntări și știința de grecește din care e în stare a traduce, de la un capăt la altul, în tacticoase versuri lungi pe care huzurul de atunci avea vreme să le străbată, Erotocritul cel nou epicurian al istoricului Dionisie Fotinò :

    Mai de mult, pe cînd Elada în starea ei strălucia,
    Și Elini 'n acea vreme de lume se fericia,

ori, cînd stilul se aprinde de dragoste și începe să alerge mai iute :

    Ori cînd intilnești, zefire,
    Pieptul prea-iubitei mele,
    Nu sufla cu răcorire,
    Ci cu foc și văpăi grele.

E Anacreon în papuci, dar nu într'o curte boierească, asemenea cu a lui Iancu Văcărescu, ci într'o odăiță de mahala, lîngă cutare biserică, al cărui cucernic cîntăreț e, dimineța, acela care, sara și în frumoasele nopți calde cu lună ale Bucureștilor, stă pe prispa de lut, în umbra copacilor ce-și prelungește tainic umbrele, și, întovărășindu-se cu nedespărțita chitară, își plînge o biată iubire trecătoare, care a fugit de sărăcie, sau își îngină dorul către altă iubită, Gheorghîța, Anica, Mărioara, Sultana, Anghelina, Săftica, Carolina. Omul încă tînăr, cu ghigilicul pus ștregărește pe capul pletos, n'are măcar un nume și nu e din nicio țară. Îi zice Anton.

Antonache și, după locul de obârșie: Petrovanu; tatăl său a fost căldărar — poate căldărar aromân, — la Sliven în Bulgaria, mama, Grecoaica Tomaida; s'a luat cu Rușii în războiul din urmă, s'a trezit în Țara-Românească, avînd doisprezece ani în socoteala vrstei și ničo avere, ničîn meșteșug, ničîn sprijinitor, ničîn prieten. Grele vremuri, dacă n'ar fi aplecarea către chitara care mîngîie, către vinul bun care îndeamnă, către codanele din casele mici albe ale sărăcimii. A mers și mai departe și a cîntat, psalt începător, în strana bisericii rusești din Chișinău. Dar s'a întors la noi, la bisericuțele umbroase cu enoriașii smeriți, la vinul profiriu și la fetele rumene. Știînd așa de bine psaltichia, a trebuit să ajungă, din dascăl, profesor, profesor de musicie la seminarele nouă, în Rîmnic, în București chiar. Dar, despre aceia, tot nu și-a schimbat firea: odată se trezia la Brașov unde fugise cu o prea-frumoasă nepoată de stareță, altă dată ajungea la Sibiiu (1837), adus de grija tipăririi, costisitoare, a «*Erotocritului*». Acum își zicea Pann, pentru că, numindu-se, de fapt, Pantaleon, urechea-î zicea că nu se poate iscăli astfel ca «*poet*»; pusese întăiu: «*Pan.*», cu puncte la sfîrșit, ca un pseudonim, și apoi făcuse din această prescurtare numele său obișnuit, curent, în scris și viață.

Începe încă din 1823 cu o cărticică de psaltichie, menită să-î aducă cîtiva lei și să răspîndească datinile musicale nouă introduse de un Macarie Portarul, sprijinite de un Mitropolit ca Dionisie, adoptate de un cărturar și scriitor ca Dionisie Fotinò însuși, al cărui ucenic se declară, recunoscător, Antonachi¹. Cartea nu se tipărește; cine-ar lua-o asupra-și? Dar trec cîtiva ani și psaltul începător apare în publicitate, în același timp ca și Eliad poetul, care nu putea să aibă decît despreț pentru «*scriitorii*» de felul acestuia —, cu: «*Versuri musicești ce să cîntă la Nașterea Mîntuitorului nostru Isus Hristos și în alte serbători ale anului, compuse de Anton Pan... (sic), profesorul de musică al școlii naționale*»². Domnul profesor zice că a «*compus*»; de fapt, a cules numai versurile de Crăciun și, între ele, acel cîntec de stea care,

¹ V. și *Floarea Darurilor*, II, nl. 23.

² La 1840, Pann tipăria și altă carte de cîntări «*Evanghelia Paștilor*», în Sibiiu.

La seminariu era profesor de musică un Dobre Fintineanu (*Gazeta Transilvaniei* pe 1838, p. 35).

și în timpurile noastre de răpede decădere a tuturor datinelor, se aude cîntat în asprele nopți albe de Decembre și Ianuar :

Steaua sus răsare
Ca o taină mare :
Steaua luminează,
Lumi-adeverează.

Ale lui însă cu adevărat sînt «cîntecele politicești morale» care urmează în volumaș.

Între ele e plin de mișcare și de veselie fragetă acest imn al copiilor pe cari-î învață el cum să-și ridice spre rugăciune tinerele glasuri, imn care vorbește de frumusețele primăverii :

Dumbrava 'nrămurată
Ce fuse scuturată;
Acum întinerește
Și frunza se mindrește
Clătindu-se de vînt....

Și :

Acum pădurea sună,
Eho de voie bună,
Auzul desfătînd.

Ca să vadă atîta strălucită noutate sînt chemați învățăceii de cîntări :

Deci veniți, dar, prunci și voi,
Toți de mină cite doi,
Mergînd potrivit, frumos,
Să cîntăm vers mîngios,
Și să ieșim la livezi
Și la dumbrăvioare verzi.

Peste patru ani (1834) apărea altă carte pentru tinerei de aceștia, carte pe care o dăduseră în românește, înaintea de dînsul, doi scriitori în prosă, dintre cari unul era Naum Rîmniceanu, căldurosul reprezentant al înnoirii prin cultură, *Hristoitia*. Acuma vechiul manual de bună creștere e «în versuri poezit», ceia ce-l face poate și mai prosaic, ca în aceste stihuri, rele de cetit, bune de urmat:

Îndată după mîncare
Nu te duce la culcare;

Sau :

Urit lucru este încă,
Oarecine cînd mîncă,
Gura, bucele să-și umfle
Și în lingură să sufle.

Volușașul nu se înseamnă altfel decît printr'un capitol al X-lea, adaus, despre «Cîntarea bisericească» și prin reproducerea celei mai frumoase poezii a lui Eliad, ruga pe care o pune el în gura copiilor :

Cîntarea dimineții,
Din gurî nevinovate,
Cui altui se cuvîne,
Puternice părinte,
Decît Tie a da ? —

rugă pe care de aproape un veac o spun în școlî generațiile ce se ridică una după alta.

Sfătuitoarul copiilor se apucă îndată însă a face lecții bețivilor, Pretinde că vrea să ferească astfel lumea de năravul lor, dar aceasta nu-l împiedecă de a-i împărți cu pricepere în categorii suggestive prin «Îndreptătorul bețivilor» din 1832, unde se arată așa de amănunțit toate chipurile acelor cari sufăr

De pofta băutului
Și de dorul suptului.

Chefsiziî, purceiî, nebuniî, muieraticiî, voiniciî, șerpoiî, golanî, toate categorii bine cunoscute pentru poet, care i-a aflat :

Pin mahalà la Izvôr
Și la Breslea în pridvor,
Dar mai mult și mai virtos
Pe la Tabacii-de-jos,

fără a mai vorbi de «bordeile măhălești», după moda veche, trec înaintea noastră. Fiecăruia, «îndreptătorul» îi știe ale sale :

Bețiviî cu mezelic
Mai des păharul ridic;

Și :

Cînd vor să se culce, n'tiiu
Pun plosca supt căpățiiu.

Altă recomandație :

Covrigi și pesmeți cînd aî,
Bețiviî mai bine beaî,
Apoi, cînd se ameteșc,
În limbî străine vorbesc.

Dar cei cu covrigii nu-s pretențioși, căci alții cer :

Ghiudeme, păstramele,
Smochine, zălhănalele,

Urzile și brnzele,
Toate căsăriile,

Lucruri toate pe care un moralist specializat în această ramură trebuie să le știe pentru a izbuti în opera sa.

În 1837, Pann scoate o cărticică menită să-i facă oarecare câștig, o antologie pentru popor, care vrea să-și cînte dragostea în seri de veselie: «Poezii deosebite sau cîntece de lume, din care unele sînt culese de la alții, iar altele originale». Întîlnim în această culegere «pentru petrecerea viețuitorilor» balade despre vechii haiduci Jianu sau Tunsul, «Turtureaua», apoi acel «Mugur, mugurel» despre care știm că se cînta la mesele celor iubitori de săraci înainte de 1820; la urmă vin acrostihuri cu greoaie complimente fără gust.

Tot din 1837 e și tiparul *Erotocritului*, care se înfățișează în cinci tomuri mici, foarte elegante. La sfîrșit, rămînînd slobod, Anton Pann începe să înșire tot felul de «cîntece de lume», ale lui și ale altora (și ale lui Mumuleanu), străini sau ucenici, ca Petrahe Nănescu¹. Și aici sunt o mulțime de versuri ușoare, elegante, ca acestea, vrednice de cel mai suptire dintre tinerii boieri cîntăreți:

Zbură ca o păsărică
În aripi cînd se ardică
Și se suie sus în sferă
Pînă o pierzi din vedere.

E ceva în adevăr anaereontic în această lunecare de versuri resemnate:

Anico, zilele trec
Și minutele ca clipa;
Nu simțim cum se petrec
Tineretele cu pripa.

Dar nenerelele proaste și grosolăniile întrec cu mult. E vorba de «lanț d'amor» făcut din «păr și coadă», de cutare «privighitorică», de «amorul cu arcșorul», de «arcurile crunte» ale sprincenelor, de «goglezile» împotrivrilor iubitei; se fac cele mai ex-

¹ V., pentru el, Bogdan-Duică în *Convorbiri literare* din 1902.

peditive somații, căci poetul spune de la început că «nu se prea căciulește» :

Bine, nu mai zice : ba,
Și din buze nu strimba.

Chiar lupta cea mai vînjoasă nu i-ar folosi nimic :

Tumba, haiț s'a isprăvit,
Geaba te-ai împotrivit.

Dar, dacă e vorba pe bună înțelegere, atunci să pornească pe-recerea, să se întindă danțul :

Dănțuiți și voi, bătrine,
Apucîndu-vă de brițe.

Însă, în viața împreună, pretențiile respectivei cu acrostihul nu trebuie să fie prea mari, căci poetul nostru e om sărac și n'are «bani de gălândărie». Dacă pleacă, totuși, nemulțămîtă, el o urmărește cu muștrări aspre, căci se știe că a fost pentru ea «bărbat, slugă și rob prost» :

Nu zic că ședeai pe bani
Și umblai cu calească,
Sau te slujiai de țigani,
Muștele să-ți gonească.

Proastă literatură,—dar accasta, fiind în legătură cu viața adevărată a poporului, primind neconținut inspirații și îndreptări de la dînsa, putea să innainteze și să se desăvîrșească—precum a și făcut, — pe cînd recile imitații ale boierilor tineri se opriră odată cu vrista încrederii și a îndrăznelilor.

CAPITOLUL IX.

Literatura nouă în Moldova. Costachi Negruț (Negruzzi).

I. CELE D'INTĂIU ÎNCERCĂRI ALE LUI NEGRUȚĂ.

Evoluția lui Costachi Negruț, represintantul moldovenesc al unei direcții nouă, e de sigur, foarte curioasă.

S'a născut pe la 1800, mai curînd *după* această dată. În familia lui erau, după cum văzurăm, aptitudini literare. Costachi fu crescut, scrie Vasile Alecsandri, care a înseilat mai curînd decît a scris o biografie a poetului, cu totul pierdută în mărimea cadrului de moravuri contemporane, «supt privegherea părintelui său»: a învățat întăiu grecește, — franțuzește, ceva mai tîrziu. De «dasiî și perispomeni» și-a adus aminte totdeauna, și cea d'întăiu lucrare a lui n'a fost, ca la scriitorii munteni din vremea sa, o traducere de-a dreptul din franțuzeasca nouă, ci una din francesa veacului al XVIII-lea, prin mijlocirea grecească: *Memnon* al lui Voltaire¹. În casa părintească a putut face cunoștință cu literatura românească, nu numai în forma trecătoare a calendarelor de Buda, ci și în aceia a traducerilor lui Beldiman, a versurilor lui Conachi și altor vechi scrieri date în tipar. De la un timp, a fost dat și la școala de românește, pe care, și înainte de 1821, o țineau dascălii de la Socola, pe lîngă seminariu. Mai tîrziu, satiricul autor de schițe a făcut din vechiul lui învățator de acolo un ridicul și uricios pedant care-și făcea mîndria cea mai mare din a statornici deosebirea prin ortografie a celor trei *sară* din:

Fată Sară,
Eû țî-am zîs asară
Să vezi oul cum se sară,

¹ V. Lăpădatu, în *Sămănătorul*, II, p. 593.

saŭ din deosebirea între cuvinte prin felul de *i* pe care-l întrebuințează. Oriceam însă, învățătura la școala din Socola n'a putut să rămie cu totul fără folos pentru dînsul.

La 1823, Negruț, un copilandru încă, se încumeta a face traducerea din Voltaire pe care am pomenit-o mai sus; caietele, ce se păstrează astăzi la Academia Romînă, poartă data de 25 Septembrie 1823, cînd nu era nici înrîurirea lui Asachi, pe care tînarul scriitor nou nu-l cunoscuse prin școala de inginerie, și începuturile de școală ca și de literatură românească erau cu totul amorțite în Moldova.

Negruț nu găsi, la începuturile sale, o tradiție saŭ un public. Asachi, poetul cel nou, răminea unic în felul său, Cîț despre cel vechiŭ, Conachi, el avuse, ce e dreptul, o mulțime de tovarăși și imitatori. Caietele de «stilhuiri», unele cu melodia, în note de psaltichie, se păstrează în număr destul de mare din acel timp. Lîngă scrieri, tipărite și netipărite, ale maestrului¹, cîte o «piimă» (poemă) a lui Nicolae Dimachi, cîte un «acrostih» saŭ o bucată, veselă ori oftătoare, de același, de Vornicul Hrisoverghi, de un Pruncu, de Ștefan Pribăscu, de Ioan Cananò, fostul student la Berlin, de Dumitrachi Beldiman, fratele lui Alecu, de Grigore Razu, de Botescu, de «părintele Chesarie», de Ion Carp, care scrise versuri nobile pentru biserica din Țibănești², chiar de bătrînul cronicar Ioniță Canta, de la Roman, pe lîngă piese despre luptele lui Mavrogheni, despre moartea lui Potemelin și altele. Unele erau cu «aproponturi»: «asupra dumnei Anica Roset», «pentru una ce are prepus (poetul) că l-aŭ dipărtat», «sară șazind la Copoŭ pe lună», ba chiar—ale lui Canta—împotriva lui Veniamin Costachi ca episcop de Roman, cu glume foarte necuviincioase. Ori se luaŭ la vale «adunările de cucoane», danțurile cele nouă: «cotrodanț», «cazacica» ș. a. :

Nime-acuma nu iubește
Să joace moldovenește,

fuga fetelor în epoca «amoriului» ori vinovata «corsătă». Multe se întrebuințăŭ pentru orice prilejuri asămănătoare, și anume culegeri

¹ V. în Bogdan-Duică, *Convorbiri literare* pe 1902—3, două din ele.

² *Studii și doc.*, VI, pp. 120—121:

«Ioan Carp, cu rangul Agă, de faptele bune gol,
Celui care împle totul, ridică acest pistol.
Făcătorului a toate cine-î va face sălaș,
Cînd înțelepciunea sieși își găti însăși licaș?»

de acestea se și întitulează: «Citeva irmoase veasele ce să cîntă după masă¹».

Poesia nouă nu putea să mai meargă pe aceste drumuri.

Tot o traducere — «Trii zeci ani (*sic*) sau viața unui jucătoriu de cărți» e însă și a două lucrare a lui Negruț, care o iscălește la 1835, adăugînd pe lingă numele său rangul regulamentar la care se urcase, acela de Căminariu. Ea e provocată de succesul pe care-l avuse represintațiile de teatru frances date la Iași de actorii străini, și nu de căldura ce l-ar fi cuprins la vederea acelor datorite școlarilor Conservatoriului începător al lui Asachi. Accasta o spune și în prefață, prin care asigură că n'are în vedere decît să sprijine cultura națională prin ajutorul teatrului, căruia, în cuvinte frumoase, îi atribuie un rost mare în hotărîtoarea schimbare spre altă civilisație ce este a se îndeplini. «El aũ fost martur», scrie traducătorul despre sine, «întipăriri ce aũ pricinuit asupra privitorilor cînd s'aũ represintat franțozește» originalul lucrării, — moralisatoare, de sigur, meșter dezvoltată, dar fără nicîo însemnătate literară — pe care o înfățișează acum concetățenilor mai mult decît conaționalilor săi. Abia cutează începătorul să viseze fericita zi în care teatrul Iașilor săi s'ar preface după datoria ce are, ajungînd una din cele mai puternice ramuri ale culturii naționale. Neprevăzînd că peste nu mai mult de cît cincî ani el însuși, împreună cu doi tovarășî, de aceeași vrîstă și cu aceleași sentimente, va ajunge director al scenei celor nouă, el scrie aceste cuvinte: «În sfîrșit, traducătoriul aceștii drame o supune fără sfială criticii. Se roagă numai lui Dumnezeu să-i dăruiască îndelungul traiu al lui Matusale[m] ca doar se va învrednici a auzi pe scenă limba patriei și a vedea, în locul lui Polcinel și al lui Arlechin, represintîndu-se virtuțile și eroiceștile fapte a' Stefanilor și a' Alexandrilor».

Din punctul de vedere al stilului, traducerea arată nesigurantă, nu numai în întrebuintarea cuvintelor, dar și în țesătura lor sintactică; moldovenismele copleșesc fiecare pagină (*mè* pentru *mea*; *aũ* pentru *a*, chiar și *i* final în loc de *e*.)

De la melodrama necunoscuților, zguduitoare pentru moment, dar fără înrînire trainică, bogată în situații strașnice, dar fără o

¹ Ms. 2189 al Ac. Rom. și altele două, necatalogate. Versurile către Creator, trecute mai sus în sama lui Dimachi sint traduse de Stamati după liricul rus Derjavin, cum a lămurit d. Bogdan-Duică, l. c. V. p. 177, nota 4.

desfășurare firească, rătăcitoare pentru public, chiar și atunci cînd urmărește cele mai bune scopuri de moralizare, Negruț, mai bine sfătuit, saū ajuns la o mai bună orientare în literatura contemporană franceză, trece la însuși Victor Hugo. Despre marele poet al ritmurilor schimbătoare, al epitetelor tari, al rimelor neașteptate, al fulgerătoarelor icoane nouă, despre virtuosul tuturor formelor și tuturor ideilor, pe care le înveșmîntă în aceiași strălucitoare purpură, regală în «Odes et ballades», imperială apoi, republicană, socialistă, anarhistă pe urmă, — nu se vorbise încă la noi. Immurile lui, cu mult mai vii decît tînguirile către Dumnezeu și către zinele abstracției ale lui Lamartine, odele cu avînt revoluționar și cu vehemență romantică, baladele în care cîntărețul făcea să treacă, să se lupte, să salte, să trăiască, să inbească și să moară pentru vechi ideale pe eroii cavalerismului medieval, — erau necunoscute la București și Iași. Nu ajunsese mai mult pînă în aceste depărtate locuri de influență franceză drama cea nouă a lui Hugo, care sfișia cu o mîină plină de patimă omenească uriașă vechile norme învățate ale tragediei, drama care făcea gesturi mari, scăpăra din ochi și arunca vorbe tari în locul unde, pînă atunci, măști solemne, pășind măsurat pe înalți coturni, înșirau silabele alexandrinilor palizi.

Maria Tudor apăru altfel la 1836, în literatura noastră de traduceri din franțuzește, și ea avu răsunset nu numai în Iași, ci în toate locurile unde erau cetitori harnici de românește.

În *Eliad*, scriitorul moldovean găsisese, în adevăr, un editor, și noua lui lucrare își luă locul în repertoriul teatrului muntean. Pe lingă glumeața prefață, a unui om care a fost în toț cursul vieții mai ales un plăcut *causeur* — data aceasta, el rîde de acei ce-și închipuie că prosa, pentru că n'are ritmul poetic și podoaba rimei, merge de la sine—, se află și o scrisoare a îndreptătorului din București al literaturii noastre. Negruț era față de Hugo un credincios convins, și el își îngăduia a glumi pe socoteala situațiilor nenaturale din teatrul clasic; *Eliad*, în graiū cuminte, arată că știe și el de biruința școlii celei nouă, cu «drum nou», cu «vorba nouă» și o «limbă a sa»; i se pare chiar că limba noastră ar fi fost o foarte potrivită unealtă pentru un reformator îndrăzneț ca Hugo. Laudă traducerea și înseamnă cu mulțămire că în ea se culege din moldoveneste și munteneste ce poate folosi unei ade-

vărate limbă literară: el aprobă călduros acest amestec fericit, orice ar zice provincialiști fanatici, cari sînt «fanatici fără fanatism», și, la urmă, prevede biruința deplină, în capodopere, a stilului nou. O pagină care luminează mult și lămurește bine asupra unei stări de spirit norocite care duce spre unirea *literară* a Romînilor, din Principate deocamdată, cari sînt deprinși încă a serie rătăciți, deși sînt neconțenit sfătuiți de acel «tip al limbii noastre bisericești adoptate de toți Romîni de obște», al cărei neștirbit folos îl vede spiritul pătrunzător al cumintelui dascăl de școală și mare dascăl de carte.

Îndată, în 1837, *Angelo*, altă dramă a lui Hugo, era prefăcută în românește și închinată cu recunoștință aceluiași Eliad. În amîndouă piesele, limba e aceea pe care Negruț va întrebuița-o, totdeauna: e limpedele stil simplu care face gloria lui traică.

Tot pe atunci el încercă balade romantice în stil tare. «Gazeta teatrelor» din 1836 dă, în nr. 10: «Uriașul Daciei». E o traducere-imitație puternică. Versul n'are încă siguranță, armonie. Uriașul fiu al «Daciei mănoase», unde strămoșii lui dorm supt «înnalte morminte», a fost scaldat de un tată, de care s'a arătat apoi vrednic, în «Marea Înghețată». Cînd bătrînul, pierzîndu-și vînjoșia care deosebia neamul său, ajunsese a dezrădăcina numai cu greu stejarul pentru a-și face «un băț de sprijinit», fiul îi luă locul, moștenind

Baltagul lui cel mare, arcul cel ostășesc.

El nu mai rătăci pe Carpați, cu fruntea în nori și picioarele pe vale, stingînd fulgerele cu suflarea, «înnădușind» urșii, prinzînd din fugă cele mai sprintene sălbătăciuni și odihnindu-se, seara, prin scaldatul în Marea ce-l botezase și unde balenele erau de prinse a-l primi în spinare,—

Dar acum aste jocuri nu îmi mai sînt plăcute:

Astăzi iubesc războiul, sîngele, foc, omor,

Taberele, ostașii, uciderile crunte,—

Chinul celor ce mor.

Enorm cum este, cu un pumn el turtește o oaste întregă, cu toate

A' lor pavezi și arme, a' lor zale-oțelite;
pe cap are un coif

Ce-l trag lesne zece boi înjugăți,

în mîni ține două sulii din frasină întregi; veșmînt nu-î trebuie.
Vad află în orice rîuri,—

Căci pînă la briu Istrul abia poate să-mi vie
Tyrasul la genuche, și trec în drumul micu.

La moartea lui, va trebui un munte ca să-î fie monument.

II. ÎNCEPUTUL POESIEI EPICE NAȚIONALE. «APRODUL PURICE».

Peste alte două numere din «Gazetă», Aristia salută, în versuri frumoase, publicația «Aprodului Purice», apărută la Iași, în 1837 și care, avînd trei ediții—a treia, splendidă, la 1846, pe hîrtie de mai multe colorii, — rămase mult timp în deosebi iubită de Moldoveni, fiind, în același timp, cea d'întîi încercare de a îmbrăca în versuri istoria națională.

Negruț spune în prefață că, încălzit de cetirea cronicei lui Ureche, care circula în manuscris și pe care o întrebuițase Kogălniceanu în recenta sa *Istorie a Romînilor în franțuzește*¹, el a scris un întreg poem pentru slăvirea lui Ștefan-cel-Mare, o Ștefaniadă. Ar fi desprețuit-o și uitat-o, însă acum, la un prieten, el a aflat un episod, un «anecdote». De oare ce el a plăcut unui așa de puternic Mecenat ca Marele-Logofăt C. Sturza de la Ruginoasa, ministrul și ruda lui Mihai-Vodă, el se hotărăște a o tipări.

Un prolog de pastorală:

Ciocirlia cea voiasă în văzduh se legăna
Și 'nturnarea primăverii prin dulci ciripiri serba,—

deschide bucata. Mai departe începe povestirea, fără exagerări moderne și măreții romantice. E cronica pusă în rimă, în lung vers alexandrin:

— Hroiote, comandirul falnic al dirzilor Ungureni,
Nu putea inghiți ciuda ce avea pe Moldoveni.

E, în adevăr, o scriere mai veche, căci influența ce se desface, e a lui Beldiman, de sigur a lui Beldiman din «Tragodie». Dar

¹ Berlin, 1837.

religioasa iubire de țară nu e din bătrînul boier, nu e de la el nici frumuseța comparațiilor clasice, luate din modele antice :

Precum norul de lăcuste, soarele întunecînd,
Vine pe sus cu iuțeală, țarinile-amenințînd,
Încît tremurînd așteaptă speriatul muncitor,
Nesțiînd unde-o să cază acel nor îngrozitor :
Se-amăgește cu nădejdea că ogoru-î va scăpa
Și-a' sudorii sale roduri va putea el aduna, —
Însă, de-odată, lăcusta cade toată pe cîmpii,
Și 'ntr'un clip în praf preface țarina, holde-ogoare, vii.

Și altă comparație urmează, a revărsărilor de ape în primăvară:

Sau după cum primăvara omățul cel adunat
Printre rîpi și de-a' lui Febus calde raze săgetat,
Se topește și s'azvirle, șiroiî iute, furios,
În pîrăul care curge printre flori în vale jos,
Îl turbură, îl mărește, îl umflă cu al său val,
Și nu-l lasă pin'nu-l face de se varsă peste mal :
Cîmpiile se înneacă, iar păstorii spăimîntați
S'aciuează cu-a'lor turme în munții învecinați.

Originale sînt dialogurile, —ca vorbirea bătrînului cu Hroiote, pe care-l blastămă ca pe un

Hoț turbat și fără lege, care prăzi și pustiești,
Care vii cu cete multe de tilhari și prădători,
S'aducî jale în licașul unor pașnicî muncitorî.

Dintr'o închipuire puternică răsare tabloul oștirii moldovenești în care «caii de Don căzăcești», și «hangerele calmucești» sînt poate prea curînd veniți, ca și «ceapchinul verde» :

Darabanii cei cu plete, toți sinețe lungi pîrtînd,
Armășeii cei sălbateci, barbe stufoase avînd,
Seimenii cei iuți cu arce și cu măciuci în felii.

Totuși poetul cunoaște istoria Moldovei sale, culegînd din ea pe Vornicul Boldur, pe Păharnicul Costea, descoperînd acolo adevăratul steag vechiî al țerii :

Pê dînsul era, de-o parte, cap de zimbru înfățișat,
Iar dincolo Sfîntul Gheorghe călare și înarmat.

Tot șirul biruințelor lui Ștefan, pe care acesta le pomenește în cuvîntarea lui, îi sînt cunoscute, și, dacă poetul introduce în acea cuvîntare un element străin —

Unde-ți zări astă pană de la gugiurmana mea,
Pre care pe drumul slavei pururea o veți vedea,—

o face cu dibăcie și se prinde. Încleștarea luptei izvorăște din
alcătuirea superioară a minții unui adevărat poet:

A cailor rinchezare, pocnetul cel de sineți,
Freamătul și șuieratul a miș de miș săgeți,
Zingănitul cel de săbiu, pulberea ce pân' în nori
Se înalță în vârtej de l' atîția luptători.

III. BUCĂȚI LIRICE ORIGINALE.

În «Almanachul literar» pe 1839, care dă o traducere în prosă
și altele din Lamartine, de Eliad (*La Elvira*), precum și apocaliptica
bucată, mult schingiuită de cenzură, *Cutremurul*, și, pe lângă
acestea, «Ceasornicul îndreptat» al Văcărescului, — apare Negruț,
supt pseudonimul «Carl Nervil», ca elegiac în felul lui Lamartine,
El dă «Melancolia», în care deslușește

.... acea tinără simțire

Care în singurătate își are lăcașul său,
Dar cerese trimis pe lume din sinul lui Dumnezeu!

E aici aceeași retorică pe care o găsim la Alexandrescu, fără
zbuclirile de patimă ale acestuia, dar cu blinde tablouri ale natu-
rurii ce nu se află la cellalt:

Zbieratul vinde oaia cînd lupul e păstor...

Miș de floră însmaltă cîmpul, revărsînd a' lor miroase,
Iar zefirii printre frunze, cu aripe răcoroase,
Răspîndesc un dulce sunet, pe natură'nveselind,
Și, la glasul lor, făptura se simte reinviind.

Sau:

Cînd zefirul care 'n șesuri de abia răsuffă lin,
Printre frunze se aude cu un geamăt de suspin...

Și:

Vezi-păriul acest trîndav, scaldînd pajiștea cea verde,
Cum prin floră trufaș se primblă și supt arce verzi se pierde.

Înnaintase elegia românească de la Cirlova până la Negruț, în
mai puțin de zece ani de zile!

Iar marea pornire de versuri, care, la urmă, arată toate îndem-

nurile spre alinare pe care le trimete sufletului Natura înserării, până la

Linul zuzet ce din apă se ridică cu amor,
e cea mai frumoasă bucată pe care până atunci o scrisese un poet român.

E o înriurire a celor scrise până atunci în acest gen; e până și ruina lui Cîrlova, a lui Alexandrescu, dar ce limpede răsună aici strunele, atinse de poet pentru un nou acord:

Cît iubesc printre ruine să mă primblu-adesc ori,
Monumente strălucite, a' căror locuitori
Făceați lumca să răsune de-a' lor fapte laudate,
Dar până acum eroii și ai lor urmași mișei
Interesul au povață și învrăjbirea între ei.
Nu mai sint! A lor cenușă prin văzduhuri aruncată,
De fil corcî și fără cinste cu despreț este călcată.

E pentru întâiași dată o puternică notă de satiră răspicată și censura osîndește, desființîndu-le, atitea din versurile sfîrșitului. Mănăstirea veche împacă, după gîndul părerii de rău și furia de a pedepsi:

Văz o veche mănăstire, sfînt asil de pocăință,
Unde nevinovăția are a sa lăcuință;
Al aramei tristul sunet gîndul mieu a deșteptat.

În lirica personală, Negruț e și în alte prilejuri însă foarte slab, ca în *La Maria*:

Copilă tinerică, frumoasă ca plăcerea¹.

În același gen de visare sentimentală, dar cu mai multă precizie și simțire, e *Reveria* din «Albina» pe Mart 1837, cu unele rînduri izbutite, de o blîndeță armonioasă, ca acestea:

Cînd te simți cel mai ferice stringînd o tinără mină...
.....
Nici a' lui April flori vede, nici privighetoare-aude.

IV. TRADUCERÎ ÎN VERSURÎ.

Cu cită cochetărie pune Negruț un *motto* după unul din poeziile franceși contemporani, Delavigne, după vre unul din cei vechi, ca

¹ *Curierul de ambe-sexe*, II, pp. 237—8.

Malherbe, ba chiar din scrieri rare ca «Blason de l'Amour», — arătînd astfel, fără îndoială, o orientare în această literatură cum puțin vor fi avut-o pe vremea sa, iar, din cei ce scriau, niciunul.

Din poezia franceză începu el acum a traduce, urmînd exemplul tinerilor munteni din categoria sa socială.

A traduce din limba nouă, energică, plină de culoare, împes-trițată cu expresive cuvinte vechi, înnoită cu sintaxă anticvată saŭ populară, a lui Hugo, — nu e ușor. Mai greu însă este a tra-duce în metrul său, care, dacă poate fi urmat în bucățile larg des-fășurate, saltă cu mult înaintea oricărui traducător, sprinten și puțin batjocuritor, în baladele cu desfășurarea ca fulgerul de iute, în care silabele se deapănă răpede și clar ca trilurile. Totuși Negruț s'a încercat într'o operă așa de grea. A tradus cu o răbdare de-săvîrșită toate «Baladele», în care pentru întâia oară a ieșit la iveală covîrșitorul geniu poetic al epicului frances, care e, în același timp, și cea mai puternică imaginație epică a vremilor contemporane. Dacă, în șiragul de silabe ce lunecă iute în Balada Regelui Ioan și altele ca dînsa, limba noastră, desfășurată blind în finale bogate, n'are energia monosilabelor franceze, care se ciocnesc, scăpărînd o energie luminoasă de frumuseță — traducerea e foarte multămitoare, de și pe alocuiri cu accente bătrîncioase, în bucățile cu un ritm larg.

Iată cum se deschide privescîntea trecerii lui Ali-Pașa din Ia-nina între frunțile plecate ale supușilor creștini, ce tremură de privirea lui :

Robilor, depărtați-vă în lături, ghiaurilor, tremurați,
Cădeți la pămînt cu toții și genunchile plecați :
Căci iată trece Ali-Pașa.

Sau scene din «Potopul» ¹:

Dumnezeii apucă'n mină paloșul de răzbunare :
Acolò un crac de munte se dezbină cu pornire,
Prăvălindu-se cu vuiet în valul cel răzvrătit,
Prin latul întunec ce se'ntinde pe tărie...

Mai frumoasă poate decît toate celelalte e însă traducerea *Sil-fului*, care apărea, în «Albina» ca și în «Curier», la 1839, dînd nuanțe diafane aproape asemenea cu ale originalului:

¹ Întăii în *Curierul de ambe-sexe*, II, p. 29 și urm.

Îmi place visul cînd, dimineața,
O mîndră zînă, pășind abia,
Vine cu floarea ce dă viață,
Cu-a'ei miroase și blindă față,
De-și pleacă fruntea asupra mea,

Și cînd vorbește gîslul, înșelător sau adevărat, al silfului ce se plînge că a fost uitat în noapte:

Sînt un fiu al primăverii, a văzduhului ființă,
Mai puțin și decît visul dimineții cu priință,
Tu, al iernii nopți geroase, oaspet gîngașului foc.

Dulci cuvinte, de și frumosul rătăcit ce se tînguie la zăbrele e poate, cu toate asigurările lui, unul din acei

Paladini ce umblă seara cîtînd loc și ospetie,
Cari n'au nicîo muștrare pe copile a'nșela.

Sau ce nevinovat și tainic tot odată începe, și în traducere ca și în original, «Bunica» lui Hugo, cu cei doi copii cari plîng moartea fără s'o înțeleagă:

Ce ți-am greșit noi oare de nu ni mai vorbești?

Numai versul scurt gîfii cînd vrea să urmeze răpedea săgetare a cuvintelor din franțuzește, cîntînd isprăvile «domnului duce de Bretania» și ale regelui Ioan.

Traducerea «Odelor și Baladelor», pe care publicul de atunci n'a înțeles că trebuie să o primească printr'o mare manifestație de entusiasm, a apărut pe rînd în «Curierul de ambe-sexe», care dă «Dervișul» în cele d'întăiu numere ale anului I (1837), și în «Albina» lui Asachi, bucuros și el că poate fi protectorul unui poet de această bogăție și desăvîrșire, care mai era și Căminariu al Regulamentului Organic, și deputat al Adunării lui Mihail Sturdza, și cavalier bine văzut la Curte, și om cuprins, cu stare și moșie.

Eliad tradusese și el din Hugo — dar în prosă — *Cea din urmă zi a unui osîndit la moarte*, — însă, față de Negruț, de care avea nevoie pentru a-i fi campion în Moldova, el nu arăta aceleași porniri invidioase ca față de ceilalți rivali ai săi în poezie.

Și tot între traducătorii în prosă ai acestui *virtuoso* al versului și stilului se numără ștersul Cesar Boliac, care lucrase în 1837 *Angelo* și *Lucreția Borgia* și anunța că are de gînd să dea

«întregi dramele și romanțurile acestui autor..., singurul din poeții veacului care..., care visează raiul pămîntesc»¹.

Negruț învățase și rusește, în petrecerea pe care o făcu în Basarabia, pe vremea cînd marele romantic Alexandru Pușchin era un oaspete—și domn peste inimă—al Chișinăului, unde, înainte de timp, glonțul stupid al unui duel era să-î curme zilele. Din Pușchin, a cărui moarte avu un dureros răsunset și la noi, unde Asachi anunța răpedea desfacere a celei d'întăiu ediții de 10.000 de exemplare din Operele lui², traduse tînărul poet moldovean, care era însă cu totul lipsit de acea violentă patimă de mulatru ce ardea în sufletul genialului său contemporan rus, «Șalul Negru», tainica tragedie cu subiect basarabean care e scoasă dintr'o viață ce era pe atunci și a noastră. Cetitorii pioși ai vechii literaturii moldovenești știu pe de rost acel început puternic:

La șalul cel negru mă uit în tăcere
Și-al mieu suflet rece e nemîngiat,
Pentru că, de jale, de chin și durere,
El e sfărîmat.

În același «Curier de ambe-sexe» apăru, în același an 1836, și traducerea în prosă a «Cirjaliului» de Pușchin, schiță în care acest iubitor de isprăvi tragice introdusese nota byroniană în cariera de mare hoț ordinar, mîntuit creștinește în spînzurătoarea de la Iași, a urmașului fără nobleță al vechilor haiduci.

Ba i se întîmplă odată acestui talent mlădios să încerce, pentru a face haz, fabula, și astfel el scrise pentru *Albina* din 1839 povestea unui:

Cocostire care împlă
Și din loc în loc se primblă:
Cînd vine din țeri străine,
Este și mai nătărău.

V. NEGRUȚ CA ÎNCEPĂTOR AL NUVELEI ROMĂNEȘTI.

Negruț era și un cetitor al cronicelor Moldovei, care pe atunci umblau, cum s'a spus, în manuscris; oricum, el va fi răsfoit cartea lui Dionisie Fotino, metodică și lesnicioasa Istorie a Daciei, care

¹ *Curierul*, p. 84 și urm.

² V. *Albina* pe 1839 și cea pe 1837, n-1 18.

era în mîna atîtora dintre boierî. Trecutul acesta plin de suferinți și de sfortări mai mult decît omeneshi, de avînturi înfrînte și de robie îndurată, pe locul unde pămîntul cuprindea încă fierul și osul omenesc al luptelor pentru neatîrnare, nu-î trimetea glasuri de chemare din acelea care schimbă o viață, care-î dau o menire ce nici într'un chip nu se poate părăsi. Dar, ca unui romantic, acest trecut al țerii sale îi plăcea pentru frumuseța originală a veșmintelor, ca și pentru îndrăzneala mîndră a faptelor; perspectiva aceasta largă, înmălțătoare pentru unele figuri, îi convenia pentru scopurile lui artistice. Nu era dintre credincioșii cari se închină moaștelor, ci dintre curioșii cari mor de dorință să le vadă, dintre meșterii cari nu se pot uita de-ajuns la frumuseța sculpturilor raclei.

Deci, încă de pe la 1839, el începe a prelucra episoade istorice în scurte schițe, pline de o viaie închipuire, sau a țese reverii asupra temeî unui loc unde s'a săvîrșit istorie. Din cea d'întău categorie face parte «Riga Poloniei și prințul Moldaviei», — o acvarelă a întîlnirii dintre regele Stanislas Leszczynski și Nicolae Mavrocordat — ¹, din a doua, «Catacombele mănăstirii Neamț», apărută în «Albina» și «Curierul» de la sfîrșitul aceluî an și începutul anului următor.

Încă din 1837 se tipăriau schițe de drum, scurte și ironice, ale lui Negruț în prîmitorul «feuilleton» al lui Asachi.

Nota istorică era, de alminterea, în temperamentul acestuî fruntaș al tineretului literar de la 1830-5. Amestecată cu un sentimentalism care nu putea fi decît fals la acest glumeț ușor, culegător fără recunoștință și fără muștrări de cuget al plăcerii de iubire ce poate da tinereța scurtă și viața netemeinică, la acest superficial și strălucitor adept al romantismului parisian, — o găsim în nuvela «Zoe». Povestea femeii căzută fără vina ei, pe care bărbății și-o schimbă, fără ea pentru aceasta revolta din sufletul ei, doritor de adevărată și nobilă iubire, să se ofilească în această ticăloșie, care, decî, are îndrăzneala ce-î trebuie pentru a ținti cu revolverul pe un amant și puterea de jertfire ce i se cere pentru a-și răpune viața în odaia altuia, spre a se răzbuna de un despreț pe care știa bine că nu-l merită, e cunoscută și de aiurea: ea nu interesează și nu mișcă. Dar atrage și astăzi și folosește cadrul

¹ *Albina* pe 1839, nl. 102.

de viață veche din anii de prefacere înaintea de 1827 : seducătorii în uniforme muscălești și în haine scumpe răsăritene, argalicul de slugi din jurul lor, alaiurile de paradă, pe lângă care autorul strecoară naiv—ca să pedepsească pe cei doi vinovați, dintre cari, firește, la urmă unul se și împușcă,—săracul car ce duce într'un sicriu sărac pe frumoasa Zoe, moartă pentru păcatele altora mai mult decît pentru ale ei¹.

În povestea bunului Postelnic Zimbolicî, așa de sigur de nevastă-sa tînără, pe care o află apoi acasă în brațele altuia, povestea a cărei tipărire fu întâiî oprită la București,—la plăcerea ce se simte văzîndu-se acel mediu istoric dispărut se adaugă zîmbetul pe care-l smulg liniștitii *novellieri* italieni ai veacului de mijloc în zugrăvirea scenelor de interior «picante».

La 1838, Kogălniceanu era acum în epoca planurilor mari. Pentru îndeplinirea lor, ca și pentru naționalizarea și dezvoltarea teatrului din Iași, el găsi un aliat, un ajutător firesc în Negruț, mai în vîrstă decît dînsul și acum la culmea reputației sale de poet. Cu dînsul formă el și marele plan, bino primit de foile din toată România, de a edita operele lui Dimitrie Cantemir, ceea ce i se părea unul din cele mai sigure mijloace pentru a trezi și împuțernici mîndria, conștiința neamului. Kogălniceanu era să scrie viața trecătorului Domn și a trainicului învățat, traducînd apoi «Istoria Imperiului Otoman», din franțuzește, «Descrierea Moldovei, din nemțește, pe cînd Negruț avea să prefacă din grecește «Istoria Brîncovenilor și Cantacuzinilor» și din rusește «Sistema religiei otomane»; celelalte volume erau să fie retipăririi².

VI. ALȚI POEȚI MOLDOVENI. CRUPENSCHI ȘI HRISOVERGHI.

Același Almanach al lui Eliad, despre care a fost vorba mai sus, dădea plîngerea, în versuri scurte, a unei mame la mormîntul fiului, de Gheorghe Crupenschi. Și acestălalt Moldovean, altfel necunoscut, găsia accente ca acestea:

¹ «Zoe» s'a tipărit în «Curierul de ambe-sexe» pe 1837, nl 7.

² V., d. ex., *Curierul românesc*, la nl 11.

Supt stejarul ce te umbrește,
 Dormi în pace, odihnește,
 Fraged rod, pierdut odor
 Unui tânăr dulce-amor...

Amintirea visului de a-și vedea fiul luptător:

Iar ostașii, cînd voiți trece,
 Nu-mi vor zice: Fiul tău
 Este ager, ne întrece:
 Vrednic e de tatăl său,

arată o simțire poetică deosebit de fină.

Crupenschi, despre care ni pare rău că nu putem ști mai mult—pare a fi o rudă a egumenului dela Slatina de pe acest timp—, era decî un foarte adevărat talent. Nu mai avem dela dînsul opere originale, care se vor fi risipit de familie, dar traducerile ce tipărește în «Curierul» lui Eliad, sînt de toată frumuseța. În versiunea «Crucii» a lui Lamartine, de pildă, găsim versurî ca acestea:

O tu, cruce, 'n plins culeasă de pe-o gură istovită,
 Cu al ei din urm' adio cu-al ei suflet rătăcit,,
 De trei ori icoană sfintă, dar de-o mîină amorțită,
 Chipul Domnului iubit.

Sau, aiurea:

Adiînd cu 'necetul vîntul prin cosița-i despletită,
 Dezvălia și 'nvălia iarăși chipul ei încă frumos,
 Cum pe-a' morții marmorî albe umblă umbra cea dorită
 Unui negru chiparos¹.

Și altele care păstrează ca un fin parfum antic în ele:

Iac'a ta bătrînă mamă în genunchi și te roagă...
 O colnice-a' Erimantei, o dumbrăvi ce te 'ncunună,
 O voi, vînturî răcoroase ce prin frunza lor răsună...
 Ah duceți-mă pe țermul unde inima mea zboară²...

Crupenschi se încearcă în prosă chiar, și, cu talent satiric, el zugrăvește pe «femeia-frumușică», ceia ce înseamnă cochetă—, care caută numai de mode, balurî, teatre, primblări, visite, judecă pe un bărbat după cum el are sau ba «doisprezece bumbi la surtuc», și, la urmă, «se stinge și moare în capelă stacojie»³.

¹ Nl 1 al «Curierului de ambe-sexe».

² *Curierul de ambe-sexe*, I, p. 202 și urm.

³ *Ibid.*, p. 254 și urm.

Judecînd după fabula «Poetul», pe care o aflăm în «Alăuta», după versuri ce încep așa :

Un tînăr poet odată
Se fălia 'ntr'o adunare,

pentru ca să ajungă la acest strigăt de indignare către Pegas :

Pre Negruți cum primește
Și pe mine mă trîntește, —

ăi crede că M. Cuciureanu e un poet. Cartea lui de «Poetice cercări», apărută la Iași în 1839, dovedește că ar fi o iluzie să i se atribuie talent. Cu toate că poate vorbi de

Schiller, Wieland sau Goethe, sau altul orișicare,

cu toate că și-a mîntuit după cuviință Academia Mihăileană, cu toate că are simț pentru titlurile răsunătoare: «Rugăciunea de sară a unui păstor», «Ucigașa-de-sine», «Anibal»:

În Cartago un prunc tînăr ce-avea abia nouă ani, —

el nu e decît un nume și o curiositate în istoria a poeziei noastre¹.

Un poet adevărat, de și n'a trăit destul pentru ca să avem roadele desăvîrșirii lui, a fost Alexandru Hrisoverghi, care iese la iveală prin tipărirea «Ruinelor Cetății Neamțului» Urmaș al unei familii grecești, fiu al Vornicului Nicolae, cu totul romanizat, — și el însuși poet —, Alexandru s'a născut la Iași în ziua de 27 Februar 1811, după mărturia lui Mihail Kogălniceanu, care s'a îngrijit să avem, de mîna lui, biografia acestui prieten, tovarăș de ocupații literare și coleg de oștire. Pierde pe tatăl său la șapte ani și la zece ani e dus de mamă în Basarabia, unde erau moșiile familiei. Aici învață carte românească la dascălul Constantin; la Iași, unde se întoarce în 1824, e încredințat unui preot grec, până ce, peste trei ani, intră în *pensionul* frances al lui Mouton, pentru a căpăta în doi ani cunoștința limbii la modă. Cadet de cavalerie în 1830, el părăsește steagul pentru a se îngriji de averea părintească, foarte încurcată, la 1832. Întors în oaste la 1834 — după o călătorie la Adrianopol —, ajunge locotenent și aghiotant al Hatmanului, apoi chiar al Domnului. Era un foarte frumos ofițer, voinic și vioiu, care făcea po-doaba balurilor Curții. Într'unul din aceste răci și, adăogin-

¹ «Toamna» lui Cuciureanu se tipărește în «Albina» pe 1840. nl. 3; v. și nl. 4: «Oda către Moldova».

du-se și alte motive, căzu bolnav de șira spinării. Se chinui un an de zile pe la moșie, la Cairo, la Ischl, pînă ce moartea-l cruță de nespuse chinuri, la 1837.

Hrisoverghi, și el un cetitor al lui André Chénier, e mai ales un foarte bun traducător al acestuia. În «Lampa» găsim aceste versuri:

Și tu, candelă de noapte, stea amorului plăcută.

În *Neera*:

O voi, pribege naiade, a' lui Sëbetus fecioare,
Tăieți a'voastre cosite pe al micu mormînt cu jale;

Orî:

Sufletul micu cel nemernic printre frunze fluturînd.

«Lacul» lui Lamartine iese mai puțin izbutit, de și în traducere se află sonorități ca următoarea:

În vezi, deci, împinși de vînturi spre maluri necunoscute.

Tinărul poet a îndrăznit să se atingă și de Hugo, din care a dat, — departe de măiestria lui Negruț —, «Dimineața». Ba el a mers pînă la Schiller, primit prin versuri franceze, și a tradus din el «Nina» și «Tinărul la pîrîu», care începe, întru citva sentimentalizat, așa:

La izvor ședea băiatul culegîndu-și floricele
Și cunună felurită el își împletea din ele,
Și-apoi le privia cum, rupte, în al valurilor joc
Legînd, le duce apa, neîndu-le în loc...

De la Asachi deprinsese meșteșugul pieselor ocazionale cu dedicație, către «scumpul Teodoriță» — Hatmanul Balș —, către Măria Sa «Domnul stăpînitor», către Costachi și Alecu Sturza. Despre Domn, el scria astfel de rînduri:

În vezi slăvit, mărit fie și în vezi în pomenire.
Numele lui Mihai Sturza și părinteasca-i Domnie, —

urare vrednică să aducă fireturile de aghiotant.

Totuși același Hrisoverghi făcea haz, în «Măgarul îngîmfat», de «măgarul decorarisit și cu clopotul la git» al oficialității.

Moartea înainte de timp a dovedit că de mult iubise minuatul ofițer. Totuși, cele cîteva bucăți de dragoste par eulise din

gura lăutarilor, și miroase ca ietacul de bătrîn al lui Conacli:
Dacă ceva pare că se mișcă în

Te iubese, s'aũ sfîrșit toate: dragostea marginii nu are,
Te iubesc ca rugăciunea ce înnalț către altare,

unde vechea trăgănare de oftat a boierimii orientale e înviată de un strop din vinul iute al romantismului,—cum s'ar putea califica blestemuri ca acestea :

Te hlizești, nelegiuitor, și îți bați chiar joc de mine ?

Chemarea pentru mîntuirea de ruină a rămășițelor Cetății Neam-țului (1834) nu poate fi nici într'un chip alăturată cu *reveriile* pe care zidurile Tirgoviștei le inspiraseră unui Cîrlova și apoi unui Alexandrescu. Aici nu vorbește însăși cetatea și acei cari aũ stătut și aũ luptat într'însa, treziți ca de varga fermecătorului, ci avem un simplu apel la opinia publică pentru salvarea unui monument istoric :

...Puteți cu sînge rece privi acea dărmare?

amintindu-i-se ce manifestație a făcut

...Cînd pe tēatru cînta

Trei Franțezi în altă limbă, și Cetatea o serba:

Numai durerile bolii grozave și lungile ceasuri de insomnie i-aũ smuls plîngerii care vor trăi:

Gata a lăsa viața, plîng, suspin nemîngîiat,
A tristelor mele zile nădejdea s'a 'mprăștîat;
C'o privire tinjitoare mî-este drag a mă uita
La fericirile lumii ce nu le-am putut gusta.

Aici e numai jalea. Dincoace, supunerea :

Din ceas în ceas vine ceasul ce'n sfîrșit am hotărît
Sufletul să-l dau cui este și trupul micu în pămînt.

Odată avem însă un strigăt de revoltă, rar în această literatură, dacă lași la o parte pe Alexandrescu :

De-ai fi, Doamne, prea-puternic, de-ai fi drept răsplătitor,
N'ai lăsa să se'ndoiască de tine un muritor!

Durerea cea adevărată dăduse tînarului acolada poetică. Dar moartea păzia la ușă.

Poesiile aũ apărut prin îngrijirea lui Kogălniceanu la 1843

numai; «Tinărul la pîrîu» și în Suplementul la No. 21 din «Albina» pe 1837.

Tot Kogălniceanu a dat și traducerea în prosă a lui Hrisoverghi după Dumas, «Antony».

Un C. Pogor, care nu pare să fi fost tînăr — căci prea-î bătrîncios stilul! — fu îndemnat pe acest timp de bătrînul Conachi, care se înfățișa încă bueros ca patron literar și cumpără 200 de exemplare, ca încurajare, din nuveleta «Henric de Eisenfels», tradusă de școlarul Teodor Codrescu, a traduce acea proastă poemă care e *Henriada* lui Voltaire. Pogor laudă pe ocrotitorul său literar :

...luminat cu'nvățătură
Și rimnitor foarte mare de-a limbii poleitură,
Seriitor înalt la prosă și vestit la viersuire,
Înzestrat cu bunătate, pre cit este cu simțire.

Versurile din «Henriada» românească sînt simțitor mai slabe: duhul lui Beldiman se simte în ele mai mult decît al lui Conachi însuși.

Lucrarea, care e o frumoasă dovadă de răbdare, fu expediată, prin Negruț poate, lui Eliad, și acesta se grăbi a declara că scrierile lui Pogor sînt «vrednice de Boileau». Arbitrul gustului literar se apucă însă, după rugăciunea «poetului», să înlătore «provincia-lisme» lui Pogor, și merse așa de departe, încît schimbă cartea cu totul. Se găsi cine să ațîțe pe traducătorul corectat, care ceru și căpătă restituirea textului său. Poate că el nu merita însă atîta cinste¹...

El măi tipărește «enigme» în «Albina» din 1839 și-l vom în-tîlni și între colaboratorii moldoveni ai foilor din Ardeal².

Pogor pare să fie acel om de casa Bălșeștilor, care călătorise în Basarabia, de unde se întorsese însurat la 1823, ajungînd apoi și Comis la 1827, pînă ce Regulamentul Organic îl făcu director la Justiție, cu titlurile de Spătar, Agă și Postelnic³.

¹ Cf. și *Curierul de ambe-sece*, I, p. 265.

² V. și *Albina* pe 1838, No. 63.

³ Sion, pp. 258—60.

CAPITOLUL X.

Scriitorii bătrîni față de noua literatură.

I. ELIAD ȘI FOILE SALE ÎN FASA LITERARĂ NOUĂ.

Față de acest mare avînt al unei generații nouă, bătrîniî cari începuseră mișcarea dovediau tot mai mult că n'o pot stăpîni, cînd măcar erau aplecați să-î recunoască și ei chemarea, însemnătatea și viitorul. Pentru scriitorii cari se ridicaseră, sprijiniți întru cîtva de ei, pe temeiul ideilor lor de «înnoire» și, în parte, după modelele date de dinșii, cadrul «Curierului românesc» și al «Albinei» ieșene se dovedi în curînd neîndestulător; cu atît mai mult pentru noii producători literari, cu mai multă hărnicie și ambiții mai largi, cari iese la iveală în preajma anului 1840.

Eliad era, fără îndoială, un om foarte istet, cu un bun simț deosebit, răpede înțelegător al lucrurilor celor mai deosebite, autodidact chemat a prinde și a-și însuși tot ceia ce-î trecea înaintea, pe aproape sau mai pe departe, scriitor mucalit și viclean, în stare a-și îmbrăca în forme smerite patimile și pornirile despotice. Era unul dintre aceia cari pot avea totdeauna ultimul cuvînt, fără să știe încotro se va îndrepta discuția și cari pot lua orice poziții fără a le ataca de front, ci numai prin dibace încunjurări, pe drumuri neașteptate. N'avea însă nici cunoștinți solide și felurite, n'avea nici un înalt ideal spre care să-și ție ochii îndreptați în ori ce încercături ale vieții și primejdii ale lumii, n'avea nici adevărata simțire pentru orice ar fi: pentru frumuseță, pe care n'o putea da și pe care nu se dovedi în stare s'o înțeleagă la alții, pentru țară, pe care niciodată n'a înălțat-o în rînduri sau

versuri care să tremure de durere sau bucurie, pentru neam, căci era doar în țesătura sa intimă un om al veacului al XVIII-lea, un raționalist filantropic, care era bucuros de un singur popor cu un singur suflet și o limbă unică, turmă a tuturoră fără păstor, trăind bună viață automatică¹, și nu era în stare a cruța pe cei mai slabi decât dînsul, a încerca să li întărească aripele încă fragede, a li găti în marile sale întreprinderi literare un bun cuib cald în care să se pregătească pentru încercările și furtunile de afară: îi plăcea să patroneze fără să ajute în adevăr, și nicio durere nu putea să fie mai mare pentru dînsul decât să vadă pe ucenic, pe cirac, pe epitropisitul său zburîndu-î alături pe planurile largi de aier ale înălțimilor cugetului, spre soarele veșnic al frumuseței.

Toată activitatea sa după 1835 ni-l arată astfel: mic de inimă față de oameni, nedestoinic față de schimbările firești ce se făceau în toată viața noastră, nehotărît asupra drumului ce trebuia să urmeze și asupra chemării ce poate să mai aibă, pierzîndu-se pe cărări unde nimeni nu era dispus să-l urmărească, dar oprîndu-se îndelung în poziții acuma cîștigate, scormonind pămîntul în locul de unde făcuse odată să țîșnească apă și din care acum frămînta un noroiu netrebnic.

Să-l urmărim și în această fasă din desfășurarea ființei sale literare.

La 1835, «Curierul» era în vădită decădere, căci pentru o publicație ca aceasta era o decădere să nu mai poată ținea pas cu vremile, ci să rămîie închegată în forma de la început, tot mai neîndestulătoare, cu știrile tălmăcite din două-trei gazete franceze, cu veștile despre numirile făcute de Măria Sa, cu anunțurile de tot felul, și, cînd și cînd numai, cu ce aducea vîntul întîmplării din puțina literatură a timpului.

Din partea lui, Eliad tipărește une ori versuri care sînt tot așa de slabe, de șterse ca și acelea pe care le cunoaștem. Astfel sînt

¹ V. «Serbătoarea cîmpenească pentru 30 August 1837», publicată în «Curierul de ambe-sexe»: «unul rob, altul slobod, altul Român, altul Grec, altul Neamț,—o grămadă de amestecături; se miră oamenii ce să mai scornească, ca să nu se mai înțelegă bieții creștini. Oamenii sîntem toți: eu nu văd nicio deosebire». Sau, în *Curierul* citat, I, p. 275, aceste declarații: «Cosmopolit sau creștin întru toată desăvirșirea... Ce sînt aceste două Prințipate pe lângă Europa întreagă și celelalte continente: un pumn, o mină de pămînt!» Cf. și *Curierul românesc* pe 1839, p. 28: «Aș dori să fie odată o nație, o limbă, o religie, o lege».

bucățile «Imn de dragoste», «Cântarea dracilor în ajunul potopului» (cu versuri ca «Blan, blue colcăind, His, vluc, lung plesnind»). De obicei, el e traducătorul nuvelor cu continuare.

Ca lucrări originale, el începe în această publicație literară a sa a trata subiecte de educație sau de filosofie generală, în care afirmă, cu sinceritate se pare, punctul de vedere creștin, fără ca el să simtă destul de puternic să adâncească destul de mult pentru a putea da pagini vrednice de a fi cetite și după ce și-au îndeplinit misiunea de a da materie periodicului de la 1837-40; exemplele concrete, amintirile — dacă lăsăm la o parte rîndurile, așa de firește scrise; din care am scos, mai sus, povestea veselă a tinerețelor lui¹ — lipsesc cu desăvîrșire. Eliad dă tot mai mult impresia unui om aruncat de împrejurări în rîndul întâi, a unui către care acum sînt îndreptați ochii tuturor și care se străduiește a da dovezi de viață atunci cînd, de fapt, puterea creatoare nu se află în el și chiar simțul de îndrumător s'a tocit răpede, lăsînd la iveală numai suprafața, foarte gingașă la orice atingere, a unui egoism ațîtat de succesele unei tinereți biruitoare.

Față de literatura curentă, el nu-și face datoria de a critica astfel încît să fie, cum s'ar fi cuvenit, mai ales în astfel de vremi, aspru doar cu necheamații obraznici, încolo blind cu cei ce greșesc vrînd a face binele, pe care și sînt în stare a-l face, și plin de luare-aminte pentru aceia cari, ca să se ridice, au nevoie de o recunoaștere hotărîită și de un sprijin tare.

Îl interesează cărți ca a lui N. Apolonie, «Începutul, creșterea și scăderea idolatriei», și, în Supplementul literar la foaia politică, el tipăria Cuvinte de-ale lui Ilie Miniati, strălucit predicator religios de sigur, dar al cărui loc putea fi aflat mai bine aiurea. Cînd un abonat se plînge împotriva predicilor, Eliad îl înfruntă aspru: «Cine face pe clăcașul d-tale să-ți mai dea dijma și claca în pămîntul lui Dumnezeu decît religia... De vrei havadișuri, du-te la cafenele²». Ba odată se apucă să facă laudele teocrației, adevăratul Guvern în numele Domnului din ceruri³.

Față cu adevărații scriitori, e crud și nedrept. E frumoasă comparația lui că activitatea unui critic samănă cu «ploaia care pîrște hol-

¹ *Curierul de ambe-sexe* pe 1838, nl 22.

² *Curierul rom.* pe 1839, p. 186.

³ *Ibid.*, p. 273.

delor, dar strică adesea cuculețul și ibricelul de fluierat al olarului», dar nu-l prea vedem hrănind câmpii bine lucrați și vădit rodnicii din cari se putea aștepta cu siguranță un îmbielșugat seceriș. Cea mai mare laudă a lui e tăcerea, îngăduirea, publicarea în revista sa în biblioteca lui. Despre cei mai mulți, nu spune nimic. L-ar dura, parcă, o vorbă bună aruncată începuturilor tinereții. Când însă vreunul dintre tineri îl păgubește sau îi aduce jignire mindriei, e neînduplecat.

Grigore Alexandrescu, învrăjbit cu Eliad pentru nemernice motive personale, tipărește, iscăbind transparent, o fabulă într'o foaie de concurență, de care va veni vorba îndată, «România», al cărei redactor de căpetenie, de alminterea, era tocmai Florian Aaron, cu lauda nemărgenită a căruia începuse «Curierul de ambe-sexe». Fabula are doar câteva umpluturi, și nu poate fi pusă într'un rând cu celelalte. Ei bine, marele judecător se aruncă asupra ei: autorul e poreclit «Ghiță Ariciulescu», adăugându-se lămurirea: «un ariciu poet sau un poet al aricilor» sau «Glagore Asen»; se declară că astfel de producții poetice sînt vrednice de «un cabinet de istorie naturală», și, la urmă, Eliad poetul își dă osteneala să arăte adversarului, rivalului, în două forme încă, felul cum trebuie scrisă fabula: se cade să recunoaștem că minia crește talentul său, netăgăduit, de fabulist, și că el a biruit, data aceasta, pe un astfel de concurent.

Dar irascibilul critic care nu îngăduia nicio mărire lingă a lui, nu se oprește la alusiile acestea. Se răpède la Alexandrescu, numindu-l, și pedepsește pe acela pentru care va fi găsit, cum se și cuvenia, cuvinte bune altă dată; îl pedepsește, pentru cine știe ce lucruri petrecute între ei, sau pentru cine știe ce lipsă de atenție, prin fățișe atacuri nedrepte. Îl critică, nu totdeauna fără cuvînt, dar într'o formă lipsită de orice prietenie și urbanitate, pentru greșelile de accentuare, îl ica la vale pentru franțuzisme care nu se puteau aclimatiza, și mîntuie cu constatarea crudă că acela dintre poeții romîni ai epocii care se înălța mai îndrăzneț în regiunile superioare ale cugetării, s'a dovedit mai pre jos de așteptările pe care tinereța sa le trezise¹.

Cînd are a face cu pseudonime, atunci se întinde asupra lor, vorbind de «măscărați», de «obrăzarul obraznicului». Pînă ce, la

¹ *Curierul rom.* pe 1838, No. 8.

urmă, atacat și el cu furie, în nume, în intenții, în cinste de cineva care poate fi Boliac, în «Pămînteanul», Eliad se apucă a face, data aceasta cu figuri, tipul lui Sarsailă, junele poet romantic care nu îngăduie nimănuî a-î tăgădui geniul, — lungă tîndăleală, în care vechiul spirit ager apare acum vădit, obosit și dezgustat¹.

În sfîrșit, polemica iea și forma versului, făcînd să zbirnie puțintel stingacea liră împiedecată a criticului, cînd afurisește pe «Ingrat», care, a doua zi, de sigur, era arătat cu degetul de toată lumea cetitoare (să nu uităm însă că revista lui Eliad n'avea — cum o spune însuși, la începutul anului al doilea — decît 200 de abonați). Nu numai că se denunța publicului «oloaga poezie și prosa 'ntortochiată»,

Versuri șonticate ce n'au nici deal, nici vale,

și

Stanțiile groase puțînd de ateic,

dar se face și judecata aspră a vieții private pe care o duce autorul de «basne ticăloase», adecă tot tînrul Alexandrescu, pe care Eliad îl ținuse în casă:

Și traiu, îmbrăcăminte nimic nu ți-a lipsit, —

Cu această dovadă hotărîtoare:

Am martori negustorii și trupu-ți de viperă

pentru

Două inimi calde ce tu le-ai desunit²,

Chiar cu toate aceste scăderi, rămînea în picioare însă Elia gramatical, «înnoitorul», reformatorul limbii, autorul unei ortografii care în cîțiva ani ajunsese a fi primită, nu numai în toată Țara-Românească, unde ea fu decretată oficială, dar și în alte părți locuite de Romîni. De la acesta se căpătaseră tablele legii în Gramatica de la 1828, de la acesta îndrumări cu privire la neologisme și la situația elementelor slavone în limbă. Asupra tuturor chestiilor de căpetenie, el își arătase, în cele două lucrări mai însemnate ale lui, părerea hotărîtoare, care concorda în toate cu bunul simț și care fusese mai pretutindene primită cu aprobare. Îi rămînea doar acum să adîncească regulile sale, mergînd pînă la principii filosofice, să le sprijine pe normele filologice stabilite în ultimele decenii în Apus, să le întărească prin cerce-

¹ *Curierul de ambe-sexe*, I, p. 375 și urm.

² *Ibid.*, p. 74 și urm.

tarea răbdătoare și pricepută a vechii literaturii, să le apere cu ironia sa, dar fără gânduri personale, împotriva aceluia care ar fi vrut să se întoarcă la confuzia trecutului său să se piardă în visuri zădarnice de viitor.

Aceasta-î era misiunea, și Eliad *n'a* înțeles-o. El s'a întors asupra chestiilor tratate, odată de dînsul, s'a întors asupra lor fiindcă se întimplase ca unul din Ardeal său altul din Moldova să deschidă iarăși discuția; dar el n'a păstrat toate temeiurile sale și nici n'a mers mai departe plecînd de la ele, ci le-a repetat une ori, le-a contrazis altă dată, le-a încurcat adesea, le-a îngropat supt risipa atacurilor personale, pînă ce, la urmă, pierzînd însuși cu totul pămîntul de supt picioare, a început, pătimaș, un zbor de Icar în regiunile înalte, dar fantastice, ale unei limbi literare nouă.

II. DISCUȚIILE DESPRE LIMBĂ ALE LUI ELIAD.

Eliad deschisese, de alminterea, discuția încă din 1836, cînd răspundea în public la o scrisoare despre ortografie a lui Negruț. Acesta trimisese cîteva pagini de constatări glumețe despre biruirea «pregiudețelor» și «nătărăilor», despre curățirea de «împietrituri» și «rugină» a graiului românesc prin gramatica de la 1828, despre pătrunderea curentului și în Moldova, unde totuși urgisitul « tot mai trăiește,—haz destul pe sama slovelor gonite și a accentelor înlăturate; declarîndu-se aderent al reformei, ele își arăta însă anume plîngerî și cererî: nu voiă finalul nearticulat *fii* pentru *fiu*, obișnuit de Munteni, nici pluralul *verbî* pentru *verbe*, nici *j* pentru *gi*, unde nu e cuvînt slavon, nici *cîine* pentru *cîne*, nici *cesar* și *șenă* pentru *țesar*, *ștenă*, nici, în sfîrșit, *general*, *project*, pentru *gheneral* și *proiect*, și stăruie ca împrumutul de neologisme — puține — să se facă din latină întăi, și numai în al doilea rînd din limba italiană și ca dubletele dialectale să nu fie jertfite. Acestea toate înainte de a cere înscrierea între membrii Societății Filarmonice.

Încă de la această dată, insuficiența lui Eliad se arată. În locul unei expunerî de principii, el spune de toate: cum a pregătit limba pentru ca să poată exprima «materia fizică, fie morală, politică sau religioasă», cum a ținut samă de precisia («cuvîntul drept»), dar și de «armonie» și «energhe», cum prin foaia sa a

creat «limba politiciii» dintr'un material așa de minunat ca al graiului nostru, pe care-l proclamă superior celui frances. Se amestecă apoi în chestii de armonie socială și națională, de religie și teatru. La urmă răspinge și el forma *fii*, și, referindu-se la cărțile bisericești, caută să scuseze forma *cîine* prin *faimă* și *innainte*, pe *†*, oropsit de Negruț, făgăduiește a-l scoate, cînd va scrie cu litere latine, puind în locu-î *e* simplu saũ *î*¹.

Slabe începuturi pentru cine mai avea o chemare de îndeplinit în dezvoltarea limbii literare nouă.

Ceva mai târziu, un articol tipărit într'o altă foaie literară, articol care propunea alt chip de a se scrie românește cu aceleași litere ale «moșilor» neamului, îl face pe Eliad să afirme cu energie — ca și în «disertația» de mai demult — că originea romană și numai romană e cu desăvîrsire sigură, cum dovedește și numele nației. El făgăduiește izgonirea buchilor. «Ciți se mai țin de slovele chiriliane», serie dînsul, «nu aũ nicîo putere»; ba chiar eî «sînt niște ticăloși, și nu meritează nicî a se mai uita cineva la dînșii». O nouă ediție a vesteii gramatice din 1828 va apărea în curînd, «mai adăogată și îndreptată pe alocurea», — nu de alta, dar pentru a proclama izgonirea chirilicelor trecutului. Și, iarăși se dau probe de limbă în scrisoarea cea nouă latină. *A* și *î* se înseamnă ramiind pentru ele un simplu *a* (*cantu, barbatu*) saũ un *â* (*sôrtă, câmpurile*) saũ un *î* chiar (*îl, posomorît*); găsim un *ô* cu valoare de *oa*, în «sôrtă», un *ě* la sfîrșit de cuvînt pentru *e* simplu (*quě*). *Z* primește semnul *q*, în *vědu, dei*; *i* scurt și *u* scurt n'aũ semn special; *qu* înlocuește pe *č*; consoane se duplică în formele compuse ca: *addus*. Dar, oricum, norme stabile nu se dau, și această a doua încercare, nepotrivită în unele privinți cu cea d'întăi, are contraziceri față de ea însăși. Astfel de propunerî puteaũ compromite și ideia și pe acela care o presinta².

De alminterea, Eliad însuși ajunse peste puțin la ideia de a supune chestia unei alianțe între Academia ieșeană și Colegiul din București al lui Poienaru³. Bursierii trimesi în Italia și «oriunde a făcut Roma veche colonii» trebuie să ajute această operă⁴.

¹ Muzeul Național, n-1 36.

² *Curierul de ambe-sexe*, I, p. 297 și urm. Cf. *Foaia pentru minte*, etc., I; reproduc *ibid.*, p. 285 și urm.

³ *Curierul de ambe-sexe*, II, p. 246; *Curierul rom.* pe 1839, p. 286.

⁴ *Curierul rom.* pe 1839, n-1 3.

Era mai ușor să anunțe cineva astfel de planuri decît să le îndeplinească. Eliad era destul de prudent în practică pentru a nu face încercări primejdioase, menite a-i vădi și mai mult nepregătirea și necompetența. De aici înainte, el se ținu, pe terenul discuțiilor gramaticale, la polemica cu adversarii săi din Moldova sau și, uneori, din Ardeal. Meschină luptă de insinuări și ofense, de nedreptăți reciproce, de farse copilărești, ca a articolului unui pretins Evghenie Urziceanu, care alcătuieste un paragraf de istorie de moravuri mai curînd decît o situație în dezvoltarea unei literaturi tinere¹.

Și astfel de planuri zădarnice, astfel de sterpe lupte și de zădarnice insulte sînt cu atît mai de plîns, cu cît Eliad, mai la urmă provocatorul patimilor, — știe adevărul mare, pe care-l exprimă așa de frumos, spunînd că, în materie de limbă, «capul de pravilă după care este să se facă sentințe, se află într'o condică ce stă în palatele timpului, unde fiecare foaie este o generație»².

În articolele din «Curier» ce urmează îndată, el e iarăși de părere că în cărțile bisericești e norma unei scrieri uniforme, dar el socoate că această limbă comună nu trebuie numai completată încetul cu încetul, după nevoile ce se ivesc în deosebitetele ramuri de literatură și de știință, ci reformată, de și în chip firesc: «Literatura noastră, ce ne poate sluji de normă la toți, este în cărțile bisericești, care arată o limbă în pruncia ei, iar nu și desăvîrșită, și, ca să se desăvîrșească, nu trebuie să-i schimbe cineva nasul la picioare, nici ochiul la vîrf de degetelor, ci să-i crească fiecare mădular în proporție cu trupul.» Limba aceasta trebuie *dusă mai departe*, însă în chip firesc. «Să nu izgonim ziceri străine ce s'aũ naturalizat, căci mai bine îmi place un Grec Turc, etc. romîniți decît un Romin grecit, turcit, etc.» Se vor căuta însă *adevăratele* cuvinte populare, nu cele pe care le întrebunțează «moș-popa, nici alde țircovnicul slavonizat». Un dicționarîu nou—el îl plănua cu litere latine și în legătură cu franceza, italiana și chiar spaniola,—va reproduce credincios acest te-

¹ V. discuția cu N. M. din Sibiiu, în *Curierul de ambe-sexe*, II, pp. 14-15. Polemice cu Urziceanu, în n-1 9; cu «Pămînteanul», p. 255 și urm. O încercare de ortografie mixtă, cirilică și latină, pe p. 52 și urm. Ceartă cu «Albina», *ibid.*, an. 1840, n-1 9; v. p. 30.

² *Ibid.*, p. 70. — Reproducere din Iorgovici, p. 118 și urm.

saur, și Eliad îi dădea ca lozincă: «Nimic de la noi decît o clarificare și o înregistrare a vorbelor, cum și un fel de expoziție, asemenea unui artist cunoscător de tablouri prețioase în amestec și fără orînduială, ce, alegîndu-le după regulă și după prețul lor, le arată amatorilor¹».

Dar privirea-î se întinde, nu numai asupra dialectului de la Dunăre, ci atinge graiul macedonean, a cărui cunoștință nu pare să o fi luat însă din cărțile în adevăr serioase care ieșiseră pînă atunci, și trece chiar de marginile limbii, văzînd în vorba Rumensilor din Alpi un al treilea dialect al limbii românești. Recunoaște că între dialectul dunărean și cel aromînesc sînt deosebiri de fonetică, dar el se bucură cînd constată asemănări, care se par foarte mari, între acesta din urmă și limba italiană, fiica cea mai mare a celei latine. Decî crede că nu trebuie jertfită o așa de frumoasă formă a limbii naționale. Dacă fiecare Ținut are drepturile sale, cu atît mai mult o regiune așa de bine definită și de întinsă, cum e cea de peste Dunăre. Trebuie astfel ca, din formele flexionare, din elementele fonetice, ca și din cuvintele celor două dialecte răsăritene măcar, să se înjghebe—firește de dînsul, Eliad, care ar ținea locul milioanei de ființi, trăite în decurs de mii de ani, ce și-au pus sufletul lor în delicata clădire îndărătnic de trainică a limbii—, un «dialect înțeles de fiecare», de o potrivă de bun la Cluj, la Brașov, la Iași, la București, și nu mai puțin la Bitolia.

Cu multă mîndrie el anunță, odată, planul său astfel: «a alege din deosebitele noroade românești ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit, și a face o limbă corectă și perfectă, adăogînd ce îi lipsește din dicționarul latin». Această limbă o numește el «limba întregă a Romînimii²».

Oricine «va lepăda egoismul», crede el,—se va desface, adecă, de mîndria locală,—va primi această limbă³.

Pe de altă parte, din ce în ce mai mult, tot din instinctul italianofil care-l mișca, Eliad doria primirea literelor latine, fie într'un

¹ *Conv. literare*, XV, p. 348 și urm.

² *Ibid.*, XV, p. 351.

³ Dezbatările acestea siliseră Eforia să creeze un «comitet literal» pentru ortografie, comitet care se strîngea odată pe săptămîină, putînd să aibă și «mădulari corespondenți.» Din el fac parte: Poienaru, Marcovici, Gheorghe Ioanid, I. Pop și Aaron (v. *Foaia* din Brașov, I, după *Museul Național* pe 1836, nr. 34). Ispravă, nu s'a făcut niciuna.

amestec cu cirilicele, pe care l-a primit mai târziu, fie în deplina curăție a exclusivismului lor. «Un fel de litere le trebuiesc tuturilor Romînilor de obște, adică și celor din Dacia, și celor din Macedonia, și celor din Elveția». Altfel, s'ar avea un amestec de togă românească, căciulă de Cazac și cizme galbene,—cu călușul în gură,—amestec pe care el îl răspinge¹.

Astfel, unindu-se ideia limbii comune cu a veșmîntului latin, răsăriră probe de limbă ca aceasta pe care o dădea *Curierul românesc* din 1838, în n-1 34²:

«Intr'un locu veduv' avea oare quare quându vrea sê 'i lia lâna, o tundeă rêu»!! Cuvinte ca «famă», «liepure», «omu», «crezu», etc., smăltau creațiunea lui Eliad.

...Și. altă dată, el discuta cu Negruț o ortografie latină cu *ss* pentru *ș*, cu *u* final, cu *é*, *ô* și *ê* (acesta pentru *ă*)....

La sfîrșitul acestor dezbateri, Eliad, care nu fusese învins de alții, dar care apăruse adesea meschin, nesigur, isprăvit supt anumite raporturi, arată cu totul descurajat. El, care seria odată lui Negruț că nu dorește nimic mai mult decît să facă așa încît să nu mai fim «socotiți de un norod, iară nu de o nație», el care vorbia cu mulțămire de opera ce a săvîrșit, de traducerile sale, nepublicate încă, din Florian, Marmontel, din Tasso — pe care, după dorința prietenului moldovean îl împarte cu Aristia—, el care era încîntat de mersul Bibliotecii literare, — tot el se plînge acum de brutalele provocări ale lui Săulescu, și cere să fie apărut din Iași chiar — «Aș vrea prea mult să se afle un Moldovean a răspunde Săulescului, că nu știți cum latră ai noștri asupra innapoierii Moldovenilor; care mă supără prea mult» —, blestemînd soarta care l-a făcut Romîn, și încă scriitor, nu poteovar, și, cercetînd folosul ultim al străduinților sale, el încheie cu această frumoasă icoană pentru o durere simțită deosebit de adînc: «Ce bine oare ar face cineva țărinei ce o calcă în picioare cînd ar avea puterea să-i dea viață ca să simță, și apoi să o calce, și, în loc de a zbura în vînt, să o facă să singere supt tăpile sale³».

¹ *Curierul de ambe-sexe*, II, p. 246.

² Și în *Curierul de ambe-sexe*, p. 343 și urm.

³ V. corespondența tipărită de d. A. D. Xenopol, în *Conv. lit.*, VI, p. 177 și urm.; XII, p. 305 și urm.; XIII, p. 76 și urm.; citația în XIV, p. 155 (29 August 1839).

III. «CURIERUL DE AMBE-SEXE.»

La sfârșitul anului 1835, Eliad se hotără să-și reorganizeze foaia. De acum înainte, «Curierul», puțin mărit, tipărit pe o hîrtie mai bună, cu litere mai plăcute, adaugă o coloană de traducere francesă pentru acele noutăți din Țara-Românească pe care el, sau alți factori, de-a dreptul interesați, le puteau crede vrednice de a fi cunoscute în lumea europeană. În același timp însă, se face un loc mai mare pentru literatură, de traduceri sau originală. Dar, tot odată, aceasta își capătă un locușor al ei prin apariția revistei, de proporții mai mici și cu slovă mai mărunțică, pe care «redactorul» ei o întitulează «Curierul de ambe-sexe», titlu rău ales — dușmanii din Iași vor striga în toiu polemicilor: «Ermafroditul»! —, care nu însemna, în ideia lui Eliad, altceva decît că publicația cea nouă se îndreaptă, nu numai, și nu în rîndul întiui, boierimii care voia să știe ce face «Europa», profesorilor cari nu obișnuiau a-și ceti singuri gazetele venite din Apus, sau negustorimii doritoare de a ști oarecare «novitale» de pe toate plaiurile lumii, ci și doamnelor romine, cărora Eliad li și cîntă laudele într'un articoles anume, plin de entusiasm și de naivități, dar cu totul lipsit de discreție și de adevărata curtenire¹. Revista ieșia de două ori pe lună, fără dată — 24 de numere trebuind să formeze un «period» —, și costa numai un galben pe an.

Pentru doamne, Eliad dădea nuvele traduse din franțuzește, fără a se mai arăta care este autorul lor, — indiferent, de sigur, mai tuturor cetitoarelor; unele sentimentale, de un strașnic romantism, care exalta închipuirile, ca «Logodnica brasiliană». Se culege de prin revistele franceze (une ori și din George Sand, dar chiar și din Goethe, tradus în franțuzește); se dau anecdote sau «istorii de rîs». Nu se vede nici cea mai mică tendință de a se formă gustul acestui public femeiesc, restrîns încă, dar așa de dornic să cetească și așa de folositor pentru dezvoltarea unei întinse și trainice civilizații naționale; nu se vede nici cea mai slabă intenție de a da în traduceri îngrijite operele cele mari din literaturile lumii. Eliad înțelege numai să dea o cetire de modă, distractivă. Tot pentru doamne sînt tiparele de rochii, de care se

¹ Culegem: «Mume cetățene și creștine... Cea d'întăiu ocupație a juniei noastre».

vorbește une ori în text, dar care lipsesc din toate culegerile, pentru că abonatele se grăbiau să li și dea întrebuințarea practică, împrumutându-le apoi pe la prietene până la rătăcire sau la distrugere totală.

Pentru literatura originală, el nu-și asigurase niciun ajutor sau colaborator statornic. La intervale mari se ivesc oaspeți cari dispar îndată. Chiar în nl. 1, profesorul Simion Marcovici vine cu un călduros articol de laude pentru Istoria Romînilor de Florian Aaron, arătînd că a plîns la cetirea patimii lui Mihai Viteazul, «acest Cesar al Romînilor», căruia i se cuvine o statuie în București, supt care să se îngroape și acel cap eroic ce zace la Dealu, acoperit numai de vechea «leşpezioară» a lui Radu Buzescu și miloasei lui jupăneasă Preda. Necunoscuți fără talent, ca sentimentalul ofițer Șt. Stoica¹, dau și ei cite o nimica toată. De la o vreme apare în sfîrșit între colaboratori tînărul C. Roseti, unul dintre cei mulți cari pe această vreme puteau învîrți cu ușurință versurile scurte ale unei poezii lirice, în care era vorba, pe un ton de oftare fără urmărire, de iubire înșelată, de păreri de rău pentru necredință și de fatalitatea care hotărăște un soroc scurt iubiri'or ușoare; «astfel merge lumea, nu e vina ta», zice odată poetul înșelătoarei sale, și în acest vers de resignare se cuprinde, nu numai filosofia lui, ci a atîtora altora, tot mai mulți, cu cît meșteșugul de poet se făcea mai lesnicios, cari, fără cugetare serioasă și fără suferință adevărată, se jucau cu versul precum un paj se joacă cu sceptrul unui rege.

Cîte o reproducere din Paris Mumuleanu — căruia i se dă și biografia (el murise la 20 Maiu 1836, tot ca simplu Logofăt de Vistierie²), cite o biografie ca a lui Nicolachi Văcărescu³, — mai agrementează din punctul de vedere literar revista «damelor romîne». Se retipăresc prefete ale lui Eliad — aceia de la fabulele lui Tîchindeal sau de la *Marino Faliero*; se dă, întîmplător, cite ceva din alte publicații asămănătoare.

Nu mai Negruț, care primise ortografia și ortoepia lui Eliad, care era bănuît oricînd că e infectat de «muntenismul» din «Valahia», el, care-și aflase în conducătorul din București un editor al celor

¹ Pp. 267 și urm., 284--5.

² *Museul Național*, p. 67. Cf. lista prenumeranților la Istoria Staghiritului, citată mai sus, și cap. *Mumuleanu*.

³ *Curierul de ambe-sexe*, II, pp. 158-9.

d'întăiu scrierî ale sale, care, în sfîrșit, fusese adus spre teatru de mișcarea ce se desfășurase peste Milcov, — e colaborator statornic al «Curierului literar». Îi dă, încă de la început, traducerile din Pușchin, îi dă cele d'întăiu balade ale lui Hugo, prefăcute așa de curgător în românește de dînsul, îi dă chiar fragmentul de lină epopeie cuminte al «Aprodului Purice».

IV. FOI MUNTENE DE CONCURENȚĂ

Insuficiența «Curierului» chiar în ceia ce privește știrile, puțina lui îngrijire, izolarea lui voită de toată mișcarea literară contemporană, asprimea nemotivată a lui Eliad față de orice produs al literaturii nouă, lipsa de viață și vioiciune din «Curierul de ambe-sexe», care nu putea face plăcere nici damelor, simțul că era literară, produsul unei generații acum îmbătrînite, se încheie și o altă stă să înceapă, precum și alte considerații, de clasă, de clică sau de persoane, făcură ca o sumă de foi literare și de noutăți să apară după 1836, încercînd să dărîme vechia cetățuie și să-î iea steagul și moșiile, — fără a izbuti însă, din lipsa de mijloace ca și din cea de autoritate a conducătorilor.

Carcalechi venise acum în București. Nădejdea de a se face editor trebui s'o lase în curînd. Peste puțină vreme văzu că nu se poate face nici librar, luînd locul unui Iosif Romanov, Rusul care avea atunci piața de cărți a Bucureștilor. Tipograf însă el se făcu, intrînd în concurență cu Eliad și cu Walbaum. Și, firește, tot odată și ziarist. Pentru a nu supăra pe nimeni prin vre-o pretenție a sa, smeritul și practicul Brașovean își numi foaia «Cantor de avis»¹. Dădea vești care nu erau mai cernute decît ale «Curierului românesc», și rar de-și îngăduia a reproduce cite ceva și din literatura curentă. Altfel destul de plăcută la vedere, această foaie care trăi multîșor.

Încă din primăvara anului 1835, funcționa, întemeiată de fratele lui Alexandru-Vodă, Mihail, un om iubitor de cultură și un sprijinitor al mișcării literare și științifice, «Societatea de agricultură a României», care avea de președinte pe acesta, iar ca secretariu pe cunoscutul Mecenate boieresc Scarlat Roset². Mihaî Ghica...voia,

¹ După «Comptoire d'avis».

² *Acte privitoare la Știrbei-Vodă*, p. 661.

pe de altă parte, să întemeieze un Museu, pentru care strânsese, de altfel, o colecție arheologică destul de însemnată. Pentru un scop și pentru cellalt, el sprijini întemeierea, de Aaron, a foii «Muzeu Național, gazetă literală (*sic*) și industrială» care începu să iasă la 5 Februar 1836, și ținu un an de zile.

Își propunea să deie «cunoștințele de economie industrială cele mai potrivite cu starea acestui pământ», «de arte agricole», «de istorie naturală». Puțin din acest program a fost îndeplinit. În schimb, găsiă acolo cuvintări ca ale episcopului Ilarion de Argeș, știri despre examene în deosebitele părți, corespondențe de la profesori ca S. Timpeanu, C. N. Rucăreanu, D. Jianu, vești despre învățămînt, precum e, în nr 41 (Ianuar 1837), accia că o *surăție* de dame va întemeia o școală pentru 100-200 de fete și, mai târziu, o a doua la mahală, că va da o grijă deosebită lucrului de mină, că va organiza o «vente de charité» sau, în limba de atunci, un «mezat de zariflicuri»; descoperirile arheologice se învredniciau de o luare-aminte deosebită.

În scurt, aceasta nu e o foaie care să-și aibă rostul în dezvoltarea literaturii românești. Dacă în ea se tipări corespondența dintre Eliad și Negruț, aceasta se datorește numai dorinței celui d'întăiu de a se face plăcut stăpînului.

Cesar Boliac, ucenicul de traduceri al lui Eliad, avea și el o ambiție mare, care nu putea să încapă în colaborația întâmplătoare la revista patronului său din vremuri. Astfel apăru, în 1837, ca organ al unei nouă «societăți literale (*sic*)», odată cu începutul anului, eleganta foaie «Curiosul», cu acest subtitlu: «gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți», iar mai târziu cu un adaos nou: «jurnal portativ». Boliac traduce din franțuzește unele «noutăți» — în 1836 el se gîndia să le și strîngă în volum —, și mai groaznice decît ale lui Eliad, — ceva despre «călugării spanioli» și, pe alături, cite ceva din Hugo. Pe lîngă el găsim ca alcătuitoari ai revistei «portative», pe Costachi Bălcescu, care dădea cite ceva din «Magasin pittoresque», pe colonelul C. Filipescu, care traduce din englezește, pe colonelul Cîmpineanu chiar, pe lîngă care Boliac tînăr meșter, se luase cu complimente măiestrite, pe I. Roset, care traduce din «Galeria morală» a lui Ségur; pe un M. Anghelescu și pe Winterhalder; nu lipsesc nici Voinescu II și Gheorghe Grădișteanu tînărul, ca traducători din franțuzește și ei. Avem deci

la această revistă, care nu era să apuce un al doilea an, pe toți cei ce lucraseră, cu puțin timp în urmă, călăuziți de Eliad, la biblioteca teatrală. Cu nici unul din ei inițiatorul de la 1830 nu mai avea a face; înriurirea lui asupra lor dispăruse cu desăvîrșire.

Boliac avea, de-alminterea, planuri mari cu această biată foaie trecătoare. Scrisese lui Kogălniceanu, la 25 Ianuar 1836, ca să-și l capete colaborator, și, anunțându-i că vrea să deschidă «încă un drum pe care să putem păși mai tare către civilizație», îi dădea, ca notă a publicației nouă, critica «neiertătoare», «censura» în materie de limbă, căci, i se părea lui, stilul românesc începe a se vicia. Avea de gînd, și el ca și Eliad, pe care se ridica în virful degetelor ca să-l poată privi în față, să dea o bibliotecă de modele, fără gînd de cîștig, cu «singurul preț al tipăritului», și socotia că va putea atrage la el și manualele de școală. În public avea o mare încredere; el e prefăcut ca prin farmec. «Am pășit atîta în trei ani, cît n'am fi putut păși în douăzeci poate... N'aude cineva într'o adunare de trei decît a se întreba ce cetese, a căuta un autor cunoscut la cîte trei, a repeta citațiile ce au plăcut mai mult fiecăruia în parte, a discuta pentru neunirea gustului, a critică bucata ce s'a jucat aseară la teatru, a disputa pentru calitățile represințației.» Simte, și spune aceasta în tari cuvinte de modă romantică, simte astfel cum «printre uscatele desnervate ghiare ale unei bătrîne tiranii crește carnea cea strivită a unei nații»¹. În acești patru-cinci ani, se zice, de altfel, și în *România* lui Aaron și Hill², «s'a tipărit mai multe cărți decît în acei patruzece de ani».

Ca o urmare a «Curiosului» trebuie să fie privită revista numită, și cu mai puțin gust, «Pămînteanul», al cărui nr. întâiu apăru la 3 Iulie 1839. Foaia, de opoziție față de Eliad, e foarte slabă. Abia dacă se află cîte ceva purtînd o iscălitură cunoscută: I. Roset, Winterhalder. Încolo, pe lîngă știrile zilei, «Pămînteanul» nu dă decît poesia, neegală și incapabilă de o dezvoltare fericită, a lui Boliac. Rare ori acesta nemerește cîte un vers care se desface din monotonia celorlalte:

Esti Flora, esti Pomona sau Ceres? Tu n'ai nume.

Eu voiu l'al tău jertfelnic s'aduc vre un prinos.

Sau:

Fetița să te roage să-i dai în vis pe mire.

¹ *Conv. lit.*, XV, p. 76.

² N-1 53,

Orî chiar în aceste versuri scurte :

Ții tu minte oare
Bura cea ușoară
Cînd pe supt umbrare
Fugiai fuga mare
Tot într'o mantă?

Cu altă disciplină de mic saŭ supt o autoritate, de sigur că autorul acestor fragmente s'ar fi putut înscrie încă de atunci între poeții neamului.

«Pămînteanul» intră la sfîrșit în luptă fățișă cu Eliad și-l împoașcă într'un suplement — datina era că injuriile se publică în suplemente — cu epitete și invective care n'au altă însușire decît a îndrăznelei.

Și din altă parte începu o întreprindere de concurență împotriva lui Eliad, pe care încerca să-l înlătore fără a-l combate. De mult, Florian Aaron, nemulțămît cu cel d'întăiŭ ziar muntean, voiă să deie unŭl el însuși ; Hill, tovarășul de lucru la Dicționarîŭ, se arătă gata să-l ajute la traduceri din foile străine. Găsind în noul tipograf și librar Walbaum un editor, se anunță, în Decembre 1837, publicarea «Romăniei», foaie pentru industrie, comerț, literatură, varietăți și, mai ales, pentru știri, tipărită cu prea-frumoase litere nouă pe hîrtie groasă. Ieșia în fiecare zi, afară de Duminecă, în n-re de cîte jumătate coală, și redactorii erau foarte mîndri de această innoire, a gazetei zilnice, «evotidiane», care singură «poate să mulțamească curioșitatea și nerăbdarea tuturor acelor cari doresc a cunoaște în grabă și neprecurmat cursul lumii, dulul vremii și întîmplările de la care atîrnă fericirea saŭ nefericirea omenirii».

«Romănia» dădea vești, cum nu mai avuseră pînă atunci cetitorii din Țara-Romănească ; ea adăugia, pentru plăcerea lor, cîte o poezie saŭ fabulă de Gr. Alexandrescu. Ținea seamă și de mișcarea literară și culturală din alte Ținuturi romănești, și, anunțînd apariția «Foi literare» din Brașov, vorbea de «simpatia ce unește pe toți Romîni, în orice locuri se află ei lăcuind».

Profesorii Colegiului aveau deosebite simpatii pentru publicația colegilor lor și trimeteau la «Romănia» cuvîntări de la examene și împărțiri de premii.

Ziarul anunța și un «Calendar popular romănesc» pe 1839. Dar afacerile mergeau de tot rău. Puțini abonați se găsiră ca să plă-

tească ceî o sută de lei pe an, și astfel «întreprinderea colosală» a celor doi profesori se încheie, nu fără pagubă, la 31 Decembrie 1838, abia după cursul unui an.

În «România», de altfel, a apărut (n-1 7), pe lângă două bucăți anonime de Alexandrescu, și «Cinele Soldatului» de același, și aici tipăria chiar un colaborator al «Curierului» ofițerul Șt. Stoica¹.

Constantin Leca, pictorul, nu era, de sigur, cel mai învățat și mai cu talent dintre profesorii craioveni, dar era cel mai vioiu și avea cele mai multe legături cu boierimea locală. În «Mosaicul» său — cel d'întăiu titlu fusese «Desfătătorul» —, el nu dădea altceva decît traduceri din franțuzește, care fură apoi publicate și deosebi, de boierii-autori, și cîteva poezii originale, iscalite Canuș, Scupescu, de o valoare nulă. Se reproduce cîte ceva din *Albina*, se dă discursul din 17 Ianuar 1839 a lui I. Maiorescu, directorul ardelean al școlii craiovene.

Eleganta publicație trebui să se încheidă răpede.

La aceste încercări trebuie să se adauge și cel d'întăiu plan de revistă istorică. Un inginer, Alexandru Popovici, care, după ce-și făcuse studiile în străinătate, avea de lucru în orașul nou al Severinului, aruncă ideia, care se răspîndi prin mai multe ziare², a unei publicații: *Dacia veche și nouă*, al cărei prospect întins arată ambiție, lectură și zăpăceală.

În sfîrșit, foile din 1840 anunțau încă două publicații, care n'au apărut niciodată, «Mercur» și «Econoama romînă», — un ziar comercial și o revistă de gospodărie³.

Unele din aceste gazete și reviste ar fi meritat să trăiască; nu e aproape niciuna care să nu fie alcătuită cu dragoste, care să nu se înfățișeze într'o formă de o îngrijire deosebită. Dacă ele nu aflau însă trecere, aceasta se poate lămuri ușor. Publicul mare nu le cetia. Boierimea incultă, tot așa. Aceia dintre boieri cari erau cărturari, aveau deprinderea și puțința de a-și căuta știrile de-a dreptul în foile europene, pe care le abonau sau le găsiau la club.

¹ P. 534 și urm. V. și n-1 184: «Școala pentru pezeștrași».

² V. și *Albina* pe 1839, n-1 31.

³ V., d. ex., *Curierul românesc* pe 1840, n-1 6; *Foaia p. minte, inimă și literatură* pe 1840, p. 86.

În 1838, în adevăr, se întemeiasă un «cere nobil de pămînteni și de străini»; care, pe lingă odăi «pentru jocul cărților și al bileartului»; pentru «conversații» și «ciubuc», pentru «bufet», avea și o sală pentru jurnale, anume: unul grecesc, unul levantin, «Gazette de Smyrne», unul engles, vestitul «Galignanis Messenger», unul italian, și unul sîrbesc chiar¹. Cițiva negustori n'ajungeau pentru a ținea atitea întreprinderi.

V. ȘCOLI ȘI TRADUCERİ: LUCRURI NOUĂ DESPRE ELE.

Un sprijin putea să-l aibă presa ca și literatura numai în marea lărgire a culturii pe care o făgăduiau școlile. În adevăr, P. Poenaru începuse în 1839 organizarea școlilor normale, lucrînd și în vacanță, care dădea candidați de învățători. La Ploiești, Slatina—fundafia Ionașcu,—la Cerneți, Tîrgu-Jiuului, la Cîmpina — fundafia d-nei Bujoreanu, — la Valeni, la Călărași, în cele mai multe capitale de județ umblau acum școlile nouă. Poenaru deschisese o școală de legi, cu trei profesori, și se gîndia la o Universitate. Cărțile de premii le scotea acum în 48.000 de exemplare, în tipografia de curînd înființată a școlilor, unde el adusese din Paris frumoasa literă Didot. El putea spune astfel cu mîndrie: «Cartea cea mare a naturii este deschisă pentru toate înțelegerile, pentru toate privirile. și ziua nu va fi departe și pentru Romîni în care învățăturile elementare vor fi avutul celor mai săraci copii»².

Neafliindu-și locul în ziare, în reviste, și Eliad încheindu-și biblioteca, traducerele încep să apară în Țara-Românească independent. O doamnă, Simboteanca, traduce pe *Dracul schiop*³ de Lesage, carte cu multe aventuri și nu mai puțină moralitate, capodoperă a așa-zisului roman «picareesc». Tinărul Grigore, fiul puternicului Barbu Știrbei, face o traducere din franțuzește, «Patriarhii», împărțind-o și gratis între școlarii din Craiova⁴. Un Grigore Negrea, care invocă patronagiul lui Ion Cimpineanu,

¹ *Curierul românesc* pe 1838, n-1 11.

² Același pe 1839, n-1 111.

³ Același pe 1839, n-1 99.

⁴ *Mosaicul*. Titlul întreg e: Patriarhi, istorie tradusă din Sfinta Scriptură, tradusă din franțuzește de G... Șt...; București, 1839.

tipărește la Buzău încă o traducere din Florian, *Ghiulom Tel* sau *Elveția slobodă*. Un V. Urzescu compilează (București, 1840) cel d'intîi *Epistolarii* românesc. Tudorache Bileiurescu traduce nuvela *Papagalul* în 1840, iar «o mumă» dă în românește scrierea de educație a vestitei doamne Campan. Un Ioan Samurcaș începu chiar, în același timp, cu frumoase caractere nouă, publicarea unei «Bibliotecă romantico-istorică» după scriitorii franceși din cei mai noi și mai puțin însemnați (1839), iar A. Geanoglu deschide șirul traducerilor din rusește prin «Spaime vrăjitorești». *Cruciații, Neghina între grîu* apar în același timp la Craiova. Juristul Nestor, bunul bătrîn iubitor de cultură, lăsase cele d'intîi traduceră din marele colorist romantic Châteaubriand, *Attala* și *René* (1839). M. Stoianovici dă un *Harito* și *Polidor*, un altul împărtășește cetitorilor romîni «Începutul înaintării și căderea idolatriei» (1839), și, în același an, D. Gheorghiescu publică o «Istorie arabică». Cîmpulungeanul N. Rudeanu — acolo la Cîmpulung era profesor D. Jianu, traducătorul lui Chesterfield — dă o carte de sfătuire : «Stăpînul și cu sluga cum trebuie a se purta»¹. Florian are și în acest timp admiratori, și un Alexandru Vasiliu traduce vestita-i nuvelă *Gonzalv de Cordova*.

Serdarul Scarlat Tîmpeanu, un scriitor mai vechi, fost vameș la Urziceni în 1828, — are amintiri din 1805 —, dă la lumină în 1840, la tipografia nouă a lui Pencoviči, o *Geografie a Țării-Românești*, lucrare nouă și ca plan, căci pînă atuncî apăruseră numai scrieri geografice care tratau abia incidental despre pămîntul patriei. Serdarul este un om naiv, care spune lucrurile fără încunjur, cu o energie simpatică. Samănă cu Pleșoianu în grija sa pentru meșteșugurile folositoare. Se plînge că, «meșteșugurile fiind mai nebăgate în seamă, nicîo dezvoltare nu vor putea lua, pre cît duhul norodului va stărui într'această rătăcire». Cu mă-tășurile de la Lipsca, pinzeturile din Austria, «streangurile, frînghiile, căpestrele, chingile, sfoara și altele» din Brașov se duc pe an 35.000.000 de lei din țară, luîndu-se înapoi numai 25.000.000, așa încît «să sleiește țara cu zece milioane pe fiecare an, și trebuie să le plătească, fiindcă lăcuiitorii ei nicî un ac nu știu să facă, și aî lipsă de toate». Contra «tîlmăcitorilor», contra «teoreticienilor»,

¹ V. *Foaia* din Brașov pe 1840. pp. 46—7.

«oamenī infumurați», cari dau atītea sfaturi țeranilor fără a ști «cītă muncă și cītă strădanie trebuie pīnă să se facă din grīu piinea ce o mănīncă ei sau mămăliga de porumb», el ar vrea pe cale de gospodărie bună bătrīnească să se īncepă o nouă eră de muncă felurītă și de īmbogățire modernă pentru țara sa. Poate pentru ultima oară vorbia prin el cea măt veche generație.

Era cea mare a traducerilor era īncheiată. Nu măt era editura unică, tipografia aceiași, conducerea unitară, ca īn zilele de tinerețā ale lui Eliad. Gustul publicului, rāpede stricat, nu măt cerea opere clasice, ci romane de senzație. Și nicīdatā el nu era să se īntorcā la curăția patriotică naīvā de la īnceput.

CAPITOLUL XI.

Foile moldovenești ale lui Asachi.

I. CEARTA «ALBINEI» CU ELIAD.

Din partea lui, Asachi se înfățișează și mai puțin în stare decît Eliad a înțelege nevoile timpului, a se ținea în curent cu dezvoltarea civilizației naționale, căreia, la începuturile ei, îi slujise și el așa de mult, a descoperi valorile, a le sprijini și conduce. Cunoscător al frumuseții, pe care o gustă ca un poet, el nu simte trebuința de a o împărtăși altora. Mărturia lui de la 1838 e plină de învățătură pentru psihologia aceluși care o face:

«Sfezile și controversele asupra formelor limbii sînt intempestive și însorb timpul prețios al acelor autori cari cu însărcinarea traducerii din limbă străine se par îndatoriți a aduce pe rumînire străine idiotisme și construcții» (urmează diatriba împotriva lui Eliad și cetei lui harnice de traducători). Numai «capetele cele mărgenite» — alusia e și mai directă — pot să-și facă de lucru cu tot felul de reglementări. Și numai pe urmă cugetarea lui se înseninează și găsim aceste frumoase cuvinte, pentru a spune o părere pe care aș mai avut-o, și încă o aș, mulți:

Pentru adevăratul poet, «cîte se fac în lume bune și folositoare, nu sînt pierdute: pentru o asemenea ureche sună armonia poeziilor lui Virgiliu, a lui Tasso și a lui Racine, pentru asemenea sentiment Tacit a aruncat înfricoșate scînteieri pe inima tiranilor, către dînsul se adresează Montesquieu cînd apără dritul omenirii, Fénelon cînd împodobește virtutea. Pentru el fieșcare adevăr este o izbîndă și fieșcare capodoperă o plăcere... El nu poate fi nici singur în singurătate, nici străin în societate.... Nu va căuta de a

oborî pe concurenții săi în a sa cale, nici va defăima lucrările altora pentru a înălța pre ale sale. Ochiul său nesperiat nu-l va întoarce de la triumful altora, glasul faimei nu va fi pentru sufletul său un neplăcut sunet și, în loc ca neastîmpărata mediocritate să geamă pentru toate aceste sporuri pentru că înaintea ochilor ei se strîntorează neîncetat cîmpul geniului, adevăratul om literat, petrecîndu-l cu un ochi sigur, va vedea că rămîn lui îndestule prilejuri de a înălța acolo un monument»¹.

Cetitor harnic al literaturilor italiană, germană și francesă, el nu-și dă osteneala să facă și pe alții a se folosi din această întinsă și aleasă cetire a lui. Artist cu simț de armonie, el preface răpede în șablon felul lui de a scrie și nu-l pune în serviciul vre unui ideal, ci așteaptă provocarea din afară a unei serbări, a unei părări, a unei comemorații pentru a da încă un sonet impecabil în care nu s'a coborît, însă, pentru a-l face tot așa de luminos pe cît e de perfect, de cristalin, nicîo scînteie din sufletul său egoist, rece, desprețuitor. Că scriitor, e mîntuit, dacă se consideră că un scriitor trăiește numai atunci cînd se poate dezvolta mai departe. Nu dă îndreptare și nu face ucenici. Nu împarte niciun fel de dreptate, căci, pe de o parte, ține să rămîie unic, iar, pe de alta, nu vrea să intre în dușmănie cu nimeni. Critica o face prin insinuări sau întetește pe alții să o facă, în chip personal și pentru motive personale. Nici pentru gramatică, în care triumfă Eliad, el nu-și simte chemare, și, prea prudent ca să se încurce în lucruri pe care nu le știe bine, el nu emite nicîo idee în lupta pentru formele fixate, generale pe care este să le aibă limba literară nouă. Dar și el cere să se studieze limba trecutului și arată în cărțile bisericești îndreptari, căci ele sînt «singura legătură ce unește încă pe Romîni despărțiți în Statuți deosobite». Încolo, s'ar lăsa bucuros pe sama unui «giudeț amfiction», care, lucru vrednic de însemnat, ar cuprinde represintanți ai tuturor Ținuturilor neamului: «gramaticii romîni ai Transilvaniei, ai Țerii-Romănești și ai Moldovei».

De-odată, fără nicîo pregătire, pe cînd urmă opera lui de compilatăi anonime, Asachi se lăsă adus în ceartă pătimașă cu Eliad. Printr'un articol iscălit numai S****, hărăgosul filolog cu diplomă și specialist cu catedră Săulescu luă la răspundere pe «Munteni»

¹ *Albina* din 12 Februar 1839.

pentru tot răul ce făcuseră prin «înnoirile» lor, scriind la singular: *a* în loc de *aî*, puind pluralele nearticulate¹ și săvârșind atâtea alte păcate pe care, ce e drept, încă de doi ani Negruț le înșirase pe deplin și Eliad le răspinsese mai pe toate. Se mai aduceau învinuirii, mai mult sau mai puțin născocite.

Negruț se convinsese atunci, și, deci, anonimul din «Albina» denunță și pe «unii din Moldoveni», cari «incepură a se schimonosi în vorba și alcătuirile lor». Eliad e arătat ca falsificatorul Fabulelor lui Țichindeal, cărora, în ediția cea nouă a lui Romanov, a încercat să li dea un veșmînt dialectal muntean, ca autorul unui atentat împotriva lui Pogor, a cărei muntenire fusese încercată cu îndrăzneală, ca profanatorul, prin același amestec, al lui *Antony*, tradus de Hrisoverghi. Săulescu nu înțelegea, de altfel, chestia, și, cînd, din partea lui Eliad, i se vorbea de cărțile bisericești în care se află cuprinsă limba românească unitară, el se făcea a crede că e vorba de Biblia scoasă de cunoscuta societate engleză pentru răspîndirea ei, și mai avea astfel prilejul de a face pe Munteni, falșificatori.

Negruț însuși răspinse imediat atacul², numind pe S***, cunoscut lui, de alminterea, foarte bine, o «slovă grebănoasă din alfabet, ce vine întovărășită de trei stelute», și încheind cu dorința aceasta frumoasă: «Un trup să fim toți, o limbă să avem, o religie, o dragoste, un Dumnezeu, care să ne ierte de toate greșalele împrumutate de la străini»³.

În zădar încercă Săulescu să arăte că nu s'a gîndit la Negruț, pe care îl respectă, că n'a voit personalități, ci a dorit numai o discuție de principii, că a avut doar în vedere greșelile cutărui tînăr din Iași; în zădar strecură Asachi note în care era vorba de egoismul și ambiția unor oameni, spirite mediocre care nu înțeleg arta, ci se pierd în arguții de gramatică. «Idioma muntenească»

¹ Vezi mai sus, p. 261 și urm.

² *Albina* pe 1839, n-1 59, 27 Iulie. E și o notă a lui Asachi, care picură venin asupra «împătimirii și egoismului», «pedantismului și ridiculului». — Săulescu răspunde în n-1 64, de la 13 August. Alt răspuns la 10 Septembrie (n-1 72). N-1 75 are un atac împotriva lui *Saul* al lui Aristia.

³ N-1 59 din 27 Iulie, al «Albinei»; reprodus îndată și în *Curierul românesc*. Vezi *Albina*, n-1 64; *Curierul românesc*, n-1 149. Asupra unei călătorii a lui Eliad la Iași «în anul 1838, v. *Curierul românesc* pe 1839, p. 520. El voise să se întilnească cu Negruț la Focșani.

ieșise biruitoare¹. Rîndurile pe cari le publică mai tîrziu *Albina*², cu ocări ca acestea: «Curierul ermafrodit», «clănțait», cu invinuirii ca aceea că Eliad s'ar minia și asupra boarei ce ar clătina frunzele laurei» sale, pe care se teme să n'o vadă «pirjolită», nu sînt decît mărturisirea ciudoasă a înfrîngerii.

II. FOILETONUL ȘI REVISTA LITERARĂ ALE LUI ASACHI.

La anul 1838, după ce *Curierul de ambé-sexe* al lui Eliad ajunsese acum în anul al doilea, după ce, cum vom vedea, și Ardealul își avea revista lui literară, Asachi se hotărește a da și el o astfel de publicație. Păstrează titlul poetic al supplementului ce scotea încă din 1837, *Alăuta românească*, îl scrie cu frumoase litere latine, astfel: «Alăuta românească», adaugă o ilustrație fin lucrată, care înfățișează pe Venerea în carul tras de fiul ei Amor, se oprește la un elegant format mic, la niște mărunte slove artistic tăiate. Astfel începu să apară, la 1-iulie 1838, ca foaie bilunară, «Alăuta», înlocuind vechiul supliment cu acest nume, care ieșea, fără nicio frumusețe, în proporțiile «Albinei».

Redactorul făgăduia să împărtășească astfel «producturile duhului cele mai nouă și cele mai interesante pentru cetitorii», și se lăuda că va fi ajutat de «mulți tineri literari» (*sic*).

Îndată se văzu însă ce deșeartă e această făgăduială.

Asachi însuși dă din cînd în cînd cite o eclogă, imitată, destul de dibaci, din *Bion*, pe care poate că-l cetise chiar în grecește. În versuri lungi se desfășură vre-o poveste în legătură cu zglobiul Amor, zeul societăților literare italiene și al deosebitelor albumuri pentru dame ale Apusului. Versul e de obicei corect, fără ca elemente nouă să se fi adaus la factura lui. Astfel ce tare răsună — construite cum nu era în stare să construiască altul pe acea vreme — aceste versuri din «Paladiul Moldovenilor» (3 Iulie 1838):

A lui Priamos Domnie în putere și'nflorire
Teafără 'ntre mii primejdii pe temeiuri ar fi stat.

¹ Cf. și *Curierul românesc* pe 1839, n-1 151. Amestecul lui Pogor în discuție, la n-1 70.

² Supplement la n-1 91 din 16 Septembrie.

Nu a zeilor urgie, nu Ahil înfiorat,
 Nici a' Grecilor miș vase ce vărsa foc și peire,
 Nu Ulis prea-înțeleptul cu ghibăcea uneltire
 Iliion și-a' sale temple în țărîn'ar fi surpat.

Afară de aceasta, nu mai aflăm decît traduceri: din «Magazine» germane, din reviste de lume franceze, chiar din «Album des bou-doirs». Între colaboratori se întilnește numai un «L. N.», care trimete din străinătate o versiune din marele poet german Bürger, dar după franțuzește numai. Un I. Tăutu traduce din Volney, poetul în prosă al Ruinelor Palmirei. Asachi dă și cite una din poeziile lui Hrisoverghi, cântărețul tînăr a cărui viață fusese încheiată de curînd. În sfîrșit, supt iscălitura «Klmn», alt tînăr, Kogălniceanu, se încearcă a da în romănește «Inelul lui Policrat» de Schiller, tradus acum, de și slab, de-adreptul din nemțește. Pentru un motiv ce n'are a face cu literatura — Consulatul rusesc se supărase pentru anume observații privitoare la starea de lucruri în Rusia, puse într'un articol despre wiest, ceia ce era mare vinovăție față de «o Putere al cărei nume trebuie să fie venerat, atît de Guvernul, cît și de locuitorii unei țeri care-i datorește existența și prosperitatea ei», vinovăție pe care Mihai Sturza o condamnă cu asprime¹—, revista fu oprită de Cîrmuire la începutul lui Septembrie 1838. Materialul literar rămînea să treacă, din 1839 înnainte, în noul foileton, în «foiletonul» *Albinei*. NB În cele patru numere (7 și 15 Iulie; 15 August) ce le poartă, nu se găsește asemenea articol. Probabil că va fi apărut într-un alt număr.

În acest foileton se întilnesc multe de toate, nouă și vechi, însemnate și fără nicio însemnătate, bune și rele. Asachi prelucrează fel de fel de «noutăți», de curiozități neiscălite; rar el presură și citeva versuri de ocazie, ca «oda safică» îndreptată către Tarul cel nou, Nicolae I-ii. Face însă un loc larg lui Negruț, lui Negruț poetul, dar și lui Negruț omul influent și deputatul. Îl vedem chiar atrăgînd la el și mai departe pe Kogălniceanu, care-și tipărește aici spirituala descriere a *seratelor*, «soarelelor» din Iașul cel nou² (vom reveni asupra acestor strălucite pagini de prosă ironică), și pe alt tînăr, Basarabeanul Alecu Donici, care înfățișează în «Albina» daraverele dintre «Amor și prieteșug», dînd alt colorit fabulei romănești. Cutare anonim, apoi, povestește «O aventură în codrul Hertji»³

¹ Hurmuzaki, *Supl. I*³, p. 20, nr. cxli.

² N-1 81 și urm. din anul 1839.

³ N-1 94 și urm.

Asachi făgăduia pentru anul 1840, îmbunătățirea rubricii literare cu «lexicografie», meteorologie și chiar teatru, fără a mai pomeni, pentru doamne. «cele mai nouă mode». Încă din 1837 se dădeau și ilustrații, precum Columna lui Traian și altele.

III. ALTE FOI MOLDOVENEȘTI.

La «Albina» nu veniau însă statornic nici măcar cei d'întăiu reprezentanți ai unui curent științific în Moldova. Un străin, dr. Cihac, om de știință, de idealism și de organizare, alcătuisese o societate de medici și naturaliști, care ajunse iute a fi cunoscută și strinse o avere de 91.000 de lei. Dr. Cihac, care tipări în 1841, pentru școlile înalte ale Moldovei, un foarte competent și bine ilustrat, dar sec manual de istorie naturală, avea de gând să scoată revista *Osiris*, pentru răspîndirea în publicul cel mare a cunoștinții științifice despre lucrurile Firii. Foaia trebuie să deie lunar, pentru 70 de lei pe an, cunoștinți despre «iconomia cîmpului, a casei și tehnologia rurală», coborîndu-se până la practica gunoitolui, grădinăriei, viticulturii, silviculturii, zootehniei, sericulturii, fabricației de rachiu, bere și potaș, ba chiar până la cotele de prețuri¹.

El reprezintă la congresul de la Friburg mica sa societate moldovenească, de care era mîndru. Ajutat și de Cîrmuire chiar, întemeic, încă de supt Ruși, un Museu care trăiește și astăzi, și trimese în explorație, pe valea Siretiului, a Bistriței și în Carpați, pe un cercetător german. El e dese ori lăudat de Asachi, fără ca acesta, care se simția totdeauna mai bine singur, să se fi gîndit a-i cere pentru «Albina» scurte articole de descripție și explicație naturală, care ar fi fost foarte bine primite și ar fi adus cel mai mare folos

Ca o inovație interesantă trebuie să se privească o foaie, care nu se îndreaptă nici către publicul cel mare doritor de știri, nici

¹ Anunț în «Albina» din 23 Decembre 1839. — Ceva mai înainte, la 1834, Postelnicul Manolachi Drăghieci prelucra după felurite «cărți în limbi străine» *Iconomia Rurală*, cu tot felul de rețete. El era «prezident tribunalului de Dorohoi» și avea să treacă la Galați, al cărui negustori îi mulțămesc pentru hărnicie și nepărtenire în foaia din Brașov (*Gaz. Trans.* pe 1838, p. 50). Versuri cu privire la el se dau și în *Suplementul Albinei*. Pentru numirea lui la Galați, acciași gazetă pe 1839, n-l 11. V. și *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, tabla.

către puținii cari aveau nevoie de hrana literaturii, ci către «tinerime și popor», ca o complinire saă ca o înlocuire a școlii. Asachi o dădu în «Icoana lumii» — titlu asemănător cu al unei geografii ardelențe —, al cărei n-r d'întăiū apare la 29 Septembrie 1840. Ajustat de cîțiva tineri, el își propunea să prefacă în românește lucrări de popularizare din Apus în domeniul «moralului, istoriei, cozmografiei, arheologiei patriei, istoriei naturale, tehnologiei, industriei și iconomieii, care toate se vor lămuri prin un stil chiar, înțelegător».

Pe lîngă scurte articole, bine traduse și strălucit ilustrate, se dau și scrieri originale. Aici a văzut lumina mai întăiū balada «Dochiei și a lui Traian», unde plasticitatea de formă, pe care o cunoaștem, se unește, din nenorocire, cu o bătrîneasă confusie a ideilor și cu o nesiguranță în desfășurare :

Accea doamnă tinerică
 Turma paște. preste plaiū :
 A ei haină aurită
 O preface în șaiag ;
 Tronu-ī iarba inverzită,
 Schiptru-ī este un toiag.

Balada e întovărășită și de note de călătorie ale lui Asachi, care-și dă și ostencala de a înfățișa în desemn pe eroina sa, care fuge înaintea unui Roman cu coif de pompier și cu crucea pe enemide. Citeva rînduri despre stema Moldovei sint singurele care ne privese pe noi. Dar un S. S. B., care vorbește despre Lemberg, povestește și viața de eroism sălbatec a vestitului Pașă Pazvan de la Vidin. Foaiă se opria la sfirșitul anului 1841 cu făgăduiala zădarnică despre o îmbogățire, înfrumusețare și asigurare a ei.

CAPITOLUL XII.

Ivirea publicisticii ardelen.

I. CONDIȚII CULTURALE ÎN ARDEAL ȘI UNGARIA.

Ardealul și alte părți ungurene nu dau în acest timp, nici într'o slabă măsură, partea ce s'ar fi așteptat de la ele în dezvoltarea culturii românești. Vechiul entusiasm pentru faptele, graiul și tradiția Romei vechi se stînsese aproape cu totul, odată cu frunțașii literaturii din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Niciunul dintre dînșii nu lăsase ucenici vrednici. Și, în același timp, obișnuința drumurilor pentru învățătură în Apus, la Viena, la Roma încetase. E o vreme de oprire, care nu dă cărți, ci pregătește numai oameni, cari, aceștia, ceva mai tîrziu, vor face să se pronunțe curente. Unul dintre ei scrie, judecînd timpurile de tranziție, aceste cuvinte de trist adevăr, care au mai fost citate aici: «Duhurile cele înfocate și pornite spre cultura limbii sale, după urmare și a poporului său, au amortit și de tot s'au stîns, rămînînd între toți Romînii ardeleni un feliu de apatie, să nu zic: ură cătră învățătură și cătră cei învățați¹.» Cînd și tipografia din Buda își opri, pe la 1830, lucrările în limba noastră, cînd, mai tîrziu, Carcalechi se hotărî a trece granița, așezîndu-se în București, unde, ca negustor de cărți, i se deschidea mai întinse și luminoase perspective, indemnul material care aducea la lumină calendare, culegeri periodice ca «Biblioteca», cărți de-ale diletanților și studenților, încetă și el.

¹ «*Grammatica romînă...* de Nicolai Bălășescu, profesor»; Sibiu, Klo-
sius, 1848.

2), II: *Memoria*, 1856. —

De alminterea, și pe vremea lui, Calendarele începuseră a fi un simplu articol de negoț, alcătuite răpede, cu puțină cheltuială de puteri, de către cine se întâmpla. Cel din 1833, d. ex., are cite ceva, din nemțește, despre cultura tabacului, despre «prăsierea pomilor», rețete de sirup și zahăr și, ca material literar. «Theofronul» tradus de Teodorovici.

Un centru de învățatură înaltă rămase și se dezvoltă mai departe Blajul. Aici, încă de pe vremea lui Bob cel bogat și neînțelegător pentru lucrurile mai înalte ale spiritului omenesc neatîmat, se făcuse din școala superioară pentru laici un gimnasiu, asemenea cu cele săsești și, mai ales, cu gimnasiile ieșuite din Ungaria. Din «principia», clasa elementară, se trecea la «gramatică», de aici la «sintaxă», pentru a încheia apoi prin anii de «retorică» și de «poetică» tot cursul. Îndată după moartea lui Bob s'a luat apoi o măsură pe care el, în sfiala lui, o zăbovise. Gimnasiul, care se numi de acum înainte, după aceleași norme ale învățămîntului dat, în Apus ca și în Ungaria, de Iesuiți, «liceu», căpătă și cei doi ani de «filosofie» cari-î creșteau clasele la șapte. Absolvenții puteau rămînea ca preoți sau profesori în serviciul neamului, dar ei treceau une ori la învățarea Dreptului în Cluj, pentru ca apoi să intre în rîndurile advocaților, magistraților și ale funcționarilor. În scurt timp, nu era oraș mai însemnat în care să nu se afle o astfel de inteligență românească cu diplome superioare. Dacă puțină dintre ei au scris, mulțimea lor, oricît ar fi fost stăpînită de idealul vieții bune și strîngerii banilor, a făcut cu puțință o nouă renaștere literară după 1835, apoi renașterea politică din același timp, scormonită și de înaintarea ideilor revoluționare ungurești îndreptate contra regimului austriac, și, în sfîrșit, opera de organizare bisericească și culturală pe care această generație o săvîrșește pînă după 1850¹.

¹ V. și Brînzeu, *Școalele din Blaj*, 1898. — Profesorii I. Dragomir, de filosofie, I. Sacalaj, de retorică, Grigore Moldvai, de normă și catihet, n'au lăsat nimic scris, precum nici I. Erdeli, directorul din Beiuș, și, la neuniți, directorul din Sibiiu I. Moga. V. lista de prenumerații la *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. Nu sînt scriitorii nici C. Papfalvi — pe care pentru alte merite l-a lăudat pîr. Bunea în *Discursuri*, nici Ion Chirilă, alți profesori blăjeni, nici D. Boer (de Istoria bisericească și drept canonic), nici N. Marcu (de fizică și matematică). Pentru profesorii din 1838, v. *Foaiu*, I, p. 177 și urm.

Neuniții, din partea lor, aveau numai școlii cu totul neîndestulătoare. În Ardeal, episcopul Moga nu se dovedi în stare să poată organiza la Sibiiu, unde-și mutase reședința, un seminarium cum trebuie pentru preoții săi, cari se formați, ca din vechime, prin scurta ascultare, timp de câteva săptămîni, a unui curs de cetire, scriere și mai ales de cîntări.

La Arad, mergea înainte școala de învățători pentru școlile Statului de prin tîrguri și sate, Preparandia, întemeiată la 1808, fără să dea însă scriitorii de samă sau oameni cu o reputație mai întinsă, fără să scoată la iveală, din corpul său învățător, o singură personalitate. Pe la 1830 erau profesori acolo, pe lângă Loga, cel mai însemnat dintre ei și unul din începătorii mișcării românești în aceste părți, Alexandru Gavra, al cărui rost în toată viața a fost numai de a păstra un mare cult naiv, îmbrăcat de cele mai multe ori într-o formă literară, pe atît de exaltată, pe cît de nepotrivită, pentru memoria triadei inițiatorilor din veacul trecut, aceia la cari i se formase sufletul¹; apoi un alt «spectabil și perillustru», Constantin Dimitrie, profesor și «senior». Cu toții, dădeau «directori districtuali și locali de «școli naționale», «sistemăticî învățători», pentru satele mari și mici, dar aici li se încheia rostul². Nicî între clericii seminariumului și «preparanzii» deosebitelor «cursuri» nu aflăm, în acești ani, nume care să ni fie cunoscute printr-o activitate ulterioară de scriitori.

La Virșeș erau, de la 1823, «școale clericăști» mai bune, de sigur, decît cea din Sibiiu; un preot Dimitrie Petrovič e pomenit acolo ca profesor. La Caransebeș era școala grănicerească, din fondurile dăruite de Împărați apărătorilor romîni ai graniței, dar nicî de aici nu se ivi o deosebită lumină; un Gheorghe Andreevič era, în această viitoare reședință de episcop românesc, «învățătorul tinerimii» în acești ani de încetinală a gîndului.

¹ V. «Monumentul Șincai-Clainian a bărbaților celor ce pentru lauda nației romînești toată viața și-o jertviră, de mai jos însămnatul mădularii de la regeasca școala preparandală din Arad... Preambulul hronico-istoricesc cu numele Șincai și Samuil Clain în Cîmpi Elisului, și, întră alți, și un nemerice de la Arad: o dramă mare mitho-literală, adevărat originală scoasă din materii și daturî interesante, chiar romînești, în cinei acturi, cu înfășoșarea unui tablau (?!)... S'au tipărit în Buda, la a. 1844. *Le sfârșit se găsește un tablou*

² Lista prenumerațiilor la *Antropologia* lui Vasiciu-Ungurian (1830). *din Cluj*
lui Șincai

II. DASCĂLI ARDELENI ÎN PRINCIPATE.

Se făcu atunci liniștea nepăsării. Ceii cîțiva al căror suflet ardea de carte românească trebuiau să se îndrepte către Principate, primind din nou de acolo îniriurirea, acum împuternicită, pe care ei o trimiseseră peste hotarul munților.

Ca întîi dascăl adus de peste munți pentru școala cea nouă a Regulamentului Organic, apare Moise Nicoară, care-și zise apoi și Nicosescu, un Bănățean, corespondent al lui Petru Maior; el fusese chemat ca director al Colegiului. Nicoară nu putu să ocupe însă acest loc, neînțelegîndu-se cu Știrbei, creator învățămîntului reformat, și trebui să se mulțamească cu o inspecție a școlilor din Ținuturi. O părăsi după un timp, și-l vedem apoi rătăcind, cu jalbe, pe la ambasadele din Constantinopol. După cîtva timp, primi de la Mitropolitul Veniamin făgăduiala că i se va face un rost în școlile moldovenești, dar Mihaî Sturza, pe care-l căută la moșia Stîncea, nu se arătă aplecat să-l întrebuițeze, și, astfel, el luă drumul Rusiei, înaintînd respectivelor cancelarii fel de fel de memorii franceze—căci e singurul Ardelean din acel timp care a știut bine franțuzește—, oferindu-și serviciile pentru «l'interêt général de la Pravoslavie». Și după 1848 încă, el mai cerea despăgubiri pentru pierderea situației din București,—fire ciudată, cu patente elemente de dezechilibru într'însa.

Bojinca, vechiul ajutător literar al lui Carcalechi, rămas orfan de editor, e chemat, de sigur prin Asachi, în Moldova, unde Mihaî Sturza căta să-i întrebuițeze de o potrivă științele de drept, făcîndu-l juriconsult în locul lui Flechtenmacher,—care însă nu se lasă, ci pregăti, în același timp cu urmașul său, o mare lucrare juridică,—și cunoștințele de teologie, făcîndu-l director al Seminarului, unde totuși nu făcea cursuri, mărghinindu-se a-l supraveghea². Această misiune i se dăduse și în vederea faptului că Damaschin știa cum funcționează seminariul ortodox cel mai bun din Ungaria, de la Arad. Astfel Păharnicul lui Mihaî Sturza era mort pentru literatură.

Un Brașovean, din neamul de preoți Tempea, trecuse în țară, după 1835, pentru a îndruma și conduce la Rîmnicu-Vîlcii noul semi-

¹ V. Corespondența lui, păstrată, în trei volume, la Academie.

² Adamescu, *o. c.*, p. 62.

nariu întemeiat de Vlădica Neofit¹. Fostul protopop mai avea un singur tovarăș la această școală de preoție care se deschise la 8 Novembre 1837 cu 30 de școlari. Știm că, încă din 1834, cînd nu trecuse încă muntii, el cîntase, alături de poezii timpului, steagurile oștirii românești nouă, talmăcise, în 1835, *Oglinda statului politicesc și bisericesc*, din «mai multe cărți politicesci și bisericesci», care se tipări tot în Brașov: Cipariu doria s'o aibă. Cuvîntarea pe care o ținu la deschiderea seminarului, e a treia lucrare a sa.

Ajutătorul său era preotul V. Teodorescu, căruia i se zicea tot: Ardeleanu. Și cînd alți profesori fură chemați la Rîmnic, ei fură doi Ardeleni: Ioan Procopie și Gavril I. Munteanu (din Vingard, născut la 1812; văr al lui Aaron) care începu a tipări, în 1838, traducerea din nemțește a unor *Meditații religioase*.

Munteanu trecu apoi la seminarul din Buzău, întemeiat, la 15 August 1836, de Vlădica Chesarie, Ardelean de obirșie el însuși². Școala fu organizată ca pentru douăzeci de tineri numai, cari învățau aritmetica, geografia, fizica poporală, economia rurală, teologia și retorica. Munteanu va fi avut un rost și la tipografia adausă, care, pe vremea lui Alexandru Ghica, dădu un întreg șir de mari cărți bisericesci care se puteau întrece, nu numai cu tipăriturile de la Neamț ale lui Veniamin, dar și cu lucrările religioase ale tipografiei din Buda. Ele se împrăștiară în toată Țara-Românească și se întilnesc chiar în multe biserici din Moldova³.

La 1839, Munteanu începu să tipărească acolo, la Buzău, unde publică și traducerea sa *Meditații religioase*, o foaie pentru clerici, «Vestitorul bisericesc», al cărei subtitlu este: «gazetă religioasă și morală». Învățătorul ierodiacon Dionisie Romano, din Săcele, unde s'a născut la 1806, crescut însă la mănăstirea Neamțului, fost tipograf și apoi profesor la seminaru, îi era de ajutor⁴.

Prospectul făgăduia «povestiri, anecdote, sentenții și tot felul de articole religioase și morale, și alte înștiințări din lăuntru și din afară».

¹ V. *Ist. lit. romîne în secolul al XVIII-lea*, II, p. 291, nota 1.

² Melchisedec, în *An. Ac. Rom.*, IV.

³ *Muzeul național*, pp. 109—111. V. despre Munteanu notele lui Barit în «Opurile» lui Tacit traduse de Gavril I. Munteanu, Sibiiu, 1871 și cele ale lui Șt. Iosif în Anuariul gimnasiului din Brașov pe 1870 (și în vol. XXXII). Cf. *Familia*, nl. 18.

⁴ V. *Inscripții*, I, p. 365, no. 933. Cf. O. Ghibu, în *Telegraful român*, LIV, pp. 397-8.

x "Og
Statulu
biserici
si polit
In "Og
propia" b
Taleu
mentione
cibiti
acuti ce
debu 18
impie
cu "Og
cu itla
lor" so
cu este
grecu
baru
tutlu
propota
mici
1830 m
diaz
ma fi
alta
me
ma Tom
me cred
fi apam
al H-le

În cele câteva luni cît a ieșit foaia, ea a dat, într'o limbă bună, cronică despre iarnă, despre «vremea rea», despre Providență, scrisori, discursuri de ale episcopului Ilarion de Argeș, chiar de ale lui Poteca, ș. a. m. d.

În acest Buzău, a cărui viață bisericească era plină de Ardeleni, se începu, de alminterea, cum am spus, o întreagă activitate literară și tipografică ce poate fi privită ca urinare a celei desfășurată la București, pe vremea Mitropolitului Grigore, pe care exilul lui din partea Rușilor lui Chiselev îl zdrobise trupește și-l apropiă de moarte (1834). Apar pentru întâia oară «Împărțirea de grîu», «Puțul Sf. Ioan Gură de Aur», traducere făcută la Neamț, de Grigore însuși, și se dă o nouă ediție a Evangheliei și Mineielor, cu litere aduse din Ungaria, asemenea cu ale tipăriturilor din Buda¹.

Un alt fruntaș al tineretului român de peste munți e Nicolae Bălășescu, din părțile Sibiului, din sat de la Hașag. El nu rămase însă în Ardealul său, ci, încă de tot tînăr, urmă chemarea ce i se făcu din București, și primi locul de «profesor primariu» la seminariul muntean, care se înființă la 2. Septembrie 1836. Predă aici teologie morală, istoria bisericească și logica; Zaharia Boerescul, poate alt Ardelean, avea teologia dogmatică, teologia pastorală și limba latină².

Încă din 1838 se zvoni că Bălășescu va scoate o foaie de cuprins religios³. În 1840 Eliad îi publica în «Curierul de ambe sexe⁴» cuvîntarea ținută de Anul Nou înaintea Domnului și în 1839 încă una, pe care o compuse și o pronunță ca profesor⁵.

Se poate zice, deci, că prin Ardeleni au fost întemeiate în Principate toate școlile bisericești din această vreme, că prin aceste școli pătrunse în clerul nostru acea conștiință națională, acea demnitate nouă pe care a dovedit-o în mișcările politice din 1848 și 1859.

¹ Ilarion ține, în Iunie 1834, cuvîntarea la înmormîntarea lui Grigore. Ea s'a și tipărit E pe atît de frumoasă, pe cît de folositoare. Ardealul însuși are în acest timp traducerea după original a *Psalmilor* de Teodor Pop (Blaj. 1835), iar Banatul *Viața lui Hristos* de C. Diaconovici Loga.

² *Gaz. Transilvaniei* pe 1838, p. 38.

³ *Curierul românesc* pe 1838, nl. 9.

⁴ Pp. 14-5; cf. *Curierul românesc* pe 1840, nl. 6.

⁵ *Curierul românesc* pe 1839, nl. 51.

Bojinca anunțase încă din 1838 apariția unei «Învățătură a legilor romane și a Vasilicalelor, ce se numesc și legi împărătești». Lucrarea, pregătită ca pentru două volume. n'a apărut¹. Știm că aceeași soartă a avut-o și cartea analogă pe care o pregătise înaintașul lui Bojinca, Flechtenmacher. În Țara-Românească n'a tipărit nimic Nestor, care, dăruind o parte din biblioteca sa Colegiului Sf. Sava², se stînse pe această vreme (7 Novembre 1838). Tot așa nu și-a tipărit cursul nici al patrulea profesor de Drept, C. Moroiu.

Bojinca aduse și pe alți Ardeleni, precum pe Dimitrie Stoica, profesor la Seminariu, în locul lui Olănescu³. Gheorghe Vida, gramaticul, trecut la călugărie cu numele de Gherman, era să vie și el acolo, pentru grecește și latinește, la 1843⁴.

Eftimie Murgu, Bănățeanul, predă cîtva timp la Iași, unde, fără îndoială, îl chemase Bojinca. Plecă însă de la o vreme la București, și aici, amestecîndu-se în politica de opoziție, își făcu atîtea greutăți, încît fu silit să plece înapoi spre casă, «urîndu-i-se cu Țerenii», serie acru un alt nemulțămît, care nu putea să plece însă, Ioan Măiorescu⁵.

Urmaș la catedra de filosofie a lui Murgu rămase alt Ardelean, un Moș, M. Cîmpeanu, — numele lui d'întăiu e Maler —, care căpătase titlul de «a frumoasălor științi și a filosofiei doctor». Încă înainte de sosirea lui în Moldova, el apucase a traduce o Gramatică ungurească după Emeric «Salci».

În 1836 vine de se așează la Cerneți, ca întîiu profesor al școlii naționale, Ioan Maier, apoi Măiorescu, de loc din Bucurdea-Grînoasă, de lângă Blaj, unde se născuse în 1811, și care învățase la Blaj, apoi la Cluj, filosofia și dreptul și, pe urmă, ca niciunul dintre Ardeleni acestei epoci, la Viena chiar, unde fu unul din școlarii vechiului institut al Sf. Barbare. Părăsise Ardealul, hotărit a nu se întoarce niciodată și cu niciun preț. În curînd, el căpătă, după

¹ Cf. anunțul din *România*, a. 1838, nl. 721.

² *România*, nl. 257. Cuvîntul la îngroparea lui Nestor de Costachi Rîmnicianu, *ibidem*, Novembre.

³ Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin*, p. 59.

⁴ *Ibid.*, p. 75.

⁵ *Tribuna* pe 1903, nl. 25; Iunie 1838.

o vizită a lui Vodă Ghica la Cerneți, direcția, «inspecția» școlii înalte din Craiova, unde era și profesor de «stil românesc¹».

Cunoscutul profesor de latinește din Brașov, David Almășanu, pe care-l înecunțura atita venerație — el a murit abia dăunăzi după ce salutase în versuri latine impecabile jubileul «Convorbirilor literare» —, a început ca urmaș al lui Gorjan, strămutat în Călărași, la școala din Vălenii-de-munte².

Și, pentru a merge până la cei mici, iată încă din 1831, pe Alexe Petrovici, care-și zice pe latinește «philosophus et ludi magister nationalis non unitus transilvaniensis», cum vine, cu toate atestatele lui, ca să se facă dascăl la Focșani³.

III. PĂRERILE DASCĂLILOR ARDELENI DESPRE VIAȚA DIN PRINCIPATE.

Acești Ardeleni, Bănățeni, Ungurenii strămutați în Țara-Românească sau în Moldova se dezgustau foarte răpede. N'aveau cultura istorică trebuitoare pentru a înțelege cât de încet și de greu își schimbă un popor orientarea de cultură și viața morală, nici nevinovăția poetică ce se cere pentru a crede în bine, așa de orb și de puternic încît să ajuncă a-l crea, nici entuziasmul național care ar fi fost în stare să înlătore orice piedecă sau să le înfrunte eroic, strivindu-se de ele, cum a făcut Lazăr, de la care n'avem niciun cuvînt de nemulțămire. Deprinși cu o viață cumpătată și cinstită, ei nu-și dădeau samă că mii de mii de oameni trăiesc astfel și în noua lor patrie, ei-și făceau o singură părere, pronunțau o singură osîndă pentru lux și corupție după singura cunoaștere a clasei boierești, a cărei decădere supt toate raporturile începuse și mergea foarte răpede. Partisani firești ai unei singure vieți naționale, fără deosebire de clasă, ei se indignau văzînd dincoace urmele adînci ale regimului medieval de clase, ale boieriei slavo-bizantine. Admiratori ai marii filosofii apusene represintată de Germani în toată lărgimea și îndrăzneala ei, în toată soliditatea ei constructivă, în toată logica ei de fier și în toată conștiința ei de răspundere morală, ei trebuiau să-și întoarcă ochii cu indignare de la formele strălucitoare și puțin trainice, de la indiferența pentru

¹ V. G. Ionescu-Gion, în *Revista Nouă*, I.

² *România*, p. 273. Cf. *ibid.*, n-1 89.

³ Urechia, *Ist. școalelor*, IV, pp. 234-5.

moravuri, de la slăbiciunea pentru cuvînt, pe care le împrumutaseră «Țerenii», mai mult decît Moldovenii, de la o anumită fasă și o anumită parte a culturii franceze.

Unii așteaptă ceva de la tînăra generație pe care o formează; alții, neîncredători și în această privință, nu cred că se poate face ceva fără distrugerea printr'un cataclism politic a tuturor lucrurilor ce sînt.

Într'un glas toți spun aceleași lucruri. Să-î ascultăm numai.

Cel mai vechiu dintre cei cari au trecut la noi e Vasile Pop. A fost numai în Moldova și a plecat de acolo fără să ica cu sine amintiri bune. Pe cînd alții, cum e Cipariu, Bariț chiar, ridică Moldova pentru a se mîngîia de neajunsurile Țerii-Românești, el nu crede nici în însușirile acestorlalți Romîni. Pe Munteni îi desprețuiește și în lucrările lor de gramatică. «Fantasia», «neghiobiile» filologilor din Țara-Românească sînt crud tratate în scrisorile lui, vădit nedrepte. Gramatica lui Eliad are greșeli tot atîtea și așa de mari «ca păcatele împotriva Sf. Duh». Ajunge să laude pentru «bărbăție și logică» pe Säulescu¹!

(Aaron supune împrejurările muntene criticei celei mai nemi-lose. În 1838, el sfătuiește pe Bariț, care începuse a scoate foile sale, să nu creadă în reputația ce și-a cîștigat meșteșugit Principatul în care, el, Aaron, e acum un factor în învățămînt. «Eho face un mai mare zgomot decît însuși sunetul.» Boierimea e neînțelegătoare pentru adevărata cultură economică și cultură literară. «Ei sînt născuți grecește sau franțozește: prin urmare nu sînt Romîni; afară de aceasta, ei închipuiesc o castă, o aristocrație: cum socotești dar acum că acești oameni, povățuiți de un egoism atît de inghesuit, pot a se gîndi și a lucra pentru un interes național?!» Dacă Regulamentul Organic e pentru dînsul «o carte sfîntă în care este brăzdat drumul fericirii Țerii-Românești», minunata Constituție, care era totuși operă boierilor, ici și colo numai forfecată și aranjată de cancelariile rusești, nu află oameni s'o aplice. Tablele legii ale lui Chiselev și comisiunilor sale au căzut «în mina aristocrațiilor», strigă acest «filosof», care, ca și Eliad, avea tradiții din veacul al XVIII-lea și, pe lîngă ele, amintiri din Revoluție. «Ei», aristocrații, «legiuiesc, și ei executează cele legiuite»; ei singuri, despoții și tiranii, «această clasă urîtă», serie democratul egalitar, care era să fie unul din Prefecții unei Revoluții

¹ *Tribuna*, l. c., n-le 41, 44.

romănești. N'au avere, și se înglobează în datorii. Luxul prostese și barbar îi prăpădește și mai mult, și-i tot înfundă în păcatele abuzurilor productive. «S'ar zice», spune el — încă de atunci! — «că Viena, Parisul și Londra lucrează ca să îndeustuleze aristocrația Terii-Romănești.» Acești «individualiști», cari «maimuțează superficialitatea Franțezilor fără leac de soliditate», nu cunosc «nici după nume» moralitatea, «năravurile bune». Clasa vinovată de toate relele vremurilor vechi și nouă nu mai poate fi salvată: ea «se înrăiază din generație în generație, se prăpădește singură pe sine și trage în prăpastie nația întreagă, care este osîndită să plătească păcatele ei». Ca și Dinu Golesecu, totuși un boier, dintre aceia pe cari Aaron îi uită prea mult, profesorul ardelean înfățișează cu milă și indignare pe țeranul ce se îndoiaie supt greutatea împovăritoarei clădirii sociale și politice care, supt numele său, e a altora: «Pociu zice că Țara-Românească întreagă lăcuiește în bordeic, umblă desculță, mănîncă mămăligă de meiu ca să îndeustuleze luxul aristocrației noastre, care n'are soț nici într'o parte a Europei». Nicî măcar o răscoală n'ar putea ajuta, căci ar aduce amestecul străinătății și ar pune în primejdie și «umbra de neatîrnare de care se bucură Țara-Românească».

În astfel de împrejurări, ce valoare pot să aibă cele 3.000 de școli sătești nouă, cu care se laudă Cirmuirea, sau o literatură de «traduceri care văd lumina cînd și cînd», sau ziare care apar destul de neregulat, «șchiopătînd de tot» și avînd 80 de abonați — «Curierul» —, orî altele, ca foaia lui Carcalechi, care se ține din reproduceri neîngăduite, sau chiar acea «Romănie» a scriitorului însuși, căreia, din lipsă de sprijinitori, i se apropie sfîrșitul? Cîțiva «entusiaști sau zeloți» își jertfesc în zădar timpul și banii. În linii generale, «rugina grecismului nu s'a șters încă; galomania împărățește cu un scheptu de fier, literatura romînă n'are adoratori decît pe tinerimea care se formează acum prin școale; așa dar orice producție literală întîmpină piedeci sau e zădărnicită, orî, în sfîrșit, n'are nicîo cinste»¹. Publicul e *prost*, el «caută plăcere, nu învățătură»; și se distrează bine doar cînd scriitorii, în loc să întrebuițeze «tonul acela rece, serios și pașnic» pe care-l dorește criticul, «izbucesc în vorbe care nu li fac cinste»².

¹ Corespondența lui Bariț la Academie; scrisorile acestea, în *Tribuna*, I. c., n-le 11, 18-9. V. și n-rele 38, 56.

² *Ibid.*, n-l 41.

Doar în Moldoveni de are ceva nădejde. A văzut într'o iarnă pe corifeul cel nou al tinerilor de acolo, Kogălniceanu, și i-a plăcut mult. «Este un tânăr bătrîn, un om deplin, un bărbat învățat și patriot. Am vorbit mult cu dînsul, și poate oricine să se mulțumească». Și el adaugă apoi această constatare generală: «Moldovenii ne-au luat în picioare: innaintează tare și sigur».

Fără a fi într'un oraș cu Aaron, fără a fi de vrîsta lui, fără a sta în corespondență cu el, ba chiar fără a fi în relații de prietenie cu dascălul din București — care iscăli cererea de dare în judecată a colegului din Craiova, pentru că ar fi calomniat țara și școlile ei —, Ioan Maiorescu are, în scrisori particulare, în cele mai multe chestii, aceleași păreri ca și Aaron. Acest cetitor al lui Spinoza și Herder, acest fericit soț și părinte de familie, acest profesor sever, e indignat de ce vede în jurul său. Societatea olteană trăiește în «moliciune și dezmierdările cele mai urite». Familia n'are sfințenie și trăinicie. «Însurătoarea și măritișul este ca tocomeala cu sluga, pe care-l ții până-ți place, apoi îi dai drumul. Preotul, pentru vre-o cîtiva sfanți, te cunună, dacă nu în orașul acesta, în celălalt, cu oricine»: la Cerneți, unde fusese el întăiul profesor, este unul care-și are în viață trei neveste. Luxul «grozav de dărăpănător» e unit cu sărăcia: «slăbiciunile la care au venit alte neamuri mai la urmă, din îmbielșugare, noi le avem de la început, în cea mai mare sărăcie». *Dignitas humana*, strigă el, «pe care o are și cel mai stricat om de pe fața pămîntului», n'a intrat încă aici, în drepturile ei.

Și el crede că noua cultură de împrumut e aproape fără folos. Neocupîndu-se cu cele politice, lipsit de pornirile «filosofice» de război ale lui Aaron, în pace cu boierimea, în ființa căreia nu vede și dînsul cel mai mare rău, Maiorescu fulgeră mai ales școala rău orînduită. «Fălească-se cui îi place cu civilizația noastră, laude innaintările în literatură; pe mine, căruia imi place a cerceta lucrul la rădăcină și a privi în viitor, nu mă va înșela forma din afară niciodată.» S'au început lucrurile «de la vîrf, neîngrijind de rădăcină». Ce rost au profesorii ca acel de francesă, cu peste 300 de galbeni pe an? Ce folos poate aduce învățarea Dreptului fără base de filosofie și logică? Ce director al învățămîntului e acel «positiv» matematic Poienaru, pentru care filosofia e un studiu ce se poate arunca la urmă (Maiorescu e unul din admiratorii căl-

duroși ai nouăi mișcări filosofice germane)? Ce fel de dascăli sînt aceia cari pentru 500 de lei pe lună vin de șese ori numai la școală? Dacă sistemul școlilor e mai bun decît în Austria, profesorii, puțini la număr, n'au «cunoștință și fierbințeală patriotică». Ce reformă poate fi aceia a unei comisiuni incompetente, în care Mihai Ghica nu știe cum să facă în năcaz lui Știrbei, distrugînd opera școlară a acestuia și a lui Poenaru?

Trecînd la cultura înaltă și la literatură, ea i se pare cu totul nenorocită de galomania fără cumpăt, cu toate păcatele ce se țin de dînsa: «materialism gros», «beletristică lunecoasă», «gust primejdios», «ușurătate, nestatornicie, procopsință superficială». I se pare o enormitate introducerea limbii franceze în «Curier» (Eliad voia să răspîndească astfel în Europa anumite știri din Țara-Românească). Nu se mai caută «aceia ce trebuie Romînului», ci se umblă după «lucruri înalte»: multe ziare, foarte multe traduceri, planuri de a se îndrepta limba, «silindu-o în toate părțile ca pe un cal orb de căpăstru», *pieptănînd-o*, «până ce-î trag și pielea, apoi îi dau alta». Și, în acest timp, neamul însuși se pierde, «cotropit de petece străine», căci scriitorii, «masca fără creierii», nu sînt în stare a-î arăta drumul de mîntuire¹. Încheierea e aceasta: «Slăbiciunea noastră e reală, nu fictivă,—orice ni s'ar părea nouă. Nicî sîntem în stare de a ne măsura cu Europa.» Iar orice gînd la Dacia viitorului — cum îl aruncau unii informatori franceși, ca Félix Colson — nu poate fi decît o copilărie.

Maioreseu nu știe dacă viitorul însuși poate da ceva mai bun. «De la generația ce este acum în minile noastre nu știu ce o să așteptăm.» Că Muntenii nu vor primi sfaturile Ardelenilor. i se pare sigur. «Ungureanul la ei nu e Romîn: el vorbește și scrie într'o limbă stricată. Astfel sfaturile voastre nu se ascultă.» Și, la rîndul lui, el privește cu simpatie ce se petrece în Moldova, un răsărit de zi nouă. «Moldovenii ne întrec și ne-au întrecut. Sînt mai statornici, sînt mai serioși. Simțul național nu este așa tocît ca la noi. N'au, cu adevărat, atîtea titule zgomoatoase, dar au minți sănătoase și asemenea porniri. Tinerii lor, cari învață în Germania, nu se întorc cu atîtea fumuri, cu atîtea idei sublime despre sine, ca ai noștri de la Paris, unde toate le-au învățat, numai ce li trebuia, ca unor Romîni, — nu»².

¹ *Foaia*, I, n-1 16.

² *Tribuna*, n-le 25, 26, 27, 38, 42, 49.

Întimplarea a făcut ca părerile acestea să fie cunoscute în public; Bariț a tipărit în «Foaia» din Brașov — după cererea im prudentă a scriitorului — scrisoarea din 11 Februar, care le cuprindea într'o formă foarte drastică¹. E interesant să se vadă cum a fost primită revelația acestor sentimente ale colegului ardelean de către colegi, scriitori și profesori.

Rucăreanu din Cimpulung se crede în stare a lua în batjocură pe învățatul profesor din Craiova: fiindcă nu-i place traducerile, fiindcă desprețuiește Apusul și vremile nouă, e trimis la Vasile Aaron și Barac, la poveștile în versuri pentru țeran, la «Arghirița», la «Leonat» și «Risipirea Ierusalimului» ca să-și sature «nemțomania»². Simion Marcovici, care-l urmează de aproape, iscăind «M. S.», se întrebă, care Ținut românesc se poate asemăna în cultură cu Țara-Românească³.

Eliad nici el nu crezu că trebuie să tacă. Principiul lui, mărturisit într'o scrisoare către Bariț, era să nu lase fără răspuns nici un atac, «pentru că nu pociu să trăiesc ocărit și pentru că ocară am văzut că mi-a venit cînd am tăcut»⁴. Acuma însă, de și nu era numit, se credea «ocărit» prin critica de franțuzism adusă «Curierului», prin osîndirea presei și literaturii curente, care erau mai mult ale lui, prin neîncrederea lui Maiorescu față de planurile de reformă a limbii. El protestă deci într'un adaus la «Curierul»⁵ împotriva învinuirii aruncate de profesorul craiovean «că noi sintem mai reci, mai mișei, mai ticăloși decît Ardelenii». E o bogată culegere de insulte: adversarul e muștrat că din Maior și-a zis Maiorescu, pe cînd Lazăr nu și-a zis: Lăzărescu, că s'a urecat pe Cucuiata ca să judece lumea, că se tînguește «ca muierile cele plătite să plîngă morții», că pune o iscălitură «ca Împărații, cu litere mari», că «se răscracără ca un telegraf» și, deci, că-i «prisosește o doagă».

Eliad din 1839 e întreg în acest răspuns și, nu numai el, ci scriitorul român tipic din generația mai veche. Îi e indiferentă

¹ I, n-1 6.

² *Foaia*, I, p. 149.

³ *Ibid.*, n-1 20.

⁴ *Tribuna* pe 1903, n-le 42-3; 16 April 1839.

⁵ N-1 18 lipsește în exemplarul Academiei. Reprodus în Urechii, *Ist. școalelor*, II, p. 75 și urm.

chestia, dar îl doare de persoana sa ; cuviința n'are trecere la el, dar spiritul e oaspete de toate zilele. Și cu cît mai sus, din punct de vedere moral, stă Maiorescu, cînd, vorbind lui Bariț, într'o serioasă privată, de aceste pagini injurioase, îl recunoaște totuși pe Eliad ca, «patriarhul literaturii noastre, cu care te-ai putea înțelege mai bine», de și «nu știe ce va să zică critică», ba merge chiar așa de departe încît îi găsește talentul poetic al lui Schiller și Goethe. Și adaugă : «Întru nimic nu mî-am schimbat părerea ce am avut mai înainte de dînsul. Îl cinstesc ca pe unul de care aveam trebuință Romîniî de aici, ca să nu piară sămînța bietului Lazăr, și ca pe unul care a făcut mult»¹.

Dar dușmanii nu se opriră aici. Obraznicul Ungurean trebuia dat afară. Se făcu o cerere pentru aceasta către Eforia Școalelor, pe care mai toți profesorii o iscăriră, chiar și Ardelenii ce se aflaîu printre ei. Nu lipsește nici Aaron, de și Maiorescu i-î lăudase scrisul «ușor și luminat», cunoștința de «multe dialecte românești», «curgerea slobodă» a sintaxei. Vinovatul trebui să plîngă lacrimi calde înaintea lui Poienaru, arătînd că, de oare ce «dincolo nu trec nici de cum», se va sinucide, dacă «milostivirea» directorului nu-l va cruța². Poienaru, pe care articolul încredințat îl declarase «director silitor», nu se lăsă adus la măsuri de prigoanire. Criticul Terii-Românești trebui să declare numai în «Foaia»³ că o cunoștea prea puțin, fiind de curînd venit și trăind izolat, pentru a o putea judeca, așa încît a dat numai «întipăririi neînțelepte pe starea lucrurilor» și «știință cu totul împotriva adevărului». Și, pe cînd, în sine, el declara că totuși îi va veni vremea să «potcovească» această «Sorbonă românească»⁴, incidentul era declarat închis.

IV. IVIREA SCRITORILOR NOI ÎN ARDEAL ȘI UNGARIA : TIMOTEIŪ CIPARIŪ.

Dar, de la o vreme, locurile de pe la școlile din Principate erau acum ocupate. Tinerii din Ardeal nu mai erau ceruți ca înainte, pentru deosebitele catedre de teologie, pentru latină, pentru filo-

¹ *Tribuna* pe 1903, n-1 27.

² Urechii, *Ist. școalelor*, II, p. 167 și urm.

³ I, n-1 24.

⁴ *Tribuna* din 1903, n-1 25.

sofie. Pe de altă parte, cum s'a spus, unele şcoli vechi de acolo se completau şi se întemeiau altele nouă. Pămîntul de naştere opria tot mai mult pe fiii săi, cari pînă atunci se dezlipiseră de dînsul, sărăcindu-l cu toată puterea de viaţă ce supseseră din el.

Trei tineri mai ales se ridică după 1830, asemenea între sine prin cultura largă căpătată în şcoala înaltă a Blajului, prin obîrşia lor sătească, menită să-i ţie în legătură strînsă cu cei de-acasă, prin elasticitatea talentului lor, prin ocupaţiile lor de profesor, şi legaţi, în toată vîrsta lor de tinereţă, prin cele mai bune relaţii de frăţie literară, de înţelegere în opera cea mare a culturii.

Îi mai uneşte însă ceva. Nici unul nu e un istoric al vechimiî, un cultivator al «limbii-mame»; nici unul nu apare — pe un timp cînd în adevăr cite un Moise Sora Noac, care-şi căuta strămoşii personali în Italia, începeau să ajungă curiozităţi cam ridicule¹ — ca un urmaş al lui Petru Maior: creator de limbă nouă, izgonitor al slavonismelor infernale din dulcele Raiu latin al limbii româneşti, arhanghel înarmat cu sabia de foc a fanatismului arheologic, decît care e mai bun vechiul fier tocit care despică brazde pentru viaţa nouă. Nu, aceşti feciori de popi şi de ţeranî sînt cu adevărat din veacul lor; ei cunosc bine poporul lor cel de la ţară, aşa de rămas în urmă faţă de toate neamurile, şi vreau să-şi întrebuinteze toate puterile pentru a face ispravă cu ucenicii lor, pe pămîntul lor şi la ceasul cînd glasul vremilor i-a chemat şi pe dînşii la greaua şi sfînta muncă a luminii.

Cel mai ager şi mai harnic la cetit, pentru care avea o putere neobişnuită, care nu slăbia nici în ceasurile de noapte şi cuprinse cu vremea toate ramurile cugetării şi artei poetice, cel mai personal şi roditor în idei, spirit cu adevărat superior de la cele d'întăiu manifestaţii ale sale, om înzestrat în acelaşi timp cu comprehensiunea şi judecata relativă a istoricului, cu stricteţa de metodă a omului de ştiinţă şi cu căldura binefăcătoare a poetului, e TimoteiŢu Ţipar, care se serie, încă de la început, cu litere latine: Cipariu.

S'a născut la 21 Februar 1805, în satul Pănade, pe costişa unuia din frumoasele dealuri cu vii care mărgenesc la stînga drumul ce pleacă din Blaj, de-a lungul Tîrnavelor, — sat de iobagi cu o «baroneasă bătrînă», căreia-i plăcea de limba românească şi de

¹ *Tribună* pe 1903, n-1 44.

copiii isteți ai «Valahilor». La 9 ani, după obicei, părinții, plugari, badea Iacov și lelea Salomia, îl duc la Blajul călugărilor și «domnilor». Trece în Aiud la Minorii ca să învețe ungrește,— o limbă care se cerea tot mai mult și, în avîntul poporului care o vorbia, amenința să înăbușe pe a noastră. Ajunge preot, dar nu îmbracă haina călugărească. La 1828 e prefect de studii și predă, în latinește, filosofia. La 1840 înlocuște pe Dimitrie Caian cel tînăr la teologia dogmatică, pe care o predă patru ani; din 1834 începe a tileui Biblia. Nu se simte împovărat cu atîta, și, decî, de la 1833 are și grija tipografiei, unde se îngrijește de lucrul frumosului *Orologerii*, care deschide iarăși șirul tipăriturilor blăjene.

Teatrul blăjean, deschis în 1832, cu o cortină de la Sibiiu, dintr'un fond de 160 de florini, strîns de la școlari, și cu un auditoriu de cîțiva orășeni, teatru după moda celor din școlile iesuite ale Ungurilor, dădu lui Cipariu prilejul de a dovedi că lectura clasicilor îl făcuse în stare a cînta în forma unei idile armonioase viața de țară, care-î era așa de bine cunoscută. *Ecloga* lui, tipărită în anul următor, are, în adevăr, versuri de o curăție și de o limpiditate, de o rezistență clasică minunată, care sînt vrednice de a fi puse, fiind însă mai românești ca limbă, ca inspirație, alături cu ale lui Asachi:

O Doamne sfinte, cum de m'ăi lăsat
S'ajung atîtea zile cu păcat?
...În zilele bătrîne
Oamenii mai buni erau, mai multă rivnă,
Iarna mai caldă, vara mai senină,
Cimpii de fructe, butea de vin plină,
Tinerii noștri, fetele mai bune,
Bătrînii noștri mai cu 'nțelepciune.

În adevăr, ca să întrebuițăm un vers al lui chiar:

Ci parcă-î miere, cînd o duci la gură.

Mioara ce are semn «clopot de cioaic», nu e din carton sau lemn acoperit cu hîrtie, și vii, luate din realitate sînt și versuî ca acestea:

Pe fagi, pe ceri, pe piatră și pe ploaie
Scrie-ți voiî, Doamne, lădatul nume,
Ca să rămînă pînă cînd un soare
Va fi pe cer și Marea varsă spume.

Că sînt aluŝii în aceste versuri, că eroii se chiamă Damon, Aminta, Philetas ca în vechea idilă greco-latină, aceasta nu strică frumuseŝa de adevăr a încercării ŝcolarului din Blaj, care, de alminterea, se încercase ŝi în ritm popular, făcînd acest cîntec, pe care-l dă mai tîrziu ca probă metrică în *Poetica* sa din 1860:

Atîŝia feciorî frumoŝi au venit sã te peŝeascã,
Sã-ŝi facã curte domneascã
ŝi tu... numai tacî ŝi coŝi.

O notã nouã în poesia noastrã. Cîntãreŝul a plecat însã pentru a face altfel de ispravã pe Ținuturile întinse ale proŝei, pe ogoarele largi ale ŝtiinŝei¹.

Încã în 1835 Cipariu se punea în legãturã cu Eliad, în dorinŝa lui de a cunoaŝte scrisul romãnesc nou din Principatul muntean. El doria sã aibã *Istoria bisericeascã* a lui Meletie al Artei, tradusã de Mitropolitul Veniamin, apoi Operele lui Cantemir, pe care, cum ŝtim, anunŝaserã cã voiesc a le tipãri tinerii scriitorî moldoveni. Ce mai cetise prin cataloagele de tipãrituri bucureŝtene: *Retorica* de Marcoviŝi, o cãrticicã a lui Radu Tempca, *Halimaua* lui Gorjan, ceva de Marmontel, o Geografie (a lui Aaron), ŝi chiar «Regulele tragediei» de Vãcãrescu, care n'au ieŝit niciodatã, vrea sã le cumpere. De acolo iŝi aducea, de alminterea, ŝi slovele cirilice pentru tipografia din Blaj, reorganizatã². Pentru unele afaceri, dar de sigur ŝi pentru a vedea, rãŝfoi, ceti, compara mai bine, apare el în anul urmãtor, 1836, la Bucureŝti chiar. Vede aici pe Eliad, pe colonelul Cimpineanu, care-î vorbeŝte de lupta lui politicã, asistã la o revistã a trupelor nouã, trecutã de Alexandru-Vodã Ghica însuŝi; cu dînsul e ŝi Bariŝ, venit pentru interese. Tot ce vede ŝi aude mai însemnat, noteazã exact, în cuvinte cumpãtate. Nu era nici un visãtor ca Petru Aaron ŝi nici un romantic de ŝcoalã

¹ Pentru tinereŝa lui Cipariu, v. cãrticica profesorului Raŝ din Blaj, 1905. Cf. ŝi lauda lui Cipariu de pãr. Buna, în acelaŝi an, ŝi n-l jubilar din foaia bisericeascã «Unirea». Poate cã tot de Cipariu e cîntarea omagialã din 1830, care se publicã în *Foaia pentru minte*, I, n-1 3:

Casei lui cei strãlucite,
Doamne, darea bunã dã-î,
ŝi pre-a' lui cãrari trimete,
Doamne, toŝi îngerii tãi.

² *Scriitorii mireni*, pp. 28—30.

nouă, ci om corect și rece, cu toată nespusa lui sete de știință¹. Cu Eliad a rămas în corespondență²; Bariț e de acum înaintea prietenul său. Dar Cipariu nu era omul care să îndemne încă de pe atunci la o operă literară comună; el aștepta ca aceasta s'o facă altul, și atunci încă, dacă scrise, el ceru să i se respecte strict anonimul. Era modestie, era cochetărie poate, era isolare de cercetător științific, dar era și lipsă de avânt, căci, unindu-se și avântul, cine știe ce s'ar fi putut alege din marile lui însușiri superioare! Cu dreptate îl mustră deci Bariț pentru că «ține în pulpit o mulțime de manuscripturi mai mult filologice — mi se pare că multe și poetice —, rodul geniului, dintre care unele împliniră cei nouă ani a lui Horație, și nu vreți să le împărtășești cu nimenea»³.

V. SIMION BĂRNUȚ (BARNUȚIU).

Cel de-al doilea reprezentant al curentului nou, Simion Bărnuz, era din Bocea-Românească, unde se născuse din părinți țerani, Ioan și Ana, la 21 Iulie 1808. Învață în părțile ungrești de lângă Ardeal, la Șimlău, școala elementară, la Careiu, Nagy-Károly, gimnasiul, pe care-l face cinci ani, pînă în Septembrie 1825. El vine la Blaj pentru gimnasiu și filosofie, urmînd apoi și cei trei ani de teologie, — în toamna anului 1825. I se dau la ieșire funcții administrative: arhivar la dicasterie, sub-rector, notariu consistorial. Numai în 1832 ajunge profesor de istorie universală și filosofie. Peste un an însă, lasă istoria lui I. Rusu, om harnic, care dădu în trei volume, supt titlul *Icoana pămîntului*, un bogat manual de geografie, despre care va fi vorba mai tîrziu⁴. Bărnuz trecu în 1839 ca profesor de filosofie la «liceul episcopesc», și aici el făcu înnoirea fericită de a preda filosofia în românește. Astfel el făcea dintr'un studiu formal și mort, unul viu și-i dădea îndată, prin puterea împrejurărilor, toată aplicația practică, de multă vreme așteptată⁵.

¹ V. notele în nl. jubilar al *Unirii*.

² *Tribuna*, pe 1903, nl. 1.

³ *Fouia*, I, p. 64.

⁴ Rusu făcu o călătorie la Brașov în 1838 și merse chiar la București și pînă în Moldova ca să vadă țara și urmele trecutului (*Gaz. de Trans.*, pe 1838, p. 34).

⁵ Prefața la *Dreptul public*; Iași, 1867.

Era foarte bucuros de această schimbare. Filosofia, zice el, poate fi privită ca «roaba teologiei», dar ea n'a fost în Blaj pînă atunci «roabă ce merge cu lumina aprinsă înaintea Doamnă-sa, ci roabă care-î poartă şlepul din dărăpt». Acum, cînd «jugul şi robia limbii latineşti» s'au înlăturat, el nu vrea să predeie într'o limbă oarecare, ci numai în limba cea bună, pe care se căzuşte acum să o înveţe, el, Ungureanul din părţile copleşite de străini. Îl vedem cerînd, la 5 Octombrie 1839, lui Bariţ, să-î facă un sub-abonament la «Curierul» şi să adauge şi citeva «dărabe» din «poezii saū din ritorii» Terii-Romăneşti. Căci vrea, spune el cu modestie, «să-şi netezească şi să-şi îndrepteze limba».

Acesta, filosoful, nu era menit să fie un scriitor orî un ziarist. Învăţămîntul, în forma lui cea mai înaltă, era menirea lui; pe principii eterne el voia să razime o nouă concepţie a datoriei neamului său faţă de sine însuşi şi de omenire. Ajunse astfel la filosofia Dreptului, la Dreptul constituţional, la teoriile proprii cu privire la viaţa politică a neamului.

Dar, pentru ca să se înfăţişeze după chemarea sa, trebuia alte împrejurări, trebuia deşteptarea interesului politic între Romîni, ivirea unui ideal românesc şi în aceste părţi supuse. Aceasta era să se întimple însă numai după 1840, ca o urmare a presiunii exercitate de învierea politică a Ungurilor, de planurile lor panmaghiare, care au adus Romînilor de peste munţi acelaşi folos pe care l-au adus celorlalţi mişcările revoluţionare greceşti pe teritoriul lor naţional şi visul Eladei mari, din Carpaţi pînă la Capul Matapan.

VI. GHEORGHE BARIȚ (BARIȚIŢ).

Cel mai vioiu şi cel mai puţin original dintre tinerii ce reprezentă o nouă direcţie, de realism practic, — rămînerea în ţară, ajutarea culturii ei aşa de mult rămasă în urmă, criticarea relelor, descoperirea părţilor bune, coordonarea şi disciplinarea silinţelor, îndreptarea către popor —, e Gheorghe Bariţ.

Nu era un fiu de ţeran, ci se născuse în casă preotească, fiu al parohului Ioan Pop, care avea drepturi de nemeşie, fiind «nobil armalist», cu blason vechiu din vremea Crailor. Învaţă întâiu în Trăscău, de la 1820 la 1824. Face ginnasiul în Blaj, apoi trece

pentru cursul superior la Cluj, unde urmează și filosofia la Universitate. Gîndul de a-și face o carieră îl întoarnă la Blaj, unde acum străbate cursurile mai înalte de teologie. De aici iese pentru a preda fizica acolo, în Blaj. În 1836, poate fără să se gîndescă a intra în corpul învățătorilor de acolo, el vede Țara-Românească, stăpînită cultural de mintea lui Eliad.

Încă fiind în școală, Bariț arătă chemare pentru scris. Școlarii seminariului din Blaj se uniseră, cum văzurăm, înrîuriți atît de veștile ce li vor fi venit din București, cît și de exemplele colegilor din institutele iesuite, pentru a da represintații de teatru. Cu aceea cortină comandată la Sibîiu, dintr'un fond de 160 de florinî ¹ și cu un public de cîtiva tîrgoveți, ei începură teatrul lor de școală la 1832, de serbătorile Crăciunului, și urmară astfel cinci ani de zile. Pentru o represintație din 1835, Bariț scrisese cîntecele «Înstrăinații», care cuprinde și cîteva versuri bune, cu o ușoară mireasmă de poezie poporală:

Arieșul sărăcește,
Otlul tot se mai iuștește,
Streiul seacă, ostenește:
Niciuna nu crește.

Apoi sfatul:

Trecem, trecem, frați, dincoace,
Unde ceriul toate coace,
Vîntul suflă pace.

Ca o prezicere fericită sună în sfîrșit vestirea:

Fiul timpului sosește
Și spre voi privește ².

La Blaj era mult de lucru, însă și mai mult în alte locuri. Tată marele, bogatul Brașov, unde grămădiau încă pe atunci averi mari, pe care nu erau grăbiți să le cheltuiască negustori așa de des-
toinici ca un Rudolf Orghidan, un Ioan Jipa, un Gheorghe Nica, frații Iuga, frații Cepescu. Brașovul nu-și avea decît «școluța» de biserică a Sf. Nicolae, ținută din prea puțin și cu puține foloase. Acolo ajunsese, de almintrelea, de la Decembre 1828 înainte, dascăl de românește Nicola Nicolaș, traducătorul lui «Plutarh cel

¹ Cf. Brînzeu, *l. c.*

² S'au reprodus în *Foaia* din Brașov, II, n-1 18.

noiu» și al «Gheografieii», celei d'întăiu lucrării de geografie mai întinsă apărută în românește.

Dar, de la un timp, scrierile din Țara-Românească, care făceau acumina în Ardeal minunile pe care mai înainte Ardelenii le făcuseră dincolo de Carpați, treziră și aici în Brașov dorința unei vieți de cultură națională. Nu e fără însemnătate marele număr de Romîni brașoveni, dintre negustori, cari se abonează la marea seriere poetică a lui Anton Pann, «Noul Erotocrit». Vechea tovărășie de negoț și de viață socială cu Grecii era și aici pe sfirșite; fiecare neam înțelegea să trăiască pentru sine. Astfel, îndată după 1830 se ajunge la o trainică înjghebare a «gremiului» deosebit, pe care-l formează numai negustorii romîni, și la 1833 aceștia ieșeau și din rindul credincioșilor bisericii grecești din Cetate, pe care totuși bogătașul romîn și principe de Imperiu, Grigore Brîncoveanu, o încărcase cu venituri, dîndu-i casă de școală, bibliotecă bogată și două moșii, și-și luară cu chirie o simplă casă pentru ca în cuprinsul ei modest să asculte liturghia românească. În loc să se caute pentru copii «loghiotați» de peste munte — unde, iarăși, seminția lor se împuținase —, unii dintre acești negustori se gîndiră la tineri romîni, din acei, bine pregătiți, pe cari-i dădeau școlile înalte din Blaj. Nu apucaseră a se întoarce acolo cei d'întăiu școlari pe cari, împotriva tuturor prejudecăților și deosebirilor religioase iritate de proști și interesați, îi trimisese Brașovul însuși și Țara Birsei. Deci, I. Jippa și Dsanly (Geanli), cari-și aveau copii între acești învățaței brașoveni ai marii școli blăjene, nu se sfiiră a plăti ca preparator al acestora pe teologul unit Gheorghe Bariț, care-și mîntuise tocmai învățătura bisericească. Astfel veni în vacanța anului 1834 acest om providențial pentru Ardeleni în marele emporiu de graniță, care-i putea da un așa de larg cîmp de activitate.

Aici găsi 12.000 de Romîni, o clasă superioară de negustori «avuți și harnici», uniți încă, prin legături de familie și de afaceri, cu alții, Greci și Bulgari, cari i se păreau tînarului teolog blăjean, că, meniți, cum erau, a-și pierde conștiința națională, sînt chemați a spori rîndurile Romînilor. Găsi trei biserici, a Sf. Nicolae, foarte bogată, bisericuța din marginea Șcheilor și biserica din Cetate; găsi școala din suburbii, care n'avea nici măcar trei

clase bine osebite și rînduite, găsi un început de școală bisericească în Cetate chiar, unde se oploșise numitul Anton Stamatopol, dascăl gree vagabond, care știa și românește și italienește și cite puțin din alte limbi și trăise în casa lui Dumitrachi Bibescu, înainte de a pleca în lume, cu prilejul răscoalelor din 1821, nemerind cînd la Suceava, cînd la Sibiiu, cînd la Făgăraș, pînă-și află rostul, destul de bine plătit, din Brașov, unde era chemat a face din copiii negustorilor buni negustori moderni, știind socotelile și, pe lingă româneasca de-acasă, grecește și nemțește¹. I se păru că orașul are altă chemare decît aceasta și că din el s'ar putea face focarul învățămîntului superior românesc în Ardeal, Mîntuindu-și teologia în 1835, el trimese în primăvară un memoriu în acest sens cunoscuților săi din Brașov. Arăta adîncul întunerec în care zace neamul românesc din Ardeal, căruia nu-i poate ajuta nici Împăratul, cu toți dregătorii lui, nici «domnii» de Ungur, nici Sașii — cari nu sînt nimeni chemați a ne ridica din tină, — ci numai membrii săi; dacă s'ar curăți de ura religioasă întetită de «măiestriile pizmașilor» și ar voi în sfîrșit să-și facă drum. Pe nimic nu se pot sprijini însă Romîni în această acțiune mîntuitoare decît pe «creșterea bună» pe care o dă școala. Blajul are cincî sute de ucenici ai luminii la un popor de 1.200.000 de suflete: Brașovul, cu cît bănet are în lăzi, poate face și mai mult. El oferă să înceapă, cu ajutorul tuturor².

Glasul lui fu ascultat, și se începură negocieri cu dînsul, care duseră la bun capăt. De și căpătase catedra de fizică la Blaj chiar, Bariț o lăsă bucuros pentru a se învoi, la Septembre, pe 200 de florini noi, mîncare și locuință, cu Brașovenii, a căror școală din Cetate se deschise astfel, cu istorie, geografie, nemțească, și chiar limbă latină, încă în cursul anului.

Odată ajuns dascăl la Brașov, Bariț dă aici, ca întie lucrare literară a lui, frumosul cuvînt pe care-l ținu în Iulie 1837 la examenul școlii în care el era directorul și îndrumătorul.

Începe cu mărturisirea greșelilor și neajunsurilor neamului. Ele se datoresc unor pricinî foarte vechi: îndelunga strecurare a barbarilor pe toate plaiurile, năvălirea străineii culturî slavone — el crede în

¹ *Contr. la ist. învăț.*, p. 17 și urm.; Birseanu, *Ist. școalelor din Brașov*, p. 21.

² Birseanu, p. 23 și urm.

arderea cărților cu litere latine de Alexandru-cel-Bun —, frământările dintre uniți și neuniți în Ardeal, războaie vechi și nouă, până ce Românii de dincolo s'au putut odihni în sfârșit supt scutul Austriei ocrotitoare. Atita n'ajunge însă pentru a opri decăderea unui neam care «merge ca racul». Trebuie, zice el, «să lucrăm singuri», în loc să se aștepte orice dela pomana Cirmuirii. Din cei 2.500 de preoți ce au Rominii în Ungaria, să se îndemne a scrie măcar unul la sută, dînd celorlalți predice care să se poată pune alături cu ale lui Petru Maior, care e și pentru Bariț — de și în multe privinți, nu calcă pe potecile acestuia, — un învățator venerat. În loc să se îngămădească la școli străine, cheltuind astfel din banul lor puțin, pentru altă cultură, Rominii să-și facă ei lăcașurile lor de învățatură. Douăzeci de familii ar fi în stare să-și ție o școală cum trebuie, care ar fi și un nou așezămînt național. În aceste școli să domnească însă noul spirit liber și viciu al pedagogiei iubitoare, și Bariț indeamnă pe ai săi la crearea unei literaturi pedagogice¹. Doria să se învețe cu temeiul meșteșugurile și negoțul, și făcea chiar tot odată un proiect de școală comercială cu lecții de specialitate și istorie universală, istorie naturală, geografie superioară.

După cîtva timp, Bariț, dese ori dezgustat în cele d'întăiu timpuri și sfătuit de prieteni să plece, află un statornic sprijinitor în cumnatul prietenului său I. Maioreșcu, în energicul și harnicul protopop Ion Popasu, care veni ca protopop al orașului în Decembrie 1838².

VII. CELE D'INTĂIU FOI ROMĂNEȘTI DIN ARDEAL.

Cu mult înaintea de aceasta însă, el își găsi acolo un mic cerc de oameni cari aveau tragere de inimă pentru literatură și erau în stare, cum și dovediseră, a-î aduce servicii. Acuma bătrîn, Ioan Barac, translatorul orașului, păstra o sumedenie de povești versificate de-ale lui, care nu putuseră vedea lumina; era deprins să nu fie ținut în samă de oameni cari umblau numai după interesele lor, și de aceia îi fu o mare bucurie să cunoască pe acest înțe-

¹ În *Curierul de ambele sexe*, I. După broșura «Cuvîntare scholastică», apărută în Brașov chiar, la 1837. Cf. Birseanu, p. 30 și nota **.

² *Gaz. Transilvaniei* pe 1838, p. 93.

legător Român din Blaj, care nu vedea cît de puțin în nenorocita dezbinare confesională un motiv pentru a împărți pe Romîni din Ungaria în două tabere dușmane.

Mai era apoi Vasile Pop, întors de cîtva timp din Moldova, om cu idei proprii asupra limbii, cu metodă științifică și cetire întinsă. El scrisese și era gata să iea din nou condeiul pentru a spune cuvîntul său în certele cele nouă cu privire la limbă.

În sfîrșit, dr. Vasiciu, autorul *Antropologiei*, care apoi mai publicase și o folositoare *Dietetică*, lipsită de orice pedanterie și formalism, căpătase locul de medic al carantinei din Tîmiș. Era un om cu firea poetică, o minte largă, în stare să grupeze original multele sale cunoștinți din ramuri deosebite, și, pe lingă aceasta, înzestrat cu darul și dorința de a scrie frumos, lin, înflorit pe înțelesul Romînilor săi, cărora voiă să li folosească mai ales dîndu-li cunoștinți reale despre trupul și sufletul omenesc, despre natura bogată și tainică, de care ființa noastră e încunjurată.

Pe atunci, Sașii aveau ziarul lor și foaia lor de petrecere literară. Bariț era în deplina cunoștință a lucrurilor din Țara-Românească unde Romîni chiar aveau publicații de amîndouă felurile, și el primia și foile corespunzătoare ale lui Asachi din Moldova. Firea lui de om întreprinzător, care vrea să întemeieze lucruri nouă spre ajutorul obștii sale românești, trebuia să-l îndemne a urmă aceste exemple ce avea supt ochi, a grupă aceste puteri ce i se înfățișau. Era însă sărac, și nici ceilalți trei Romîni nu puteau lua asupra lor riscul unei afaceri ca aceasta, într'un timp cînd totuși — și mai ales acolo în Ardeal, se cetia foarte puțin. Se găsi însă un German din Frankfurt, Gött, așezat în Brașov, care îndrăzni să încerce. Astfel putu să iasă acolo cea d'întăiu foaie a Romînilor de peste munți.

Deci începu să apară în 1837, prin conlucrarea acestor factori, la cari se adăuga sprijinul bănesc al bogatului negustor român Rudolf Orghidan, o publicație săptămînală, o «Foaie a Duminecii» menită «spre înmulțirea ceii de obște folositoare cunoștințe».

Nu se dădea numele redactorului, se chema că o scoate «o societate de învățați», titlu care, pe vremea aceia, la Germani și la acei cari-i imitau, n'avea nimic pretențios. Se dădeau mai mult articolașe de învățătură sau de curiositate, cum se întilniau în foiletoanele «Albinei», care, în această privință, inspirîndu-se și ea

de la anumite publicații germane, dăduse exemplul. Era vorba de lupte cu șerpi, cu cîni, de minuni ale naturii, ca peștele «Dorado», de zidiri sau locuri vestite, de oameni mari — dar nu ai neamului, — Petru-cel-Mare, Mohammed al II-lea. Cînd și cînd, se publică versuri, sentimentale ca această definiție a sărutării:

O rază foarte infocată,
Îndoit aprinsă și inflăcărată.

Sau morale, precum :

Fapta bună este rară
Ca și bruma cea de vară.

În toate se vede pecetea lui Barac, care-și și anunță pe această cale *O-mie și una de nopți*, talmăcite de dînsul.

Astfel redactată, revista nu putea să placă prea mult, și Cipariu făcea, într'o scrisoare către Bariț, haz pe socoteala bietului «translator», silit acum a face versuri de dragoste cînd «mai că și-o fi uitat ce fel de Dumnezeu acela-î»¹.

Astfel, odată cu anul 1838, Bariț iea asupra-și publicația, căreia-î zice acum «Foaie literară» și pe care, de la 2 Iulie, o intitulează: «Foaia pentru minte, inimă și literatură», titlu pe care-l păstră de acum înnainte. Tot odată, începînd de la 12 Mart 1838, Bariț începea tipărirea unei foi politice, în format mare, cu litere deslușite și pe hîrtie deosebit de bună. Era foarte bucuros că primise voia de a o publica și, în cel d'intiîu număr al acestei «Gazete de Transilvania», o califica drept «o îngrijire nouă, un dar deosebit, o facere-de-bine neprețuită, o privighere, o pronie părintască cu ochi ageri străbătătoare asupra-ni și la toate lipsurile și trebuințele noastre», un puternic strigăt de: «Deșteaptă-te și tu, Romîne».

Redactorul ardelean avea mai multă dragoste pentru acest ziar de vești, pe care-l prelucra însuși de la un capăt pînă la altul, întrebunțînd foile germane care-î sosiaū. Aceasta era opera sa personală, pe cînd revista de distracție pentru familii, de pregătire pentru tineri și de dezbateri gramaticale, pe aceia înțelegea mai mult s'o puie la cale, s'o presideze, s'o îngrijească, lăsînd colaboratorilor statornici sau trecători pe cari i-ar aduce vremea, sarcina de a o redacta.

¹ Corespondența lui Bariț, tipărită de Gh. Bogdan-Duică, în «Tribuna» din Arad, an. 1903, n-1 2.

«Foaia», «hotărîtă ca să fie cetită de mai multe plase de oameni», nu se ține numai cu bucăți originale sau notițe instructive, ci face o parte foarte largă reproducerilor. Scopul ce se urmărește prin aceasta, e să facă cunoscută în Ardeal și părțile ungurești noua literatură, relativ bogată, din Principate, literatură care putea răzbate numai cu greu în acele timpuri de aspră și bătătoare censură austriacă, de strict sistem Metternich, dușman oricărei culturî cu colorit «filosofic» și național. Foloasele pe care Bariț le-a adus astfel unității de cultură a Romînilor și simțului de solidaritate a neamului, care trebuia să resulte dintr'însa, sînt în adevăr neprețuite. Multe idei greșite, multe prejudecăți meșteșugite hrănite de școlile străine la care trebuiau să urmeze și Romîni din Ungaria, multe zvonuri zădarnice și clevetiri interesate s'a înălăturat astfel în folosul conștiinței romănești comune. Dascăli ardeleni și bănațeni din Moldova și Țara-Romănească nu izbutiseră a face iubiți la noi pe Romîni din acele Ținuturi; stimă și simpatie pentru «Țereni» și Moldoveni s'a căpătat însă, de sigur, prin reproducerile lui Bariț.

Rare ori Eliad retipărise pînă atunci cite ceva din revista lui Asachi, care era încă mai zgîrcit în ceia ce privește locul făcut scrierilor din alte provincii romănești. Înnainte de toate, unul era Muntean, cellalt Moldovean, ținînd la particularitățile lor de grai, la deosebiriile lor de scris, la tradițiile lor literare și culturale, la cărțile și la oamenii lor. În zădar strigă Eliad împotriva egoismului; îl avea și el, și într'o măsură destul de mare. Bariț e cel d'întăiu care nu înțelege a ridica Brașovul său, Ardealul în care s'a născut și trăiește, grupul de scriitori strîns în jurul publicației sale. E cel d'întăiu care, trecînd peste deosebirile confesionale din Ținutul său—și Petru Maior zisese: «Veri uniți, veri neuniți, tot sînt Romîni frați împreună¹»—, înălăturînd orice ambiție separatistă, înțelege a fi în scrisul său numai Romîn și a face o operă generală romănească. Și-a croit odată «planul de a face cunoscuți cit se poate pe Romîni din Împărăția Austriei cu sporul și cercările ce le fac Romîni din cele două provincii vecine, în literatura romănească», și nicio lipsă de atenție, nicio nedreptate și jignire chiar, nu-l pot face să-și părăsească gîndul, să-și calce făgăduiala.

¹ Corespondența lui Moise Nicoară, I.

Prin «Foaie» cunoscuro astfel Romîni de peste munți poesia și prosa lui Eliad («Suvenirul», «Potopul», «Pruncul și bătrînul», «Singurătatea», «la Elvira», cutare traducere din Lamartine, apoi: «Serbarea cîmpenească», biografia lui Tichindeal, a lui Lazăr); a lui Asachi, în mă mică măsură (și «Amorul rănit»); prin ea fură ei puși în curent cu discuțiile de gramatică dintre Eliad și Negruț, dintre Eliad și Săulescu; în ea se dau raporturi despre școlile din Principate (ale lui Asachi), unele cuvîntări didactice, din Iași; se răs-pindește și aici o bună parte din scrisul noș, așa de vioiu și armonios, al lui Negruț («Șalul Negru», «Uriașul Daciei», hazlia povestire a felului cum a învățat carté românească; biografia lui Seavinschi); se semnaleză disertatii de-ale lui Săulescu («Caput Bovis»); se scot la iveală și pentru acest public anumite lucrări ale poetilor moldoveni tineri, cari se deprinseră de la un timp a trimete chiar și de-a dreptul la «Foaie»: Pogor, I. Poni «Zimbastianul», încă școlar («Vechiul ostaș moldovean în războaiele lui Ștefan-cel-Mare») ¹, V. Popescu-Scriban (Viața lui Bob), Kogălniceanu; se reproduce cite ceva din Aristia: din *Saul*, din «Iliadă» (cu observarea: «încă n'am văzut limba unui neam cu atita norocire tractată sintactice»), ba chiar din Alexandrescu, cu toată afurisenia lui Eliad împotriva rebelului. Găsim oda lui Flechtenmacher către Ghica-Vodă, ba chiar scrieri de-ale Basarabeanului Hăjdău, al cărui vestit discurs fu prefăcut în românește de un Moldovean, Căminariul Mălinescu, și trimes anume lui Bariț ². Cum se vede, Moldovenii sînt întru citva părteniți, și acesta era curentul general printre Ardeleni, căroră gluma lui Eliad li se părea prea ușuratecă și necuviincioasă, și cari-și simțiau cu dascăli și seruitorii din Moldova oarecare comunitate de înriurire a culturii și literaturii germane.

Din partea lui, Bariț are articole biografice: despre Iosif al II-lea, Maria Stuart, Anna Boleyn, Channing, Richelieu, Samoil Vulcan, Vlădica Orăzii, mort la 25 Decembre 1839, în vristă de 81 de ani. Apoi cite o notiță (ca despre Geografia Ardealului de Marienburg, despre călătoria lui Gegö în Moldova), o glumă, ca scrisorile de la inchipuiții cetitori cu păreri deosebite, pe care le pune la începutul «Foi».

¹ Foaia, II, p. 89 și urm.

² I, p. 167.

³ I, p. 160 și urm.

Ba descoperim chiar cite o veche poezie ori și una nouă, precum e «Suspinul», «compus din prilejul producției în limba românească a dramei *Inimile multămitoare*, în Brașov, la 26 Dechemvrie c. v. anul 1838»¹, sau poetica bucată în prosă, *O noapte la lună în Brașov*², *O primblare de rămas-bun la Brașov*³; traduceri chiar din Schiller și din Goethe (cu alusii: «sansculottismul literar»). Găsim discursuri și traduceri: despre stil (din Jeiteles).

Dar, încă de la început, el publică articole de direcție, cum nu se mai scriseseră în Ardeal. Are un cerc de interes și o cultură generală mult mai mari decît ale lui Eliad, și e mult mai vorbăreț, mai sfătos, mai practic și aplecat spre povește decît Asachi. Păcat că sînt relativ așa de puține — Bariț fiind foarte prudent și, pe lingă aceasta, așa de ocupat cu gazeta politică — aceste studii ușoare, dar pline de idei nouă și de învățăminte!

O bucată aleasă e «Privirea peste Ținutul Hațegului⁴», cu avînturi poetice ca acestea: «Frumoasă Transilvanie, dulce patrie, clasică, pămînt sfînt, maică cu durere», — strigăt de iubire pentru pămîntul de naștere, care dovedește că acești tineri aveau ochi și simț pentru cele din jurul lor și că nu-î mai orbia pentru ele strălucitorul miragiū al Romei străbune. El îndeamnă la străbaterea Ținutului părintesc: «La Densuș să călătorim... Aici să ne facem hagiū asupra cenușii măi marilor noștri... Noi n'avem loc măi frumos în patrie decît Valea Hațegului».

Nici loc măi plin de amintiri, adauge el, decît cuibul de piatră al Huniadeștilor, în același unghiū de munte al Apusului.

Presentul îl vede, îl cîntărește și, aruncîndu-î osînda, vrea să-l îndrepte. «Nu se poate face nimic cu un neam din ai cărui fii parte mare sînt măi într'o linie cu vitele care le păzesc.» Cu citeva «școluțe» de sat, nu se face isprava mîntuitoare. Deosebiriile confessionale sînt o nenorocire, și nu se cade ca fiii aceluiași neam să se îndușmănească pentru «popii din Țarigrad și din Roma»: «pentru aceia Rominii tot ar putea să trăiască unul cu altul frățește, căutînd numai atîta: că sînt Romini». Seminarile nouă nu dau preoți pentru popor: «toate le învață, numai ce trebuie, nu».

¹ *Foia*, II, nl 9.

² *Ibid.*, p. 134.

³ *Ibid.*, pp. 143-4.

I. nl. 5.

Păstorului sufletesc al satelor nu-î sînt de nevoie sterpe învățăturî înalte, cit economie rurală și pedagogie.

E sătul de marii învățați pretențioși, de «șarlatani și proroci mincinoși», de «sofiști», de cîți strigă, bătîndu-se în piept și umflîndu-se în pene, numai «humanitate, naționalitate, libertate, toleranță, sînge de Roman, strămoșii noștri». Vrea oameni întregi, spirite în adevăr culte. «A avea știință mare și a fi cultivat nu însemnează tot una». Căci poate fi cineva «învățat așa cit să-î cumpănească capul într'o parte, și, dacă nu-î este inima curată, nu se poate zice că are vre-o cultură»¹.

Cultura nouă să fie «filosofică», laică, liberă. «De cumva a cugeta și a judeca bine este stricăcios, apoi dară mai bine să mă fie făcut Dumnezeuî viețuitoare necuvîntătoare, dobitoc, fiară». E firese lucru să se sperie de asemenea noțiunî toți «lilieciî, căroră fiîndu-li nesuferită lumina, o sting cu aripile salc și oleiul il beu din candelă». Trebuie lăsați însă în colțurile lor de întunerec. Sînt morți, doar, și nu pot vorbi. N'aibă nimeni frică: filosofia nu face niciun rău, nu aduce neapărat fulgerele în pliseu-î de oțel. Lumea nu se strică pentru catedrele de filosofie ale fraților din Principate. Păcatele de cugetare și desfrîul de viață și falsificarea de simțire de acolo nu le aduc filosofii de pe catedră, ci preceptorii străini improvisați, «veneticul acel mișel», care se strecoară în încrederea părinților și smulge din sufletul copilului respectul datinelor bune, supunerea față de poruncile patriei. Chiar fruntașii Bisericii, episcopî, canonicî, stareți, simt datoria de a se pune în fruntea mișcării de luminare².

Căci cultura cea bună pleacă de la conștiința unuî neam, lucrînd apoi de la sine, pentru a o întări. E contra galomaniei, ca și contra germanomaniei, a începătoareî ungaromanii — «un preot spunea ca o norocire a sa», scrie el aiurea, «cum că el, de cînd este căsătorit, n'aû vorbit romănește cu familia în casă»³—, și mulțamește luî Dumnezeuî că nu ne-am spurcat mai mult și cu rusomania, care e «mai uricioasă și netrebnică decit celelalte».

O nouă creștere, potrivită cu nevoile locului și timpului, o creștere reală, nu de forme, aceia va aduce lucrurile înapoi acolo de unde niciodată n'ar fi trebuit să se clinească, la izvorul pro-

¹ *Foaia*, I, n-1 21.

² I, p. 64.

³ *Ibid.*

priu, unde n'ăi nevoie să aștepți ca alții, cu mai multe drepturi, să treacă înaintea ta, plecînd mai de grabă la drum și întrecîndu-te neapărat.

Cîrmuirii, zice el aiurea, în cel d'întăiu n-r al «Gazetei de Transilvania», nu trebuie să i se ceară ocrotire deosebită, părtere, milă, ci numai libertatea muncii culturale, prin care se poate ajunge la toate. «Deșteaptă-te și tu, Romîne», e lozinca, spusă întăiu în prosă, cultural, înaintea de a fi cîntată în vers, revoluționar. *Binele cel mare* e «că ni se dă voie slobodă a ne lupta și a păși cătră lumina noastră pe toate căile care sînt deschise și înaintea altor neamuri».

În această operă de «cultivire», cea mai grabnică și cea mai mare, avem nevoie de *scriitori clasici*. Fără să cruțe pe cine putea să ia alusiile asupra-și, Bariț declară că poate fi privit astfel numai acela care întrunește două condiții: să cunoască «vistiერიile unei limbă moarte și a uncia din cele vii clasice din Europa» și, mai ales, să știe desăvîrșit limba lui, căci limba românească e «mai adîncă de cum gîndește cineva», și se poate zice că «nu este nicio limbă a Europei care să aibă mai multe izvoare de bogăție»¹.

Asachi n'avea de ce să se supere; Eliad putea să vadă însă o contestare, obiectivă și motivată, a suveranității sale literare.

Mult mai slabă e partea originală, în Ardeal lipsind pe atunci cu totul literatura poetică, pe care nu recele Bariț era omul s'o trezească, s'o aducă la lumină. Poesii dau mai întăiu necunoscuți cari iscălesc cu litere și puncte: un N.², un xxxz, un Cl. N. P., Gh. Nicolau Zeborianu, «școleriu»; alții scot innuri pentru Împăratul³, fac «stihuri» pentru examene⁴.

Maiorul Györfyi, Ungur curat, e prins și el de dorința de a serie românește și trimete poesia lui⁵. Un «T.» traduce din Goethe⁶; un alt anonim din Schiller, din Gessner, destul de rău; se încearcă și traduceri din Ungurii Vörösmarty și Kisfaludy; Sora Noac dă traduceri din Ovidiu însuși, și bine, — bietul preot!

¹ *Foaia*, I, p. 123 și urm.

² N-le 11, 12; cf. și pp. 105—6.

³ N-le 16, 19.

⁴ II, p. 55.

⁵ I, n-1 32.

⁶ I, n-1 26.

În curînd însă foaia își are poezii ei, dintre cari unul, pentru motive mai mult politice, a fost mult lăudat. Amîndoi sînt uecnicii Blajului și ocrotiții lui Bariț: Andrei Murășan (născut la 16 Novembre 1816 în Bistrița; face studii în Blaj; e de la 1838 profesor în Brașov) și vărul său Iacov Murășan (născut la 28 Novembre 1812 în Ribrișoara; profesor în Brașov și redactor al «Foi».) Nici unul, nici altul nu iscălese cu numele întreg; nici unul, nici altul nu se înalță la adevărata poezie, decît doar în aceste versuri ale lui Andrei¹:

Pasere din colivie,
Soarta mea cu soarta ta
Ați legat o prietenie
Care cred că va ținea....

El traduce și cite ceva din Saphir.

Iar al treilea poet, «Ardeleanu Aurel», însemna încă mai puțin.

Nici bătrînul Barac nu uită foaia care fusese cîndva a lui². Astfel îi dă cite un «moral pentru tinerețe»³. Ba, odată, o nerește chiar, ca în această anacreontică din 1840:

Dacă nu știi ce e dorul
Și nu cunoști pe Amorul,
Care doarme ușurel,
Nu-l deștepta și nu-ți face
De lucru; dă-i bună pace,
Nu-ți face vorbă cu el.

Orî:

El coase la midere
Cu multă deprindere,
El croiește pînzele
Și coase într'insele.

Mai lesne se capătă cite un scriitor de articolașe și schițe. Unul vorbește, cu oarecare haz, de «domnișorii, coconășii noștri de astăzi», pricepuți la boston, nelipsiți de la opere și teatru, purtînd în buzunarul hainei cu nasturi de aur «sticlă saună dozis cu parfumuri» — un tip nou în Ardeal⁴. Gavra, «profesorul din Arad, reghin,

¹ Foaia II, pp. 129—30. Aupra lui Andrei, v. I. Rațiu, *Viața și operele lui Andrei Murășanu*, Blaj, 1900, — unde și bibliografia.

² Foaia, II, pp. 79—80.

³ *Ibid.*, pp. 181-3.

⁴ I, p. 103 și urm.

pedagoghicesc, publică de rînd și asessorul de tabulă de judecată a inelitului comitat al Cianadului, precognitele (*sic*) cabinetului Muzelor românești și alu Atheneului român», autorul unui noiu plan de bibliotecă românească, printr'o societate, o «ortăcie» dînd două volume pe an, aleargă cu misterele sale teosofice¹. Din Banat măi trimete cite ceva un anume Tomici. Nicolae Maniu («M. N.») dă cite o notiță din Sibiiu, unde stătca.

Pănă și din Muntenia, ofițerul Șt. Stoica ajută cu o «mică cärticică a toaletei inimii damelor²». Se va vedea că d-rul Pop întrebuință «Foaia» pentru discuțiile filologice al căror dor il ducea de mult. Afară de aceasta însă, el dă doar cite o notă despre vechi cärti bisericești și despre documente din arhivele bisericii din Șchei, a căror însemnătate el a văzut-o măi întăi. De dînsul se măi publică o bucată de poesie, «Celibatul», cu totul ordinară (de ex.

Din potrivită căldură
Fieca strigă, poruncește
Ca să se nască făptură....)

Cel măi statornic și măi chemat dintre colaboratori, cel care scrie despre lucruri măi interesante și, în același timp, măi popular, măi pe înțelesul oricui, avînd și priviri filosofice largi și o formă plăcută, e d-rul Vasici.

Începe cu o schiță despre băile de la Mehadia, în care recunoaștem pe medic, dar nu pe medicul singur, apoi vorbește mișcat despre capitele din viața naturii și a omului: «Floricea», «Ochii verzi», «Ochii și buzele», «Mina», «Lacrimile», «Obrazele și dinții», «Femeia» «Anul noiu», «Primăvara», «Nemărgenirea vieții universului». El dă în chip glumeț lămuriri despre homeopatie, despre societățile de temperanță; ba rupe și cite o suliță împotriva Bănățeanului Meletie Drăghici, care se ceartă cu Sîrbii ca să știe: «este Romul din Gheroda neam cu Cicero saū cu Iulius Cesar». Altă

¹ Propunînd această «neguțatorie foarte roditoare, în care nici de cum poate omul să păgubească, ma, din potrivă, cu bună seamă poate nădăjdi că împrumutații săi bani nu vor fi nici într'o primejdie și că foarte bun ciștig îi vor aduce», el dă lista cärtilor ce are în vedere: «Ulise, Corăbierul cel d'întiū, Pepelea, Lucreția, Marmontel, «Fracmenturi dela obagie», Starea Rominilor din Ungaria de la întoarcerea Preparandiei, Geografie, «Palid cel verde din Veneția», Arătarea nașterii lui Huniadi, Aritmetica memioreală!» V. *Studii și doc.*, XII, pp. 180-1, n-1 CCCXVI.

² *Foaia* p. 105 și urm.

dată se încearcă în nuvele prelucrate din nemţeşte ca: «Elena cea bună»; «Împletitorul de coşerci» şi în «rapsodii», ca «Viaţa».

Vasici dă pagini de toată frumuseţa când vorbeşte de Moarte, de stîngerea soţiei sale, căreia i-a închinat şi versuri¹. «Am văzut pe taicăl mieu bun mult chinuindu-se măi nainte de a merge întru bucuria tatălui său. Am văzut pe scumpa maica mea... Cea măi seumpă, măi credincioasă şi măi bună ce au purtat cîndva pentru mine pămîntul», îi urmează². Sau în această descriere a Crăciunului: «Să ne apropiem cătră oraşul Vitleinului, şi să vedem cum că acesta nu e măi mult nebăgat în samă între oraşele Iudeii. Colea, sta steaua de-asupra grajdului, îngerii cîntă, păstorii fluieră şi măresc pe Dumnezeu, magii alcargă şi se închină pruncuţului şi maicii sale, pe care o văd schimbată în desfătarea cucerniciei şi acoperită cu darul care Domnul său i-au arătat cînd au căutat spre smerirea slujnicei sale şi au ales-o dintre toate femeile lumii, pe care toate neamurile pururea o laudă».

De la o vreme, în 1839, Bariţ introduce o rubrică nouă în revista sa. El cere a i se trimete proverbe, datine, ştiri de istorie şi arheologie, căci, dintre polemice, nu e dispus să tipărească decît pe acelea fără «atingeri personale». Cu prilejul unei poesii scrise de medicul ungar din Inidoara, el se întoarce asupra acestui plan şi cere «a culege odată cîntecele Osianilor şi a' barzilor romăneşti, originale, neschimbate, neatinse, cum se află în gura poporului, în munţi şi în văi, la şesuri şi oriunde. Să vedem care naţie ne va întrece cu acestea.» Cîntece sosiră, în adevăr, din Sibiiu, poate de la Maniu, şi pentru întăia oară viersul poporului ieşi în slovă de tipar³. Urmară cîntece bănăţene, din Caransebeş⁴.

Revistă fără discuţii filologice nu se putea pe-atunci. Toată prudenţa, tot bunul simţ al lui Bariţ n'au putut scăpa «Foaia» de polemice pe această temă. Măi mult sterpe, căci acum se trecuse de punctul practic, pentru a se rătăci fiecare în concepţii individuale ce trebuiau să ducă la certe înveninate, — aceste discuţii au însă folosul de a scoate la iveală scriitorii ardeleni din Ardeal —

¹ *Foaia*, II, p. 125 şi urm.

² II, p. 356 şi urm.

³ *Foaia*, II, pp. 160, 173, 263.

⁴ *Ibid.* p. 55 şi urm.

ba chiar pe Maiorescu, așezat în Craiova —, cari fără aceasta n'ar fi scris.

Cipariu începe, trimetînd un articol pe care Bariț îl iscălește cu o inițială. Vederile lui sînt cu totul nouă, pe deplin îndreptățite și foarte spornice. Nu vrea să știe de latinismul celor vechi, nici de încercările de «italianizare» ale lui Körösi și Budai Deleanu. N'are nevoie nici de croitorii cari vrea să impuie, din pornire de «mic despotism», limba unui singur Ținut, care să fie a lor și cari propun doar prelucrarea, rectificarea, asanarea, îmbogățirea ei, pe de o parte, sărăcirea ei, pe de alta (luînd cuvinte vii și populare și aducînd în locul lor neologisme sterpe, cărturărești, fără valoare poetică). Toți «aū pornit din principni și păreri nu din destul judecate». Limba însăși, în toată vechimea și întinderea ei, cuprinde tot ce-i trebuie ca material și norme; ea atrage de la sine ce-i folosește, ce se potrivește cu dînsa, dintre cuvinte, și răspinge ce e menit să-i fie totdeauna străin. E, cum se vede, pentru întăia oară doctrina grăului organic opusă gramaticalismului mecanic.

Deci «a noastră e datoria, iarăși, a înnoi limba și a-o reduce la starea cea d'întăiu». «Căutînd în lăuntru ei», aflăm toate cele d-rite. Nimeni n'are a-și părăsi vorba lui, căci toate felurile de a grăi manifestă în forme logice același principiu adine și veșnic de viață. «Aș vrea», scrie cugetătorul din Blaj, «ca un scriitor; Mocan, Cimpean, Mărginean ș. a., să scrie tocmai, mocănește, cîmpenește, mărgineneste, și pentru ce să scrie el bucureștenește aū moldovenește?»

Rănind astfel de moarte învățătura de limbă comună, creată, cîrpogită, lustruită a lui Eliad, Cipariu nu-și iea, de alminterea, sarcina îndreptării nouă. Dorește «o mai mare împărtășire de idei între învățații neamului», de și răspinge proiectul, pus și în practică la București, al unui areopag academic cu membri dintr'o singură provincie¹.

Tot odată, el anunța un articol despre slavonisme, a cărui direcție se putea găci. Îl și găsim îndată². Cipariu se declară, hotărît, pentru aceste vechi elemente esențiale ale limbei noastre. Vremele-a sfîntit, «traul de obște besăricese și politicese». Strămoșii nu le-aū luat la întimplare saū din capriciu, ci le-aū ales cu un simț

¹ Foia, I, p. 44 și urm.

² Ibid., pp. 106-8.

deosebit, după folosul lor și potrivirea cu graiul nostru. «Ei, de li-aș și lipsit luminoasa cunoștință asupra slăbiciunilor limbii, precum și mijloacele de a le depărta, după cum poartă cuviința, nu au fost lipsiți de un tact adânc», și au lăsat astfel, de și simpli terani, cari procedau instinctiv, «un model neprețuit pentru toți următorii».

Limba în viața ei interioară,—așa de intimă,—supusă, ca orice corp viu, tuturor influențelor din afară, luptînd cu ele dușmănește sau făcîndu-li partea în folosul organismului, limba singură va dezlega, pe încetul, dar definitiv, chestia slavonismelor. Unele, vechi, speciale, vor cădea. Dar nu trebuie să se adauge, cu bună știință, alte jertfe. «Cu sila de vrea cineva să le împingă, sînt mai tari decît să poată cineva avea nădejde de urmare după poftă; de cad, ar face prea multe risipituri».

Oricum, neologismele nu trebuie să li iea imediat, fără nicio chibzuință, locul. Ar fi o nouă împestrîtare a graiului. «Nu socotesc că ar fi cuviincios ca o zdranță să o schimbăm cu alta..., latinească, italienească, franțuzească și mai știe Dumnezeu cîte alte..., pentru că sînt după moda nouă. Moda nouă, moda veche, tot un drac: Zdranța rămîne zdranță.»

Și aduce exemple de asemenea rătăcire. Arată ce au făcut francomanii pe vremea lui Frederic-cel-Mare, cînd orice German cult scăpăra după neologismele de dincolo de Rin, cînd Gottsched, om celebru, ridica francisarea la înălțimea unei doctrine literare. Și în ce discredita au căzut operele atinse de acest păcat; ce ridiculă apare supt acest raport figura lui Gottsched! Așa va fi și cu scriitorii romîni de astăzi, cari, nepricepînd evoluția firească a unei limbi literare, abuzează de neologisme, scriînd o «frânțezo-neamțo-ungaro-romănească», ce nu poate trăi.

Aici se oprește. De contemporani nu vrea să vorbească. «Pilde nu aduc, căci sînt uricioase.» Nu caută polemică, și n'are de gînd a răspunde. Dintr'un gînd curat au venit idei pe care o îndelungată cugetare le făcuse să se nască. Atîta.

Un al treilea articol, mai slab construit, de și foarte învățat, aduce alte elemente nouă în considerarea limbii. Pentru întăia-ooră se spune în acest mediu de autodidacți naivi, fabricanți de limbă, în ceartă între dînsii, cum trăiește și se dezvoltă graiul unui popor. Romăneasca nu e latinească stricată, ci o limbă care-și

are rosturile ei intime, structura ei întregă, fiziologia ei delicată. Arată cum s'a format în timpuri mai nouă în Anglia un nou chip de expresie articulată a ideilor și sentimentelor omenești.

Odată isprăvită o limbă, n'o poate înlătura nimeni decît prin înecarea cu element străin a poporației care o vorbește, precum s'a întîmplat cu Șcheii slavii din Ardeal, cu Ungurii de la minele de aur și din Țara Hațegului. «Maî mare este și maî întins neamul românesc decît să-l poată înghiți altul întreg și limba lui»; cel mult se vor pierde «marginile singure, sau unele pilcuri numai pătîmese, dar inima Romînimii nu pătîmeste».

Pentru dovedirea acestor lucruri, se aduc înainte tipăriturile bisericești ardelenene și muntene, — de la *Cazania* din 1581 până la *Pravila* de la Govora, — pentru întăia oară în discuții filologice românești.

Nu crede — și cutează s'o spuie —, nu crede în romanitatea noastră absolută, și-și permite a tăgădui valoarea probantă a inscripțiilor latine ce se află pe teritoriul nostru. Și de aceia nu se prea încălzește pentru introducerea literelor latine, discutînd numai în treacă caracterelor ce ar trebui primite sau create. I se pare că această chestie e cam oțioasă, față de nevoile evidente ale publicului. «Ne luăm, ca copiii, une ori după un fluture cu palaria în mîna!» Viitorul maî depărtat va rezolvi singur, bine sau rău — prevede el profetic —, această chestie: «Să nu prea pripim lucrul... Nepoții noștri încă nu trebuie să stea cu mîinile în șolduri.» Până atunci se pot păstra aceste cirilice, care nu sînt nici așa de urite, nici așa de puțin nobile cum se crede, ci represintă o formă veche a literelor grecești, de care doar nu se rușinează nimeni.

Aceste idei nu puteau fi înțelese încă de nimeni pe acel timp. Raționaliștii, «filosofii» și dătătorii de regule, ca și fanștii și sentimentalii, se aruncară asupra nadei, unul după altul, și, o bucată de vreme, «Țoaia» avu materiale de acestea în destul.

Iată, întăiu, un Bănățean, — cred Meletie Drăghici, — al cărui articol nu se publică. Bariș se crede chemat a-i răspunde. Arată și el limba cărților bisericești ca normă sigură și apoi se pierde în propuneri cu privire la valoarea slovelor chirilice și în păreri care n'aveau a face de loc cu chestia limbii.

Îndată, d-r. Pop vine cu teoriile sale despre literele latine¹. Pop, care cetise pe Kopitar, pe Schlözer, n'avea altă ambiție decât aceea de a da limbii un veșmint de chirilice amestecate cu litere latine².

Și Ioan Maiorescu se înfățișează la război. Începuse cu scrisoarea despre proasta stare a moravurilor în Țara-Românească, anunțind, în același timp, un studiu despre «Începutul, natura și principiile limbii românești», menit «a aduce pe toți Romîni la o unire în cultivirea limbii».

Din acest studiu a dat ceva, peste puțin. Lăudînd pe Pop și pe Cipariu, el dă în fond dreptate celui din urmă, pe care-l înțelege, de și procede de la Spinoza, Herder și Ficker, și nu de la Diez, ca acesta. Declară limba «un întreg organic», proclamă ca «cel mai mare tiran sau domn al ei», «obiceiul vorbirii de obște», recomandă păstrarea dialectelor — «nu numai că n'avem trebuință de a scrie toți într'un dialect: am luera și foarte neînțelepțește» — și cere și dînsul ca «multe cuvinte rumînești vechi să iasă la lumină și să se împrăștie între toți Romîni». Gramatica poate primi numai formele, «formelul», și filologii n'au dreptul să intre în sfînta sfintelor. Iar, dacă e vorba de veșmintul de semne, bunul simț, ca și reflexivitatea filosofică cer ca «fiecșcare sunet să-și aibă figura sa»³.

Astfel, în chestiile esențiale se urmau unul după altul cel mai cel mai solid spirit filologic și cel mai bun cap filosofic dintre Ardeleni⁴.

Și exercițiile urmează mai departe, cuprinzînd și curioase mostre de românește cu litere latine, ca aceasta:

Aceasta povéste árata
Ca 's mái buné cât'odata
Celé 'n sáma nébagáte⁵.

În aceste dezbateri se amestecase și Negruț, căruia i se părea că ele au ajuns «comice și, în sfîrșit, bufoane». De și «om privat, fără ambiție de a se socoti literat», el lua la vale pe Cipariu pentru lauda lui Chiril «filosoful», autorul unor «semne cîrligate și ța-

¹ Foaia I, p. 141 și urm.

² Articolul lui e reprodus și în *Curierul de ambe-sexe*, I, p. 285 și urm, p. 343 și urm.

³ Foaia, I, p. 177 și urm.

⁴ Peste puțin și Bariț lua apărarea slavonismelor; n-1 26. Cf. și pp. 203-6.

⁵ I, p. 75 și urm.

poșe», pe care ar vrea să le vadă înlocuite cu frumoasele litere latine, dar fără accentele propuse în studiul de care a fost vorba, accente care fac ca un rînd să samene cu un «peloton de infanterie, unde subofiterii port (*sic*) pene la chivere»¹.

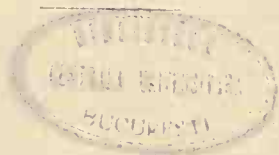
Din partea lui, Eliad, care cruță pe cei tari, încolțește pe Manu și eliar pe Pop; cel d'întăiu articol e reprodus și de Bariț².

Se dau, în sfîrșit, în «Foaie» și culegeri de cuvinte rare cu glose filologice³.

Încercarea Blajului de a-și face gazetă deosebi rămase zădarnică. În Mart 1838 se cerea voia de la Guvern; planul se înainta în April 1839, după ce, îndată, autorisația se dobîndise. Era să fie o foaie de Simbătă, mai mult științifică, purtînd latinescul nume de «Nunciul». Ea nu ieși însă niciodată. Ar fi putut-o scoate Cipariu, dar firește că, atunci încă, ceialalți nu voiaū să i se subordoneze⁴.

În 1839 încă, toate publicațiile romănești de samă anunțau apariția apropiată a unei nouă lucrări de filologie, scrisă întregă în latinește și tipărită în Apus. Titlul glorios era «Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in Dacia vigentis», de acel August Treboniu (Laurian) care colaborase în treacăt și la foaia lui Bariț⁵.

Un element nou se adăugea astfel la viața sufletească a Romînilor de peste munți. Școalalui Petru Maior învia într'o formă dogmatică și autoritară, într'o fasă nouă fanatică, după vechea fasă naivă⁶.

¹ V. la n-1 22, p. 170.

² I, p. 140 și urm.

³ Foaia II, p. 221 și urm.

⁴ N-1 jubilar din 1905 al «Unirii»; cf. *Familia* pe 1876.

⁵ II, pp. 384-9.

⁶ Anunciul și în *Albina* pe 1839, nl. 85. V. începutul vol. II (supt presă).

TABLA CUPRINSULUI

	<u>Pagina</u>
Introducere	1

CARTEA I.

Cele d'întăiu începuturi ale literaturii moderne. — Învățători
și îndrumători (1821—1830).

CAPITOLUL I-Ū.

*Condiții culturale premergătoare. Școala și societatea. Dascălii
de carte înaltă românească: Gheorghe Lazăr și Gheorghe
Asachi. Cei d'întăiu cîntăreți noi în ajunul anului 1821.*

I. Sfirșitul culturii grecești în principate.	9
II. Pregătirea școlii lui Gheorghe Lazăr	12
III. Școala ieșeană a lui Asachi	14
IV. Școala lui Lazăr	17
V. Dezvoltarea culturii moldovenești. Teatru și școală românească. Reforma Seminariului Veniamin	20
VI. Cărțile de școală. «Povățitoriu» lui Lazăr	24

CAPITOLUL II.

*Cel d'întăiu poet muntean: Iancu Văcărescu. Versurile lui
Barbu Paris Mumuleanu.*

I. Tinerețele Văcărescului	30
II. Încercările lui Mumuleanu	40

CAPITOLUL III.

*Începutul poeziei moderne în Moldova: Gheorghe Asachi.
«Stihuitorii» mărunți.*

I. Versurile de tinereță ale lui Asachi	45
II. Străduințele lui Daniil Scavinschi și alora din cei mici	47
III. Poezia vechilor boieri: Conachi, Beldiman, Dimachi	50

CAPITOLUL IV.

Revoluția de la 1821 și școala cea nouă. Dascălii munteni ai vremii românești: Eufrosin Poteca, Ioan Eliad.

I. Eteria grecească și societatea din Principate. Închiderea școlilor românești din Iași și București	53
II. Domnia românească a lui Grigore Ghica în Țara-Românească. Plecarea și moartea lui Lazăr	56
III. Bursierii munteni din străinătate. Eufrosin Poteca. Deschiderea școlilor românești bucureștene	60

CAPITOLUL V.

Ioan Eliad și cele d'întăiu îndrumări ale sale.

I. Gramatica lui Eliad	65
II. Înriurirea gramaticii lui Eliad	73
III. Planul Societății literare muntene	76

CAPITOLUL VI.

Societatea literară munteană. Ideile lui Mumuleanu despre prefacerea națională. Un mare boier reformator: Dinicu Golescu.

Dezvoltarea societății culturale muntene	79

CAPITOLUL VII.

Ideile și planurile lui Dinicu Golescu . . . . .

87

CAPITOLUL VIII.

Activitatea Societății literare a boierimii muntene: Dezvoltarea școlilor nouă. Creșterea sentimentului național în ele. Alte condiții literare.

I. Înnoirea și întregirea școlilor muntene	101
II. Tipărituri în preajma anului 1830	103

CAPITOLUL IX.

Învierea școlilor moldovenești de către Asachi . . . . .

106

CARTEA A II-a.

Era traducerilor supt ocrotirea lui Eliad. Cei d'întăiu ziariști. Literatura nouă. (1830—40).

CAPITOLUL I.

Ziarele cele nouă. Cele d'întăiu scrise literare ale lui Eliad.

I. Ivirea celor d'întăiu ziare în Principate	113

CAPITOLUL II.

Ceata traducătorilor, Moldovenii. Costachi Stamati, Virnav, Vasile Drăghici, Buznea. Traducătorii și prelucrătorii de peste munți: Teodorovici, Vasici-Ungureun, Vida Traducătorii munteni.

I. Traducătorii acestei epoci: Costachi Stamati	120
II. Traducătorii moldoveni și ardeleni	123
III. Traducătorii munteni; dascălii de școli elementare: Stanciu Căpățineanu și Gr. Pleșoianu	126
IV. Partea boierimii muntene în opera de traduceri	129

CAPITOLUL III.

Condițiile culturale ale literaturii nouă. Școala Regulamentului Organic. Manualele ei. Cele d'întâii cărți de istorie și geografie ale profesorilor noi. Traducerile profesorului C. Aristia.

I. Întemeierea școlilor nouă: Petrachi Poenaru	134
II. Scrierile de istorie și geografie ale lui Florian Aaron. Alte scrieri didactice	138
III. Scrierile poetice ale profesorului Constantin Aristia	139
IV. Lucrările de traducere și prelucrare ale profesorilor Gorjan și Genilie.	143

CAPITOLUL IV.

Condițiile materiale nouă ale literaturii muntene. Teatrul.

I. Societatea de teatru munteană	145
II. Cele d'întâii reprezentații serioase	149

CAPITOLUL V.

Literatura munteană originală în era nouă. Scriitorii bătrâni.

Scrieri nouă ale lui Iancu Văcărescu	154

CAPITOLUL VI.

Literatura moldovenească din era nouă. Scriitorii bătrâni.

I. Cărțile de școală și de poezie ale profesorului Săulescu	161
II. Profesorii moldoveni traducători	172
III. Un curent nou în clerul moldovenesc: Scribanii.	176
IV. Opera literară a lui Asachi.	178

CAPITOLUL VII.

Teatrul în Moldova.

I. Teatrul frances pregătit	188
II. Încercările românești ale diletanților	190

CAPITOLUL VIII.

Literatura nouă: poezii tineri din Țara-Românească.

I. Generalități	197
II. Vasile Cîrlova	199
III. Grigore Alexandrescu	207
IV. Poezii mai mărunți: Boliac, Roseti	227
V. Un contemporan popular al poezilor tineri: Anton Pann	225

CAPITOLUL IX.

Literatura nouă în Moldova. Costachi Negruț (Negruzzi).

I. Cele d'întăiu încercări ale lui Negruț	237
II. Începutul poeziei epice naționale, «Aprodul Purice»	242
III. Bucăți lirice originale	244
IV. Traduceri în versuri	245
V. Negruț ca începător al nuvelei românești	248
VI. Alți poeți moldoveni: Crupenschi și Hrisoverghi	250

CAPITOLUL X.

Scriitorii bătrîni față de noua literatură: Eliad.

I. Eliad și foile sale în faza literară nouă	256
II. Discuțiile despre limbă ale lui Eliad	261
III. «Curierul de ambe-sexe»	266
IV. Foi muntene de concurență	268
V. Școli și traduceri: lucrări nouă despre ele	273

CAPITOLUL XI.

Foi moldovenești ale lui Asachi.

I. Cearta «Albinei» cu Eliad	276
II. Foiletonul și revista literară ale lui Asachi	279
III. Alte foi moldovenești	281

CAPITOLUL XII.

Ivirea publicisticii ardelen.

I. Condiții culturale în Ardeal și Ungaria	283
II. Dascăli ardeleni în Principate	286
III. Părerile dascălilor ardeleni despre viața din Principate	290
IV. Ivirea scriitorilor noi în Ardeal și Ungaria: Timotei Cipariu	295
V. Simion Bărnuț (Bărnuțiu)	300
VI. Gheorghe Bariț (Barițiu)	301
VII. Cele d'întăiu foi românești din Ardeal	305

ÎNDREPTĂRI.

Dintre greșelile de tipar ce s'au strecurat trebuie a se semnala acestea :

P. 18, r. 17 de jos, după «*Nicotodată în viața lor tinerii*», să se adauge : «n'au uitat-o; «acei tineri».

P. 63, r. 10 de sus, în loc de : «*urmă*», «*urmă*».

P. 69, r. 3 de sus : «1826», în loc de «1836».

P. 70, r. 14 de jos : ψ , în loc de ϕ .

P. 73, r. 8—9 de sus, în loc de : «*jertfite și cu atitea*», «*jertfite, sint și atitea*».

P. 74, r. 18 de sus : în loc de «*stipensoii*» «*stipendiî*».

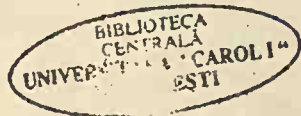
P. 148, r. 22—3 de jos : în loc de «*Costachi Rosetti*», «*Ioan Roset*».

P. 150, r. 5 de jos, înainte de «*Voinescu I*» trebuie punct.

P. 208, r. 9—10 de sus : «*ed. a 2-a 1840*» trebuie de pus în parentese.

La p. 221; r. 17 de jos : «*Fericirea*», în loc de «*Mulțămirea*».

La p. 269, r. 7 de jos : «*Bălăcescu*», în loc de «*Bălcescu*».

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂŢII "CAROL I"
BUCUREŞTI

VERIFICAT